

NÉMETH ANTAL
IGAZOLÁSAI, 1945–1947.

FORRÁSKIADVÁNY

Németh Antal igazolásai, 1945–1947. Forráskiadvány

Szerkesztette:
Porogi Dorka

A kötet a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal
NKFIH-OTKA K131764-es számú projektje keretében készült.

Theatron Műhely Alapítvány
2022

TARTALOMJEGYZÉK

[0]

Porogi Dorka: Németh Antal igazolásainak feltáró filológiájáról

[1]

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium III. számú igazolóbizottságának határozata Németh Antal igazolása ügyében 1945. december 5-én

[2]

A Magyar Központi Híradó Rt.-hez kiküldött igazolóbizottság első jegyzőkönyve Németh Antal igazolási ügyében – Jegyzőkönyv az 1946. május 28-i tárgyalásról

[3]

A Debreceni Tudományegyetem nyilatkozata arról, hogy Németh Antalt igazoltnak elismeri, 1946. május 28-án

[4]

Németh Antal által kitöltött igazoló nyilatkozat 1946. június 4-éről

[5/a]

Hirdetmény az igazolási eljárásról

[5/b]

Hirdetmény az igazolási eljárásról

[6/a]

A Magyar Központi Híradó Rt.-hez kiküldött igazolóbizottság második jegyzőkönyve Németh Antal igazolási ügyében – Jegyzőkönyv az 1946. június 18-i tárgyalásról

[6/b]

Hont Ferenc vallomása

[6/c]

Rózsahegyi Kálmán vallomása

[7]

A Magyar Központi Híradó Rt.-hez kiküldött igazolóbizottság harmadik jegyzőkönyve Németh Antal igazolási ügyében – Jegyzőkönyv az 1946. június 25-i ülésről

[8]

Németh Antal nyilatkozata 1946. június 26-án, melyben eláll a Központi Híradó Rt. ellen indított pertől

[9]

Németh Antal levele 1946. július 1-jén Katona Endrének, a Magyar Központi Híradó Rt. igazolóbizottsága elnökének

[10]

A Magyar Központi Híradó Rt.-hez kiküldött igazolóbizottság negyedik jegyzőkönyve Németh Antal igazolási eljárása ügyében – Jegyzőkönyv az 1946. július 2-i ülésről

[11]

A Budapesti Nemzeti Bizottság főtitkárságának levele az Igazolóbizottságok Központi Titkárságához 1946. augusztus 23-án

[12]

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság első tárgyalásának jegyzőkönyve Németh Antal igazolásának ügyében 1946. szeptember 24-én

[13]

A XIV. számú értelmiségi igazolóbizottság értesítése Németh Antalnak 1946. szeptember 26-án

[14]

Németh Antal levele az Igazolóbizottságok Központi Titkárságához 1946. szeptember 28-án

[15]

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság második tárgyalásának jegyzőkönyve Németh Antal igazolásának ügyében 1946. október 10-én

[16]

A Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének levele a Nemzeti Bizottság XIV. számú értelmiségi igazolóbizottsághoz 1946. október 11-én

[17]

Értesítés Németh Antalnak az igazoló eljárás újabb folyamatba vételéről

[18]

Értesítés a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének a Németh Antal elleni igazoló eljárás újabb folyamatba vételéről

[19]

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság harmadik tárgyalásának jegyzőkönyve Németh Antal igazolásának ügyében 1946. október 22-én

[20]

Dr. Rác Vilmos levele az Igazolóbizottságok Központi Titkárságához 1946. október 26-án

[21]

Fákla Jánosné tanúvallomása Németh Antalhoz szóló levélben, 1946. október 27-én

[22]

Bálint Marcellné tanúvallomása 1946. október 27-én

[23]

**Olty Magda levele a XIV. számú értelmiségi igazolóbizottság elnökéhez
1946. október 28-án**

[24]

Dr. Tóth Lajos írásos tanúvallomása 1946. október 28-án

[25]

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság negyedik tárgyalásának jegyzőkönyve Németh Antal igazolásának ügyében 1946. október 30-án

[26]

Dr. Barát Irén orvosi igazolása Petheő Attila betegségéről 1946. november 1-jén

[27]

**Nagy Adorján levele a XIV. sz. értelmiségi igazolóbizottsághoz
1946. november 3-án**

[28]

**Nagy Adorján második levele a XIV. sz. értelmiségi igazolóbizottsághoz
1946. november 3-án**

[29]

**Selmeczi Elek levele az XIV. számú igazolóbizottság elnökének, Adorján Antalnak
1946. november 4-én**

[30]

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság ötödik tárgyalásának jegyzőkönyve Németh Antal igazolásának ügyében 1946. november 6-án

[31]

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság hatodik tárgyalásának jegyzőkönyve Németh Antal igazolásának ügyében 1946. november 13-án

[32]

Dr. Staud Géza levele a XIV. sz. értelmiségi igazolóbizottsághoz 1946. november 13-án

[33]

Barsi Ödön írásos tanúvallomása 1946. november 15-én

[34]

Baló Elemér levele november 16-án az igazolóbizottság elnökéhez

[35]

Dr. Szőke Sándor tanúvallomása 1946. november 16-án

[36]

Ajtay Andor tanúvallomása 1946. november 18-án

[37]

Dávid Mihály tanúvallomása 1946. november 18-án

[38]

Pártos Erzsí tanúvallomása 1946. november 18-án

[39]

Szűcs László tanúvallomása 1946 őszén

[40]

Szabó Klára tanúvallomása 1946. november 18-án

[41]

Németh Antal: Felelet *A színpad* című színháztudományi szemlében megjelent két vitával kapcsolatban emelt vádra

[42]

Nagy Adorján: Jelentés Dr. Németh Antal *Feleletéről A színpadban* megjelent vitán alapuló vádra

[43]

Németh Antal levele a kórházból a XIV. számú értelmiségi igazolóbizottság elnökéhez

[44]

Orvosi igazolás a kórházból Németh Antal állapotáról 1946. november 20-án

[45]

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság hetedik tárgyalásának jegyzőkönyve Németh Antal igazolásának ügyében 1946. november 20-án

[46]

Gombaszögi Ella tanúvallomása 1946. november 21-én

[47]

Dr. Sárkány Lajos tanúvallomása 1946. november 21-én

[48]

Bajor Gizi tanúvallomása 1946. november 22-én

[49]

Voith Lajos tanúvallomása 1946. november 22-én

[50]

Németh Antal levele a kórházból a XIV. számú értelmiségi igazolóbizottság elnökéhez, 1946. november 22-én

[51]

Pethes Sándor tanúvallomása 1946. november 23-án

[52]

Ungváry László tanúvallomása 1946. november 23-án

[53]

Gózon Gyula tanúvallomása 1946. november 24-én

[54]

Somlay Artúr tanúvallomása 1946. november 24-én

[55]

Léderer Ede tanúvallomása 1946 novemberében

[56]

A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának levele A XIV. értelmiségi igazolóbizottsághoz 1946. november 25-én

[57]

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság nyolcadik tárgyalásának jegyzőkönyve Németh Antal igazolásának ügyében 1946. november 27-én

[58]

A XIV. számú értelmiségi igazolóbizottság határozata 1946. november 27-én

[59]

Az XIV. sz. értelmiségi igazolóbizottság elnökének, Adorján Antalnak levele a Budapesti Népjúgyészséghez 1946. december 3-án

[60]

Az XIV. sz. értelmiségi igazolóbizottság elnökének, Adorján Antalnak levele a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályához 1946. december 3-án

[61]

Az XIV. sz. értelmiségi igazolóbizottság elnökének, Adorján Antalnak levele a Budapesti Népbírósághoz 1946. december 13-án

[62]

Németh Antal ügyvédi meghatalmazása Dr. Sárkány Lajos számára

[63]

Németh Antal indoklása a XIV. számú értelmiségi igazolóbizottság döntésére beadott fellebbezéséhez

[64]

A Budapesti Népjúgyészség levele a Budapesti Népbíróságnak Németh Antal igazolás-fellebbezési ügyében

[65]

Margalit Gabriella nyilatkozata 1947. február 18-án

[66]

Dr. Juhász Andorné nyilatkozata 1947 március 20-án

[67]

Saturnus Artur nyilatkozata 1947. április 25-én

[68]

Hajdú Algernon László nyilatkozata 1947. április 5-én

[69]

Rodriguez André nyilatkozata 1947. május 2-án

[70]

Dr. Révay József nyilatkozata 1947. május 3-án

[71]

Tolnay Pál nyilatkozata 1947. május 29-én

[72]

Dr. Bíró Miklós nyilatkozata 1947. május 28-án

[73]

Bényi László nyilatkozata 1947. május 28-án

[74]

Dr. Juhász Vilmos nyilatkozata 1947 tavaszán

[75]

Dr. Molnos Lipót nyilatkozata 1947 tavaszán

[76]

Németh Antalnak a Budapesti Népbíróság Igazoló Fellebbezési Tanácsához a népbírósági tárgyalás előtt benyújtott nyilatkozata

[77]

Jegyzőkönyv az 1947. június 19-i népbírósági tárgyalásról

[78]

A Budapesti Népbíróság határozata Németh Antal igazolása ügyében

FÜGGELÉK

a) Divéky Adorján nyilatkozata

b) Jens Locher nyilatkozata

c) Szekfű Gyula nyilatkozata

d) Vadnai Endre nyilatkozata

A Budapest Fővárosi Levéltárban BFL XXV. 1.b. 1947-299/47. jelzet alatt található az a szürke, kemény fedeles mappa,¹ mely Dr. Németh Antal, a Nemzeti Színház egykori igazgatója népbíróági perének iratait és ennek a pernek a népbíróáshoz megküldött előzményeit, vagyis Németh igazoló eljárásainak dokumentációját tartalmazza. Németh Antal igazolási ügye azért került 1947 februárjában népbíróság elé, mert az őt elítélő, 1946. november 27-én kelt igazolóbizottsági határozatot megfellebbezte.

Javarészt ez a népbíróági iratanyag – tehát a BFL XXV. 1.b. 1947-299/47. jelzetű mappának a tartalma – olvasható az alábbiakban, csaknem teljes terjedelmében, mindössze néhány postai kézbesítési nyilatkozatot, egy 1978-ban készített tartalomjegyzéket és két címlapot, illetve egy 1948-ban a népbíróági határozatról készült igazolást nem közlünk.

Az anyagot az érthetőség és a teljesség kedvéért hét olyan dokumentummal egészítettük ki, melyek az Országos Széchényi Könyvtárban találhatóak, ezt minden esetben jelöltem.² Az OSZK Kézirattár Fond 63 tartalmazza Németh Antal írásos hagyatékát, ezen belül az igazolási eljárások – legtöbb, de nem minden esetben másodpéldányokból álló – dokumentációját is, valamint Németh jegyzeteit, reflexióit, teljes levelezését, emlékiratait. Az itt közölt anyag tehát sok irányban tovább bővíthető, ám Németh Antal igazolási eljárásainak története és kronológiája a peranyag hivatali dokumentációjából pontosan kirajzolódik.

A Németh elleni igazoló eljárások végkimenetele, Németh pályájának törése közismert, az eljárásokról nagy vonalakban többen is írtak,³ azonban – valószínűleg azért, mert bürokratikus értelemben is szövevényes az ügymenet, két éven át húzódik 1945 nyarától 1947 nyaráig, az ideiglenes debreceni kormány első intézkedéseitől csaknem a kékcédulás választásokig, több rendelet lát napvilágot közben (pl. B-listázás), több átszervezés az igazolóbizottságokat illetően is (pl. 1946 augusztusában pártközi értekezlet) – a leírásokban gyakoriak a pontatlanságok, tárgyi tévedések.

Németh monográfusai, Selmeczi Elek, később Balogh Géza és Kávási Klára is tévednek abban, hogy az értelmiségi igazolóbizottság állásvesztésre ítélő eljárását megelőzően három helyen igazolták volna Némethet: a debreceni egyetemen nem folyt igazoló eljárás, csak elfogadták a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) korábbi igazoló határozatát, a Központi Híradó igazolóbizottsága pedig nem hozott határozatot, hanem megszüntette az eljárást – még pontosabban: innen került át az ügy az értelmiségi igazolóbizottsághoz.⁴ Balogh Géza helytelenül tételezi két külön eseménynek a Színészek Szabad Szakszervezetének a panaszát és Nagy Adorján bejelentését, illetve azt is, hogy az ügy az új bejelentés miatt került volna

¹ A szürke fedőborítón szerepel a Nb. Ig. II. 299/47 és a V-104212 szám. Grafitceruzával a XXV. 1.b. és a Bp. Ig. Biz. felirat. Kék ceruzával: 218 és az 1 számok. Benne többféle oldalszámozás (kék golyóstoll, kék ceruza, piros ceruza). A lapokon általában a Budapesti Népbíróság lila pecsétje 1946 december 20-i dátummal, némelyiken 1947 februári vagy júniusi dátummal szerepel.

² A VKM határozata [1], a debreceni egyetem levele [4], a házba kifüggesztendő hirdetmény [5/b], és a Függelékben szereplő négy nyilatkozat [a], [b], [c], [d].

³ Vö. pl. BALOGH Géza, *Németh Antal színháza – Életút és pályakép történelmi keretben* (Budapest: Nemzeti Színház Kiskönyvtára, 2015); KÁVÁSI Klára, *Németh Antal – A Nemzetiben és száműzetésben* (Budapest: MMA Kiadó, 2018); KOLTAI Tamás, „Az ismeretlen Németh Antal”, in: Németh Antal: *Új színházat!* szerk. Uő (Budapest: Múzsák Közművelődési Kiadó, 1988), 5–23; LENGYEL György, „Németh Antal – A teatralitás magyar főpapja,” in Uő: *Színházi emberek* (Budapest: Corvina, 2008), 62–85.; SELMECZI Elek, *Németh Antal, a magyar színház enciklopédistája* (Budapest: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 1991); SZÜCS Katalin, „Németh Antal dosszié – Egy igazoló eljárás dokumentumai”, *Színház* 23, 6. sz. (1990): 27–34.

⁴ Vö. SELMECZI, *Németh Antal...*, 111. és KÁVÁSI, *Németh Antal...*, 35.

népbíróság elé.⁵ Selmeczi úgy tudja, Németh lefőbb vádlója, Nagy Adorján juttatott el az értelmiségi igazolóbizottsághoz egy Hóman Bálintnak címzett levelet, mely alapján Némethet elítélték, de ezt az állítását nem támasztja alá,⁶ ahogy azt sem, hogy a Színészek Szabad Szakszervezetének beadványát a Szakszervezeti Tanács sugalmazta volna.⁷ Kávási Klára ugyanebben a kérdésben „hiteles színházi emberek állítása” mellett idézi Nagy Adorjánnak egy 1952-es levelét, melyben az áll, hogy az ÁVH bizonyítékainak köszönhetően ítélték el végül Németh Antalt, és ehhez zárójelben hozzáteszi, hogy „Az ÁVH »által produkált írásos bizonyítékok« a tudományos kutatás számára nem elérhetők”, de nem írja le, kik a hiteles emberek, mely bizonyítékokra céloz Nagy Adorján, hogy azok miért nem elérhetők, és nem pontosítja azt sem, hogy 1946–1948 között nem az ÁVH, hanem a rendőrség Államvédelmi Osztálya, az ÁVO működött.⁸ Másutt forrásmegjelölés nélkül közöl egy szöveget, mely az igazolóbizottsághoz szól és Nagy Adorján *Jelentés* című írására válaszol, és azt állítja, hogy ezt Németh 1946 decemberében mondta el az igazolóbizottság előtt.⁹ Az értelmiségi igazolóbizottság 1946. november 27-én hirdetett határozatot és ezzel be is fejezte az eljárást, tehát nem hangozhatott el előttük decemberben a szöveg (sőt, arra sincs bizonyíték, hogy egyáltalán elhangzott bárhol is).

Ugyanakkor természetesen hasznos információkkal is szolgálnak ezek a munkák, pl. Selmeczi Elek leírja, amire ő maga emlékszik: hogy a Németh mellett nyilatkozó tanúk tudtak arról, hogy a teljes anyag, vagyis az ő vallomásaik is a politikai rendőrség elé kerülnek Németh nem-igazolása esetén.

Tisztázták, jogilag „nyert”, mégis lehetetlen helyzetbe került Németh 1947 júniusában, gyakorlatilag sem igazolva nem volt, sem nem igazolva. A nem-igazolási határozatot (melyet az értelmiségi igazolóbizottság hozott 1946. november 27-én) megsemmisítette a népbíróság, mert 1946 májusa után már nem lehetett volna igazolóeljárást indítani Németh ellen. Az 1945-ös VKM-igazolása ugyanakkor megkérdőjeleződött az 1946 októberi, új bejelentés fényében, ráadásul ez a hír – hogy Némethnek újból igazolóbizottság elé kell állnia – országos nyilvánosságot kapott.

A jogi helyzet emögött az, hogy lehetséges volt egy lezárt igazolás után is újra elővenni és újratárgyalni egy ügyet, hogyha a már igazolt személy ellen újabb bejelentés érkezett,¹⁰ persze elméletben ennek ugyanahhoz a bizottsághoz kellett volna érkeznie, amelyik igazolta őt. Németh esetében ez nem állt, de nem is állhatott fenn, mert (az 1946 októberi bejelentéshez képest két hónappal korábban) 1946 augusztusában az egész rendszert átalakították, és teljesen új központi titkárságot, illetve új igazolóbizottságokat állítottak föl.¹¹ Rögtön ezt követően, 1946 szeptemberében azonban a Központi Híradó által megindított eljárás folytatására hivatkozott az értelmiségi bizottság, nem a VKM eljárás újratárgyalására, legalábbis kezdetben. Kérdés, hogy mi történt volna, ha ez marad a helyzet (vagyis Németh nem vonja vissza az igazolási kérelmét és a Színészek Szabad Szakszervezete nem tesz új bejelentést, csak végigviszik az 1946 nyarán megkezdett eljárást), mert arra elviekben lehetőséget adtak a

⁵ BALOGH, *Németh Antal...*, 63. A 4080/1945 M.E. rendelet azt mondta ki, hogy az igazolási ügyekben bejelentett fellebbezéseket bírálja el a népbíróság. Ld. *Magyar Közlöny*, 1945. július 1., 6.

⁶ SELMECZI, *Németh Antal...*, 114.

⁷ SELMECZI, *Németh Antal...*, 113.

⁸ KÁVÁSI, *Németh Antal...*, 39. A Németh ellen benyújtott bizonyítékokról ld. [56] **A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának levele A XIV. értelmiségi igazolóbizottsághoz 1946. november 25-én.**

⁹ KÁVÁSI, *Németh Antal...*, 243–270. A szöveg forrása: OSZK Kéziratár N. A. Fond 63/73-ban. 275–319.

¹⁰ 1080/1945. M. E. számú rendelet 25. §. 1. *Magyar Közlöny*, 20. szám, 1945. május 2., 3.

¹¹ GÁSPÁR Ferenc–HALASI László, *A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1946*, Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai 7 (Budapest: 1975). 60.

rendeletek, hogy egyvalaki több helyen, külön eljárásokban igazoltassa magát, ha több munkahelye volt.

Ám Németh esetében Nagy Adorján és a Színészek Szabad Szakszervezete végül a VKM döntését, a régi igazolás tényét támadta meg, mintha ahhoz az igazolóbizottsághoz akart volna tenni újabb bejelentést. Az értelmiségi igazolóbizottság nemcsak rádióbeli, hanem nemzeti színházi igazgatói tevékenységét is vizsgálta és elítélte. Vagyis hiába volt Némethnek egy igazolása 1945-ből, ennek az igazolásnak érvénye, hitele 1947 nyarán már semmi nem volt, hiszen időközben ezt a határozatot megtámadták és gyakorlatilag újratárgyalták, ennek során pedig nem mondtak ki újabb igazolást. A régi, VKM-es igazolás nem ért semmit, új eljárást pedig nem lehetett indítani. Így történhetett, hogy Németh sem igazolva nem volt, sem nem igazolva, noha mindkettőről volt (megtámadott vagy megsemmisített) határozata.

Az itt közölt dokumentumok 1945. december 5-től, a VKM igazoló határozatától időrendi sorrendben követik egymást 1947. június 19-ig, a népbíróság határozatáig.

A nyolcvankét dokumentum egy része tárgyalási jegyzőkönyv a különböző igazolóbizottságok üléseiről, más részük hivatalos levelezés, harmadik részüket pedig olyan levelek és nyilatkozatok teszik ki, melyekben Németh Antal mellett tanúskodnak volt kollégái, barátai, ismerősei.

Az átíráskor alapvetően a mai helyesírási szabályokat követtem a külön- és egybeírás, ékezetek, írásjelek és minden egyéb tekintetében (pl. konszideráció consideratio helyett, gesztio gestio helyett stb.). A bekezdés végi gondolatjeleket kivettem, az elütéseket, főlős betűket javítottam. A tárgyalási jegyzőkönyvek szövegében szögletes zárójelbe tett idézőjellel jelöltem, ahol a tanú egyes szám első személyben beszél. A jegyzőkönyvek mondatait kiegészítettem ott, ahol szükséges volt és nem igényelt nagy beavatkozást, ám a minden bizonnyal kapkodva lejegyzett, nyelvhelyességi szempontból helytelen, pl. rosszul egyeztetett mondatokon nem változtattam.

A tulajdonneveket egységesítettem (pl. Tapolczay helyett Tapolczai), a levelekben feltüntettem a levél szerzője által használt változatot is, de a jegyzőkönyvekben nem jelöltem külön a javítást. Több létező névváltozat esetén a Magyar Színházművészeti Lexikont,¹² illetve a személy saját aláírását tekintettem mérvadónak (pl. Bodolay). Ha ez a kettő eltért, a Lexikont használtam, csak a saját aláírásnál tartottam meg a másik változatot (pl. G. Bayer Gizi változat csak a saját aláírásnál szerepel, mindenütt máshol: Bajor Gizi).

Az intézményneveket a levelekben meghagytam a szerző írásmódja szerint (pl. Igazoló Bizottság, Kamara Színház), a jegyzőkönyvekben viszont javítottam (pl. igazolóbizottság, Kamaraszínház). Egy-egy intézmény neve olykor tulajdonnév formában és köznévi formában is előfordul, ilyenkor a kontextus döntött (pl. Rádió és rádió).

A színdarabok, irodalmi művek, sajtóorgánumok címét mindenütt, a jegyzőkönyvekben és a levelekben is kurziváltam és egységesítettem (pl. Ember tragédiája helyett *Az ember tragédiája*). A szövegben található kiemeléseket is (piros betű, ritkított szedés, nagybetű) minden esetben kurziváltam.

A számokat a levelekben meghagytam a szerző helyesírása szerint (pl. 1-szer), a jegyzőkönyvekben betűvel írtam (pl. négyszer). A dátumokat minden szövegben javítottam mai helyesírás szerint (pl. 1945. december 5-én). „Az 1942 év” vagy „1942. év” formákat ugyanakkor meghagytam.

¹² SZÉKELY György főszerk. *Magyar Színházművészeti Lexikon* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994).

Az ideiglenes debreceni kormány 1945. január 4-én hozta azt a rendeletet,¹³ melynek értelmében országszerte igazolóbizottságok álltak föl azért, hogy igazoló eljárás alá vonják a közalkalmazottakat. Ezek a bizottságok azt vizsgálták, hogy 1939. szeptember 1-jét követően tanúsított-e olyan magatartást az igazolás alá vont személy, amely sértette a magyar nép érdekeit. A bizottságok felállítása a területileg illetékes főispán feladata volt, főispán hiányában pedig a Nemzeti Bizottságé. Az igazolóbizottságokban a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front öt pártjának (Demokratikus Polgári Párt, Független Kisgazdapárt, Magyar Kommunista Párt, Nemzeti Paraszt Párt, Szociáldemokrata Párt) öt képviselője ült, és rajtuk kívül még egy beküldött képviselő az Országos Szakszervezeti Tanácsnak a helyi szervezetétől. Két ún. behívott tag is részt vett a munkában, de ők nem rendelkeztek szavazati joggal: egy jogi képviselő, és egy olyan személy, aki azt az intézményt vagy vállalatot képviselte, ahova az igazolás alá vont tartozott.

Az igazolóbizottságok a következő határozatokat hozhatták:

1. Igazoltnak jelenthették ki az igazolás alá vont személyt.
2. Ha a súlyosabb vádak merültek föl, a népbíróság elé utalhatták az ügyet.
3. Ha nem talált a bizottság súlyosabb cselekményt, de igazoltnak sem akarta kinyilvánítani az igazolás alá vontat:
 - megfeddhetette,
 - áthelyezésre ítélt, kimondhatta, hogy vezető pozícióra alkalmatlan,
 - előléptetésből meghatározott időre kizárhatta.

A 3. esetben jegyzőkönyvnek kellett készülnie, és a határozatot meg lehetett fellebbezni.

A rendelet értelmében mindenkinek, aki munkát akart vállalni, vagy folytatni akarta munkáját, igazoló nyilatkozatot kellett kitöltenie és beadnia illetékes helyre, tehát magának kellett jelentkeznie, és a kijelölt igazolóbizottság ezután folytatta le az eljárást.

¹³ 15/1945. M. E. Az ideiglenes nemzeti kormány rendelete a közalkalmazottakról, *Magyar Közlöny*, 1. szám, 1945. január 4., 3. (Később a 1080/1945 M.E. számú rendelet szabályozta pontosabban. *Magyar Közlöny*, 20. szám, 1945. május 2., 1–3.)

[1]

Dr. Németh Antal, aki 1935. június 1. és 1944. június 30. között a Nemzeti Színház igazgatója volt, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban működő III. számú igazolóbizottság elé 1945. december 1-jén és 5-én állt.

A bizottság tagjai: Mácsay Károly (elnök, Nemzeti Paraszt Párt) Aczél György (Magyar Kommunista Párt), Dr. Rózsa Ilona (Szociáldemokrata Párt), Dr. Máthé Gyula (Polgári Demokrata Párt) Dr. Kulcsár Adorján (Független Kisgazdapárt), Ledényi Ferenc, a Szakszervezeti Tanács beküldöttje, Dr. Tóth Lajos behívott szakképviselő.

A második tárgyaláson tanúként megjelent Gobbi Hilda, Major Tamás, Nagy Adorján, Ascher Oszkár, Baló Elemér, Gerevich Tibor és Gózon Gyula. A bizottság a beszerzett bizonyítékok alapján Dr. Németh Antalt, a Nemzeti Színház volt igazgatóját 1945. december 5-én egyhangúlag igazoltnak jelentette ki.¹⁴

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium III. számú igazolóbizottságának határozata Németh Antal igazolása ügyében 1945. december 5-én

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban működő III. sz. igazolóbizottságtól
Szám: 603/1945 III. Ig. Biz.

Határozat

A Budapesti Nemzeti Bizottság Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban működő III. sz. igazolóbizottsága *dr. Németh Antalt*, aki Budapesten, 1903 év hó napján született és a Nemzeti Színházban igazgatói minőségben teljesített közszolgálatot, az 1080/1945 M.E. sz. rendelet 20 §-ának (2) bekezdése értelmében *igazoltnak* jelenti ki.

Budapest, 1945. december hó 5.

Mácsay Károly
az igazolóbizottság elnöke

Dr. Tóth Lajos
Ledényi Ferenc
Dr. Kulcsár Adorján
Dr. Máthé Gyula
Dr. Rózsa Ilona
az igazolóbizottság tagjai.

Jelzet: OSZK Kézirattár, N.A. Fond 63/67.

¹⁴ A VKM igazolóbizottságának határozata megtalálható az OSZK Kézirattár Németh Antal Fond 63/67-ben, két jegyzőkönyve a Fond 63/73-ban. A határozatról a bizottsági tagok közül csak Aczél György aláírása hiányzik, bár Dr. Tóth Lajos későbbi vallomásában kiemeli, hogy ő is, mint a kommunista párt delegáltja, Németh igazolása mellett szavazott.

Németh Antal 1935 tavaszától dolgozott a Rádióban, mint a drámai osztály vezetője, majd 1936-tól mint főrendező is. 1944. március 19-én, Magyarország német katonai megszállásának napján azonnali hatállyal elbocsátották állásából a prózai osztályt vezető kollégáival, Cs. Szabó Lászlóval és Ortutay Gyulával együtt.

1945 januárjában a Budapesti Nemzeti Bizottság Ortutay Gyulát bízta meg a Rádió igazgatásával. Németh levélben jelentkezett nála, kifejezte visszatérési szándékát. Ortutay válaszelevelében elutasította.¹⁵

Németh ügyvéde 1946. január 2-án levelet intézett a Rádió nyugdíjpénztárához, melyben a majdnem tízéves munkaviszony utáni nyugdíj folyósítását kérte. A vállalat nem válaszolt, ezért Németh és ügyvéde pert indított.¹⁶ A Telefonhírmondó és Rádió Rt. jogutódja, a Központi Híradó erre megindította az igazolási eljárást. Az eljárás négy tárgyalás (május 28., június 18., június 25. és július 2.) után abbamaradt.

Az első tárgyalás egyetlen tanúja Both Béla volt. Németh Antalt a bizottság műsorpolitikáról, német darabokról, németországi vendégrendezésekről kérdezte.

A Magyar Központi Híradó Rt.-hez kiküldött igazolóbizottság első jegyzőkönyve Németh Antal igazolási ügyében

Jegyzőkönyv az 1946. május 28-i tárgyalásról

Tárgyalási jegyzőkönyv.

Felvéve 1946. május 28-án a Magyar Központi Híradó Rt. (ezelőtt Rádió és társvállalatai)-hoz kiküldött igazolóbizottság Budapest, VIII. Sándor u. 5–7. sz. I. alatti helyiségében.

Jelen vannak alulírottak:

Az igazolóbizottság részéről Dr. Katona Endre elnök, Dr. Bory István, Pulay Gyula, Rákosi Elemér, Farkas János, Ivánszky Aladár bizottsági tagok, Dr. Medgyesi László, jk. tag, Szilágyi Ödön vállalati előadó, Bóta Emma jegyző.

Az elnök elrendeli dr. *Németh* Antal igazolás alá vont kihallgatását. Dr. Németh Antal született Budapest, 1903. V. 19. Lakása: Tárogató út. 57., író, rendező.

Az elnök kérdésére az igazolás alá vont elmondja, hogy tagja volt a Filmkamarának, a kecskeméti Katona József Társaságnak, a székesfehérvári Vörösmarty Körnek, a balassagyarmati Madách Társaságnak. Egyéb életadatait a jelenlevő uraknak átadott, ill. Dr. Katona Endrének átadott Curriculum vitae-ban ismerteti.

Bemutatja a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban megtartott igazolásról kiállított határozatot, amely igazoltnak mondja ki. Ennek az igazolványnak a száma III. ig. biz. 603/1945.

Röviddel ezután belép a tanúként megidézett dr. *Both* Béla, a Magyar Színház igazgatója, aki Szerencsen 1910-ben született, jelenleg budapesti lakos, foglalkozása: rendező, színiigazgató. Lakása: Bajza u. 18.

A megidézett tanút az elnök igazmondásra figyelmezteti.

¹⁵ OSZK Kézirattár, N.A. Fond 63/2351.

¹⁶ Vö. OSZK Kézirattár, N. A. Fond 63/73. A Németh Antal ellen indított igazolási eljárás iratainak gyűjteménye.

Az elnöknek arra a kérdésére, hogy a vádlott politikai magatartása kielégítő volt-e, a tanú Both Béla a következőket mondta:

Németh Antal harcban állott a baloldali sajtóval, azonban ennek oka nem volt politikai természetű, mert megítélése szerint a Nemzeti Színháznál és a Rádiónál is Németh Antal művészi szempontokat tartott irányadónak. A baloldali sajtó is művészi szempontokból támadta, ugyanez a támadás megnyilvánult a jobboldali sajtónál is.

A tanú meggyőződése szerint Németh Antal egyike volt azoknak, akik nagyon nehéz körülmények között kezdték meg működésüket. Művészeti irányítását Hóman Bálintéval azonosították. Elődei halogató politikát folytattak. Miután átvette a Nemzeti Színház igazgatását, saját elgondolásainak megvalósítására törekedett. Sok tagot elbocsátott, ez az elbocsátás érintette a régi embereket is, mint például Csathó Kálmánt és Horváth Árpádot, azonban új tagokat is vett fel pl. Tőkés Annát és Jávort. Az elbocsátott tagokat nem politikai magatartásuk miatt küldte el, hanem saját megítélése szerint nem voltak alkalmasak arra, hogy a Nemzeti Színház nivóját emeljék. Tehát sem politikai, vagy származási szempontokat nem vett figyelembe sem a szereplőknél, sem a rendezőknél. Magatartása a Nemzetinél diktatórikus volt és élt azzal a közmondással, hogy „Színészeket és katonaságot csak erős kézzel lehet vezetni”. Ennek véghezvitelénél sem vezette semmiféle politikai szempont.

A diktatórikus szerepet játszó Hóman Bálinttal szemben folyton arra törekedett, hogy Nemzeti Színházat függetlenítse politikától, és sokszor történt meg, hogy Németh Antal kijátszotta a kultuszminisztériumot. A kultuszminisztérium részéről állandóan ostromolták, de ő ezeket minden alkalommal visszautasította, igyekezett mindig saját elgondolásait keresztülvinni. Például a német darabok mellőzésével előadatta az *Elektrát* és Török Sándor darabját is. [A] Nemzeti Színház jövedelmét féltette a kultusztól és igyekezett jutalmakat adni a személyzetnek. A helyárák megállapítására is javaslatot tett, a munkásoknak rendszeres előadásokat tartott, ami kifejezett szociális érzületre vall.

A tanú 1939-ig dolgozott együtt Németh Antallal,¹⁷ és ez alatt az idő alatt számtalanszor tapasztalta, hogy Németh Antalt munkájában művészi elgondolásai és az igazságérzete vezeti csupán. Miután 1939-ben az együttműködésük [megszűnt,] Németh Antal köszönetet mondott munkájáért, és ezt írásban is, a Nemzeti Színház hivatalos levélpapírján is közölte vele. Ugyanakkor közölte azt is, hogy ne rendüljön meg a felmondás miatt, mert ő mindent megtesz, hogy sikerüljön őt visszatartani, és az egész ügyet a kormányzó elé is hajlandó vinni. Erre a tanú annakidején azt felelte, hogy nem reflektál a közbenjárásra, mert származása miatt a Nemzetihez való visszavétele úgysem sikerülne. A felmondás a kultuszminiszter nyomására történt, és ugyancsak ez volt a helyzet Tapolczai felmondásánál is. A kultuszkormányzaton kívül az értelmiségi kormánybiztosság is befolyást gyakorolt a Nemzetire az alkalmazottak felvétele, illetőleg elbocsátása ügyében. A tanú és Kiss Ferenc között nagy volt az ellentét. Ebben a harcban Németh Antal mellette volt. Az elbocsátás azonban rajta kívüli okokból történt meg. Ezután a Rádiónál való szereplése is megszűnt, és csak Németh Antal befolyására és személyes közbenjárására, esetről-esetre hívták be. Mire ő megkérdezte, hogy miért szerepeltetik ilyen ritkán, Németh azt felelte, hogy a Rádió igazgatósága nem tartja a kíváncsnak a szerepeltetését.

Ezek után az elnök rátér kérdéseiben a németországi szerepléseire a vádlottnak, és megkérdezi a tanútól, hogy minek tulajdonítja meglehetősen sok németországi szereplést és rendezést.

Csupán a karriervágy vezette, felelt a tanú.

Csupán Németországban volt ez lehetséges – kérdezte az elnök. Nemcsak Németországba[n] akarta rendezni a darabjait, hanem saját karrierje érdekében egyéb

¹⁷ Both Béla 1941-ig volt a Nemzeti Színház tagja, Tapolczai Gyulával és Várkonyi Zoltánnal együtt bocsátották el a második zsidótörvény rendelkezéseinek következtében.

országok felé is orientálódott. Több helyen is rendezett darabokat, és mindenfelé próbálta színre hozni *Az ember tragédiáját*. Így például 1937-ben Hamburgban került színre *Az ember tragédiája*, amelynek előadásán Mohácsi Jenő is megjelent. Karriervágyának tudható be, hogy személyes rendezéséhez kötötte a mű sikerét. Mert például, amikor Paulay adatta elő *Az ember tragédiáját*, akkor nem ment sikerrel a darab, az ő vezetése mellett pedig öt éven keresztül volt műsorra tűzve. Németh Antal csupán két darabot akart megismertetni külfölddel, és nem is rendezett mást, mint a *Csongor és Tündét* és *Az ember tragédiáját*. Ahol a két darab színre került, nagy sikere volt, és hosszú cikkek méltatták az előadást. Tehát Németh Antal a magyar drámairodalom értékeit akarta ismertté tenni a külföld előtt a saját rendezésein keresztül. A német Sasrenddel is kitüntették, nem reflektált rá, és ezért nem is hordta, valamint azért sem, mert az államfőtől kellett engedélyt kérni a hordására. Ténylegesen is kapott német kitüntetést, de ez még 1937-ben volt. Bulgáriában is előadták a jelzett darabokat kezdeményezésre, sőt Belgrádban is tervbe volt véve az előadásuk, de a kivitelezés nem volt lehetséges. Ugyanígy terv maradt a fenti darabok Stockholmban és Párizsban való előadása is.

Az elnök megállapítja, hogy a Nemzeti Színház műsorában a német darabok túlsúlyban voltak. A tanú kijelenti, hogy ez látszatra volt így, mert ezeket a darabokat Németh Antal a művészi értékük miatt kénytelen volt színre hozni. Így például idegen rendezőtől egyedül csak Schiller darabját engedte rendezni, tehát propagandadarabokat nem engedett színre hozni. A sok idegen darab közül kiválasztotta például *Thomas Paine*-t Hanns Johsttól.

1935-ben a tanú szerint nagy ambícióval kezdte Németh Antal a munkát, de idővel ez lemorzsolódott, és végül belenyugodván a felsőbb fórumok rendelkezéseibe, azok szerint cselekedett.

Elnök ezután a vádlottól megkérdezi, hogy van-e észrevétele az elhangzott tanúvallomással kapcsolatban. Németh Antal kijelenti, hogy a következő dolgokat szeretné tisztázni.

Karrierjével kapcsolatban tett kijelentések nem százszázalékig fedik a valóságot, mert azáltal, hogy igazgató lett a Nemzeti Színházban, a színház tradícióival azonosítani akarta magát. Tisztában volt azzal, hogy kis ország vagyunk, és emiatt a fentebb említett két műben látta országunk színvonalát irodalmának külfölddel való megismertetését.

A *Bánk bánt* a témája miatt nem találta alkalmasnak külföldön való bemutatásra.

Szerinte egy módon lehet csak elérni, hogy művészi vonatkozásban is megismerjék hazánk értékeit is, hogy értékesebb, átfogó témájú drámáinkat külföldön is bemutatjuk. Külföldi látogatásai is azért voltak oly sűrűek, mert maga szerette rendezni a darabokat [„]a saját magam intenciói szerint. A mű sikerét valóban a személyemhez kötöttem, mint ahogy a tanú is megjegyezte, mert Paulay is előadta a darabot, de közel sem olyan sikerrel[“], mint ő. Csak két darabot akart megismertetni a külfölddel, és ezért nem is rendezett más[t], csak *Az ember tragédiáját* és a *Csongor és Tündét*, Németországban és más külföldi országokban. Ezeknek valóban nagy sikerük is volt, sorozatos sajtócikkek jelentek meg, és idegen lapok is írtak az előadásról. Tehát a neve és a rendezése által a magyar színművészetnek akart megbecsülést szerezni.

A Rádiónál más volt a helyzet, Both Bélával szemben. [„]Én több ízben lándzsát törtem Both Béla rádiós szereplése mellett, emlékezetem szerint Frigyesy volt az, aki ellenezte a dolgot. Tehát Frigyesy intézkedett úgy, hogy Both ne szerepeljen, mert nem akarta vállalni a sajtó támadásait, ezért nem járult hozzá Gózon szerepléséhez sem. Bár ebben az időben még Frigyesy felekezeti szempontokat nem említett. Both Béla szereplésével kapcsolatban a *Virradat* nagyon éles támadást intézett a rendezés ellen. Tehát Both Bélát nem lehetett megmenteni. Az ellenem idézett támadások mindig művészi szempontokat érintettek, Bothnál a támadások az ő származásával voltak kapcsolatban. Tehát a Rádióval kapcsolatos támadások elkerülése miatt nem szerepeltethettem Both Bélát. A németek bejövetele után

Both nagyon nehéz körülmények közé került. Mint színész nem volt lehetetlen a szereplése, mert Szilassy László révén két ízben rövid szerepeket kapott, de mint rendező egyáltalában nem szerepelhetett a Rádióban[’].

Az elnök a tanú megesketésért nem kéri.

Zárt tárgyalás. Tekintettel arra, hogy jelen esetben országos igazolás van folyamatban, tehát az újságokban hirdetni fogják, hogy van-e valakinek a vádlottal szemben bejelentése, valamint kéri az alábbi tanúk beidézését: Major Tamás, Tapolczai Gyula, Várkonyi Zoltán, Rózsahegyi Kálmán, Nagy Adorján, Staud Géza, Hont Ferenc, Kárpáti Aurél, Szőnyi [...] Abonyi Géza, Gobbi Hilda és Fodor Oszkár.

K. mf.

Dr. Katona Endre
elnök

Bóta Emma
jegyző

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Géppel írt jegyzőkönyv, aláírások kézírással.

Elmosódott lila pecsét, benne: 1946 DEZ 20, fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 36, 37, 38, (kék ceruzával): 41, 42, [43].

Éppen a Központi Híradó Rt.-hez kiküldött igazolóbizottság első tárgyalása napján, 1946. május 28-án kelt a Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának levele, mely kijelenti, hogy a kar 1946 május 4-én tartott ülésén a bemutatott igazoló határozat alapján a maga részéről igazoltnak tekinti Németh Antalt.

Németh magántanár státusban tanított az egyetemen színháztörténetet és színháztudományt 1935 májusától kezdve, itt habilitált (ezzel párhuzamosan 1935 őszétől már a Pázmány Péter Tudományegyetemen is óraadó volt), 1950-ig megszakításokkal, de kapcsolatban állt a debreceni egyetemmel.

A Vallás- és Közoktatási Minisztériumba igazolási kérelmét még 1945 júliusában adta be, erre azonban hónapokig nem kapott választ. Ezért a debreceni egyetemmel is levelezni kezdett, és itt is kérte igazoltatását. 1945 szeptemberében sürgető levelet írt a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, mint „volt igazgató” és „egyetemi magántanár”, hogy vonják igazoló eljárás alá.¹⁸ A minisztérium államtitkára végül szeptember 15-én jelölte ki számára a VKM III. számú igazolóbizottságát,¹⁹ így a debreceni eljárás szervezése abbamaradt. Miután a VKM igazolóbizottsága 1945 decemberében igazolta Némethet, a Debreceni Tudományegyetem nem indított újabb eljárást, elfogadta a VKM határozatát.

A Debreceni Tudományegyetem nyilatkozata arról, hogy Németh Antalt igazoltnak elismeri, 1946. május 28-án

Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara
157/1945-46

T: Magántanárok igazolása

Dr. Németh Antal Tanár Úrnak.

Szíves tudomásvétel végett értesítem, hogy a kar 1946 évi május hó 4-én tartott VII. rendes ülésében (164. [...] sz.) Tanár urat a bemutatott illetékes igazolóbizottságnak határozata alapján *a maga részéről is igazoltnak tekinti* s a szervezeti szabályzatban biztosított jogait elismeri.

Debrecen, 1946. május 28.

Járdányi-Paulovics István
e.i. dékán

Jelzet: OSZK K N.A. Fond 63/67.

¹⁸ OSZK Kézirattár, N.A. Fond 63/63.

¹⁹ Uo.

Németh Antal az alábbi igazoló nyilatkozatot tehát a második őt érintő igazoló eljárás során töltötte ki a Magyar Központi Híradó Rt.-hez kiküldött igazolóbizottság számára.

Németh Antal által kitöltött igazoló nyilatkozat 1946. június 4-éről

Nyilatkozat

Alulírott kijelentem, hogy az alábbi kérdő pontokra az igazolási eljárásban meghatározott felelősségem teljes tudatában, legjobb tudomásom és lelkiismeretem szerint válaszolok:

1. Név (korábbi név): Dr. Németh Antal
2. Születési hely, év: Budapest, 1903. V. 19.
3. Családi állapot, gyermekek száma: nő
4. Lakás helye, szobáinak száma: Budapest, Tárogató út 57. –3.
5. Iskolai végzettség, különleges szaktudás: egyetem, bölcsészeti doktorátus
6. Foglalkozás, illetve szolgálati beosztás: író, rendező
7. Ha alkalmazott, a munkaadó neve, cége, telephelye:
8. Ha önálló, cége telephelye:
9. Jövedelem, illetve készpénz is természetben illetmény:
10. Mióta áll a jelenlegi munkaadó szolgálatában:
11. Melyek a korábbi munkahelyei: A Nemzeti Színház igazgatója, M. T. H. és Rádió főrendezője
12. Ha önálló, ezen tevékenységét mióta folytatja?
13. Mint alkalmazott mikor lépett legutóbb elő?
14. Mik volt a korábbi illetményeit?
15. Miből állott és milyen értéket képviselt a vagyona 1937. január 1-én? –
16. Miből lehet és milyen értéket képviselt a vagyona 1945. január 1-én? –
17. Teljesített-e katonai szolgálatot, mikor, milyen minőségben milyen kötelékben? –
18. Milyen kitüntetésben részesült? –
19. A legutolsó népszámláláskor milyen anyanyelvűnek vallotta magát? magyar
20. Korábbi magyarosított nevét vissza változtatta-e és ha igen, mi okból? –
21. Volt-e a Volksbund tagja? –
22. Volt a német hadsereg, illetve az SS szolgálatában, ha igen mikor és meddig? –
23. Német katonai, rendőr vagy egyéb hatóságokkal volt-e kapcsolatban, ha igen, minőben? –
24. Járt-e kiküldetésben Németországban, ha igen, mikor, mit célból, kinek a megbízásából? L. Curriculum vitae
25. A zsidótörvény végrehajtásával kapcsolatban milyen tényleges szerepe volt?
26. Árusítottak ki zsidó üzletet?
27. Vásárolt te ilyen kiárusított árut?
28. Szerzett-e zsidóktól eredő rádiót? Ha igen mikor, milyen körülmények között?
29. Beköltözött a zsidó lakásba, ha igen, mi okból?
30. Mint nem bombakárosult cserélt-e az 1940. év január hó 1-től lakást, ha igen, mikor, mi okból?
31. Mekkora volt a korábbi és mekkora utóbbi lakása? –
32. Viselt-e nyilasjelvényt vagy karszalagot? –
33. Viselt-e nyilas formaruhát? –

34. Az 1920. év január hó 1-től kezdve milyen pártoknak volt tagja és mikor? –
 35. E pártokat részesítette-e tagdíj vagy egyéb támogatásban, ha igen, minőben? –
 36. Milyen tisztséget viselte pártokban, illetve milyen ténykedést végzett? –
 37. Az 1920. évtől kezdődően milyen kamarának, érdekképviselői szervnek, hivatási (szak-) egyesületnek, illetve alakulatnak volt tagja? A Színművészeti és Filmművészeti Kamara
 38. Milyen tisztségeket viselt ezekben? –
 39. Tagság nélkül támogatott-e anyagilag valamely pártot politikai vagy társadalmi mozgalmat, ha igen, melyiket, mikor és milyen mértékben? –
 40. Önmaga, felesége, fel- vagy lemenője, testvére vagy feleségének testvére kapott-e az 1938. évi január hó 1-től valamely hasznát hajtó jogosítványt, ha igen mit, és kitől? –
 41. Milyen társadalmi egyesületnek volt tagja? kecskeméti Katona József Társaság, székesfehérvári Vörösmarty Kör, balassagyarmati Madách Társaság
 42. Minő szerepet vitt azokban, támogatta-e azokat anyagilag, illetve milyen támogatást kapott tőlük?
 43. Az 1930. évi január hó 1-től milyen kitüntetésben vagy elismerésben részesült és kitől? Másodosztályú magyar érdemkereszt,
 44. Tagja-e a Vitézi Széknek, vagy volt-e annak tagja? –
 45. Kapott-e Nemzetvédelmi Keresztet, ha igen, milyen címen? –
 46. Kapott-e kormánytanácsos, kormányfőtanácsos, gazdasági tanácsosi vagy gazdasági főtanácsosi címet vagy egyéb ilyen fajta címet, ha igen mi okból? kormányfőtanácsosi címet a N. Sz.-nál végzett munka elismeréséül
 47. Milyen vállalatnak igazgatósági, illetve felügyelőbizottsági tagja, ezekből milyen jövedelmet élvezet az 1938. évi január hó 1-től? –
 48. Az 1930. évi január hó 1-től milyen lapban, folyóiratban jelentek meg cikkei, mikor jelentek meg, mik voltak tárgyai? l. Curriculum vitae
 49. Jelent-e meg könyve, ha igen annak címe és tárgya? színháztudományi témák, pl.: *Bánk bán* a színpadon, *Az ember tragédiája* a színpadon, stb.
 50. Az 1938. évi január hó 1-től kezdődő időben tartott nyilvános beszédet népgyűlésen, egyesületben vagy egyéb helyen vagy a rádióban, ha igen mikor és milyen tárggyal?
 51. Milyen napilapnak és folyóiratnak volt az előfizetője vagy állandó vásárlója? Magyar Nemzet
 52. Bírói ítélet felfüggesztette-e politikai jogait, ha igen, milyen cselekmény miatt, mennyi időre? –
 53. mit kíván még előadni?
- Budapest 1946 évi június hó 4 n.

Dr. Németh Antal
Sajátkezű aláírás

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Elmosódott lila pecsét, benne: 1946 DEZ 20, fekete tollal: 13888/46

Kétoldalas nyomtatvány, kipontozott helyeken töltőtollal, kézírással kitöltve, aláírva. A tetején: „magánalkalmazottak részére”, „ára: 1 pengő”. A lap alján: „Budapest székesfőváros házi Nyomdája-C0211.”

A 18. kérdésnél áthúzva egy válasz: „másodosztályú magyar érdemkereszt”.

Piros ceruzával bal fölül, a dokumentum elején: 3837.

Piros ceruzával a dokumentum tetején: E. IX. 24/k 946 IX 16.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal:) 34, 35, (kék ceruzával:) 35, 40.

Az 1080/M.E. számú rendelet kimondta, hogy a tárgyalás kitűzött időpontja előtt legalább nyolc nappal közhírré kell tenni az igazolási eljárást, és föl kell szólítani a lakosságot, hogy amennyiben bárki tud az igazolás alá vont személynek a magyar nép érdekeit sértő magatartásról, azt az igazolóbizottság elnökének jelentse.²⁰ Az igazoló eljárások demokratikus rendszeréhez tartozott, hogy bárki, aki lakcímét megadta, élhetett bejelentéssel az igazolás alá vont ellen. A közhírré tétel módja lehetett hírlapban való megjelenés, munkahelyen vagy lakóházban történő kifüggesztés, kidoboltatás. Az igazolóbizottság Németh Antal lakcímére is küldött egy hirdetményt.

Hirdetmény az igazolási eljárásról

Tárogató utca 57 sz. ház megbízottjának,

Felkérjük, hogy az alábbi szövegű közleményt a házban a szokásos módon, az Igazoló Bizottság tárgyalásának határnapjáig kifüggeszteni és a tárgyalást megelőző napon a kifüggesztés idejének igazolásával ellátva visszaküldeni szíveskedjék.

Budapesten, a kézbesítés napján.

Magyar Központi Híradó Rt.
(ezelőtt Rádió és társvállalatai)
Igazoló Bizottságának elnöke.

A közalkalmazottak igazolásáról szóló 1080/1945. M. E. sz. rendelet alapján az e házban lakó Dr. Németh Antal író, rendező foglalkozású 1946 f. évi június hó 4 napján az Igazoló Bizottság elbírálása alá kerül. Felhívjuk a ház lakóit, hogy amennyiben valaki nevezetnek nyilas, vagy kimondottan németbarát magatartásáról bármilyen adatot tud, úgy azt írásban a bejelentő aláírásának és lakcímének feltüntetésével az Igazoló Bizottság elnökéhez (VIII. Sándor utca 5–7.) az igazolási határnapig juttassa el.

Budapest, 1946. június hó 2-án napján

Gépelt szöveg, a kipontozott helyeken gépirással kitöltve.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299

Fekete tollal a lap tetején: 13888/46

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 186, (kék ceruzával): 207.

Az aláíráson körpecsét: Magyar Központi Híradó Rt (olvashatatlan)

²⁰ 1080 / 1945 M.E., *Magyar Közlöny*, 20. szám, 1945. május 2., 1–3.

[5/b]

A közleménynek egy másik változata is fennmaradt, korábbi keltezéssel és a Tárogató út 57. számú ház megbízottjának igazolásával, miszerint 1946. május 29. és június 4. között volt kifüggetszve a házban a hirdetmény. Ebben a szövegben Németh Antal foglalkozása „igazgató”, nem „író, rendező”.

Hirdetmény az igazolási eljárásról

Tárogató utca 57. sz. ház megbízottjának,

Felkérjük, hogy az alábbi szövegű közleményt a házban a szokásos módon, az Igazoló Bizottság tárgyalásának határnapjáig kifüggetszteni és a tárgyalást megelőző napon a kifüggetszés idejének igazolásával ellátva, visszaküldeni szíveskedjék.

Budapesten, a kézbesítés napján.

Katona Endre s.k.
Magyar Központi Híradó Rt.
(ezelőtt Rádió és társvállalatai)
igazolóbizottságának elnöke.

A közalkalmazottak igazolásáról szóló 1080/1945. M. E. sz. rendelet alapján az e házban lakó Dr. Németh Antal igazgató foglalkozású 1946 f. évi június hó 4 napján az Igazoló Bizottság elbírálása alá kerül. Felhívjuk a ház lakóit, hogy amennyiben valaki nevezetnek nyilas, vagy kimondottan németbarát magatartásáról bármilyen adatot tud, úgy azt írásban a bejelentő aláírásának és lakcímének feltüntetésével az Igazoló Bizottság elnökéhez (VIII. Sándor utca 5–7.) az igazolási határnapig juttassa el.

Budapest, 1946. május hó 29. napján

Igazolom, hogy jelen hirdetmény 1946. V. 29-től 1946. VI. 4-ig a XII. Tárogató út 57. sz. házában ki volt függetszve.

1946. VI. 17.
[...] Károly

Jelzet: OSZK Kézirattár, N.A. Fond 63/65

Pecsétek: A Magyar Központi Híradó Rt. igazolóbizottságának körpecsétje, illetve Budapest XII.06 Tömbmegbízott pecsétje.

A Központi Híradó Rt.-hez kiküldött igazolóbizottság által lefolytatott második tárgyaláson, június 18-án a bizottság által behívott tanúk Nagy Adorján, Staud Géza, Major Tamás, Várkonyi Zoltán, Gobbi Hilda, Rózsahegyi Kálmán, Hont Ferenc és Tapolczai Gyula voltak. Nagy Adorján, Rózsahegyi Kálmán és Hont Ferenc vallomásai Németh igazolása ellen, a többieké az igazolás mellett szóltak.

**A Magyar Központi Híradó Rt.-hez kiküldött igazolóbizottság második jegyzőkönyve
Németh Antal igazolási ügyében**

Jegyzőkönyv az 1946. június 18-i tárgyalásról

II.

Tárgyalási jegyzőkönyv.

Felvéve 1946. június 18-án a Magyar Központi Híradó Rt. (ezelőtt Rádió és társvállalatai)-hoz kiküldött igazolóbizottság Budapest VIII. Bródy S. 5–7. I. helyiségében.

Jelen vannak: alulírottak:

Az igazolóbizottság részéről Dr. Katona Endre elnök, Dr. Bory István, Pulay Gyula, Rákosi Elemér, Farkas János, Ivánszky Aladár bizottsági tagok, Dr. Medgyesi László jk tag, Szilágyi Ödön vállalati előadó és a jegyző.

Az elnök megkezdi a tárgyalást, amelyen most másodízben hallgatják ki Dr. *Németh* Antalt. Ennek során tanúként kihallgatjuk *Nagy Adorjánt*. A tanú személyi adatai: szül. Budapesten 1888-ban, r.k., a Nemzeti Színház tagja, a Színművészeti Akadémia tanára, lakik: Budapest, VI. Hajós u. 1.

A tanú elmondja, hogy nem első alkalommal tanú Németh Antal igazolási ügyében. A kultuszminisztériumban ilyen igazolási eljárás már lefolyt. Németh Antalt a tanú aszociális embernek tartja. De itt nem teljesen mentes a kijelentésében, mert egy esetben volt közöttük nézeteltérés a fizetési differencia miatt, amikor Németh Antal olyan munkát kér tőle ingyen, amelyhez [„]szerződéseim értelmében nem volt joga.[”] Ennek teljesítését vállalta, de azért később írt a kultuszminisztériumba, ott neki adtak igazat. [„]Ugyanis a munka a rendezői feladat mellett, amit én végeztem akkor, rám bízta az előadás felügyelői feladatát is.[”] Az elnök megkérdezi, hogy mikor történt ez? 1942-ben. A tanú tovább folytatja a vád felsorolását. Tapasztalta Németh dr. aszociális eljárását a Rádiónál is. Ezt Barsi Ödön igazolhatja. Az igazgató úr bevezette a töredékfizetés rendszerét a színházban. Addig [nem] ez volt szokásba[n], hanem [ha] bizonyos fellépésen felül fellépett valaki, azt külön díjazták. [„]Azon kívül, hogy aszociálisnak tartom, hozzáteszem, hogy ez párosul fasiszta meggyőződésével, amit egyik rádióelőadása bizonyít.[”] Magával hozta Hont Ferenc színházi tudományos folyóiratát.²¹ Ebben leközölték a Németh Antal és Kárpáti Aurél között lefolyt

²¹ A Hont Ferenc és Staud Géza szerkesztette *A színpad* című színháztudományi folyóiratban jelent meg Németh Antal és Kárpáti Aurél két beszélgetése, mely vita elemzése az igazoló eljárásban nagy szerepet kapott. NÉMETH Antal és KÁRPÁTI Aurél, „Színház és üzlet”, *A színpad* 2, 1–2. szám (1936): 1–7.; NÉMETH Antal és KÁRPÁTI Aurél, „Költő és rendező”, *A színpad* 2, 3–4. szám (1936): 159–168. Mindkét szöveget közli Koltai Tamás

vitát. Németh Antal itt a színházi cenzúra jogosságát igyekezett bizonyítani. [„]Azt mondja szó szerint, hogy egy bizonyos fajta cenzúrát jogosnak tartok a színházzal kapcsolatban. Ezután azt tartja, hogy az igazgatónak nem csak adminisztratív és művészeti vezetőnek kell lennie, hanem tekintetbe jön a világnézete is. Kárpáti erre felvetette a kérdést, hogy ezzel kiszolgálja a színházat a kormányhatalomnak, és közli aggodalmait. Németh Antal azzal felelt, hogy a színházi válság világválság, és a színház belső megújódását tartja kívánatosnak. Céltudatos színházpolitikát kívánunk, amelyben helyreállítják a közönség és az egyén egymásra gyakorolt kölcsönhatásának megbontott egyensúlyát. Erre példát is idéz: Olaszország. Kárpáti ilyen esetben azt tartja, hogy a színház megáll. Németh Antal válaszában leszögezi, hogy a nemzedék nemzedékre következik, minden nemzedék másként gondolkodik és cselekszik, tehát a szerves fejlődés abban a pillanatban bekövetkezik, amikor az egyik rendszer a másikat felváltja. Kárpáti újabb aggodalmával szemben, hogy Németh diktatúrára gondol, Németh azzal válaszol, hogy az igazságos és erőteljes fejlődés csakis az élet keretek közé szorítása mellett biztosítható. Szeretném remélni – mondja – hogy eljön egy olyan rendszer, amely átértékelve a színház fontosságát, művészettel teljes színházat tud megteremteni, a lényege, hogy támogatja a fejlődést. Itt van azon kívül a Nemzeti Színház almanachja, amelynek tartalma – véleményem szerint – az ő elgondolását fejezi ki, mivel, mint igazgatónak módjában lett volna megakadályozni az ott megjelenteket. Ez az almanach tárgyalja Németh Antal működését. Négy titkára volt: Czákó Pál, Patkós György, Farkasné és Liszt Nándor. Ezek mentalitása közismert. A kultuszminisztérium igazolóbizottsága előtt az igazgató úr kérkedett azzal, hogy baloldali szerzőket mutatott be.

Ez tényleg megtörtént, de könnyen meglehet, hogy csak a baloldali sajtó támadásainak leszerelésére. Ezek közül a szerzők közül egyik sem nyúlt mélyebb problémához. Pl. Móricz Zsigmond és Török Sándor.[”] Elnök kijelenti, hogy színre került Zilahy- és Tamási-darab is. Tanú szerint ezek sem mélyebb problémákkal foglalkoztak. Szerinte a Kodolányi féle *Földindulást* kellett volna Nemzeti Színházban előadni. [„]Ebben az almanachban feldicsérik a fasiszta írókat, propagálja az olasz fasizmust. A színházban felkarolták Lánchy Margitot, aki közismert volt nyilas világnézetiről, annak ellenére, hogy származása zsidó volt. Németh Antal a *Faust* előadásával is és rendezésével a demokráciaellenes német ügy szolgálatába szegődött. Jelentős munkát végzett a németországi személyi kapcsolatok kiépítése terén is. Ezt igazolják az almanachban megjelent hangulatkeltő fényképek a 238. és 240. oldalon. Hogy ez a kapcsolat komoly volt, és nem maradt csak művészi vonalon, azt bizonyítja az is, hogy Dr. Székely Györgyöt az igazgató úr ajánlatára akceptálták Pécs város színigazgatójának. Ez a Székely György pedig székfoglalójában náci érzelmű beszédet mondott. Németh Antal kiérdekelte Hitler bizalmát, amelyet a Sasrend kitüntetésével juttatott kifejezésre. De ezt a rendet Németországtól soha nem viselte és nem is a reflektált rá. Sőt[”] – beszél tovább a tanú – [„]biztosan kiérdekelte Berlin város hatalmas babérkoszorúját is. Amikor Erdélyt visszakaptuk, a megbékélés szelleme helyett előadatta az *Elnémult harangokat*, amely nagyon sebezhető kérdése volt a románoknak. Ilyen gondolkodás mellett érdekelte ki azt, hogy a TESZ²² társelnökévé választotta, amiről a 74. oldalon büszkén emlékezik meg az alma[na]ch. A fasiszta írok propagálását is ő vezette be. Elsősorban Dékány Andrást, aki hivatalos lap színházi rovatvezetője volt a Sztójay kormány alatt is. Liszt Nándor is az ő kezdeményezésére került a színházhoz, és nemcsak darabot írt, hanem hivatalos ódaköltője is lett a Nemzeti Színháznak. Ennyit akartam elmondani vádként ebben az ügyben[”] – fejezte be a tanú.

Az elnök megkérdezi, van-e valami észrevétele valakinek? Szilágyi Ödön mondja, hogy van egy nyilatkozata, amely szerint Németh Antal tagja volt a TESZ-nek. Németh Antal erre

²² Társadalmi Egyesületek Szövetsége. 1919-től működött, a magyar nemzeti és hazafias szellemű társaságokat, egyesületeket fogta egy szervezetbe.

kijelenti, hogy ez tévedés, mivel megválasztották, de nem fogadta el, semmiféle funkciót nem végzett, s erről majd bővebben fog beszélni. A tanú megmutatja az almanachban, hogy Németh Antalón keresztül nagy kitüntetés érte a színházat, mert első eset volt, hogy a TESZt vezérlő tanácsában a színházi élet reprezentánsa került be. Németh Antal szót kér, és megkérdezi, hogy ez nem tiszta előtte, hogy milyen kérdéssel kapcsolatos ez az ügy elbírálásánál? Tudomása szerint a törvény elrendeli az igazolásokat, de módot ad arra, hogyha három éven belül új adat merül fel, bejelentéssel lehessen élni. [„]A tanúnak bejelentéssel módjában lehetett volna élni, azokra az adatokra nézve, amelyeket nem ismert az előbbi igazolásom idején.[”] Az elnök szólal meg és elmondja, hogy az igazolásról szóló rendelet kimondja, hogy egyik igazolás független a másiktól. Amire hivatkozik, arra vonatkozik, ha ugyanazon bizottságnál történik a bejelentés. Németh Antal erre azt feleli, hogy [„]a jogviszony és a kötelességek tekintetében teljesen más lévén a nemzeti színházi funkcióm, és a Vallás- és Közoktatási Minisztériumhoz kapcsolódó tevékenységek tekintetében és ezzel szükségtelenné válik egy egész sereg kérdésre válaszolnom, melyekre a tanú vallomása következtében kényszerülnék. Így nagyon sok olyan mozzanatot kellene ismertetnem, amelyek ismerete nélkül nagyon nehéz elbírálni, mennyibe léptem túl a hatáskörömet.[”] Elnök: A tanú nem a hatáskörön kívüli, hanem a hatáskörön belüli aszociális magatartását ismertette. Németh Antal: [„]Minden vonatkozásban szívesen bocsátok rendelkezésre évkönyvet, hogy ezt a kérdést tanulmányozás tárgyává tehessek. Megkérem a tanú urat, tapasztalta kilenc éves együttműködésünk alatt, hogy a jobboldaliaknak előtt nyújtottam a baloldaliak rovására.[”] Igen, feleli a tanú, pl. Kovács Károlynak. S ez az előny a túlfellépésekkel előnybe juttatta. Németh: [„]Már többször bizonyítottam, hogy ez nem fedi a valóságot. [”] Közbeszólás: Van olyan több szereplő is, aki előnyt élvezett azzal, hogy jobboldali gondolkodású volt? Igen, feleli a tanú, így Lánczy Margit, akit főszerepek eljátszására szerződtetett. [„]Én nem vagyok feljelentő[”] – folytatja – [„]Én csak azt a véleményem hangoztatom, hogy az igazgató urat nem tartom alkalmasnak a demokráciában arra, hogy színigazgató legyen.[”]

Elnök megkérdezi, hogy miért a VKM-nél kezdte az igazolási eljárást, miért nem jött a Nemzeti Színház igazolóbizottságához? [„]Tanúkkal igazolhatom[”] – feleli Németh dr. – [„]hogy 1942-től kezdve teljesen szubjektív, nem politikai és világnézeti, hanem művészeti és esztétikai okokból meghasonlottam a színházzal. Kijelentem, hogy tíz év után színházzal foglalkozni nem óhajtok. Ez a meggyőződése nem változott meg azóta sem. Nem azért fordultam igazolásommal VKM igazolóbizottságához, hanem kizárólag azért, mert mint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériummal szerződésben lévő, de magánjogviszonyban álló személy úgy vélekedtem, hogy tisztáznom kell, hogy oda tartozom-e vagy sem? A jogi osztály úgy vélekedett, hogy mivel felette[s] hatóságom a minisztérium volt, oda tartozik az igazolási eljárásom. Ezért, mivel a nyugdíjintézetnek tagja nem voltam, egy processzusnak volt az eredménye, hogy ügyemet szakemberek megvizsgálják és mérlegelik. Ezért nem fordultam a Színészek Szabad Szakszervezetéhez, mert nem óhajtok sem mint igazgató, sem mint rendező szerepelni. Akik ott akarnak működni, azoknak van szükségük az ottani igazolásra. Én rögtön mint igazgató kezdtem a működésemet, tehát úgy éreztem, annál a szervnél kell kezdje[m] igazolásomat, amelynél működtem.[”]- A tanú megjegyzésére erre az volt, hogy [„]Németh dr. igazolásgyűjtést lát abba[n], amikor a VKM-nél, a szegedi egyetemnél és a Rádiónél igazoltatni akarja magát. Ha bármelyik közösségben dolgozott, ott kell kérni az igazolását. Az igazgató úr működött, mint magánszínház alkalmazottja is Szegeden. Tudtommal a munkahelyen ki kell függeszteni az igazolási idézést.[”] Itt az egyik igazolási tag megjegyzi, hogy ez nem tartozik ilyen részletességgel ide, ellenben a tanú úr felhozta, hogy az igazgató jobboldali titkárokkal vette magát körül. Németh: [„]Czakó is Patkós semmi jelét nem adta annak, hogy jobboldali. Ezt a tanú úr is igazolhatja, mert többször együtt vacsorázott velük. 1938-ban mutattak először ilyen jeleket, amikor azt hitték,

hogy három évi szereplés után megbuktam és Kiss Ferenc az új csillag. A Nemzeti Színházban nyilas szervezkedés először az 1938 évi tüntetés megrendezésekor mutatkozott. Erről jelentést tettem felettes hatóságoknak. Liszt Nándorra Zsindely államtitkár hívta fel a figyelmemet. Teleki kultuszminisztersége alatt teljesen a politikai államtitkár vette át a színházügyek irányítását. Amikor a titkári állás üresen maradt, rövidesen betette a protezsáltját. Liszt először semmi jelét nem mutatta későbbi politikai magatartásának. Később az ilyen jelenségek[et] erős alkoholizmusának tudtuk be. Megvontam tőle a fizetést. Erre Zsindely államtitkár befolyására tovább adták a fizetését a minisztérium terhére. Farkasné politikailag teljesen színtelen egyéniség volt, aki anyagi differenciák miatt távozott.[?] Tanú: [„]Miért távozott a Rádiótól Farkasné?[?] Németh: [„]Nem távozott, hanem úgy emlékszem én kértem át a Rádiótól, miután ott már kipróbálták és megkértem a Rádió vezetését, hogy adják át.[?] Tanú: [„]Patkós sokszor támadta Vojnovitsot.[?] Németh: [„]Patkós a Szabadságnál dolgozott, amelynek akkor Zsilinszky volt a szerkesztője.[?] Tanú: [„]Lisztről nem tudta, hogy Debrecenben dolgozott és ott írta *Éljen Szálasi* című versét?[?] Németh: [„]Nem tudok róla.[?]

Az elnök nem esketi meg tanúvallomására.

A következő tanú Staud Géza dr. Személyi adatai: A Színiakadémia tanára, újságíró, született 1906-ban Mocsonokon. Lakik: Budapest, Bajza utca 18. szám alatt.

A tanú megkezdi vallomását. [„]Németh Antal politikai magatartása közismert, személyes tapasztalataim ez irányban nincsenek. Tárogató úton lévő lakásának kibérlése alkalmával ismertem meg, 1938-ban. Baráti viszony közöttünk nem volt. Feleségem egy darabját műsorra tűzte, annak ellenére, hogy feleségem zsidó származású volt. Ebből súlyos kellemetlenségei származtak. Előadást nyilas tüntetés zavarta meg. Meg kell vallanom, hogy az igazgató úr teljes erejével a feleségem mellé állott, s mindaddig meg is tartották az előadásokat, míg a helyzet addig nem fajult, hogy a rendőrség a kilencedik előadás után kénytelen volt betiltani. Ez a *Nóra leánya* című darab volt. Patkós előzőleg kijelentette, hogy darab nem fog a Nemzetibe színre kerülni, ha nem Eszenyi Olga játssza a főszerepet. Arra akart rávenni, hogy ezügyben járjak közbe az igazgató úrnál.

Ez nem történt meg. Ez is egyik oka volt annak, hogy a tüntetés kirobbant. A tüntetés az igazgató úr ellen is irányult. Patkós akarta megszerezni magának a színigazgatóságot. Az eredmény az lett, hogy amikor ez már csaknem sikerült neki, Teleki kultuszminiszter ebből az ügyből kifolyólag menesztette a színháztól. Ennyi kapcsolatom volt az igazgató úrral, mert akkor, mint kritikus működtem és művészi szempontból bíráltam a darabokat. A színház vezetésében nem láttam politikai tendenciát.[?]

Az elnök megkérdi, hogy ha politikum lett volna a színház vezetésében, a tanú látta volna. Staud válasza: [„]Személyi kapcsolataim annyira megritkultak, hogy nem kísérhettem figyelemmel.[?] Közbeszólás: [„]Beszéltek arról, hogy botrány lehet a darab bemutatásáért?[?] Staud: [„]Igen, és az igazgató azt mondta, hogy ennek ellenére megtartja az előadást.[?]

Közbeszólás: [„]Tud az igazgató Rádió[beli] szerepléséről?[?]

Tanú: [„]Nem tudok. Feleségemnek volt egy darabja, amelyet ő fogadott el. Hogy miért nem került bemutatásra, azt nem tudom.[?]

(Itt hosszabb tárgyalás következik Kiss Ferencék és Patkósék szerepléséről, és ezzel kapcsolatban Németh röpcédulákat és egy Szekfü Gyulától írt levelet ad át az elnöknek.)

Tanú: [„]A színház nyilas tagjai, Czakó, Kiss Ferenc és Patkós ellenlábasai voltak az igazgató úrnak. Ebből azt gondolom, hogy ő a másik oldalon állt.[?]

Közbeszólás: [„]Tanú úr beszéde elején azt mondta, az igazgató úr politikai szereplése közismert volt, mit értett ez alatt?[?]

Tanú: [„]Úgy értettem, a nyilvánosság előtt folyt.[?] (Felolvassák Festetich Domonkosnak a Nemzeti Színház ügyében mondott interpellációját.)

A tanút nem esketik meg.

Következő tanúként belép: *Major Tamás*. Született Újpest, 1910. Lakik: VI. Andrássy u. 83. A Nemzeti Színház igazgatója.

Tanú: [„]Nekem Németh igazgató úr nagyon sokat segített politikai vonalon. Amikor élesen kiállottunk a baloldal mellett, és erősen elnyomtak bennünket, az igazgató urat is felszólították, hogy lépjen fel ellenünk. Pénzzel segített, és hamis orvosi bizonyítványt is szerzett számomra, hogy leplezhesse távollétemet, amikor bujkálni voltam kénytelen. (Részleteket mond el erre vonatkozólag.) A Népszava-beli szereplésünkkel kapcsolatban is nagyon rendesen viselkedett. [”]

Elnök: [„]A töredék fellépti díjak bevezetése antiszociális volt? [”]

Tanú: [„]Nem volt szociális, de már a szerződéseket is így kötöttük. Ez bizonyos megtakarítást jelentett a színháznak.[”]

(Németh Antal dr. részletesen ismerteti a töredék fellépti díjak ügyét.)

Elnök: [„]Tekintettel arra, hogy igazgató úr alatt szanálták a színházat, sőt ilyen viruló korszaka sohasem volt a színháznak, és mégsem léptette vissza a régi rendszert, ebből arra következtetésre kell jutnom, hogy nem volt szociális ez a ténykedése.[”]

Németh: [„]Az anyagi eredmények az utóbbi években mutatkoztak. Két év volt, amely plusz bevételekkel zárult.[”]

(Ismerteti azokat a juttatásokat, amelyeket a színészek ebben az időben élveztek, amíg a minisztérium le nem faragta.)

Közbeszólás: [„]Mely évtől szerepelt Major igazgató úr, mint baloldali színész, és mettől kezdve tartotta a hátát Németh igazgató úr?[”]

Tanú: [„]1938-tól kezdve. De különösen kiélezett volt a helyzet 1942-től. Ebben a helyzetben 1941-től tartotta a hátát. Vezércikket is írtak ellenünk.[”]

Közbeszólás: [„]Politikum is közrejátszott a szereposztásoknál?[”]

Tanú: Azt mondhatom, hogy az igazgató úr nem volt jóban a színház jobboldali részével. Tudom, Kiss Ferencsel és Hosszú Zoltánnal állandó konfliktusai voltak. [”]

Elnök: [„]Kovács Károly milyen mentalitású volt?[”]

Tanú: [„]Nem mondhatom, hogy baloldali volt. Inkább részegen csinált botrányokat. Nem hiszem, hogy szerepeltetésében politikum lett volna. Kovács a színházban nem tartozott a politizáló emberekhez. [”]

Közbeszólás: [„]Volt ellenzéke a németországi turnénak és az igazgató úr tudott róla?[”]

Tanú: [„]Volt valami ilyen beszélgetés. A németországi útra nem nagy örömmel mentünk. Odakint játszódtak le olyan jelenetek, amikor Heil Hitler köszöntést többen viszonzták. Az igazgató úr rászólt – emlékezetem szerint Szabó Lőrincre – viselkedj úgy, ahogy magyar emberhez illik.[”]

Németh: [„]A tanú úr is részt vett a németországi turnén, és emlékszik olyan momentumra, hogy akár beszédben, amikor üdvözlésekre válaszoltam, akár személyes magatartásomban kifogást lehetett volna találni magyar szempontból?[”]

Tanú: [„]Nem emlékszem ilyenre. Nagyon figyeltük a szereplését és nagyon meg voltam elégedve a viselkedésével. Végig magyar maradt az egész társaság Szabó Lőrinc kivételével.[”]

A tanú kihallgatása véget ér, nem esketik meg.

A következő tanú: *Várkonyi Zoltán*. Született 1912 Budapesten, lakik: Röck Szilárd utca 16.

Az elnök intésére a tanú a következőket mondja: [„]A Nemzeti Színház tagja voltam, amikor az igazgató úr átvette a színház vezetését. Öt évet töltöttem igazgatása alatt, és ez alatt semmi olyat nem tapasztaltam, amely akár szociális, akár politikai szempontból kifogásolható lenne. Tudta, hogy félzsídó vagyok, ismerte politikai kapcsolataimat is. Soha arra fel nem szólított, hogy szüntessem be azokat. Annyira, hogy amikor a társulat Németországba készült

a *Csongor és Tündével*, én is benne voltam az együttesbe[n]. Németh Antal on kívülálló okokból a színház egy-két jobboldali tagja a minisztériumon keresztül tiltotta le a szereplésemet. 1942-ben elbocsájtottak Tapolczaival és Both Bélával együtt.²³ A törvény akkor még nem vonatkozott rám. Az akció a kultuszminisztériumból indult ki. Beszéltem Németh Antallal, aki azt mondta, hogy rajta kívül álló okokból történt. Ő mindent elkövetett, hogy visszatartson. Információim szerint Hóman miniszter csak Tapolczait volt hajlandó visszatartani, mire az igazgató úr kijelentette, hogy ha csak egyet lehet megtartani, nem tesz kivételt.[’’]

Közbeszólás: [,,]Igaz, hogy jobboldali színészeket favorizált, túlfizetéseket folyósított és több fellépést biztosított számukra. Akkoriban sok személycsere volt, volt ennek politikai tendenciája? [’’]

Tanú: [,,]Akkor még nem láttunk éles politikai eltolódást. Nem is lehetett politikai tendencia különben sem, mert Gózon és Jávor akkor kerültek hozzánk.[’’]

Elnök: [,,]Mit tud Gál Gyula és Rózsahegyi ügyéről?[’’]

Tanú: [,,]Gál Gyula olyan öregember volt, hogy nyugdíjazása nem keltett feltűnést, különben sem jelentette azt, hogy nem játszhatik. Én más tendenciát nem láttam, mint hogy művészileg igyekezett felfrissíteni a társulatot. Mi fiatalok mind ott maradtunk.[’’]

Elnök: [,,]A Timár-ügyben mit tud?[’’]

Tanú: [,,]Timár kedvenc színésze volt az igazgató úrnak, nem volt feltételezhető, hogy ellene foglalt állást.[’’]

(Németh Antal részletezi a Timár ügyet.)

Tanú: [,,]Legfeljebb a kultuszminisztérium részéről.[’’]

Következő tanú: Gobbi Hilda született: Budapest 1913. Lakik: Hársfa utca 11.

Gobbi az alantiakat vallja: [,,]Az igazgató úr mint ösztöndíjas növendéket szerződtetett. Hozzánk, akiknek baloldali magatartása közismert volt, a legmesszebben mellettünk állott.

Amikor a németek bejöttek, hozzám jött és azt mondta, rohanjak Majorhoz, nehogy bejöjjön, elküldi a fizetését. Mikor illegalitásban voltam, azt tanácsolta, menjek különböző helyekre, hogy ne találjanak meg. Mindig segített. Feljött olyan helyekre, ahol kommunisták vezetői találkoztak, és segítségét ajánlotta fel, többek között fegyvereket is. A jobboldali színészekkel rossz viszonyban volt.

Németh: [,,]Tapasztalta, művésznő, hogy a hetven tag közül előnyben részesítettem volna jobboldaliakat a baloldaliak rovására? [’’]

Tanú: [,,]Ha ilyen kérdés felmerül, akkor mi, baloldaliak játszottunk többet.[’’]

Közbeszólás: [,,]Kovács sokszor szerepelt, volt ennek politikai tendenciája?[’’]

Tanú: [,,]Kovácsra most is szükségünk volna, mert nincs intrikus színészünk.[’’]

Az elnök megköszönni a tanúvallomást és a tanú megesketésért nem kéri.

Következő tanú: Rózsahegyi Kálmán. Született Endrődön 1873. Lakik: Szent István krt 3. sz. IV. e. 29.

Tanú: [,,]Politikai szerepléséről csak annyit tudok, mint az urak is, hogy Sasrendet kapott. Színház átrendezésében nem láttam politikumot, mert én félzsídó vagyok, és a helyemre egész zsidót vett fel.[’’]

(Bő részletességgel mondja el nyugdíjazása részletét. Többször van vitája az igazolás alá vonttal. Az elnök többször figyelmezteti, hogy csak politikai és szociális szempontból tárgyalják Németh ügyét. Az elnök felteszi a kérdést, mennyiben látja összefüggőnek nyugdíjaztatását szociális szempontokkal.

Tanú: [,,]Nem tudom megmagyarázni, miért tette ezt velem.[’’]

²³ 1941-ben bocsátották el őket. Németh

Németh: Részletesen ismerteti az ügyet.) Heves vita fejlődik ki a körül a kérdés körül, hogy Rózsahegyi művész úr kvalitása milyen értéket jelentett a színháznak.

Következő tanú: Hont Ferenc. Született Szegeden 1907-ben. Lakik: Munkácsy Mihály u. 29. Az Országos Színművészeti Akadémia Igazgatója. A tanú előadja, hogy Rádió[beli] szereplését nem ismeri, mert ilyen kapcsolata nem volt vele. A feltett kérdésre elmondja, hogy Németh Antalt nem vezette munkájában, ha tett szolgálatot a jobboldalnak, csak azért tette, hogy művészi céljait megvalósíthassa. Arra a kérdésre, hogy alkalmasnak tartja Németh Antalt a demokratikus korszakban vezető szerepre, azzal válaszol, hogy olyan munkakörben, ahol tudományos munkásságot fejthet ki, nagy műveltségénél és szaktudásánál fogva igen hasznos lehet a munkája, de olyan feladatkörben, amelyben közvetlen hatással lenne a közvéleményre, a demokráciában nem tartja alkalmasnak.

Következő tanú: Tapolczai Gyula, szül 1903 Budapesten, lakik: VIII. Röck Szilárd u. 18. Elmondja, hogy az igazgató politikai szerepléséről nem tud. Keveset érintkezett vele. A színház nyilas tagjaival mereven szembehelyezkedett. A legbaloldalibb színészek állandóan szerepeltek. (Elmondja elbocsátásának történetét.) A tanú kihallgatásának vége.

Németh Antal kívánságára Szücs László, Gózon Gyula, Boros Elemér, Hajdú Zoltán László és Galamb Sándor megidézését vette tervbe a bizottság.

Szilágyi Ödön vállalati előadó a következő tanúk megidézését kéri június 25-re: Abonyi Géza, Fodor Oszkár, Fehér Gyula, Kárpáti Aurél, Timár József és Hóman Bálint.

Zárt tárgyalás. Az igazolóbizottság közli a határozatot, mely szerint a bizottság a tárgyalást június 25-én reggel 9 órára tűzi ki, erre öt tanút idéznek meg, előbb a vád, majd a védelem tanúit.

Németh Antal bejelenti, hogy Fodor Oszkár ellen becsületsértésért sajtópert indított.²⁴ A bizottság tudomásul vette.
K.mf.

Katona Endre
elnök

Bóta Emma
jegyző

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépelte, kézzel aláírt, hatoldalas irat (gépelte oldalszám lap tetején: 1–6.)

Elmosódott lila pecsét: 1944 DEZ 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 39, 40, 41, 42, 43, 44, (kék ceruzával): 44, 45, 46, 47, 48, 49.

Helyenként piros ceruzával aláhúzva, grafitceruzával néhány szó a szövegbe jegyezve („szereplés”, „teljes egész”)

²⁴ Fodor Oszkár (a Pécsi Nemzeti Színház volt igazgatója) a *Kossuth népe* 1946. június 17-i számában (5.old.) közölt egy levelet Németh Antal igazolása ellen. Németh perelte be sajtó által elkövetett rágalmazásért.

Hont Ferenc egyszer jelent meg tanúskodni Németh Antal igazolási eljárásai során, az 1946. június 18-i tárgyaláson. Ezért, bár az alábbi dokumentumon nem szerepel sem dátum, sem aláírás, valószínű, hogy a Központi Híradó Rt.-hez kiküldött igazolóbizottság második tárgyalásán hangzott el vallomása, melyről fennmaradt egy, az iménti jegyzőkönyvnél részletesebb lejegyzés.

Hont Ferenc vallomása

Elnök: Németh Antal igazolás ügyében szíveskedjék elmondani, mit tud politikai és szociális magatartásáról.

Tanú: A Rádióban folytatott működéséről nem tudok nyilatkozni, mert amíg itt volt, semmi kapcsolaton nem volt vele.

Elnök: Nemcsak a Rádióban folytatott működéséről, hanem bárhol kifejtett működésével kapcsolatban kérjük nyilatkozatát.

Közbeszólás: Igazgató úr ismeri már Szegedről Németh igazgató urat, milyen gondolkodásának ismeri őt politikai szempontból?

Tanú: A válasz nem egészen egyszerű. Ugyanis ahogy én megismertem, a következő véleményem szűrődött le róla: figyelembe kell venni, hogy kiváló képességű, színházi téren nagyműveltségű ember volt, akinek megvolt a saját nagyvonalú koncepciója. Ez részben jobboldali, részben progresszív volt. A baloldaltól indult el, mert ott látta megvalósíthatónak koncepcióját. Amikor jobb oldalra fordult a világírányzat Magyarországon, valószínűen úgy látta, jobban tudja megvalósítani koncepcióját a jobboldal irányában. Nekem az volt a véleményem, hogy nem meggyőződésből állott egyik vagy másik oldal szolgálatába, hanem ezzel vélte legjobban megvalósítani saját koncepcióját. Véleményem szerint hibát követett el, mert ezzel engedte a német befolyást érvényesülni Magyarországon. Ugyanakkor mellette szól, hogy baloldaliakat engedett érvényesülni, mert ezek is elősegítették művészi törekvéseit. Meggyőződésem, hogy ha más irányzat lett volna, azt is erre használta volna fel.

Közbeszólás: Olyan cselekményeiről tud, amelyek politikainak minősíthető?

Tanú: Nem tudok. Legfeljebb a német-magyar kapcsolatokról. Ami a szellemi törekvésekkel illeti, éles ellentétben állottunk, de ez nem tartozik az igazolási eljárás körébe vagy büntetési eljárás hatáskörébe. Németh Antal a demokráciában igen hasznos munkás lehet, ha olyan téren dolgozik, ahol a közvéleményt nem lehet közvetlenül befolyásolni. Tudományos működése olyan, amit a mai nagy szakemberhiányban nagy haszonnal lehet. De minden olyan területen, ahol a közvéleményt irányíthatja, csak ártalmas lehet a demokráciára.

Közbeszólás: Németországi szereplésével német ügyet szolgált-e, vagy magyar kultúrügyet?

Tanú: Németország felé a magyar irodalmi műveknek propagálása volt. A magyar szellemi és politikai helyzetet erősítette Németországban. Ugyanakkor nagy kárunkra volt a demokratikus államokban és főként a Szovjetunióban, ahol nagyon rossznéven vették ezt a közeledést Németország felé. Különösen *Az ember tragédiájának* szovjetellenes beállítottságát. Leközltek a falanszter-jeleneteket a moszkvai lapok. Amikor egyrésről használt a magyar kultúrának, másrésről ártott is. Politikai szempontból az lett volna a helyes, ha ugyanakkor más országokban is el lehetett volna játszani, mert enélkül hozzájárult Magyarország elszigetelődéséhez.

Németh: Tud a tanú úr arról, hogy *Az ember tragédiája* és a *Csongor és Tünde* nemzetközi propagálásában 1939-től kezdve a fennálló kultúregyezmények lehetősége keretében mi történt, és hogy a bemutatás Párizsban előkészítés alatt állott? Azon felül Stockholmban történt erre vonatkozóan, bizonyítható akció. Ezenkívül Bécsben és Bernben. Amikor a

német-orosz egyezményt megkötötték, és volt egy átmeneti barátkozás és Magyarországnak is módja nyílt, hogy kapcsolatokat vegyen fel, a Nemzeti Színház előadta a *Vihart*. Ezen a bemutatón a szovjet követség tisztviselői is részt vettek. Azután vendégrendezésre kaptam ajánlatot Moszkvába, amit Hóman miniszter tiltott le.

Tanú: A *Vihar* bemutatásáról tudok.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Kétoldalas gépelt szöveg, helyenként piros ceruzával aláhúzva.

A második oldal tetején gépelve: „(Hont folytatás)”

Kézzel írt oldalszám (kék ceruzával): 26, (kék tollal): 21, 22.

Vélhetően ugyanekkor, a 1946. június 18-i tárgyaláson Rózsahegyi Kálmán tanúvallomását is részletesen rögzítették.

Rózsahegyi azok közé a színészek közé tartozott, akiket Németh Antal kinevezése után, 1935-ben elküldött a Nemzeti Színházról.

Rózsahegyi Kálmán vallomása

Elnök: Az igazolás alá vont magatartásában látott-e politikumot vagy antiszociális magatartást?

Tanú: Politikáról nem tudok semmit. Legfeljebb, amennyit az urak is tudnak: Sasrendet kapott.

Elnök: Nem lehetett ez annak a következménye, hogy magyar ügyről lévén szó, mást akkor nem kaphatott?

Tanú: Azt mondták, feltűnő volt. Mást nem mondhatok.

Elnök: Amikor Németh a színházhoz került, látott a rendezésben politikumot?

Tanú: Én félzsídó vagyok. Németh százszázalékos zsidót vitt a helyembe. Én nem haragszom Németh Antalra. Amit tett, azt úgy sem teheti jóvá. Majd az Úristen előtt felel érte. Hogy velem hogyan bánt ilyen lélektelenül, annak okát nem tudom. Amikor igazgatója lett a színháznak, néhány nappal rá megkaptam az írást, hogy nyugdíjaznak. Azt gondoltam, hogy eltelt az időm. Kezdtém belenyugodni. A lapok foglalkoztak ugyan vele, de én türtem megnyugvással. Egy szép napon a képviselőházban felszólalt egy kisgazda képviselő, hogy van az, hogy Rózsahegyit nem szerepeltetik? Hóman miniszter azt válaszolta, hogy Rózsahegyinek tettek szerződési ajánlatot, de nem fogadta el. Ennek anyagi háttere van, Rózsahegyi másutt többet kapott. Nekem sohasem fizetett eleget a Nemzeti Színház, és mégis megvádoltak az egész ország előtt azzal, hogy az anyagiak miatt nem maradok. Én akkor nyilatkoztam, hogy a kultuszminisztert félrevezették, nekem senki semmiféle szerződést nem ajánlott. A falumból küldöttség jött fel Hóman Bálinthoz, hogy hozzanak vissza Nemzetihez. Hóman ezt megígérte. A kabinetiroda is érdeklődött, miért nem szerződtek? Olyan jelentés érkezett, mondta az egyik kabinetirodai alkalmazott, hogy jó színész vagyok, de már szenilis. Felmentem Németh Antalhoz, kértem, hogy hozzon vissza Nemzeti Színházhoz. Egyszerű katona akarok lenni a színházban. Nem emlékszem, mit mondott erre, de nem történt semmi. Pár hónappal rá Zsindely Ferenc államtitkár felhívatott, és megkérdezte, mi akadály van annak, hogy nem vagyok a Nemzeti Színház tagja? Kijelentettem, hogy részemről semmi akadály. Kijelentette, hogyha hazajön Németh Antal Németországból, mindent elintéznek. Akkor Teleki lett a miniszterelnök, és magával vitte Zsindelyt államtitkárnak, és engem megint nem szerződtek. Azt hiszem, nem csalódom, hogy ezt Németh Antalnak köszönhetem. Ha azt mondja nekem, hogy fiatalokkal akarok dolgozni, megértettem volna. Én életben maradtam, de négy kollégám életét vesztette, és én azt hiszem, ezt Németh Antalnak köszönhettem. Ódryt lehordta a növendékek előtt, mint egy taknyos kölyköt, Aczél Ilona szintén nem bírta ki a viselkedését. Szegény Sugár Károly, akit meglátogattam a Rókusban, elmondta, hogy elment Németh Antalhoz és csak annyi gázsit kért, mint azoké a tagoké volt, akiket ő hozott oda. Petheő Attila elbeszélte, hogy amikor beteg lett, a gázsiját nem folyósította. Amikor felment emiatt a Kultuszba, nyugdíjaztatta.

Amikor az asszony emiatt hozzáfordult, azt felelte, hogy ő kérte a nyugdíjazást. Hogy idejöttem, annak csak az a célja, hogyha lehet ilyen lelkületű emberek ne kerüljenek a Nemzeti Színházhoz.

Elnök: Hogy méltóztatik ezt összefüggésbe hozni akár politikai, akár szociális szempontokkal?

Tanú: Ez kérdőjel előtttem. Mindössze háromszor találkoztam vele. Nem tudom megmagyarázni, miért tette ezt velem. A politikájáról nem tudok.

Elnök: Meglepték a közönséget ezek a rendelkezések, miután hozzá volt szokva az előző időkből, hogy a régi tagok megmaradnak?

Tanú: A Nemzeti Színház százéves jubileumára készült, és arra sem hívtak meg. Az albumban csak éppen megemlítettek. Erre a sorsra került Tóth Imre is, aki a Shakespeare-kultuszt csinálta. De azok az előadások, amelyeket az igazgató rendezett, meg vannak örökítve.

Németh: (Részletesen elmondja szerződtetések körülményeit, utalva Rózsahegyi művészeti értéke, amely szerint nem emelkedett felül a népszerű epizodistákén. Utal rögtönzéseire.)

Tanú: Eljátszottam az öreg Lukát az *Éjjeli menedékhelyben*. Tessék megkérdezni, egy betűt is vétettem benne? Azt tetszett mondani, 20.000 pengőm volt, és Ódrynak csak 14.000. Azt tetszik hinni, ezt nem tették szóvá? Akkor azt válaszolták, hogy mindazon darabok, amelyekben Rózsahegyi játszik, százon felül mennek. Azt tetszett mondani, epizodista vagyok. Eljátszottam a klasszikus címszerepek egész sorát. Most már igazán rájöttem, hogy mi volt az oka viselkedésének. Ön nem ért a színészethez. Most már tudom, hogy miért történt mindez.

Közbeszólás: 1935 júniusától 1944 márciusáig milyen mértékben szerepelt a Rádióban?

Tanú: *A cigányt* és *A csikóst* Kiss Ferencsel játszatta. Ő játszotta a többi szerepemet is.

Közbeszólás: Egyáltalán nem szerepelt akkor jön a Rádióban?

Tanú: Talán egyszer-kétszer, de nem Németh Antal rendezéseiben. Amikor Ódry volt a rendező, rendszeresen szerepeltem.

Németh: Rendezői példányokból megállapítható, hányszor szerepelt a tanú rendezésem alatt.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Kétoldalas gépelt szöveg, a második oldal tetején: „Rózsahegyi 2.”

Kézzel írt oldalszámok (kék ceruzával): 28, 29, (kék tollal): 23, 24.

A Központi Híradó Rt-hez kiküldött igazolóbizottság harmadik tárgyalásán Kárpáti Aurél, Barsi Ödön, Fehér Gyula, Raisz Ferenc, Fodor Oszkár, Gózon Gyula és Baló Elemér tett tanúvallomást. Bár a jegyzőkönyv azt írja, mind a vád tanúi, közülük csak Fehér, Raisz és Fodor Oszkár vallott Németh ellen.

A tanúvallomások között az igazolóbizottság tagjai kérdezik Németh Antalt, főként a színház politikája, Rózsahegyi Kálmán és a zsidó származású, illetve szélsőjobboldali színészek és munkatársak foglalkoztatása tekintetében.

A Magyar Központi Híradó Rt.-hez kiküldött igazolóbizottság harmadik jegyzőkönyve Németh Antal igazolási ügyében

Jegyzőkönyv az 1946. június 25-i ülésről

III. Tárgyalási jegyzőkönyv.

Felvétetett a Magyar Központi Híradó Rt. (ezelőtt Rádió és társvállalatai) igazolóbizottságának 1946. június 25-én megtartott ülésén.

Az új jegyzőkönyvvezető, *Béla Margit* leteszi a fogadalmat.

Jelen vannak: Dr. Katona Endre, Dr. Bory István, Rákosi Elemér, Dr. Medgyesi László, Farkas János, Pulay Gyula és Ivánszky Aladár.

Elnök bejelenti, hogy Dr. Németh Antal igazolási ügyének tárgyalását folytatják. A mai tárgyaláson *Kárpáti Aurél* tanúkénti kihallgatása következik.

Elnök a törvény értelmében a megidézett tanút, *Kárpáti Aurélt* az igazmondás kötelességére figyelmezteti.

Kárpáti Aurél, született 1884. Cegléden, foglalkozása: író, lakik Bpest, XIV. Szabó József u. 21.

Elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vont politikai, vagy szociális magaviseletére vonatkozólag mit tud?

Tanú előadja, hogy mindenekelőtt kötelességének tartja előre bocsátani, hogy ő mint kritikus foglalkozott a Nemzeti Színház igazgatójának igazgatói működésével, és egész idő alatt ezt a működést igen éles bírálat alá vonta. Ez az éles bírálat azonban nem függ össze politikai magatartással, tisztán művészeti síkon mozgott, olyannyira, hogy egyszer, mikor művészetén kívülálló motívumról volt szó, határozottan elvi ellentétbe kerültek egymással. Egészen más véleménye volt, és egészen más művészi meggyőződése volt a színházpolitikáról. Dr. Németh Antal igen keményen állta kritikát, neki is megvolt a maga művészi meggyőződése, kritikája. A Nemzeti Színház vezetésében csak művészi szempontokat látott, politikai vonatkozású szempontokat nem látott érvényesülni. Ami azt a diszpozíciót illeti, amikor a németekkel az összeköttetés megerősödött, nyilván nem saját szorgalmából, hanem a helyzetből adódott. Amikor a németekkel csereakciót kellett rendeznie, véleménye szerint választhatott volna aközött, hogy elmegy, vagy csinálja. De Németh Antal annyira fanatikus szerelmese volt ennek a művészi mesterségnek, hogy színházat csináljon, hogy dacára más politikai meggyőződésének, nem volt ereje hozzá, hogy ez elől kitérjen. Annyi bizonyos, rendezett közben bulgár, dán csereakciót is, azonban arra, hogy más országokkal is létrehozson cserejátékokat, már nem került sor.

Tanú elmondja, hogy közvetett úton tudja, hogy nem volt fasiszta, és nem volt németbarát, és azt is tudja, hogy a Nemzeti Színháznak több olyan tagja volt, akikkel, akkor amikor itt

forróvá vált a talaj – az érdekelt művészekről tudja – nagyon lojálisan, baráti módon viselkedett. Ilyenek: Major Tamás, Gobbi Hilda.

Közbeszólás: Dr. Bory megkérdezi tanút, hogy szerződtek-e, szereplőkkel szemben egyoldalúan cselekedett-e?

Tanú elmondja, hogy nem helyeselte színházpolitikájának azt a részét sem, hogy összehozta különböző színházakból a sztárokat és ezekből próbált egy együttest létesíteni.

Közbeszólás: Dr. Medgyesi felteszi a tanúnak a kérdést, hogy előadásában szó volt, arról, hogy „egyszer mikor nem művészi motívumról volt szó” – hogy ez a motívum politikai vonatkozású volt-e?

Tanú elmondja, hogy az egyáltalában nem volt politikai, hanem teljesen személyi természetű kérdés volt.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön megkérdezi [...] a művészeti és a napi politika összefüggött-e [...]

Tanú előadja, hogy mindenesetre az uralkodó politikának a vonalába esett a művészeti politika. Vagy irányított színházat, vagy pedig szabad-színházat akart-e, és nem lett volna szabad letérnie arról az útról, hogy művészeti vezetőnek kell lenni, és nem pedig világnézeti vezetőnek. Mindenesetre egy rendszer szolgálatába kellett állítania a Nemzeti Színház művészeti politikáját. Művészeti politikájába feltétlenül belevegyült a napi politika is, de minden időben belevegyült.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön utal tanúnak arra kijelentésére, hogy amikor a csereakciót végre kellett hajtania, választhatott volna aközött, hogy vagy lemond, vagy pedig csinálja. Szilágyi elmondja, hogy tudomása van arról, hogy Dr. Németh Antalnak volt a gondolata a csereakció, és nem utasíthatta vissza azon a módon, hogy lemond. Felteszi a kérdést, hogy tanú így is fenntartja véleményét?

Tanú előadja, hogy véleményét oda módosítaná, hogy Németh Antalban egy olyan erős művészi ambíció volt, amely érvényesülni akart, hogy mindent megtett volna csak azért, hogy művészi elképzelése érvényesüljön, de nem hiszi, hogy ebbe politikai szempontok és befolytak volna.

Közbeszólás: Dr. Katona Endre felteszi a kérdést, hogy tanúnak mi volt a véleménye, amikor a Nemzetiben a *Missa Solemnis* adta elő Németh Antal.

Tanú előadja, hogy *Missa Solemnis* előadását bizonyos körök gyanakvással fogadták, mert klerikális tendenciát láttak benne. Ő a maga részéről igen éles bírálat alá vette az előadást. A darabot Újházi írta, és Beethoven zenéje nyomta rá a bélyegét.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön elmondja, hogy a németországi *Az ember tragédiája* rendezésében a falanszter-jelenetet szovjetellenes beállításban hozta színpadra.

Tanú elmondja, hogy ennek a résznek a rendezése mindig kényes pont volt, és esetleg ebbe is külön napi politikát vitt bele. De véleménye szerint a tervszerű irányítás nem jelent politikai belekontárkodást.

Dr. Németh Antal az elhangzottakra válaszol:

Előadja, hogy a vita során háromféle értelemben használták a „világnézet” szót, szeretné elmondani, hogy ő mit értett alatta. Világnézet alatt azt a költői világnézetet értette, azt a szinte vallásos jellegű erejét az életszemléletnek, amelyet az ókorban a Kr. előtti V. század drámairodalma életre hívott, és amely Aiszküloszban és végül Szophoklészben kristályosodik ki. Azt tartotta, hogy a színház világnézeti eredetű. Ezt a keresztény középkor színházkultúrája is bizonyítja, és a drámairodalom fejlődése a reneszánszig, az egységes kollektív világnézet erejének megbomlása, meglazulása után az individuális világnézet korszakában, az ókorban Euripidészénél, a reneszánszban Shakespeare-nél kezdődően, a dráma elveszti ezt a különös talaját, és az életvalóság követésével egyre indokoltabbá teszi a rendező megjelenését. A kollektív korszakban nem volt szükség egy személyre, aki összefonja a komplikált színház részelemeit egy művészi egységben. Író, színész,

képzőművész egyformán ugyanannak a világnézetnek a szolgálatában élve egységes színházkultúrát teremtettek. A XIX. századtól kezdve azonban a színház részelemeinek egységesítése a rendezőre hárult. És éppen ez az ő felfogása ebben a kérdésben, hogy mindaddig, amíg meg nem születik egy új kollektív világnézet, a rendező van hivatva a múlt értékeit átmenteni a jövőbe. Az új kollektív világnézet előfutárjaként jelentkezett Oroszországban a kommunizmus, Olaszországban a fasizmus, és Németországban a nemzeti szocializmus.

Ami a falanszter-jelenet rendezését illeti, ő csak Hamburgban [...] Berlinben nem. Berlinben Daniel Hintz rendezte *Az ember tragédiáját* [...]mindenesetre az előadásról készült képeket látnia kell [...]

Közbeszólás: Szilágyi Ödön megkérdezi igazolandót, hogy helyesnek tartotta-e, hogy a Nemzetiben elhangozzon a *Giovinezza*.

Németh Antal előadja, hogy elhangzott-e, vagy sem, arra nem tud visszaemlékezni, de mindenesetre itt nem helyeslésről van szó. A Nemzeti Színház állami kézben volt, és a fenntartott államközi szerződések kötelezték. Ha egy magasabb rangú külföldi egyéniség jött Budapestre látogatóba és ezen alkalomból egy ünnepélyes aktust rendeztek, az szokás volt, hogy előbb a vendég nemzetiségének megfelelő himnuszt, majd a magyar *Himnuszt* játszottak, ez így volt mindig, de ez leginkább az Operában fordult elő és nem a Nemzetiben.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön rátér arra az alkalomra, amikor Németh Antal az *Internacionálét* nem adatta elő, de a *Giovinezza*at igen.

Németh Antal utal 1935. aug. 2-án a Nemzeti Színházban tartott beszédére, melyben leszögezte a színház nemzeti jellegét, és amelyet kilencéves működése alatt irányadónak tekintet[t]. Nem akarta, hogy a Nemzeti valami nemzetközi programot produkáljon, és paradoxonnak tartotta a Nemzeti Színházat és az *Internacionálét*. Major Tamás, aki egyáltalában nem mondható jobboldalinak, 1945-ben az évad megnyitása alkalmával csak a plakáton hirdette az *Internacionálét*, de az a megnyitón nem hangzott el. Egyébként a *Giovinezza* előadására nem emlékszik.

Ami a *Missa Solemnis* előadását illeti, előadja, hogy eredetileg operarendezőnek készült, és zenetudományi tanulmányait Münchenben, Kölnben és Párizsban végezte. Tisztán a véletlenen múlt, hogy az Operába való bekerülését két alkalommal is, 1929-ben és 1932-ben is megakadályozták. És ekkor történt, hogy egészen más terület felé tolódott el a működése és neki, mint zenei rendezőnek az oratórium inszenázás tetszett, ezért foglalkozott a *Peer Gynttel* és a *Csongor és Tündével*, amelyek teljesen ellentétben állnak a színpad törvényeivel. Még foglalkozott Bach János *Máté passiójával* is, és ekkor támadt az a gondolata, hogy az Operában előadatlanul heverő Újházi-féle *Missa Solemnist* előadja. Tisztán attól a hiúsági indoktól vezetve, hogy mint rendező bemutatkozhasson, és búcsúként a zenei műfajtól adta elő a *Missa Solemnist*.

Tanú megesketése indítvány hiányában mellőzve lett.

Szilágyi Ödön ezek után előveszi a drámai osztály által Németh Antal vezetése alatt készített statisztikai könyvet, amelyből kitűnik, hogy melyik színész melyik évben hányszor szerepelt. Példának felhossa Rózsahegyi Kálmánt, aki 1933-ban nyolcszor, 1934-ben nyolcszor, 1935-ben háromszor, 1936-ban egyszer, 1937-ben kétszer, 1938-ban háromszor, 1939-ben négyszer, 1940-ben kétszer, 1941-ben viszont egyáltalán nem lépett fel. Neve mellé oda van írva, hogy „k.zs.”, viszont vannak színészek, akinél nem ez a jelzés, hanem „f.zs.” szerepel. Megkérdezi Németh Antalt, hogy ezeket ki írta bele, és kinek az utasítására.

Németh Antal előadja, hogy 1938-ban az első zsidótörvény idején utasítást kapott Kozma elnöktől, hogy a százalékos rendszer végrehajtását vigye keresztül. Azonkívül időről időre jelentést kért, hogy ki zsidó és nem zsidó. Három-négy ilyen jelentés után a Kamara átírt a Rádióhoz, hogy a Rádiónál is végre kell hajtani a százalékos rendszert, és hogy addig az nem

lett végrehajtva. A válasz-tervet erre az átiratra ő készítette el, amely szerint a rádióban nem az a döntő, hogy valakinek a külső megjelenése milyen, hanem jól szerepeljen a mikrofon előtt, és hogy csak az léphessen fel, aki nem zsidó, az nem lehet mérvadó. Sikerült egészen végig 1941. év tavaszáig a Kamarától egy mentesítést kapnia. Nem akadályozta meg azonban a Rádió vezetését abban, hogy amikor valakinek a kitűzéséről volt szó, bele ne szóljon. Például a *János vitéz* francia király szerepét Gózon Gyulára osztotta ki, viszont Frigyesy Bilicsi Tivadarral kívánta játszani. Nyegusnak szerepét Gózon Gyulával xelophonra vetette fel, azonban Frigyesy nem engedte a nagy kiadás dacára sem műsorra tűzni, mert a szereposztás kifogás tárgyává volt tehető. Ezek az utasítások természetesen időszakiak voltak, mindig az általános politikai helyzettől függők voltak, amikor a kormányban bizonyos enyhülések voltak, akkor újra engedélyt kapott ilyen személyek szerepeltetésére.

Amikor a Kamarától az a bizonyos átirat jött, hogy a százalékos rendszert nem tartják be, és nincsen a Rádiónál végrehajtva, amelyet az egész országban érvényesítettek, átírt Rádió a Kamarához, és egy pontos kimutatást kért, hogy ki kicsoda, mert voltak színészek, akiknél viták merültek fel, például Rózsahegyi Kálmán esetében származása körül homályok voltak. A Kamara átirása alapján kellett nyilvántartásba venni, hogy a százalékos arány ne legyen túlléphető. Egyébként a Kamara átiratát másolatban bemutatja. Gózon Gyula, aki zsidó, tizenegyszer szerepelt egy évben, mert amikor a Nemzetitől kénytelen volt elküldeni, az ott szenvedett veszteségért így akarta kárpótolni, ugyanez állott fenn Baló Eleménnél is, aki baloldali magatartása miatt el volt nyomva.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön felteszi a kérdést, hogy a szereposztás Németh Antaltól függött-e? Mert például jobboldali művészek, mint például Hosszú Zoltán tizenkétszer szerepelt egy évben, viszont Kiss Ferenc huszonnégyszer legkevesebb, de nem volt hét, hogy ne szerepelt volna a Rádióban, Kovács Károly tizennégyszer, tizenhatszor, tizenkétszer. Rózsahegyi szerepeit, így például az igazán ízig-vérig rászabott *A cigány*-szerepét Kiss Ferencsel játszatta el. Mi volt ennek a magyarázata? Művészi szempontból nem felelt meg Rózsahegyi Kálmán játéka?

Németh Antal előadja: Hogy Kiss Ferenc nem tartozott a szerény emberek közé, és jó összeköttetésekkel sikerült elérnie olyan szerződötetést – az ő tudta és hozzájárulása nélkül –, amelyben a népszerű Kiss Ferenc huszonnégyszer lép fel egy évben. És miután ezek a fellépések megoszolhattak az irodalmi osztály és a drámai osztály között, és a huszonnégyszerű fellépést előre ki kellett fizetni a vállalatnak, kénytelen volt a huszonnégyszerű szerepeltetését vele lejátszatni.

Ami Hosszú Zoltánt illeti, előadja, hogy aki működését ismeri, láthatta, hogy egy pillanatig sem volt jó közöttük a kapcsolat, sőt a lehető legmérgezőbb volt a viszony, amit szintén levéllel tud igazolni. Amikor a kultuszminiszter Hosszú Zoltánt kinevezte Lehotay Árpád mellett mint színész-előkészítőt, Zsindelynek, az akkori államtitkárnak jelentette, hogy Hosszú Zoltán beteg, őrült és üldözési mániában szenved. Olyan kapcsolatokat szerzett különféle körökből, nem is pártokból, pl. Nimród, vagy például községek díszpolgárságát. Neki és Kiss Ferencnek hatalmas híruk voltak, azt terjesztették, hogy őket mindenki szereti, és népszerűsítésükre mindent elkövettek, például Hosszú Zoltán Dani bá-jelenetei direkt használtak jóhírnevének, népszerűségének a Rádió publikuma előtt.

Csak egyetlenegy esetről tud, azt is csak közvetve tudja, amikor Hosszú Zoltán szerepeltetését a drámai osztály kezdeményezte volna. Az újságban megjelent egy kommuniké, hogy a rádióban elő fogják adni *A vén gazembert*. Ő ekkor szabadságon volt, és Barsi Ödön volt a helyettese. Egy nap a nyilas pártból keresték, hogy szeretnének *A vén gazember* előadása ügyében valakivel beszélni. Barsi az egyik stúdióban fogadta őket, és a mikrofont bekapcsoltatta. A tárgyaláson jelen volt Koncz igazgató is. A nyilasok elmondják, hogy *A vén gazember* Rózsahegyinek híres szerepe, és mivel Rózsahegyi az ő pártjukban van, és teljesen jobboldali, követelik Rózsahegyit a címszerepben. Barsi mindenesetre

elővigyázatosságból a lemezvágót is bekapcsoltatta [a] stúdióba[n], és a kérdéses lemez meg is van a hanglemeztárban. Barsi ezek után dühében Hosszú Zoltánra osztotta ki *A vén gazember* szerepét.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön felteszi a kérdést, hogy a centerárium évében, 1938-ban, amikor Rózsahegyi direkt külön kéréssel fordult Németh Antalhoz, hogy szeretne eljátszani egy szerepet, nem szerepeltette. Mi volt annak az oka, hogy nem léphetett fel?

Németh Antal előadja, hogy az 1935. év novemberében összeült a Nemzeti Színház nyugdíjintézetének a választmányi közgyűlése és megállapították, hogy Rózsahegyi Kálmán, aki a nyugdíjintézetnek tíz évig alelnöke volt 588 tételszám alatt, amikor az egyesület deficitel működött, kocsipénz címén 1000 pengőt, majd 100-100 pengőt, és különböző összegekben összesen 19.000 pengőt vett fel. A választmány megállapította, hogy illegális úton történtek a kocsipénz felvételek, vizsgálat megindítását kérte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól, az akkori elnök, Ugron Gábor a pénzek kifizetéséről nem tudott semmit, és mivel ez az ügy a Közérdekeltségek Felügyelő Hatóságának fennhatósága alá tartozott, kérdést intézett hozzájuk a per megindítására. Jellemző Rózsahegyire, hogy amikor az ügy kipattant, valami kevéske összeget rögtön visszafizetett a pénztárba. Az akkori választmány 1937. november 19.-én, a centenáris év előtt úgy határozott, hogy bár a per megindítása indokolt, de a centenáriumra való tekintettel nem indítja meg azonnal a pert, hanem felterjeszti a minisztériumhoz, annak eldöntését kérve, hogy a Nemzeti Színház presztízsének érdekében kívánatos-e a pernek akkori megindítása. Ilyen esetben nagyon kényes lett volna Rózsahegyit a centenáriumban szerepeltetni.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön felteszi a kérdést, hogy Kiss Ferenc esetétől eltekintve, hogyan születtek meg a Rádióban a szereposztások.

Németh Antal válasza a következő: az illetékes darab rendezője egy javaslatot készített, hogy ki tart alkalmasnak a szerep eljátszására. Főszereplőknél listát, de epizód szereplőknél 2-3 szereposztást is beadtak. Mindenesetre figyelembe kellett venni, hogy a darab milyen messzire volt kitűzve, és össze kellett egyeztetni az irodalmi, vagy esetleg a zenei osztállyal is, hogy egy bizonyos szereplő egyidőben ne szerepeljen több alkalommal a Rádióban.

A bizottság szükségesnek tartja *Barsi Ödön kihallgatását* informálás céljából.

Barsi Ödön előadja, hogy Németh Antal szabadsága idején ő helyettesítette, és műsorra tűzte *A vén gazembert*. Szándékában volt a főszerepet Rózsahegyivel eljátszani, mivel ezt Rózsahegyi több mint százszor játszotta. Megjelent nála négy-öt nyilas, és követelték, hogy *A vén gazember* főszerepet Rózsahegyi Kálmánnal játszassa el. Barsi gondolkodási időt kért. A második alkalommal – Barsit a kérés nagyon meglepte – a nyilasok már fenyegetően léptek fel és követelték, hogy Rózsahegyi Kálmán jobboldali magatartása miatt játssza el *A vén gazember* főszerepét. Barsi ekkor a kérés teljesítését kereken megtagadta. Ennél a beszélgetésnél jelen volt Koncz Sándor igazgató is, aki szintén jobboldali volt. Ezt az egész beszélgetést lemezre vétette fel. Innen adódott aztán az, hogy Rózsahegyi híres szerepét Hosszú Zoltánnak osztotta ki, aki kimondott jobboldali volt.

A bizottság úgy határoz, hogy a legközelebbi tárgyaláson a kérdéses lemez lejátszását kéri.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön Németh Antalnak felteszi a kérdést, hogy mi volt annak az oka, hogy Nagy Adorján, aki évente tíz-tizenegy alkalommal is szerepelt a Rádióban, 1943-ban egyszer sem lépett fel?

Németh Antal nem emlékszik vissza határozottan a dolgokra, de azt hiszi, hogy a művész tiszteletdíj-emelést kért, és az igazgatóság nem szavazta meg neki. Ez volt az oka annak, hogy 1943-ban nem játszott.

Bizottság *Fehér Gyula* tanúkénti kihallgatását kéri.

Tanú előadja, hogy 1879-ben született Kecskeméten, foglalkozása színész, lakik: Budapest, VII. Erzsébet körút. 16.

Elnök figyelmezteti tanút az igazmondás kötelezettségére.

Tanú előadja, hogy felesküdt népbíró. Előadja, hogy [igazolás alá vont] véleménye szerint a háborús és népellenes magatartásával az összes kritikákat kimerítette. Egyrészt németimádatával, másrészt azzal a cselekményével, hogy a Nemzeti Színház tagjaival szemben a hóhérmunkát ő vállalta. Konkrét dolog volt, hogy Hóman Bálint rendeletére végre kellett hajtani az elbocsátásokat, eltávolítani a Nemzetiből a régi értékeket, mint például: Bartos Gyula, Csathó, Csathóné Gál Gyula és saját személyét is beleértve. Kétszeresen elősegítette a németeknek Magyarországon való későbbi munkáját azzal, hogy kijárt Németországba évente háromszor-négyszer. Interjúiban állandóan Németországot és a németeket dicsőítette, és ezzel az ő véleménye szerint elárult a magyar színpadot.

Németh Antal az elhangzottakra válaszol:

Jobboldali magatartása következtében távolította el a Nemzeti Színház értékeit, Csörtöst, Somlayt, Hett[y]ey Arankát. Várady Aranka, Bartos Gyula és Gál Gyula nyugdíjba vonultak. Csupán azt akarja még megkérdezni a tanútól, hogy hogyan egyeztethető össze a baloldaliságával, hogy mint a Színészegyesület alelnöke, Baló Elemér ellen kizárási indítványt terjesztett elő, amelyet, ha nem sikerült volna megakadályozni, Baló rendőrkézre került volna, és esetleg az életébe kerül. Balót tisztán a kisemberek összefogása mentette meg a haláltól.

Tanú előadja, hogy ő semmiféle kizárási indítványt nem terjesztett elő. Németh Antal válasza az, hogy tanú akkor tudva valótlant állít, egyébként igazmondása meggyőződhető a jegyzőkönyvből.

Az elhangzottak alapján a bizottság javasolja *Baló Elemér kihallgatását*. Szilágyi Ödön ellenzi.

Következő tanú: Raisz Ferenc, aki született 1886-ban Nagysurányban, foglalkozása: a Művész Színház fővilágosítója, lakik: Bpest, VIII. Mátyás tér 17. II. 18.

Beidézett tanú előadja, hogy mint világosító volt a Nemzeti Színházban alkalmazva 1917-től 1940. június 28-ig, amikor is este 9 órakor expressz-ajánlottan felmondtak neki, minden ok és megjegyzés nélkül. Azt a magyarázatot sem találta kielégítőnek, hogy a százalékos rendszer végrehajtása miatt bocsátották el, mert hiszen száz műszaki alkalmazott közül egyetlenegy zsidó volt. Mivel semmiféle magyarázatot nem talált, valami besúgásra gondolt, de ezt sem értette meg, mert munkáját mindig százszázalékos megalégedésre végezte el.

Németh Antal előadja, hogy a színházon belül közte és a műszaki személyzet között még volt egy fórum, és ez a műszaki felügyelő volt, akkor Tolnay Pál, ez alá tartoztak a műszaki személyzet csoportvezetői. Ezek referátuma alapján aztán az alkalmazottak automatikusan háromévenként előléptek.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön megkérdezi a tanút, hogy a felmondó levelét ki írta alá?

Tanú elmondja, hogy a felmondólevelet Németh Antal írta alá.

Közbeszólás: Szilágyi csodálkozásának ad kifejezést, hogy Németh Antal anélkül, hogy ismerte volna az ügyet, a felmondólevelet aláírta. Véleménye szerint Tolnaytól meg kellett volna kérdeznie, hogy nevezett tényleg nem alkalmas-e az említett munkakör elvégzésére.

Németh Antal előadja, hogy annyi volt a műszaki személyzet, hogy nem tudott mindegyikkel külön-külön foglalkozni, és munkájuk elvégzését sem személy szerint ellenőrizni.

Szilágyi Ödön megcáfolja Némethnek ezt a kijelentését, miszerint egy alkalommal jelen volt a Nemzetiben, mikor éppen Németh Antal volt az, aki a világosító neve után érdeklődött.

A bizottságnak tanúhoz más kérdése nincsen.

Ezután *Fodor Oszkár* tanúkénti kihallgatása következik: előadja, hogy 1880-ban született Nagyváradon, foglalkozása jelenleg színész, volt pécsi színházigazgató, lakik: Budapest VI. Mozsár u. 4.

Tanú előadja, hogy inkább szociális magatartásáról nyilatkozhat. 1937-ben, amikor Németh Antal a pesti Nemzeti Színház igazgatója volt, akkor ő a pécsi Nemzeti Színház

igazgatója volt, meghívta vendégszereplésre a Nemzeti együttesét. Két díszelőadást tartottak, és érzése és meggyőződése szerint ezt az alkalmat használta fel arra, hogy a bankett után, amelyet az ő tiszteletére rendeztek a Városházán, volt egy ülés, amelybe Németh Antalt is belevonták, erre Hóman Bálint üzenetével jött le. Ezt Fodor Oszkár az akkori főjegyző, Dr. Sik Lajos mondta azzal a megjegyzéssel, hogy „te is szép vendéget hoztál”, mert az ülésen Németh Antal egyenesen feltette a kérdést, hogy „még meddig tűrik ennek a zsidó igazgatónak a működését.” Lehet, hogy pletyka, de ennek tulajdonítja azt, hogy addig mindig három évre újították meg az igazgatói szerződését, és ezután csak egy évet helyeztek kilátásba.

Mikor a direkciónak a tisztségét nem újították már meg, az ottani főispántól egy meleg hangú levelet hozott Kozmához, az akkori elnökhöz, aki azonnal fogadta, és mindjárt írt is Németh Antalnak egy levelet, hogy tegyen valamit az érdekében. Természetesen Németh Antal[t] legalább százszor kereste, hol a Rádióban, hol a Nemzetiben, hogy a hozzá intézett levélre választ kapjon. Egy napon, nem tudja, hogy Németh lelkiismereti kérdést csinált-e belőle, vagy pedig újabb utasítást kapott Kozmától, behívót kapott, rádió-próbaszereplésre. Ő[neki], aki Hamletet is játszotta, a vizsgán egy pár verset kellett előadnia. A bizottságban benne volt Németh Antal és Legényei dr. Pár nap múlva értesítést kapott, hogy rádiószereplésre alkalmatlan.

De mindentől függetlenül két, szívéhez nőtt jóbarátjának a halála is Németh Antal nevéhez fűződik. Az egyik Horváth Árpád. Azt Németh Antal nem szerződtette, így ő, aki ismerte Horváth értékeit, még színházigazgatói korábban lehívatta magához, és alkalmazta. Március 19-én, mikor a németek bejöttek, együtt dolgoztak a szoc.dem. párt egyesületében, éppen az *Éjjeli menedékhely*et próbálták, amikor de. tizenegy órakor a Népszavától jöttek mondani, hogy bejöttek a németek, így az egészet feloszlatták, kettesével-hármasával eltűntek a helyszínről.

A másik Rózsahegyi László, Rózsahegyi Kálmán fia. Akit a Gestapo katonái meghurcoltak Nagykanizsán, majd Boriban volt, úgyhogy mint fiatal, negyvenéves ember végelgyengülésben halt meg az orvos megállapítása szerint. Meggyőződése, sőt Rózsahegyi Kálmán állítása is az, hogy Rózsahegyi Kálmánt Németh Antal nem küldi el, akkor a fiatal Rózsahegyi Lászlónak nem kellett volna meghalnia.

Közbeszólás: Farkas János megkérdezi tanút, hogy lehetségesnek tartja, hogy a nyilasok kiállottak volna Rózsahegyi szerepléséért?

Tanú válasza az, hogy ezt nem tudja elképzelni, mert tud arról, hogy a nyilasok Rózsahegyinél házkutatást tartottak.

Tanúhoz más kérdés nincsen. Igazolás alá vont kérést, észrevételt tenni nem kíván.²⁵

Ezután Gózon Gyula tanúkénti kihallgatása következik:

Gózon Gyula 1985-ben született Érsekújváron. Foglalkozása színművész, lakik: V. Honvéd u. 17.

Előadja, hogy [igazolás alá vont] igazságos és szociális főnök volt. Nem volt baloldali, de jobboldali sem volt. Igazi művészember volt, nem vett észre sem politikát, sem származást. 1935-ben szerződtette három évre. 1938-ban járt le ez a szerződés, de még a lejárat előtt rebesgették, hogy ha Németh Antal tudta volna, hogy ő zsidó, nem szerződtette volna őt annakidején, és így valószínű, hogy a szerződése nem lesz meghosszabbítva. Érthető a csodálkozása, amikor egy napon értesítették, hogy menjen be az Operához az újabb szerződés aláírása végett.

Németh Antal az elhangzottakra előadja, hogy az évad vége volt éppen, amikor arról kezdtek beszélni, hogy ki fog jönni a zsidótörvény, és éppen ezért igyekezett Gózon Gyula

²⁵ Fodor Oszkár személyéről és vádjairól Németh Antal részletesen ír. OSZK Kézirattár, N.A. Fond 63/75.

szerződését sürgősen meghosszabbítani, hogy arra, mikor kijön a törvény, a szerződése már tovább futó legyen.

Gózon Gyula erre előadja, hogyha a szerződést három-négy hét múlva íratják volna vele alá, már nem lett volna belőle semmi. Tovább elmondja, hogy 1941-ben, amikor ez a szerződése is lejárt, akkor Németh Antal behívatta magához, és érzékenyen adta a tudomására, hogy sajnos most már az új rendelkezések értelmében szerződését nem tudja meghosszabbítani. Erre Gózon azt kérdezte, hogy a feleségével mi lesz. Németh Antal erre azt válaszolta, hogy addig, ameddig ő a Nemzeti igazgatója, a Nemzeti tagja lesz, fizetését annyira fel fogja emelni, hogy anyagiakban igen kevés károsodás érje őket. Ezután ő visszavonult Rákos-hegyre, megszűnt a szereplés, sem színház, sem rádió, sem mozi, sem hangverseny. 1943-ban értesítést kapott a Rádiótól szereplésre. A hallban találkozott Németh Antallal, aki megölelte, és azt mondta neki, hogy ez még csak a kezdet, ha lehet, állandóan fog szerepelni a Rádióban.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön felteszi a kérdést, hogy miért volt lehetséges az, hogy egyszerre Gózon Gyulát szerepeltethették a rádióban?

Németh Antal előadja, hogy amikor a Kállay-kormány volt uralmon, Frigyesy akkori vezérigazgatótól engedélyt kapott, hogy egyes szereposztásban lehet a nemkívánatos származású színészeket is szerepeltetni.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön felteszi a kérdést, hogyha Gózon Gyulát lehetett szerepeltetni, miért nem szerepeltette Rózsahegy Kálmánt.

Németh Antal elmondja, hogy ő csak a saját rendezéseiben alkalmazhatta azokat a színészeket, akiket akart, és a maga részéről Rózsahegyit nem tartotta olyan nagy művésznek, mint Somlayt vagy Csörtöst. Elismeri, hogy népszerű, nagyon kedvenc, jó színész, azonban művészileg olyan jelentősnek [nem] érezte sohasem.

Közbeszólás: Farkas János megkérdezi a tanút, hogy baráti körben szó esett-e a németországi helyzetről?

Gózon Gyula erre elmondja, hogy hat év alatt négyszer volt fent az irodában, személyesen, jobban mondva privátim nem jöttek össze. A színészek előtt mindig csak a színházról, művészetről beszéltek, Németh ilyenkor a németországi előadásokról, sikerekről beszélt.

Most Baló Elemér tanúként kihallgatása következik.

Baló Elemér 1892-ben született Budapesten, foglalkozása színművész, lakik: Budapest, IV. Madách Imre út 10. IV. 1.

Előadja, hogy fiatalkoruk óta ismerik egymást. Gyakran találkoztak hivatalos vonatkozásban is. Amikor kommunista magatartása miatt mindenhol kiközösítették, senki nem ismerte meg, lehet mondani, hogy alig beszéltek vele, Németh Antal állandóan felkereste, tartotta bennem a lelket, erkölcsileg támogatta. Amikor Németh a Nemzeti igazgatója lett, vagy mikor később bekerült a Rádióba, rögtön kezébe vette az ügyét, és aránylag elég jól fizette is. A Nemzeti[be] egyenes úton nem vihette be, de megpróbálta azt a kísérletet, hogy felterjeszti, mint segédszínészt, s ha így a zsűrin átcúszik, akkor következő évben már rendes szerződést kapott [volna]. Némethnek ezt a jóindulatát sajnos megfűrták, úgyhogy ki kellett lépnie a Nemzetiből. Németh erre egy évig fizette neki a gázsiját, és utolsó pillanatig játszatta. Határozottan állítja, hogy Németh Antal gyűlölte a németeket, a nyilasérzelmű színészeket eltávolította a Nemzetiből. Így például: Juhász Józsefet, Gárdos Kornéliát és Szeleczky Zitát. Amikor a százalékos rendszert behozták, mindig több zsidó származású színész[t] játszott egyes darabokban, mint amennyit szabadott. Amikor a zsidó származásúaknak végleg el kellett menniük, utolsó percig szerepeltette őket, így például Dózsa Istvánt, Rubinyi Tibort, Földes Mihályt, Ádám Pált. Még egyszer hangsúlyozni kívánja, hogy rendkívül gyűlölte Németh Antal a németeket, állandóan elítélőleg nyilatkozott róluk. Kimondottan apolitikus volt a napi politikai értelemben, nem a németek jelentősége, hanem irodalmuk, művészetük érdekelte, ezért járt ki Németországba.

Indítvány hiányában eskü mellőzve.

A mai ülésen a vád tanúit hallgatta meg a bizottság. Utasítást adnak a védelem tanúinak behívására, majd a legújabb tárgyalást 1946. július hó 2-ra tűzik ki.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gévelt szöveg, 8 oldal, oldal tetején számozva: 1–8.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kék ceruzával az első lap tetején: 500.

Kézzel írt oldalszámok: (kék tollal): 45,46,47,48,49,50,51, 52, 53, (kék ceruzával): [50],51,53,52,54,55,56,57, [58].

Németh a harmadik tárgyalást követően úgy dönt, inkább eláll a nyugdíjkérelemtől és a Központi Híradó Rt. elleni pertől. Az Igazságügyi Minisztériumból értesül egy készülő rendeletről, melynek értelmében a negyvenöt évnél fiatalabbak semmiképp nem lehetnek nyugdíj-jogosultak,²⁶ ő pedig 1946 nyarán mindössze negyvenhárom éves.

Németh Antal nyilatkozata 1946. június 26-án, melyben eláll a Központi Híradó Rt. ellen indított pertől

Tekintetes Központi Járásbíróság!

Központi Híradó Rt. budapesti bej.cég ellen 400.279/1946.szám alatt folyamatban lévő perben már igazolt ügyvédem útján hivatkozva Pp. 187.§-ára bejelentem, hogy *elállok a pertől*, és a hivatkozott §. 1. bekezdése értelmében kérem, hogy jelen bejelentésemet az alperessel közölni méltóztassék a végből, hogy a pertől való elállásba beleegyeznek-e vagy sem. Beleegyezés hiányában kifejezett elálló nyilatkozatomat méltóztassék a tárgyalás elmulasztásának tekinteni, és ez esetben mulasztási ítéletet hozni.

Tisztelettel

Budapest, 1946. június 26.

Dr. Németh Antal.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Kézzel írt oldalszám (kék ceruzával): 144, (pirossal áthúzva): 62.

Három olvashatatlan körpecsét.

Címzés (borító): Lila pecsét: Érke.: 1946. június 27. A tekintetes budapesti járásbírósághoz. Kérvénye: Igazoló [...]Bpest 946 VI.27.[...] Dr. Németh Antal egyetemi magántanár, felperesnek, Képv. Dr. Székely Imre ügyvéd, Budapest, Vadász utca 42. Központi Híradó Rt. budapesti bej. cég alperes ellen folyamatban levő perben, amelyben pertől való elállását bejelenti. Ad. 400.279/1946. számhoz.

Budapest központi Járásbíróság körpecsétjével négyszer ellátva.

Dr. Székely Imre pecsétjével (Dr. Székely Imre ügyvéd, Budapest, Vadász utca 42.) és sajátkezű aláírásával ellátva.

Négy db 1000 adópengő bélyeggel ellátva.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 125, (kék ceruzával): 145.

²⁶ Valószínűleg a kormány 6800/1946 M.E. számú rendelete. *Magyar Közlöny*, 133. szám, 1946. június 14. péntek. 2.

Miután Németh elállt a Központi Híradó Rt. elleni pertől, az igazolóbizottság elnökétől, Dr. Katona Endrétől az igazolási eljárás megszüntetését kéri, arra hivatkozva, hogy az igazolási eljárás jogellenes: ellentmond a 4100/1945. M.E. számú rendelet 1. §-ának,²⁷ mely már nem közalkalmazottakat említ, hanem kizárólag azokat a magánalkalmazottakat rendeli igazolási eljárás alá, akik valamely vállalatnál vagy üzemnél tisztviselőként dolgoznak. Mivel ő nincs munkaviszonyban, és nem is szeretne abban lenni, sőt, még nyugdíj-kérelmét is visszavonja, ellene nem folytatható eljárás.

Ehhez a lépéshez ügyvédjével, Dr. Székely Imrével az Igazságügyi Minisztérium állásfoglalását is kikérték, ahol Dr. Horváth Károly táblabíró adott nekik szakvéleményt.

Németh Antal levele 1946. július 1-jén Katona Endrének, a Magyar Központi Híradó Rt. igazolóbizottsága elnökének

Budapest, 1946. július 1-jén.

Tekintetes Igazoló Bizottság!

Az ellenem folyamatban lévő igazolási eljárás tárgyában most volt alkalmam ügyvédemmel értekezni, akinek a jogi véleménye az ügyben az, hogy a Központi Híradó Rt. részéről ellenem folyamatba tett igazolási eljárás jogellenes.

Ezt a jogi véleményét kívánságomra ellenőriztette a legilletékesebb hely által (Igazságügyi Minisztérium. Dr. Horváth Károly táblabíró földszint 50. ajtó), ahol jogi álláspontját helyesnek ismerték el, mert a magánalkalmazottak igazolása tárgyában kiadott 4100/1945. M.E. számú rendelet 1. §-a kifejezetten úgy rendelkezik, miszerint:

igazolás alá kell vonni minden olyan magánalkalmazottat, akit a munkaadó vállalatánál tisztviselői munkakörben foglalkoztat.

Ebből a határozott rendelkezésből kétségkívül folyik az a további tétel, hogy az a tisztviselő vagy alkalmazott, akit semmiféle munkakörben nem foglalkoztat, igazolási eljárás alá nem vonható.

Azért, mert 1944. március 19-ig a Központi Híradó Rt.-nél mint szerződéses alkalmazott működtem, annál kevésbé vagyok most igazolási eljárás alá vonható, mert nem vitás tény, hogy 1944 március havában ez a magánvállalat nekem szabályszerűen felmondott egy esztendőre, tehát 1945 március végével már a felmondási idő is lejárt.

Az elmúlt év június 10-én megjelent 4800/1945. M. E. sz. rendelet jogot biztosított ugyan nekem, hogy állásomat visszaköveteljem, de éppen az a tény, hogy ebben a rendeletben biztosított jogommal egyáltalán nem kívántam élni, legeklektánsabban bizonyította azt, hogy nekem sem a múltban, sem most, sem pedig a jövőben nem volt és nincs szándékomban a Központi Híradó Rt.-nél semmiféle aktív funkciót betölteni.

Ehelyett kizárólag arra szorítkoztam, hogy a Központi Híradó Rt. által megtagadott nyugdíj-igényem bírói úton érvényesítsem, azonban ennek az igénynek az érvényesítése sem teremtett olyan helyzetet, amely a kiadott 4100/1945. M.E. számú rendelet 1. §-át bármilyen vonatkozásban érintené, mert ez a törvényhely megköveteli a tisztviselői munkakörben való

²⁷ 4100/1945 M.E. *Magyar Közlöny*, 65. szám. 1946. július 1. 7–8.

foglalkoztatást, a nyugdíjas pedig nem foglalkoztatott egyén, hanem legfeljebb nyugdíjat élvező egyén.

Hogy még ezt a kapcsolatot is annuláljam és mindenféle jogi vonatkozást kiteremtsek volt szerződéses munkaadóm és köztem fennállott jogviszonyból, hogy annál szabadabban érvényesülhessen a magánalkalmazottak igazolása tárgyában kiadott, elől hivatkozott számú rendelet kategorikus intézkedése, ettől a pertől is elállottam, melynek igazolására mellékelem a hivatalos felzetet.

Tekintettel tehát arra, hogy a törvény hivatalos magyarázata szerint is bármilyen határozat hozatnék az igazolóbizottság által ügyemben, az semmis, a bizottság munkája iránti tiszteletből, nem akarva, hogy fáradságos és időrabló tárgyalásokkal feleslegesen fáradjanak, kérem konszideráció tárgyává tenni az eljárás folytatásának szükségességét.

Kiváló tisztelettel:
Dr. Németh Antal

Mellékelve: 1 db. perirat

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Pecsét: 1946 DEZ 20.

Kétoldalas gépelt levél, rajta címzés:

*„Dr. Katona Endre úrnak, a Magyar Központi Híradó Rt. Igazolóbizottsága elnökének,
Budapest. V. Fürst Sándor utca 24. sz.”*

Töltőtollal aláírva.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 126, 127, (kék ceruzával): 146, 147, (piros ceruzával áthúzva): 61.

A levélben az „elől”, „konszideráció” szavak helyesírása: „elől”, „consideratio”.

A negyedik tárgyalásra 1946. július 2-án került sor. A tárgyaláson az igazolóbizottság elnöke hangsúlyozza, hogy amíg bírósági ítélet nincs a pertől való elállás ügyében, az igazolóbizottság nem hoz határozatot, ám az ülést megtartják, a tanúkat – Hóman Bálintot, Timár Józsefet, Lányi Zsigmondot, Abonyi Gézát, Galamb Sándort, Szűcs Lászlót, Bánhegyi Ferencet – kihallgatják. Ezután a tárgyalás után a Magyar Központi Híradó Rt.-hez kiküldött igazolóbizottság által vezetett, Németh Antalt igazolás alá vonó eljárás abbamarad, határozathozatal nélkül megszakad.

A Magyar Központi Híradó Rt.-hez kiküldött igazolóbizottság negyedik jegyzőkönyve Németh Antal igazolási eljárása ügyében

Jegyzőkönyv az 1946. július 2-i ülésről

IV. Tárgyalási jegyzőkönyv

Felvétetett a Magyar Központi Híradó Rt. (ezelőtt Rádió és társvállalatai)-hez kiküldött igazolóbizottság Bpest, VIII. Bródy Sándor u 7. helyiségében.

Jelen vannak: Dr. Katona Endre elnök, Dr. Bory István, Rákosi Elemér, Pulay Gyula, Farkas János, Medgyesi László dr. jk. tag. és Szilágyi Ödön vállalati előadó.

Elnök az ülést megnyitja, és felolvassa a hozzá igazolás alá vont által írt beadványt mellékletével együtt. Elnök kihirdeti a bizottság határozatát, mely szerint meggyőződik róla, hogy a beadványhoz mellékelt pertől való elállást bejelentő kérvénye a bíróság milyen határozatot hozott, addig határozatot ebben az ügyben nem hoz, de a behívott tanúkat kihallgatja.

Első tanúnak *Hóman Bálintot* hallgatja ki a bizottság. A tanú 1885-ben született Budapesten, volt vallás- és közoktatásügyi miniszter, volt lakása Bpest VIII. Múzeum krt. 14. Jelenleg: Markó utcai fogda.

Elnök figyelmezteti az igazmondás kötelességére. Majd megkérdezi tanút, hogy mi volt Németh Antalnak a Nemzeti Színház igazgatói kinevezésének az indoka, akkor amikor ő még kezdő és színészi körökben ismeretlen nevű volt.

Tanú elmondja, hogy mikor 1932-ben átvette a miniszterséget, a Nemzetiben nagy fejtelenség volt, ekkor Hevesi Sándor volt ott az igazgató, de őellene fegyelmi eljárást indítottak. A kérdés megoldása kétféle lehetett volna. Hevesi fegyelmi ügyének végleges elrendelése, vagy pedig Hevesi távozása. Hevesi erre önként lemondott azzal, hogy ő nem teszi ki magát a vizsgálatnak. A lemondással azonban a Nemzetiben való fejtelenség nem fejeződött be. Ekkor Márkus László lett az igazgató, ő is, látván a nehézségeket, fél év múlva lemondott. Ekkor Voinovich Géza, mint színházi biztos lett a Nemzetihez kiküldve, de ez a módszer sem vált be, és ekkor felmerült az a gondolat, hogy a gr. Klebersberg által külföldön képezett fiatalok közül kell valakit kipróbálni, előbb egy-két évig, mint a Nemzeti főrendezője, és így lassan belenő az igazgatóságba. Voinovich azonban nem tudni, hogy kinek a befolyására nem akart már Németh Antalról hallani. A Nemzeti[ben] a békétlenség egyre jobban fejlődött, hogy kénytelen volt Hóman egy erélyes és gyors intézkedést tenni. A gordiuszi csomó megoldásának alapelvét abban látta, hogy az egészet megszüntnek jelentette ki, mindenkinek felmondott, az igazgatást Németh Antalra bízta azzal, hogy saját elgondolása

szerint, miniszteri jóváhagyással szervezze meg újra. Egyes személyek nyugdíjazásáról és eltávolításáról is szó volt, ezt a kérdést azonban nagyon erélyesen, de mégis tapintatosan oldotta meg. Ezek szerint Németh kinevezésének semmiféle háttere nem volt, és abban az időben más nehezen jöhetett volna szóba. Csathó Kálmánra is gondoltak, de az annyira az egyik párt fejének tartotta magát, hogy így kiesett.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön megkérdezi tanút, hogy Serédi bíborosnak volt-e szerepe Németh kinevezése körül.

Tanú válasza az, hogy nem, mert Serédivel Németh csak jóval később került össze.

Közbeszólás: Bory megkérdezi tanút, hogy miért állt ki annyira Németh mellett?

Tanú válaszol, hogy ez esetben egy fiatal került egy magas állásba, egy fiatal, akinek még ideáljai vannak, és ha valamit túl gyorsan vagy elhamarkodottan akar végrehajtani, kell, hogy valaki mellette álljon.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön megkérdezi tanút, hogy hogy lehetett valakit, akit politikailag nem is ismert, egy ilyen pozícióba állítani.

Tanú válaszol, hogy csak elméletileg ismerte, személyesen nem. Ő a maga részéről a politikát nem nézte soha, és szerinte Németh a művészetén kívül nem vett részt semmiféle napi politikában.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön megkérdezi tanút, hogy mi volt Rózsahegyi nem szerződtetése körül a helyzet?

Tanú elmondja, hogy még az első zsidótörvények idején 38-39-ben egy elhamarkodott nyilatkozatot tett, amely szerint nem hajlandó tovább a Nemzetihez szerződni, és ekkor történt, hogy Németh Rózsahegyi helyett Gózon Gyulát terjesztette fel.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön kérdést intéz tanúhoz, hogy Németh szerződését ki hosszabbította meg;

Tanú elmondja, hogy első szerződése Némethnek egy évre szólt, azért támadták állandóan, lehet mondani egész idő alatt pergő tűzben állt, majd mikor a szerződése lejárt, ő hosszabbította meg a szerződését.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön felteszi a kérdést, hogy Németh dotációja jobb, vagy rosszabb volt, mint elődeié, és a két állás, a Rádió és a Nemzeti között volt-e valami összefüggés?

Ezen kérdésre Németh Antal előadja, hogy ő a Rádióhoz előbb szerződött. 1934 őszén, közvetlenül Rómából való haza jövele után Kozma, az akkori elnöke a Rádiónak magához hívatta és először tárgyalt vele, hogy a reá bízna a dramaturgia vezetését. 1935 márciusában a tárgyalások komoly formát öltöttek, és így ő elfoglalta állását a Rádióban. 500 pengő tiszteletdíjat kapott. [„]1935 májusának derekán hivatott Hóman Bálint, hogy a Nemzetinek válságos kérdését próbálja meg, mint igazgató megoldani.[”] Akkor amikor aránylag nem túlságosan ismert személy volt, és Kozma vállalta azt a felelősséget, hogy egy osztály élére állítsa, rögtön nem hagyhatta ott ezt az állást, mert az igazi hálátlanság lett volna, és mivel a két állás technikai vonatkozásban némileg összefüggött, úgy Hóman, mint Kozma hozzájárultak a másik álláshoz is. És hogy ez ne legyen támadási felület álláshalmozás címén, a Vojnovichnak juttatott tiszteletdíjjal szemben 500 pengővel kevesebb tiszteletdíj lett neki megállapítva, és ezért lehetett ezt úgy venni, mintha a két állás összefüggésben állna.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön megkérdezi tanút, hogy a szerződésekbe befolyt-e?

Tanú elmondja, hogy teljesen szabad kezét adott Némethnek, ellenben csak az ügyek referálása után írt mindent alá.

Közbeszólás: Szilágyi megkérdezi tanút, hogy mi volt a helyzet Tapolcaival, Bothtal és Várkonyival?

Tanú elmondja, hogy a zsidótörvények miatt kellett őket elküldeni, Németh Antal Bothra fektette a hangsúlyt, míg ő Tapolcaira. De Németh Antalnak az volt az elve, hogy nem lehet kivételt tenni, vagy mind a három ember maradjon, vagy ha nem lehet, akkor mind a három egyszerre menjen.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön megkérdezi tanút, hogy mi volt a helyzet Gobbival és Major Tamással, akik ellen jobboldali sajtótámadás indult meg.

Tanú válaszol, hogy akkor már nem volt miniszter.

Közbeszólás: Medgyesi dr. kérdést intéz tanúhoz, hogy Németh sasrendes kitüntetésében volt-e neki valami szerepe? És hogy azt Németh kérte-e?

Tanú előadja, hogy a német rendezőket, így például Hans Meissnert nekik kellett kitüntetésre felterjesztetni, ebből magától adódik, hogy így viszont a németek a magyar rendezőket terjesztették fel kitüntetésre.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön megkérdezi tanút, hogy tudja-e, hogy a német rendezőket ki hívta meg.

Tanú előadja, hogy a német kulturális kapcsolatok megvoltak. Ezt még Klebelsberg kezdte meg. Volt egy ilyen egyezmény, amelynek keretében művészcsere, koncertek, zeneművészek, képzőművészek, kiállítások, irodalmi ismertetések egyik féltől is és a másiktól is. Kétségtelen a minisztériumtól minden olyan intézmény igazgatójához kiment az utasítás, ahol az ilyen kulturális cserét végre lehetett hajtani.

Közbeszólás: Rákosi megkérdezi tanút, hogy milyen utasítással küldte le Némethet Pécsre; elhangzott itt egy olyan vallomás, amely szerint Németh megjelent Pécsen a főispánnál Hóman Bálint utasításával, mely szerint az akkori igazgatót, Fodor Oszkárt zsidó volta miatt le kell tenni igazgatói székéből.

Tanú erre nem emlékszik.

Németh közbe kíván szólni. Elmondja, hogy már a tanúvallomás során kijelentette, hogy itt nem kíván a tanúvallomásához hozzászólni, mert nevezett ellen pert indított.

Közbeszólás: Szilágyi megkérdezi, hogy Petheő Attilát kiterjesztette fel nyugdíjazásra?

Tanú elmondja, hogy Németh referálta neki, hogy Petheő Attila beteg, és mivel hosszabb ideje volt már beteg, ő maga kívánta a nyugdíjaztatását, ugyanez az eset állott fent Gál Gyulánál, de mindkettőnél biztosítva volt egy bizonyos számú fellépési szerződés.

Közbeszólás: Medgyesi dr. megkérdezi Németh Antalt, kíván-e a tanúhoz kérdést intézni?

Németh a kérdés jogával kíván élni. Felteszi tanúnak a kérdést, hogy az Operából is mentek-e külföldre?

Tanú előadja, hogy az Operaház igazgatója, rendezői, karmestere is szerepeltek Németországban. Sőt, a Zeneakadémia is küldött ki tanárokat. Ez az akkori kormányzat égisze alatt a kultúregyezmény alapján történt.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön megkérdezi tanút, hogy tud-e arról, hogy Hamburgban az *Az ember tragédiája* falanszter jelenete szovjetellenes beállításban volt rendezve? Szerinte a *Pravda* cikksorozatot írt róla.

Tanú előadja, hogy erről nem tud, sőt nem is hallott róla.

A bizottság tanú megesketését nem kívánja.

A következő tanú: Timár József. 1902-ben született Budapesten, színművész, a Nemzeti Színház tagja, lakása: Pázsit u. 6/a.

Elnök figyelmezteti az igazmondásra, majd megkérdezi, hogy igazolás alá vont politikai, vagy szociális magatartásáról mit tud?

Tanú előadja, hogy Némethtel tisztán csak mint szerződöttetett színész folytatott beszélgetést, és a téma csak a színházról vagy színházi munkára vonatkozott. Véleménye szerint Németh egyik oldalhoz sem tartozott, nem volt baloldali sem, de jobboldali sem. Politikailag megnyilatkozni sohasem hallotta.

Közbeszólás: Elnök megkérdezi tanút, hogy volt neki egy afférja, mi volt az és hogy volt-e szerepe a győri puccsban?

Tanú előadja, hogy semmi szerepe nem volt a puccsban, a győri ügyészség nem indított eljárást ellene, tisztán egy kijelentése miatt függesztette fel a minisztérium, de Németh Antal egész idő alatt küldte neki a fizetését.

Ennek dacára tanú úgy érezte, hogy közte és Németh között egy bizonyos ellentét van, ez pedig abból állott, hogy ő tisztán művészi szempontokból a szerepekkel nem volt megelégedve. Annyira rosszakarójának érezte Némethet, mert az mindig kényszerítette a szerepek eljátszására, és ami a legérdekesebb, ezekben a szerepekben mindig sikere volt.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön megkérdezi tanút, hogy a németországi vendéjátékokban részt vett-e?

Tanú előadja, hogy részt vett és beszédei kizárólag színházi és művészi vonatkozásúak voltak. Egyszer, ha jól emlékszik, Németh azt a kijelentést tette, hogy a „hitleri Németországhoz neki semmi köze, ő csak a goethei Németországgal foglalkozik.”

Közbeszólás: Az elnök megkérdezi tanút, hogy jelen volt-e a hamburgi rendezésnél.

Tanú elmondja, hogy Hamburgban nem játszott.

Igazolás alá vont kérdést intézni, észrevételt tenni nem kíván.

Következő tanú: *Lányi Zsigmond*. 1878. született Temesváron, nyugdíjas főszerkesztő, lakik, Bpest. VI. Nagymező u. 3.

Elnök igazmondásra figyelmezteti. Tanú előadja, hogy jó barátja nevében kíván felszólalni. Mohácsi Jenő fordította németre *Az ember tragédiáját*, Németh sokban segítségére volt. Sajnos ezt Mohácsi már nem tudja igazolni, mert mártírhálált halt. Mikor Mohácsi zsidó származása miatt el volt nyomva, Németh nagyon segítette anyagilag.

Közben beszólás: Pulay megkérdezi tanút, tud-e arról, hogy Mohácsi mentesítésének megszerzésében Némethnek volt-e szerepe?

Tanú előadja, hogy erről nincs tudomása. Annyit tud, hogy a mentesítést későn kapta meg. De ezzel kapcsolatban előadni kívánja, hogy Nagy Emilnek, volt igazságügyiminiszternek a fia, Nagy István vállalkozott arra, hogy eljuttatja Mohácsihoz felmentést. Sajnos későn érkezett, mert épp akkor emelték át Mohácsit a kordonon, és hiába lobogtatta a mentesítést, kilökték a kezéből, és a Mohácsit bezsuppolták a vagonba. El lehet képzelni azt a nagy lelki megrázkódtatást, amikor ott állt a menekülés előtt, látta a kivezető utat és annak dacára bevagonírozták, úgyhogy nem csoda, hogy a következő állomáson holtan vették ki a vagonból.

Németh Antal elmondja, hogy Mohácsiné őt hasonlóképpen informálta.

A bizottság tanú megesketést nem kívánja.

Következő tanú: *Abonyi Géza*. Született 1894-ben Budapesten, a Nemzeti Színház tagja, Budapest, VI. Bajcsy Zsilinszky u. 18.

Elnök figyelmezteti az igazmondásra.

Antiszociális magatartása Némethnek közismert volt. Ezt megerősítené Bánhegyi Antal és Füzes Anna. Berlinben mikor vendégszerepeltek, mikor egész napi munka után visszatértek a Kaiserhofba, nem kaptak vacsorát, ellenben Németh Antal német urakkal együtt vacsorázott. És mikor ezt szóvá tették, Németh azt válaszolta, hogy ő nem tehet róla. Elmondja, hogy Berlinben az *Urfaust*-ban és a *Csongor és Tündé*-ben lépett fel, Hamburgban egyáltalán nem szerepelt és nem is volt.

Közbeszólás: Szilágyi Ödön megkérdezi tanút, hogy Németországban pohárköszöntőknél, üdvözlő beszédeknel történt-e politikai megnyilatkozás.

Tanú elmondja, hogy igen, de egyébként ebben a kérdésben meg lehet hallgatni *Pfannenstiel Grétet*, aki Németh titkárnője volt, és ő gépelte a német beszédeket. Továbbá elmondja, hogy egy alkalommal, amikor a Rádióban szerepelt, Németh Antal felszólította, hogy lépjen be a nyilas pártba. Természetesen ő erre nem volt hajlandó.

Közbeszólás: Farkas János megkérdezi tanút, hogy tud-e arról, hogy Németh másokat is felszólított erre?

Tanú elmondja, hogy tudomása szerint Némethnek besúgóik voltak úgy a Turul Szövetségben, mint a nyilaskeresztes pártban, és szerinte a pártba való belépés által a besúgóik tisztséget Németh rá akarta bízni.

Közbeszólás: Pulay megkérdezi tanút, hogy ez a felszólítás nem-e lepte meg őt, hiszen a nyilasok állandóan támadták Némethet, sőt a Kamaraszínházban röpcédulákat is dobtak.

Németh Antal előadja az elhangzottakra hozzászólásait:

Legelsősorban is azt mondja, hogy nem tudja, hogy az egészhez mit szóljon, itt az emlékezetnek olyan zavarával áll szemben, amikor az egész színház minden egyes tagja 1938-tól pontosan tudja, hogy mi történik a színházban, amikor izgatottan tárgyalták Kiss Ferenc, Czakó Pál ügyét, Fiala Ferenc kilenc cikket írt ellene, a tanúnak a testvére, Abonyi Tivadar állandóan mentegette magát, hogy testvérük, Abonyi Ernő, aki a *Magyarság* munkatársa, az ellene indított támadásokhoz semmi köze.

Továbbá elmondja, hogy amikor Berlinben voltak, valóban volt valami zavar a vacsora körül, amikor is tanú úr hihetetlen idegesen, olyan hangon követelt tőle vacsorát, amiért kénytelen volt, a hangért rendre utasítani. Amikor tanú azt mondta, hogy ellenben ő vacsorázott, az volt a helyzet, hogy az állami színházak vezetői egy fogadást rendeztek, amelyre ő és sokan mások is hivatalos voltak, ezt tiszta spórolási szempontból fogadták el a meghívást.

A tanú közbeszól, hogy erről ő nem tud, ellenben tud egy ebéd meghívásáról, amelyre meghívást nem kapott.

Németh Antal elmondja továbbá, hogy Pfannenstiel Gréte nem volt a Nemzeti titkárnöje, hanem a Freud iroda gépírónöje volt, és mivel perfektül tudott németül gyors- és gépírni, ad hoc munkákat kapott, majd amikor a rendes gépírónöje a Nemzetinek elment, akkor alkalmazta a színházhoz tényleges alkalmazottként. A beszédeket valóban mind ő írta.

Ami azt illeti, hogy a tanút felszólította arra, hogy lépjen be a nyilas pártba, csak az a válasza, hogy nem is szólíthatta fel Abonyit, mert a nyilas pártba csak olyanok léphettek be, akinek a zsidósághoz semmi közük, viszont Abonyiak a felesége zsidó.

Tanú erre megkérdezi, hogy Németh honnan tudta ezt?

Németh válaszol, hogy tudta, tehát már ennél fogva sem szólíthatta fel ilyesmire.

Következő tanú: Galamb Sándor dr., született 1886-ban Gyöngyösön, a Színiakadémia címzetes igazgatója, lakik IX. Mester u. 1.

Elnök igazmondásra a figyelmezteti, majd felszólítja, hogy mondja el, hogy mit [tud] igazolás alá vont politikai és szociális magatartására vonatkozólag.

Tanú előadja, hogy sűrűbben csak akkor érintkezett Némethtel, amikor a Kisfaludy *Csalódások*, a *Dárdai-ház*, Eötvös: *Éljen az egyenlőség* átdolgozására és rendezésére kérte fel. Mindhárom darabban az akkori rezsim szellemétől ellentétes módon lettek a dolgok kiélezve, így például a származáskutatás mániája lett bennük nevetségessé téve. Lehet mondani, hogy mindig ezeknél a kényes pontoknál hangzott fel a legnagyobb taps, mert a közönség ezeket megértette. Nagyon keveset érintkezett Némethtel, ezelőtt tizennégy-tizenöt évvel Németh a szegedi színháznál volt főrendező, akkor többször találkoztak, de akkor még a politikai dolgok még nem voltak semmire kiélezve, és köztük politikáról egyáltalában nem esett szó.

Németh Antalnak tanúhoz semmi kérdése nincsen.

Következő tanú: *Szűcs László* dr. 1901-ben született Abonyban (Pest m.), a Nemzeti Színház dramaturgja, lakik: V. Lipót krt. 2.

Tanú elmondja, hogy a színház német levelezését ő intézte, és ki tudja fejteni, hogy miért történtek a csererendezések. A német kisebbségi törvény értelmében a németek követelték a német színház megvalósítását, annak elhárítására történtek ezek a csere-vendégrendezések, amelyek látszólag kielégítették a kulturális egyezmény kívánalmait. [„]Így elhárult az a veszély, hogy a szezonnak nagy részében tisztán német darabokat adjunk. Az itt lévő vendégrendezők viselkedésében semmiféle okot nem lehetett találni arra, amely propagandára mutatott volna.[”]

Németh megkérdezi tanút, hogy mivel az ő kezén ment keresztül a német levelezés, tud-e arról, hogy valaha német kitüntetésért kért-e, kitüntetését mik előzték meg?

Tanú elmondja, hogy az itt lévő német vendégrendezők mind fel lettek terjesztve kitüntetésre, így automatikusan magával hozta azt, hogy a kint rendező magyar vendégrendezőket is a németek felterjesztették kitüntetésre, és azt nem lehetett visszautasítani.

Következő tanú: *Bánhegyi Ferenc* született 1908-ban Budapesten, asztalos a Nemzeti Színháznál, lakik: Bpest, III. Szentendrei út 38.

Elmondja, hogy Németh velük nagyon szomorúan bánt. Többek között tizenhat órát dolgoztak naponta. Többször fordultak Némethhez kérelemmel, melyben a túlóra rendezését kérték, mivel csak túlóra átalányt kaptak és az bizony nagyon kevés volt.

Németh Antal előadja, hogy ez valóban úgy volt, de az állami színházaknál ez volt a szokás, és ő többször fordult Tolnayhoz, a gazdasági hivatal vezetőjéhez ennek a kérdésnek a rendezésében, azonban az mindig nemleges választ adott, de mikor a túlórarendszer ki lett hozva, a munkások, lehet mondani, rosszabbul jöttek ki, mint azelőtt, mert ki lett adva az utasítás a munka általános és pontos beosztására. Be is mutatja kimutatásait a munkások órateljesítményéről.

A mai bizonyító eljárás befejeztetett.

Ezek után Németh Antal a következő iratokat adja át az elnöknek:

1. A Nemzeti Színház vezetéséről és igazgatásáról szóló szabályrendeletnek egy példányát, tekintettel arra, hogy a mindenkori nemzeti színházi igazgató szerződése azzal a klauzulával kezdődik, hogy köteles az ebben foglalt szabályoknak magát alávetni.

2. A *Kossuth Népe*-ben közölt cikk, amely Fodor Oszkár színigazgató levelét tartalmazza

3. Staud Géza ellen irányuló nyílt levél

4. Kovács Károly szerződése, amelynek 2. oldala 3 pontja szerint korlátlan szánú fellépést tartozott teljesíteni, minden külön díjazás nélkül. (Ezt csak azért mellékeli, mert az elhangzott tanúvallomások alapján Kovács Károly jobboldali színészt több és jobb dotációban részesítette, mint másokat.)

5. A Rózsahegyi Kálmán-féle ügyben a Nemzeti Színház nyugdíjintézete választmányának felterjesztése egyszerű másolatban.

6. „Pro memoriam” ugyancsak Rózsahegyi Kálmán-féle ügyben, két gépelt oldalon.

Előadja igazolás alá vont, hogy a vidékre leküldött irat- és fényképgyűjteménye amennyiben megvan, akkor a Hamburgban készült *Az ember tragédiájáról* készített felvételt is be fogja mutatni. Azon kérdésre, hogy az iratokat és a fényképeket miért küldte vidékre, elmondja, hogy a nyilasok állandóan házkutatást tartottak nála és nem akarta, hogy ezek az ő kezükbe kerüljenek.

K.mf.

Dr. Katona Endre
elnök

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépelt szöveg, hét oldalon, gépelt oldalszámok lap tetején: 1–7.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, (kék ceruzával): 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99.

A Magyar Központi Híradó Rt.-hez kiküldött igazolóbizottság által folytatott eljárás a július 2-i ülés után megszakadt. Németh úgy hitte, belátták az eljárás jogtalanságát,²⁸ a sajtóban megjelent, hogy az eljárást megszüntették.²⁹

Az 1946. augusztus 9-i pártközi értekezlet után azonban új igazolóbizottságok alakultak, és megszűntek régiek. Az egységes irányítás érdekében létrejött a Budapesti Nemzeti Bizottságon belül egy új adminisztratív szerv, az Igazolóbizottságok Központi Titkársága.³⁰ 1946. augusztus 23-án A BNB főtitkársága levelet intézett az Igazolóbizottságok Központi Titkárságához, és az „értelmiségi” (vagyis értelmiségiek igazolását végző) igazolóbizottságot jelölte ki Németh Antal igazolási eljárásának lefolytatására.

1946 őszén nyolc alkalommal ült össze Németh Antal ügyében a XIV. számú értelmiségi igazolóbizottság: szeptember 24-én, október 10-én, 22-én, 30-án, november 6-án, 13-án, 20-án és 27-én. Ez a bizottság ítélte állásvesztésre.

A Budapesti Nemzeti Bizottság főtitkárságának levele az Igazolóbizottságok Központi Titkárságához 1946. augusztus 23-án

Tárgy Dr. Németh Antal igazolása.

Hiv. szám: Ø

Melléklet: 10 dr.

Határidő: sürgős.

1686/1946. B.N.B.

Igazoló Bizottságok Központi Titkársága,

Budapest.

Fenti tárgyban a Magyar Központi Híradó Rt. igazolóbizottsága átíratába foglaltra az 1080/1945 M.E.sz. rendelet 5 §-ának 3. bekezdésében kapott felhatalmazás alapján nevezett igazolási eljárás lefolytatására az „értelmiségi” bizottságot jelöljük ki.

Nevezett ügyére vonatkozó hozzánk felterjesztett iratokat az igazolási eljárás folyamán felhasználás végett mellékelten eredet[i]ben megküldjük.

Budapest, 1946. augusztus 23.

Rosta László
Budapesti Nemzeti Bizottság
Főtitkárság

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Lilával gépelt levél, a Budapesti Nemzeti Bizottság Főtitkárságának levélpapírján (fejléc baloldalt, magyarul és oroszul).

A Budapesti Nemzeti Bizottság körpecsétjével ellátva, golyóstollal, kézzel aláírva.

A lapon fekete tollal 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 136, (kék ceruzával): 156, (piros ceruzával, áthúzva): 6.

Tárgy piros ceruzával aláhúzva.

²⁸ OSZK Kézirattár, N.A. 63/59.

²⁹ N.N. „Megszüntették Németh Antal igazolási ügyének tárgyalását”, *Világ*, 1946. július 10. 4.

³⁰ GÁSPÁR Ferenc–HALASI László, *A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1946*, Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai 7 (Budapest: 1975). 60.

Az értelmiségi igazolóbizottság első tárgyalását 1946. szeptember 24-én tartják, azonban Németh nem jelenik meg, így a bizottság tagjai új időpontot tűznek ki, és kijelentik, hogy a következő tárgyalást október 3-án távollétében is meg fogják tartani.

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság első tárgyalásának jegyzőkönyve Németh Antal igazolásának ügyében 1946. szeptember 24-én

3837/1946 szám.

Jegyzőkönyv

Felvétetett a BNB által kiküldött É. XIV számú igazolóbizottságnak Dr. Németh Antal igazolási ügyében 1946. évi szeptember hó 24 napján ½ 4 órakor Budapesten, Markó utca 25. fsz. 23. ajtó alatti helységben tartott nyilvános tárgyalásáról.

Jelen vannak:

Dr. Szentandrás Mihály az igazolóbizottság elnöke, Adorján Antal, Dr. Bodolay Károly, Dr. Csányi József, Pfléger Dezső, Vörös Erzsébet, Dr. Zolnay Kálmán, Enyingi János és Nagy Adorján igazolóbizottsági tagok, Kádár Ferencné jegyzőkönyvvezető, valamint az igazolás alá vont személyesen.

Elnök a tárgyalás megnyitása után megállapítja, hogy a bizottság határozatképes. Megállapítja, hogy az előírt alakszerűségek megtartottak, a felhívás az igazolási eljárás alá vontnak lakóházában 8 napig szabályszerűen ki volt függesztve, és a tanúk szabályszerűen megidéztettek.

Elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vonnak az igazolóbizottság összetétele ellen van-e észrevétele.

Ezután elnök ismerteti az igazolás alá vont írásbeli nyilatkozatát.

Dr. Németh Antal, Bp. szül. 1903 év május hó 19 napján, foglalkozása: író, rendező, lakása: Tárogató u. 57.

Ennek megtörténte után elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vonnak van-e ismertetett nyilatkozathoz hozzáfűznivalója, és közli, hogy úgy a bizonyítási eljárás folyamán, mint annak befejezése után módjában fog állni észrevételeit megtenni, és esetleges kérelmét, indítványát előadni.

Az igazolóbizottság megállapítja, hogy az igazolás alá vont a kitűzött tárgyaláson nem jelent meg. Az igazolóbizottság elrendeli az igazolás alá vontnak újbóli megidézését azzal, hogy meg nem jelenés esetén az 1080/1945. M.E. sz.r. 13. §-nak 2. bek. értelmében igazolási ügyét távollétében is meg fogja folytatni és határozatot fog hozni. Új határnap: 1946. évi október hó 3. napjának du. 1/2 [...] órája.

Kádár Ferencné
jegyzőkönyvvezető.

Dr. Szentandrás
elnök.

Pfléger Dezső

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Jegyzőkönyv-formanyomtatvány, a kipontozott helyeken gépirással kitöltve, kézzel aláírva.

A fejlécen: „A B. N. B. által kiküldött É. XIV. sz. igazoló bizottságtól”, alul: „1432 Viola és Geist. Budapest.”

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 138888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 54, (kék ceruzával): 59, (pirossal, áthúzva): 22.

Grafutceruzával ráírva: „Folytatólagos”.

Az Igazolóbizottságok Központi Titkársága értesíti Németh Antalt a tárgyalás napjáról.

**A XIV. számú értelmiségi igazolóbizottság értesítése Németh Antalnak 1946.
szeptember 26-án**

Budapest, 1946.szeptember 26.

3837/É/1946

Dr. Németh Antal úrnak,

Budapest
Tárogató út 37.

A Budapesti Nemzeti Bizottság 1686/1946. B.N.B. sz. áiratával igazolási ügyének tárgyalását rendelte el.

A B.N.B. által kiküldött igazoló bizottság igazolási ügyének tárgyalására határnapot f. év szeptember hó 24. napjának d. u. ½ 4 óráját tűzte ki V. Markó u 25. fsz. 23. sz. a. tárgyalótermébe, amelyre t. Címet szabályszerűen megidézte.

Tekintettel arra, hogy a kitűzött tárgyaláson nem jelent meg és távolmaradását nem igazolta, ezúttal f. évi október hó 3. napjának délután ½ 4 órájára a bizottság Markó u. 25. fsz. 23. sz. a. tárgyalótermébe azzal idézem meg, hogy az 1080/1945.M. E. sz. r. 13. §-nak utolsó bekezdése értelmében az igazoló bizottság a tárgyalást távollétében is meg fogja tartani és határozatot fog hozni.

Kádár Ferencné s.k.
jegyzőkönyvvezető

dr. Szentandrassy Mihály s.k.
az igazoló bizottság elnöke

kiadmány hitelül
[...]

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Lila pecsét: 1946 DEZ. 20

Fekete tollal: 138888/46.

Körpecsét: Igazoló Bizottságok Központi Titkársága

Gépelt levél, az Igazolóbizottságok Központi Titkárságának fejléces levélpapírján, a „kiadmány hitelül” sor alatt kézzel aláírva.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 187, (kék ceruzával): 208.

[14]

Németh levelet ír az Igazolóbizottságok Központi Titkárságához, melyben indokolja, miért nem jelent meg az első tárgyaláson: csak a tárgyalás utáni napon kapta kézhez az idézést. Az új időpont, október 3. azonban nem alkalmas neki, ezért kéri az ülés elhalasztását, erre egy alkalommal joga van minden igazolás alá vontnak.

Október 5-én a *Világosság* című lapban Németh halasztás-kérése már hírként jelent meg, ahogy az újabb tárgyalási időpont, az október 10. is.³¹

Németh Antal levele az Igazolóbizottságok Központi Titkárságához 1946. szeptember 28-án

Az Igazoló Bizottságok Központi Titkárságának,

*Budapest
Központi Járásbíróság.
V.Markó u. 25. fsz.24.*

Folyó hó 26-ról kelt 3837/É/1946. sz. levelet megkaptam.

Tisztelettel közlöm, hogy a szept. 16-ról kelt É. XIV. 3837 sz. idézést a tárgyalást követő napon, szeptember 25-én kaptam kézhez.

Bejelentve továbbá, hogy az új határnapon, október 3-án, hivatalosan Debrecenben kell lennem, hivatkozással az 1080/1945 ME sz. rendelet 14. szakaszának utolsó bekezdésére, tisztelettel más határnap kitűzését kérem.

Maradtam kiváló tisztelettel:

Budapest, 1946 szept. 28-án
Ajánlott!

Dr. Németh Antal

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépelt levél, kézzel aláírva.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 138888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 135, (kék ceruzával): 155 (piros ceruzával, áthúzva): 8.

Piros ceruzával a levél száma aláhúzva, a levél alján pár szó [..!].

³¹ N.N., „Október 10-én tárgyalják Németh Antal igazolási ügyét.” *Világosság*, 1946. október 5., 4.

1946. október 10-én Németh Antal első ízben jelenik meg a XIV. számú értelmiségi igazolóbizottság előtt, és itt bejelenti, hogy vissza kívánja vonni igazolási kérelmét. Kérését a bizottság a jegyzőkönyv tanúsága szerint tudomásul vette: rögzítik, hogy az eljárást mellőzik. A bizottság tagjai közül ezen az ülésen nem vett részt Nagy Adorján, a Színészek Szabad Szakszervezetének tagja és küldöttje.

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság második tárgyalásának jegyzőkönyve Németh Antal igazolásának ügyében 1946. október 10-én

3837/1946./1946. szám.

Jegyzőkönyv

Felvétetett a BNB által kiküldött É. XIV számú igazolóbizottságnak Dr. Németh Antal igazolási ügyében 1946. évi október hó 10 napján ½ 4 órakor Budapesten, V. Markó utca 25. fsz 23. ajtó alatti helységben tartott nyilvános tárgyalásáról.

Jelen vannak:

Dr. Szentandrás Mihály az igazolóbizottság elnöke, Adorján Antal, Dr. Bodolay Károly, Dr. Csányi József, Pfléger Dezső, Vörös Erzsébet, Dr. Zolnay Kálmán, Enyingi János igazolóbizottsági tagok, Kádár Ferencné jegyzőkönyvvezető, valamint az igazolás alá vont személyesen.

Elnök a tárgyalás megnyitása után megállapítja, hogy a bizottság határozatképes. Megállapítja, hogy az előírt alakszerűségek megtartottak, a felhívás az igazolási eljárás alá vonnak lakóházában 8 napig szabályszerűen ki volt függesztve és a tanúk szabályszerűen megidéztettek.

Elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vontnak az igazolóbizottság összetétele ellen van-e észrevétele.

Ezután elnök ismerteti az igazolás alá vont írásbeli nyilatkozatát.

Dr. Németh Antal Budapesten szül. 1903. év május hó 19. napján, foglalkozása: író, rendező, lakása: Tárogató u. 57.

Ennek megtörténte után elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vontnak van-e ismertetett nyilatkozathoz hozzáfűznivalója, és közli, hogy úgy a bizonyítási eljárás folyamán, mint annak befejezése után módjában fog állni észrevételeit megtenni és esetleges kérelmét, indítványát előadni.

Igazolás alá vont igazolási kérelmét visszavonja, a bizottság tudomásul vette és az igazolási eljárást mellőzte.

Kmft.

Pfléger Dezső
előadó

Szentandrás
elnök

Kádár Ferencné

jktó.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Jegyzőkönyv-formanyomtatvány, a kipontozott helyeken gépirással kitöltve, kézzel aláírva.

A fejlécen: „A B. N. B. által kiküldött É. XIV. sz. igazoló bizottságtól”, alul: „1432 Viola és Geist. Budapest.”

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 138888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 55, (kék ceruzával): 60, (pirossal, áthúzva): 21.

Grafutceruzával ráírva: „Folytatólagos”.

Egy nappal a tárgyalást követően kelt a Magyar Színészek Szakszervezetének levele, melyben a Szakszervezet főtitkára, Staud Géza a XIV. számú értelmiségi igazolóbizottságtól egy újabb igazoló eljárás elrendelését kéri Németh Antal ügyében.

A Szakszervezet nehezményezi, hogy a VKM által lefolytatott igazoló eljárásról nem tudott, és négy pontban összegzi, miért nem szabad igazolni Németh Antalt.

A Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének levele a Nemzeti Bizottság XIV. számú értelmiségi igazolóbizottsághoz 1946. október 11-én

588/1946/2.

Budapest, 1946. október 11.

A Nemzeti Bizottság XIV. sz. Értelmiségi Igazoló Bizottságának

Budapest

A Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének hivatalosan tudomására jutott, hogy Németh Antal dr., a Nemzeti Színház volt igazgatója, a Rádió volt dramaturg főrendezője az i.t. Bizottság előtt f. hó 10.-én tartott tárgyaláson (3837/1946) bemutatta a V.K. Minisztérium igazoló okiratát és megakadályozta a Magyar Rádió által elrendelt igazolási eljárás lefolytatását azzal, hogy nyugdíjazási kérelmét, ill. az e tárgyban megindított pert visszavonta.

A Színészek Szakszervezetéhez kiküldött igazolóbizottság nem vonhatta őt igazolás alá, mert Németh Antal itt igazolásra nem jelentkezett. Németh Antal a V.K.M. igazolóbizottságánál jelentkezett igazolásra.

A V.K. Minisztérium Igazoló Bizottsága az igazolási eljárás megindításáról nem értesítette a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetét, azt a közösséget, amelyben Németh Antal dr. hazánkra ártalmas működését kifejtette, sem napilapban az eljárás megindulását meg nem hirdette, noha az olyan közéleti tényezőnél, mint Németh Antal dr. a múltban volt, elvárható lett volna, így a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének csak most van módjában, hogy tiltakozását jelentse be Németh Antal dr. igazolása ellen,

és mert meggyőződése szerint megdönthetetlen bizonyítékokkal rendelkezik arról, hogy

- I. Németh Antal dr. Hóman Bálint kultúrpolitikájának hűséges kiszolgálója volt,
- II. elméleti és gyakorlati téren a fasizmus ideológiáját támogatta, szolgálta, hirdette és terjesztette (lásd: *A Színház* c. színháztudományi folyóirat II. évf. 4. és következő lapjait, továbbá *Nemzeti Színház 1941* c. almanachot)
- III. Mint a Nemzeti Színház igazgatója antiszociális magatartást tanúsított, olyannyira, hogy egyik kiváló művésznőnk, Petheő Attilának halálát siettetette ezzel;
- IV. mint a Rádió főrendezője katonai szolgálatra kényszerítette Cserés Miklós dr.-t:

mindezek alapján a Magyar Színészek Szabad Szakszervezete arra kéri a Nemzeti Bizottsági. i.t. igazolóbizottságát, hogy közérdekből rendeljen el új igazolási eljárást Németh Antal dr. ellen, vizsgálja át a Rádió igazolóbizottsága előtt kihallgatott tanúk vallomásait, hallgassa ki özv. Petheő Attiláné, Füzes Anna művésznőt (VII. Akácfa utca 7.) és Cserés Miklós dr.-t (VIII. Brody Sándor utca 7.).

Kiváló tisztelettel:

Staud Géza
főtitkár

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gévelt levél, két oldal, kézzel aláírva. Helyenként piros ceruzával aláhúzva.

A lap tetején téglalap-, alján körpecsét: Szabad Színészek Szakszervezete Budapest, 1945.

Kézzel írt oldalszámok (kék ceruzával): 148, 149, (kék tollal): 128, 129, (piros ceruzával): 30.

Piros ceruzával az első oldal tetején: É. X/22 [...]

Piros ceruzával az első oldalon: 3837/

A „Füzes” névváltozatot használja.

[17]

Az igazolóbizottságoknak jogában állt újratárgyalni egy már lezárt igazolási ügyet, hogyha újabb bejelentés érkezett.
A levelet az Igazolóbizottságok Központi Titkársága küldhette.

Értesítés Németh Antalnak az igazoló eljárás újabb folyamatba vételéről

3837/1946/É.

Dr. Németh Antal úrnak,

Budapest.

Értesítem t. Címet, hogy a hivatalomhoz érkezett újabb bejelentés folytán az igazoló eljárást az 1080/1945. M. E. számú rendelet 25. §. 1. bekezdés értelmében újból folyamatba tettem.

Felhívom t. Címet, hogy igazolási ügyének tárgyalására f. évi október hó 22. délután ½ 5 órakor az igazoló bizottság V. Markó u 25. földszint 23.sz. a. termében feltétlenül jelenjen meg, mert távolmaradása esetén a bizottság igazolási ügyét rendelet értelmében le fogja tárgyalni és határozatot fog hozni.

[...]
főtitkár

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépelvél, kézzel aláírva.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék ceruzával): 210, (kék tollal:) 189, (piros ceruzával, áthúzva:) 10.

[18]

A levelet az Igazolóbizottságok Központi Titkársága küldhette.

Értesítés a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének a Németh Antal elleni igazoló eljárás újabb folyamatba vételéről

Budapest, 1946. okt. 14.

3837/É/1946

Magyar Színészek Szabad Szakszervezete,

*Budapest.
Bajza u. 18.*

Folyó hó 11-én kelt beadványára értesítem a t. Címet, hogy bejelentése alapján Dr. Németh Antal ellen az igazoló eljárást az 1080/1945. M. E számú rendelet 25. §. 1. bekezdése értelmében újból folyamatba tettem és igazolási ügyének tárgyalására határnapul f. év október hó 22. napjának d.u. ½ 5 óráját tűztem ki az igazoló bizottság Markó utca 25. földszint 23.sz. tárgyalótermébe.

Felhívom t. Címet, hogy a fent kitűzött tárgyalásra a Szakszervezet egyik megbízottját behívott tagként küldje ki.

Egyidejűleg az igazolás alá vontat, valamint a bejelentésben megjelölt tanúkat is megidéztetem.

[...]
főtitkár.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépelvél, kézzel aláírva.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék ceruzával): 209, (kék tollal): 188.

A harmadik tárgyaláson fölolvasták a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének a Budapesti Nemzeti Bizottság XIV. számú értelmiségi igazolóbizottsághoz 1946. október 11-én írt beadványát (később, a tárgyalások során sokszor petícióként hivatkoznak erre). A petíció egyrészt hibáztatja a VKM igazolóbizottságának az eljárását, másrészt négy pontban összegzi a Németh igazolása ellen szóló vádakat. Ezek szerint Németh 1. Hóman kultúrpolitikájának kiszolgálója volt; 2. elméleti és gyakorlati téren a fasizmus ideológiáját hirdette (*A színpad-vita*); 3. antiszociális volt és Petheő Attila halálában felelős; 4. katonai szolgálatra kényszerítette Dr. Cserés Miklóst. Németh Antal felsorolja, kiket kér tanúnak a következőkben. A bizottság kihallgatja Petheő Attila színész özvegyét.

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság harmadik tárgyalásának jegyzőkönyve Németh Antal igazolásának ügyében 1946. október 22-én

3837/1946 szám.

Jegyzőkönyv

Felvétetett a BNB által kiküldött É. XIV számú igazolóbizottságnak. Dr. Németh Antal igazolási ügyében 1946. évi október hó 22 napján ½ 4 óraker Budapest, V. Markó utca 25. fsz. 23. ajtó alatti helységben tartott nyilvános tárgyalásáról.

Jelen vannak:

Dr. Szentandrás Mihály az igazolóbizottság elnöke, Adorján Antal, Dr. Bodolay Károly, Dr. Csányi József, Pfléger Dezső, Varjas László, Dr. Zolnay Kálmán, Enyingi János igazoló bizottsági tagok, Kádár Ferencné jegyzőkönyvvezető, valamint az igazolás alá vont személyesen.

Elnök a tárgyalás megnyitása után megállapítja, hogy a bizottság határozatképes. Megállapítja, hogy az előírt alakszerűségek megtartottak, a felhívás az igazolási eljárás alá vonnak lakóházában 8 napig szabályszerűen ki volt függesztve és a tanúk szabályszerűen megidéztettek.

Elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vontnak az igazolóbizottság összetétele ellen van-e észrevétele.

Ezután elnök ismerteti az igazolás alá vont írásbeli nyilatkozatát.

Született: Budapest, 1903. év május hó 19. napján, foglalkozása: író, rendező, lakása: Tárogató u. 57.

Ennek megtörténte után elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vontnak van-e ismertetett nyilatkozathoz hozzáfűznivalója, és közli, hogy úgy a bizonyítási eljárás folyamán, mint annak befejezése után módjában fog állni észrevételeit megtenni, és esetleges kérelmét, indítványát előadni.

Dr. Németh Antal úr előtt felolvastatva a Színészek Szabad Szakszervezetének a bejelentése, ezzel kapcsolatban kéri Dr. Mácsay Károly[t] a VKM III. sz. bizottságának az elnökét, annak bizonyítására, hogy a színész szakszervezetnek az ottani bizottság előtt történt meg nem hallgatása mulasztásnak tekinthető-e. Továbbá kéri a VKM igazolóbizottsági iratok beszerzését és Dr. Tóth Lajost, mint a bizottság tagját.

A bejelentés első pontjában foglaltakra, arra vonatkozólag, hogy a Nemzeti Színház német vonalon nem teljesített többet, mint más állami intézmény, erre vonatkozólag kéri kihallgattatni: Csávojszky Vince[t, az] Operaház gazdasági főnökét, Szűcs Lászlót, a Nemzeti Színház dramaturgiát, Major Tamást, a Nemzeti Színház igazgatóját, Gobbi Hildát, a Nemzeti Színház művésznőjét, Timár Józsefet, a Nemzeti Színház tagját.

A második ponttal kapcsolatban ezúttal nem tesz észrevételt.

A bejelentés harmadik pontjára és negyedik pontra vonatkozóan igazolás alá vont előadja, hogy nem felelnek meg a valóságnak.

Özv. Petheő Attiláné, szül. Füzes Anna, Budapesten, 1892. évben született, a Nemzeti Színház tagja, budapesti (Akácfa utca 7.), érdektelen tanú a törvényes figyelmeztetés után előadja a következőket:

1940 évben egy premier előtt egy héttel Petheő Attila súlyosan megbetegedett, azzal a kéréssel fordultak Németh Antalhoz, hogy a premiért halasszák betegségére való tekintettel. Erre azt az üzenetet kapta, hogy a premiért minden körülmények között megtartják. [„]Tekintve, hogy már az első két évben csak kisebb és nem neki való szerepeket kapott, félt attól, hogy amennyiben a darabot nem játssza el, úgy a következő évben nem újítják meg a szerződését. Éppen ezért súlyos betegen huszonkilencszer játszott a darabban, utána összeomlott, és a Siesta szanatóriumba kellett beszállítani, ahol hosszú hónapokon keresztül feküdt, de anyagiak híján hazajött, mivel a szanatóriumi költségeket már nem tudtuk fedezni. Otthon feküdt, és egy szép napon értesítést kapott, hogy vasárnap délután a *Gyurkovics lányok*ban azt a szerepet, amit állandóan Kiss Ferenc játszott, játssza el, mert Kiss Ferenc vidéken van, és nem tud megjelenni az előadáson. Erre férjem betegen, dacára az orvosi tilalomnak és az én kérésemnek, mégis eljátszotta a szerepet, mert félt Németh Antaltól a szerződése miatt, nem fogja megújítani a szerződést, és félt, hogy a nyakát töri.[”] A bizottsági tag kérdésére tanú közli, hogy szombat délután telefonon hívták fel, hogy vasárnap délután játssza el a szerepet. Erre tanú személyesen betelefonált a színháznak, hogy a férje súlyos beteg, [„]mire Farkas titkárnő megjegyezte, hogy ez nem olyan nagy dolog és ragaszkodnak, hogy a férjem játssza el a szerepet. Midőn férjem ezt meghallotta, azt mondta, hogy ha beledöglök is, akkor is eljátszom a szerepet, mert attól félek, hogy nem újítják meg a szerződésemet. Állandó félelem érzelmei voltak, hogy amennyiben nem teljesíti ilyen betegen is a színház utasításait, akkor őt a Nemzeti Színháztól elbocsátják, nem azért félt, mert aggályai lettek volna, hogy más színházhoz szerződést nem kap, hanem azért, mert a Nemzeti Színház volt az ő élete. A betegsége súlyosbodott, és ebből kifolyólag még súlyosabb mellhártyagyulladásra keresztül tbc-t kapott. A következő évben egy bizonyos számú szerep eljátszására kapott szerződést nyugdíjaztatás után, minek folytán a jövedelme lényegesen csökkent. 1942 január elején a fizetését beszüntették, mire én többször kíséreltem meg Németh Antallal beszélni, de ő nem fogadott, ezután elmentem Haász Aladárhoz, a kultuszminisztérium művészeti osztályvezetőjéhez, aki megígérte, hogy megérdeklődik Németh igazgatónál, hogy ez miért történt. Németh igazgató azt a felvilágosítást adta, hogy Hóman miniszter rendeletéből történt a fizetésleállítás. Erre személyesen felkerestem Hóman minisztert, aki meglepetéssel szerzett tudomást az egész ügyről, és kijelentette, semmi tudomása nem volt az ügyről. Ez május elején történt, és a miniszter azonnal intézkedett, és én visszamenőleg megkaptam a járandóságomat, azonban ezután a férjem meghalt. Pár órával férjem halála előtt fogadalmat vett ki tőlem, hogy sírjánál, amennyiben meghal, Németh Antal ne tartson beszédet. Mindezekből az a véleményem, hogy ez siettetten férjem korai halálát. A sírnál még Rajnai Gábor azt a kijelentést tette Németh Antalnak: itt viszik a szimulánst.[”]

A bizottság kérdésére a tanú elmondja, hogy szerinte a Hóman-éra kiszolgálása és a Németországba állandó járása, a német Sasrend és több ilyen körülmények arra mutattak

általában, hogy Németh Antal egyéni ambícióból forszírozta az ügyet. [„]Antiszociális magatartását bizonyítja jobban legjobban a férjemmel szemben tanúsított magatartása.[”]

Igazolás alá vont kéri Dr. Járfás Sándor[t], a színház főorvosát kihallgatni azirányban, hogy ő olyan betegnek találta-e Petheő Attilát a fenti esetekben, nem játszhatta-e el a szerepét.

Igazolás alá vont kérdésére, tud-e tanú arról, hogy férje orvosi tilalom ellenére fogyasztott szeszes italokat, tanú nemmel felel.

Az idő előrehaladására tekintettel a tárgyalást elnapolja a bizottság 1946. október 30-ára délelőtt 10 órára V. Markó utca 16. fsz. 32. alatti helyiségben.
Kmft.

Dr. Bodolay
előadó

Adorján Antal
elnök

Kádár Ferencné
jkt.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Jegyzőkönyv-formanyomtatvány, a kipontozott helyeken gépirással kitöltve, kézzel aláírva.

A fejlécen: „A B. N. B. által kiküldött É. XIV. sz. igazoló bizottságtól”, alul: „1432 Viola és Geist. Budapest.”

Három oldal, gépelt számozás a lapok tetején: 1–3.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 56, 57, 58, (kék ceruzával): 62, 63, [64] (pirossal, áthúzva): 20.

A második oldalon is aláírva: „Dr. Bodolay”, „Adorján”

Fekete tollal a 3. lap alján: „német út Sasrend [...]”

A *Világosság* az október 5-i hír után október 19-én *Érdekes fejlemények Németh Antal igazolása körül* címmel tudósít egy rövid hírben az eljárásról, ebben a VKM igazolását „homályban történt”-nek, a volt igazgatót „németbarát”-nak minősíti. Az igazoló eljárás híre tehát eléri a szélesebb nyilvánosságot.

Elsőként Rácz Vilmos jogász végzettségű, sportoló múltú újságíró és hírlapíró, számos korábbi lap mellett az 1938–1944 között működő *Színházi Magazin* felelős szerkesztője és kiadója fogalmazta meg írásban véleményét Németh Antal mellett, melyet az Igazolóbizottságok Központi Titkárságának küldött el.

**Dr. Rácz Vilmos levele az Igazolóbizottságok Központi Titkárságához
1946. október 26-án**

Budapest, 1946. október 26.

Igazoló Bizottságok Központi Titkárságának,

Budapest.

Markó utca 25. fsz. 23.

A napilapokból értesültem Németh Antal dr., a Nemzeti Színház volt igazgatója ellen folyamatba tett igazolási eljárásáról; ezzel kapcsolatban mint régi színházi ember és újságíró, az alábbiakat tudom t. Bizottság tájékoztatására előadni.

Bár Németh Antal dr.-t több mint 10 esztendő óta ismerem, közelebről akkor kerültünk tulajdonképpen meghittebb barátságba, mikor a Sztójay-kormány eltávolította őt a Nemzeti Színház éléről, és így reggeltől estig tartó elfoglaltságától felszabadulva, más ügyekkel is foglalkozhatott. Legnagyobb meglepetésemre a Svéd Vöröskereszt akció egyik irodájában találkoztam össze vele, és kérdésemre előadta, hogy – ugyanúgy, mint akkor én – ő is igyekszik segíteni azokon a szerencsétleneken, akiket az egyre szigorított zsidóellenes intézkedések napról-napra jobban sújtottak. Ettől kezdve közösen folytattuk emberbaráti kötelességünk teljesítését, és beosztottuk egymás között, hogy addig, amíg az egyik helyen ő vár vagy áll sorba, a másik helyen én készítem elő egy-egy menlevél vagy védett házba való beutalás ügyét. Egy alkalommal kicsiben múlt, hogy komoly következményei nem lettek akciónak, mert a Szentkereszt Szövetség helyiségében váratlan nyilas razzia volt, és csak lélekjelenlétemnek volt köszönhető, hogy engem is el nem hurcoltak ugyanakkor, amikor Cavalier József barátomat életveszélyesen megsebesítették.

Ebben az időben tehát sűrűn találkoztunk, és alkalmam volt a német kérdésről és más problémákról megismernem Németh Antal dr. álláspontját. Világosan és félreérthetetlenül alakult ki bennem, hogy jó munkát végzett akkor, amikor a Magyarországra kényszerített – államközi szerződések keretébe tartozó – német-magyar kultúregyezményt úgy hajtotta végre, mint a nemzet színházának igazgatója, hogy nemcsak egyenlő értékű követeléseket támasztott kulturális szolgáltatások terén, de egyes német színházi emberek szereplési vágyát és hiúságát felhasználva, *ténylegesen* Németországot több kulturális szolgáltatás adására kényszerítette, mint amennyit Magyarország részéről kaptak. Míg idehaza kizárólag Schiller drámáit, továbbá olyan klasszikusok, akiket amúgy is kötelessége lett volna adni a Nemzeti Színháznak (Goethe, Kleist) szerepeltek a műsoron, addig Németország színpadjait mindegy „kényszerítette” Madách Imre halhatatlan drámai költeményének a bemutatására, és ismertté tette Európában a *Csongor és Tünde* sikeres szófiai és berlini rendezésén keresztül másik nemzeti büszkeségünk, Vörösmarty Mihály nevét.

Fenti tanúvallomáson kívül még egy döntő és mindennél meggyőzőbb bizonyítéka van annak, hogy Németh Antal dr. nem volt németbarát, illetve ő Goethe és Schiller Németországát tisztelte és becsülte, de nem azt a Németországot, amelyik a szabadság eltiprására fogott fegyvert: 1943 őszén megkezdte *Madách* című filmjének megalkotását, amelynek felvételei a német megszállás idejére estek. Ez a film olyan, hogy a felszabadulás után a *mai cenzúra* nemcsak, hogy egy szó változtatni valót sem talált benne, de dicsérettel engedélyezte forgatását, szereplőit pedig Kiss Ferenc legerősebb terrorja idején úgy válogatta össze, hogy azok közül egy sincs, aki ma ne lenne leigazolva.

Németh Antal dr. ügyének elbírálásánál szerény véleményem szerint a fent előadottak feltétlenül hozzátartoznak az igazságos kép megalkotásához.

Maradtam kiváló tisztelettel

Rácz Vilmos
szerkesztő
I. Lisznyai utca 3.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépelte három oldalas levél, kézzel aláírva.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 137, 138, 139, (kék ceruzával): 157, 158, 159 (pirossal, áthúzva): 35.

Piros ceruzával az első lapon [...]!

Piros ceruzával helyenként aláhúzva.

A második oldalon fekete tollal aláhúzva: „több”.

Fákla Jánosné leveléből kiderül: Németh Antal kérte őt, hogy nyilatkozzon mellette a Magyar Színészek Szabad Szakszervezete petíciójának 4. vádpontja ellenében, mely szerint „katonai szolgálatra kényszerítette Cserés Miklós dr.-t”.

Fákla Jánosné tanúvallomása Németh Antalhoz szóló levélben, 1946. október 27-én

Németh Antal úrnak,

*Budapest, XII.
Tárogató út 57.sz.*

Kívánságára közlöm Önnel a következőket:

Dr. Cserés Miklósnak, a Rádió akkori lektorának a katonai szolgálat alól való felmentése érdekében Ön többször közbenjárt Dr. Havel Béla mozgósítási előadónál, valamint számtalanszor felkeresett engem, aki akkor ezeknek az ügyeknek a nyilvántartását végeztem. Minden alkalommal erélyesen sürgette Cserés Miklós dr. felmentését, azonkívül titkárnője, Dr. Farkas Olga útján naponta érdeklődött az ügy állásáról; Dr. Cserés felmentését azonban egyrészt fiatallása, másrészt katonai állomány-viszonyai az akkori helyzetben teljesen lehetetlenné tették.

Fenti állításomat bárhol hajlandó vagyok megismételni.

Budapest, 1946 október 27.

Teljes tisztelettel
Fákla Jánosné
XII. Kiss János altábornagy
utca 57. sz.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Fekete tollal: 13888/46.

Lila pecsét: 1946 DEZ. 20

Gépelt levél, kézzel alírva.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 141, (kék ceruzával): 161.

Bálint Marcellné levelében elmeséli, hogy bár személyesen nem ismerte Németh Antalt, ő volt az, aki 1944 őszén hamis igazolványt szerzett neki és juttatott el hozzá közös barátaikon keresztül.

Bálint Marcellné tanúvallomása 1946. október 27-én

Az Igazoló Bizottságok Tekintetes Központi Titkárságának

Budapesten.

Az újságokból arról értesültem, hogy *Dr. Németh Antal* ismét igazolási eljárás alá vonták. Kötelességemnek érzem, hogy ezzel kapcsolatban előadjam a következőket:

1944 nyarán valamelyik tisztiorvos jóvoltából az Akácfa utcai csillagos házból egy magángyógyintézetbe kerültem édesanyámmal együtt. Október 17-én innen kiszöktünk Mátyásföldre, ahol barátaink házában búvóhelyet és otthont találtuk. Minthogy Mátyásföld tele volt német katonákkal, s a bekvártélyozásokkal kapcsolatban napirenden voltak a német katonák látogatásai, életbevágóan fontos volt, hogy valami hitelt érdemlő személyazonossági igazolvány legyen a kezemben. Keresztény okmányokat ugyanis nem kielégítő számban csak édesanyámnak tudtunk szerezni.

Dr. Németh Antal volt az, aki ebben a nehéz helyzetemben ismeretlenül, mátyásföldi barátaim kérésére teljesen önzetlenül segítségemre sietett. Arcképes katonai hadiüzemi igazolványt szerzett (úgy tudom részben saját maga hamisított), amely szerint az első páncélos hadosztály polgári tisztviselőnöje voltam. Megadott egy telefonszámot s felhatalmazott arra, hogy igazoltatás esetén, ha valaki kételkednék abban, hogy betegszabadságon vagyok, ezen a telefonon a katonai parancsnok igazolását kérhessem. Az igazolvány ma is a birtokomban van. Kívánságra bármikor szívesen bemutatom.

A segítségnek ebből a tervszerű és határozott módjából arra kell következtetnem, hogy nem ez volt az egyetlen eset, amelyben Németh Antal az ártatlanul üldözöttek pártján állt. Ez az eset mindenesetre a kockázatos, és éppen ezért rendkívül bátor és tisztességes segítségvállalás esete volt. Ezt kívántam a t. Központi Titkárság tudomására hozni, azzal, hogy abban az időben Németh Antalt nem is ismertem személyesen, csak egy esztendő múlva volt alkalmam nagy jószágát megköszönni.

Budapest 1946. október 27.

Tisztelettel
Bálint Marcellné
született Rudas Klára
XI. Szent Korona útja 45.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Gépelvél, kézzel alírva.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 144, (kék ceruzával): 164, (piros ceruzával, áthúzva): 32.

Olty Magda 1933-tól volt a Nemzeti Színház tagja. Németh fellebbezéshez írt jegyzeteiben³² arról számol be, hogy igazgatásának elején Olty nem kapott elég jó szerepeket, amiért bizonyára elégedetlen volt. Némethet úgy informálták, hogy mivel Olty nevelőapja, Dr. Bánóczy László szociáldemokrata politikus, a Szociáldemokrata Párt nem fog szubvenciót szavazni a Nemzeti Színháznak, ha Oltyt nem foglalkoztatja. Németh találkozott Bánóczyval, ám egy heves vita során kiderült, hogy nincs köztük nézetkülönbség, teljes egyetértésben váltak el. Németh később megbizonyosodott arról, hogy Olty jó színésznő, Bánóczy pedig szívesen dolgozott együtt Némethtel.

**Olty Magda levele a XIV. számú értelmiségi igazolóbizottság elnökéhez
1946. október 28-án**

1946. október 28.

Igen tisztelt Elnök Úr!

A *Világosság* című napilapból értesültem, hogy ismételen igazolás alá került volt igazgatóm, Dr. Németh Antal. Tudva, hogy személyével kapcsolatban elsősorban németországi szerepléseit szokták kifogás tárgyává tenni, kívánom a t. Igazoló Bizottság tudomására hozni azt, amit ebben a vonatkozásban tapasztaltam.

En ugyanis 1941 májusában több más nemzeti színházi kollégámmal (Major Tamás, Gobbi Hilda, Timár József, Somogyi Erzsébet stb.) együtt részt vettem a színháznak frankfurti és berlini vendégszerepléseiben. Ki kell jelentenem, hogy egész idő alatt semmi olyan mozzanatot nem tapasztaltam, amely mai szempontból, akár a legszigorúbb szemmel is, részéről kifogás tárgyává tehető lett volna. Résztvettem a hivatalos fogadásokon, végighallgattam az üdvözlő beszédeket és az arra adott válaszokat, de azokban politikai vonatkozás soha elő nem fordult. Németh igazgató mindig és kizárólag a magyar klasszikus irodalomnak csinált propagandát, az alkalommal Vörösmarty *Csongor és Tünde* című mesejátékának megismertetésére irányult minden törekvése. Meggyőződésem, hogy ennek a darabnak lelkes szeretője, valamint *Az ember tragédiájáért* folytatott nemzetközi propaganda irányította minden lépését.

Különben ugyanez volt a meggyőződése megboldogult nevelőapámnak, Dr. Bánóczy Lászlónak – aki a Szociáldemokrata Párt által rendezett munkáselemlőadások szervezése terén a legjobban tudott együtt dolgozni Németh igazgatóval.

A fentiekre az igazolási eljárás kapcsán kötelességem volt az i. t. Bizottság tudomására hozni, és közléseimet hajlandó vagyok személyesen is bárhol és bármikor eskü alatt vallani.

Maradtam kiváló tisztelettel

Olty Magda
a Nemzeti Színház tagja

Cím: VIII. Népszínház u. 11.
tel: József 400.

*Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47
Kétoldalas kézzel írt levél.*

³² OSZK Kézirattár N.A. Fond 63/73. A fellebbezési tervezet első fogalmazványa. 291. A november 27-i tárgyaláson el is mondja ezt.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 142, 143, (kék ceruzával): 162, 163, (piros ceruzával, áthúzva): 33.

Dr. Tóth Lajos, a Debreceni Tudományegyetem gazdasági igazgatója a VKM III. számú igazolóbizottságában volt tag, egyike tehát azoknak a bizottsági tagoknak, akik Németh Antalt 1945 telén igazolták. Levelében határozottan cáfolja a Magyar Színészek Szakszervezetének azon állítását, hogy ne tudtak volna a VKM igazolási eljárásáról. A Szakszervezet petíciójának vádpontjai mentén tételesen védi Némethet és indokolja az 1945. december 5-i igazolást.

Dr. Tóth Lajos írásos tanúvallomása 1946. október 28-án

Igazoló Bizottságok Központi Titkárságának,

Budapest
V., Markó u. 25. fszt. 23.

Németh Antal dr. ellen 3837/1947/E.sz. alatt folyamatba tett újabb igazolási eljárással kapcsolatban az igazolás alá vonttól a mellékelt levelet kaptam. Tekintettel arra, hogy mint a debreceni Tudományegyetem Gazdasági Hivatalának igazgatóját hivatásom Debrecenhez köt, a szerdai tárgyaláson személyesen nem tudván megjelenni, vallomásomat az alábbiakban adom elő, megjegyezve, hogy azt bárhol, bármikor előszóval is hajlandó vagyok megismételni.

A Színészek Szabad Szakszervezete petíciónak az az állítása, hogy a VKM III. sz. igazolóbizottsága őt nem értesítette a Németh dr. ellen folyamatba tett igazolási eljárásáról, *nem felel meg a valóságnak.*

En, mint a VKM behívott szakképviselője a kultuszminisztérium III. sz. igazolóbizottságában, amint megkaptam a miniszter 10980/1945. Eln.sz. rendeletét, mely utasított minket az igazolási eljárás folyamatba vételére, erről a tényről nemcsak a minisztérium épületében függesztettem ki a hirdetményt, de a Nemzeti Színházat is értesítettem, továbbá személyesen hívtam fel a telefonon a Színészek Szabad Szakszervezetét, közölve velük az tárgyalás kitűzésének időpontját. Arról, hogy a Szakszervezet ezután mint intézkedett, nem tudhatok, de a petícióval kapcsolatban a vádat képviselő Nagy Adorján úrnak tudnia kell, hogy az eljárás nyilvános volt, hiszen ő is megjelent, tanúkénti kihallgatását kérte, a petíció 1., 2., és 3. pontjában felsorakoztatott vádakot igazolóbizottságunk előtt előadta, azokat kivizsgálva, mérlegelve hozta igazolóbizottságunk Németh Antal dr.-ra vonatkozó döntését.

A VKM III. sz. igazolóbizottsága előtt csupán a petíció 4. és 5. pontjában ismertetett vádak nem lettek tárgyalva, tehát ezek tekinthetők új bejelentésnek.

A lefolytatott eljárás iratai előkeresésére és az Igazolóbizottságok Központi Titkárságának való megküldésére az intézkedéseket megtettem.

A kézhez-veendő jegyzőkönyvvel kapcsolatban rá kell mutatnom arra, hogy a VKM igazolóbizottsága előtt sok olyan körülmény *tudott* dolog volt, ami egy más bizottság előtt bizonyára tisztázásra szorult volna. Hiszen a Kultusz alkalmazottainak ügyeivel kapcsolatban az iratok százait tanulmányozta át a bizottság és több száz közalkalmazottat hallgatott ki, akik kulturális ügyek terén szerepet játszottak. Így *tudott* dolog volt például – és Hóman Bálint külön kihallgatásának fogantatását szükségtelenné tette előttünk – hogy a német-magyar, olasz-magyar stb. kultúra egyezményekkel kapcsolatban *az állami intézmények rendeleteket kaptak* és e téren végzett munkájukról felettes hatóságuknak időnként be kellett számolniuk.

Ebből a szempontból tehát csupán azt vizsgálta a bizottság, hogy Németh Antal „magánszorgalomból” nem ment-e túl bizonyos kereteken?

Megállapítást nyert, hogy *nem*, sőt a Nemzeti Színházra rótt teljesítéseket a magyar irodalom (Madách, Vörösmarty) propagálására használta fel. Az sem volt bizonyítható, hogy Németh Antal a német kultúra javára elfogult lett volna, mert a Ribbentrop-Molotov találkozó után, amikor átmenetileg együttműködött Oroszország Németországgal a Nemzeti Színház Osztrovszkij műsorra tűzésével *a saját elhatározásából* elsőnek kezdte meg az Oroszországgal való kulturális együttműködést, amiért Németh Antalnak a nyilas sajtótól újabb támadásokat kellett elviselnie. *Tudott* dolog volt továbbá, hogy Németh Antal olyan nemzetekkel, amelyekkel a külpolitikai helyzet a felszabadulásig nem adott módot a szellemi együttműködésre, kontaktust tart fenn, és része volt, illetve van *Az ember tragédiája* szerb, dán, norvég, szlovén, új svéd és új francia fordításainak előkészítésében.

Megállapítást nyert, hogy Németh Antal viszonzossági alapon neki német részről ajándékozott Sasrendet nem fogadta el, illetve elfogadására és viselésére nézve a magyar államfőtől engedélyt nem kért, és így soha nem is viselte.

Ezzel szemben a bizottság, tanulmányozva a Nemzeti Színház műsorát, bátor tettek minősítette Zilahy Lajos *Fatornyok* című darabjának közel kétszáz előadását, amelyért Németh Antalnak állandó támadásokat kellett eltűrnie. Nem hagyhatta figyelmen kívül a bizottság, hogy a béke után való vágy először a Nemzeti Színház színpadán nyert kifejezést ugyancsak Zilahy *Szépányám* című darabjában, amikor a közönség percekig tartó tapssal tüntetett Petronella imája után. Végül mérlegelte a bizottság Németh Antal szerepének tisztázásával, hogy a német megszállás alatt elő meri adni Schwengeler svájci író *Hontalan nép* című drámáját, amelyet Antal István akkori kultuszminiszter csupán azért nem mert betiltani, mert félt a Svájccal való diplomáciai konfliktustól.

Németh a Antalt a nyilas sajtó kezdetétől végig üldözte, Palló Imre, a Fészek nyilas kormánybiztosa Némethet 40 országos nevű íróval és művésszel együtt kizárta a klubból, mint megbélyegzett, „destruktív” művészt, a német megszállást követő napon a Rádió drámai osztályának éléről elmozdították, és csak azért maradhatott a helyén a Nemzetiben az évad befejezéséig a másik állami színházi igazgatóval együtt, mert anyagi vonatkozásban el kellett számolniuk a színi évadról.

Nem látszott bizonyíthatónak, hogy Németh Antal Hóman Bálint szellemében vezette volna a színházat, ha nyilvánvalóan baloldali érzelmű és gondolkodású művészek a pártfogásában részesültek, viszont Czákó Pált, Patkós Györgyöt, Gárdos Kornéliát, Alapy Nándort, Szelezky Zitát eltávolította a színházról. Ebből a szempontból elhangzó tanúvallomások (Major Tamás, Gobbi Hilda, Baló Elemér) arról győzték meg a bizottságot, hogy lehettek Németh Antalnak a színészi értékelésnél egyéni művészi szempontjai, de a színészek foglalkoztatásánál, vagy esetleges mellőzésénél, ha vezette „politikai” elfogultság, az csakis a baloldaliak javára volt tapasztalható. Egyik bizottsági tagunk nyíltan feltette a kérdést Major Tamásnak, hogy „a mai demokratikus világban elképzelhetőnek, vagy helyesnek tartaná-e, ha Németh Antal színházat vezetne?” – Mire Major Tamás határozott „igen!”-nel válaszolt.

Ami a Színészek Szakszervezetének 3. vádját illeti, azt bizottságunk előtt éppen Nagy Adorján, a vád jelenlegi képviselője ismertette. Vád elhangzása után beszereztük Hont Ferenc és Staud Géza *Színpad* című színháztudományi szemléjét és a Nemzeti Színház 1941-es évkönyvét, kiadtuk szakvéleményezés céljából a bizottság egyik tagjának, dr. Kulcsár Adorjának, aki különben Németh dr. beszédeit és egyéb írásait is tüzetes tanulmányozása tárgyává tette. Referátuma, valamint Gerevich Tibor egyetemi tanár szakvéleménye alapján úgy kellett döntenünk, hogy ez a művészeti elvi kérdések körül való vita nem lehet fegyelmi eljárás tárgya. Az évkönyv közleményét pedig nem Németh Antal írta, sőt nem is ő szerkesztette az évkönyvet, a felelős kiadót pedig a nyomtatvány feltünteti.

Az antiszociális magatartás vádját is tárgyalta a bizottság – nem ugyan Petheő Attila esetével kapcsolatban, hanem Nagy Adorjának egy magánbejelentésével összefüggésben. Ez az anyagi vonatkozású kontroverzia Nagy Adorján és Németh Antal között egyáltalában nem volt bizonyító erejű arra nézve, hogy Németh Antal antiszociális színházvezető lett volna.

A Cserés-ügyről sohasem hallottam, ez teljes novum a vizsgálati anyagban.

Rá kell végig mutatnom arra, hogy a szakszervezetek kiküldöttje (kommunista párti), a szociáldemokrata párt kiküldöttjével, továbbá a kommunista párt delegátusával együtt az *igazolás mellett szavazott*.

Amennyiben fenti írásbeli vallomásomon túlmenően szükséges lenne meghallgattatásom, kérem, hogy az Igazoló Bizottságok Központi Titkársága a debreceni Tudományegyetemet megkeresni szíves legyen, hogy nekem a legközelebbi tárgyalási határnapra szabadságot biztosítsanak.

Budapest, 1946. október 28-án.

Teljes tisztelettel
Dr. Tóth Lajos
a VKM behívott szakképviselője
a III. sz. igazoló bizottságnál.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépett levél, kézzel alírva, 4 oldalon.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 145, 146, 147, 148, (kék ceruzával): 165, 166, 167, [...] (piros ceruzával, áthúzva): 31.

Fekete tollal a harmadik lap margóján: „Németh politizált? akkor miért védte volna baloldaliakat”, feketével néhány sor aláhúzva.

A „Pethő” névváltozatot használja.

A negyedik tárgyalás tanúi Mácsay Károly, a VKM III. sz. igazolóbizottságának elnöke, Dr. Tóth Lajos, szintén a VKM III. sz. igazolóbizottságából, Dr. Járfás Sándor, a Nemzeti Színház orvosa, Gobbi Hilda, Major Tamás és Csávojszky Vince, az állami színházak gazdasági főnöke voltak.

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság negyedik tárgyalásának jegyzőkönyve Németh Antal igazolásának ügyében 1946. október 30-án

Nemzeti Bizottság megfigyelőjeként Dr. Szegő Béla
3837/1946 szám.

Folytatólagos
Jegyzőkönyv

Felvétel a BNB által kiküldött É. XIV számú igazolóbizottságnak Dr. Németh Antal igazolási ügyében 1946. évi október hó 30 napján 10 órakor Budapesten, V. Markó utca 26. fsz. 23. ajtó alatti helységben tartott nyilvános tárgyalásáról.

Jelen vannak:

Adorján Antal az igazolóbizottság elnöke, Dr. Szentandrás Mihály, Dr. Bodolay Károly, Lázár Ferenc, Pfléger Dezső, Varjas László, Dr. Zolnay Kálmán, Enyingi János, valamint a Színész Szakszervezet részéről Nagy Adorján, azon kívül a budapesti igazolóbizottsági tagok, Kádár Ferencné jegyzőkönyvvezető, valamint az igazolás alá vont személyesen.

Elnök a tárgyalás megnyitása után megállapítja, hogy a bizottság határozatképes. Megállapítja, hogy az előírt alakszerűségek megtartottak, a felhívás az igazolási eljárás alá vontnak lakóházában 8 napig szabályszerűen ki volt függesztve, és a tanúk szabályszerűen megidéztettek.

Elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vontnak az igazolóbizottság összetétele ellen van-e észrevétele.

Ezután elnök ismerteti az igazolás alá vont írásbeli nyilatkozatát.

Németh Antal, Budapesten szül. 1903. év május hó 19. napján, foglalkozása: író, rendező, lakása: I. Tárogató u. 57.

Ennek megtörténte után elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vontnak van-e ismertett nyilatkozathoz hozzáfűznivalója, és közli, hogy úgy a bizonyítási eljárás folyamán, mint annak befejezése után módjában fog állni észrevételeit megtenni és esetleges kérelmét, indítványát előadni.

Németh Antal bejelenti, hogy a Színész Szakszervezet részéről beküldött Nagy Adorján tag ellen a Bp. 64-76 §-ai, pontosan megjelölve a 64.§ 6. pontja alapján kizáró okot érvényesít, amennyiben, mint a vád képviselője lenne jelen a bizottságban a Bp 73. §- a és 74. §-a alapján kéri a kizáró ok megállapítását.

A Színész Szakszervezet részéről Nagy Adorján behívott tag azt a bejelentést teszi, hogy amennyiben a bizottság úgy határozna, hogy Németh Antal kérésének eleget tesz, akkor kéri tanúkénti kihallgatását ezen ügyben.

A bíróság zárt tárgyaláson meghozta a következő *határozatot*:

Az igazolás alá vont által bejelentett kifogást elutasítja azzal az indoklással, hogy a Színész Szakszervezet által beküldött Nagy Adorján tag nem közvádoló, sem szavazati joggal

nem rendelkezik, csak mint szaktanácsadó és informátor, hanem csak mint behívott tag vesz részt a tárgyaláson. Egyébként is az igazolóbizottsági eljárás a bizottság tagjainak bizonyító erejű ténybeli nyilatkozatainál fogva, valamint a behívott tag szavazati jogának hiányára, végül az eljárás különleges szabályozására tekintettel alapjában különbözik az igazolás alá vont által hivatkozott perrendi szabályozásban alapul vett ítélkező eljárástól: erre is, valamint az igazoló eljárásban az általános perjogi szabályok kötelező mivoltának hiányára figyelemmel a bizottság a bejelentést alaposnak nem találta.

Tanú: Mácsay Károly, Kalocsán, 1892. január 1. napján született, tanár foglalkozású, budapesti VII. Rózsa utca 8. lakos, érdektelen tanú a törvényes figyelmeztetés után a következőket adja elő:

A VKM igazolóbizottságának volt az elnöke, [„]az előírtaknak megfelelően úgy a Nemzeti Színházba, mint az igazolás alá vont lakására kiküldtük az értesítést, és tudomásom szerint telefonon értesítettük a Színész Szakszervezetet, és Staud Gézával közölték a tárgyalás időpontját. Hírlapilag nem hirdettük meg a tárgyalást. Emlékezetem szerint terhelő tanú csak egy jelentkezett és az Nagy Adorján volt. Staud Gézát a Színész Szakszervezetből Dr. Tóth Lajos a VKM behívott szakképviselője [értesítette], aki egyébként is a minisztérium részéről az adminisztratív ügyeket intézte.[„] Tanú előadja, hogy a Színész Szakszervezet részéről beküldött tag a tárgyalásokon nem volt jelen. Amennyiben a Színész Szakszervezet részéről megjelent volna beküldött tag, a Nemzeti Bizottsághoz fordult volna.

Tanú: Dr. Tóth Lajos, Ipolyszakállason, 1904. május 7. napján született, egyetemi gazdasági igazgató (V. Nagy Sándor utca 4. lakos) érdektelen tanú, a törvényes figyelmeztetés után előadja a következőket:

Személyesen felhívta Staud Gézát a Színész Szakszervezeténél, hogy a VKM III. sz. igazolóbizottság kitzte tárgyalásra Németh Antal ügyét. [„]Staud Géza erre közölte velem, hogy tudomásul veszi, és majd a választmány elé terjeszti azt, hogy a Színész Szakszervezet képviselteti-e magát ezen az igazoló eljáráson, avagy sem. Ezen telefonbeszélgetés Staud Gézával 1945 november végén történt.[„] Tanú becsatolja a mai tárgyalásra készített október 28-án kelt vallomását. A jogi képesítésű tag kérdésére abból a célból, hogy az állandó behívott tag helyett vagy mellett helyet foglalhat-e a Színész Szakszervezet kiküldöttje, tanú előadja, hogy [„]a bizottságban nem alakult ki semmiféle állásfoglalás abban a kérdésben, hogy a Színész Szakszervezet kiküldöttje behívott tagként való jelentkezése esetében nem foglalhat-e helyet a bizottságban helyettem, mint ad hoc behívott szaktisztviselő. [„]

Mindkét tanú megesketését mellőzte a bizottság.

Tanú: Dr. Járfás Sándor, Dunabökenyben, 1894. február 28. napján született, a Nemzeti Színház orvosa, budapesti, Bródy Sándor utca 13. lakos, érdektelen tanú, a törvényes figyelmeztetés után előadja a következőket:

A Nemzeti Színház orvosa 1935 óta. Tagoknál, ha bármilyen betegség adódott elő, amely a fellépésekben gátolta volna őket, szabály szerint a színház orvosát hívták, ki megállapította a betegség mérvét és a munkaképtelenséget és amennyiben az orvos igazolványt adott, hogy betegsége miatt nem léphet fel akkor [„]az igazgatóság ezen igazolvány birtokában egyetlen esetben sem kényszerített valakit fellépésre, tudomásom szerint.

1940 óta úgy emlékszem, hogy Petheő Attila súlyos betegen bekerült a Siesta szanatóriumba, azután más szanatóriumban is ápolták, de hogy azután fellépett-e, azt nem tudom. Arról, hogy Petheő Attila betegsége alatt, ennek dacára kényszerítették-e egyes szerepek eljátszására, erről nem tudok. [„] Tanú előadja, hogy az általánosan terjesztett hírek[et, miszerint], Petheő Attila idült alkoholista lett volna, konkrét[an] nem állapította meg, de bizonyos diagnosztikai szimptomákból arra következtetett, hogy ez fennállt. A fennálló betegségét az alkohol fogyasztása károsan befolyásolta. A színház történetében nem fordult elő olyan eset, hogy előadás előtt, vagy aznap abból a célból kaptak a beteg színészek

injekciót, hogy az előadást megtarthassák. [„]Arra volt eset, hogy egyes tagok[nak], köztük Petheő Attilának is adtam injekciót saját kérésükre, egy állapotuk javuljon az előadásig.[”]

A bizottság a tanú megesketését mellőzte.

Tanú Gobbi Hilda. Budapesten, 1913. június. 6. napján született, Budapest VII. Hársfa utca 11. lakos, Nemzeti Színház művésznője, érdektelen tanú, a törvényes figyelmeztetés után előadja a következőket:

Petheő Attilával többször játszott betegsége alatt is, nagyon gyenge állapotban volt, és mint partnere érezte rajta, hogy az az alkoholtól ered. [„]*Hol az igazság* című darabban játszottam vele utoljára, tudtam azt, hogy súlyos beteg és nem szabad innia, akkor éreztem rajta, hogy ivott.

Tudomásom szerint a szerep eljátszására nem kényszerítették, a Németh Antal és Petheő Attila között nem a legjobb viszony volt, ezt kizárólag a színész képességére értem, ami abból is kitűnt, hogy más színészt többet foglalkozott foglalkoztatott, mint őt.[”] A Rádiónál tett tanúvallomását teljes egészében fenntartja. Úgy szintén a VKM-nél tett vallomását is.

A Színész Szakszervezet kiküldöttje kérdésére tanú előadja:

Fenntartja azt a vallomását, hogy egy lakásba feljött Németh Antal, ahol kommunista vezetők találkoztak, ezen feljövele alkalmával a vezetők nem voltak a lakásban, de azt az esetet Péter Gábornak jelentette. [„]A fizetésemet 1944 novemberéig a színház folyósította és ekkor Kiss Ferenc tiltotta le fizetésem folyósítását.

Amennyiben a magyar-német kulturális kapcsolatok kimélyültek, úgy Németh Antalnak ebben a szerepét tisztán egyéni ambíciójának, nem pedig politikai megfontolásoknak tudom be, ezt határozottan állítom. Köztem és Németh Antal között baráti viszony fejlődött ki igazolás alá vont igazgatása alatt. Nem volt túlzottan baráti viszonyban Petheő Attilával.

A Népszava-előadásokról, amelyeket a baloldal tartott, előzetesen mindig tudomása volt, és a kultuszminisztérium ellenzése dacára mondogta, hogy menjetek és játsszatok.[”] Politikailag közömbösnek ismerte, a németek precizítására ugyan tett elismerő megjegyzéseket, ez sem politikai, hanem művészi megjegyzés volt. Arra a kérdésre, hogyha Németh Antal nem politizált, hogyan történhetett a háború legutolsó szakában a kommunistákkal való kapcsolat létesítésében álló, reá nézve is veszéllyel járható balratolódása, a tanú azt a magyarázatot adta, hogy Németh Antal beszélgetéseik során utalt arra, hogy egészen fiatal korában baloldali megnyilatkozásokat tanúsított.

A bizottság a tanú megesketését nem kívánta.

Igazolás alá vontak tanúhoz kérdése nem volt.

Tanú: Major Tamás, Újpesten, 1910. január 26. napján született, a Nemzeti Színház igazgatója, budapesti (Andrássy út 83.) lakos, érdektelen tanú a következőket adja elő:

Németh Antal és Petheő Attila között rossz viszony volt és ő ezt annak tulajdonítja, hogy Petheő Attila állandóan ivott és megbízhatatlan volt, ezáltal több szerepet is, melyet kiosztottak rá, és neki nem tetszett, azt betegségére való hivatkozással visszaadta. Így történt ez a *Törtetők* című darabnál is. Tanú szerint a Siesta szanatóriumban betegen feküdt, tudomása szerint alkohol elvonókúrára fogták ott, de ennek dacára sikerült neki egy-két csatos üveget becsempészni a szanatóriumba.

[„]Nekem általában az volt a véleményem, hogy nem beteg, csak szimulál, hogy miben halt meg azt nem tudom. [”]

A Rádiónál tett vallomását tanú teljes egészében fenntartja.

A VKM [-nál] tett vallomását szintén teljes egészében fenntartja. [„]Tudomásom szerint Babics professzor, kinek felesége Esterházy Ilona, lakásán tartottak baloldali összejöveteleket, a kommunista párt illegális vezetői, Péter Gábor, Rajk László, Kállai Gyula, Donáth Ferenc, erre a lakásra járt fel Németh Antal igazgató is, többek között felajánlotta, hogy a színház díszleteinek az elszállítását igyekezik megakadályozni. Arra, hogy

kommunista akcióba bekapcsolódott volna, tudomásom szerint nem volt szó, ellenben igazolás alá vontak tudomása volt arról, hogy ott kommunisták találkoztak. [”]

Igazolás alá vont megjegyzi, hogy az úgy történt, hogy Kiss Ferenc, aki akkor a Nemzeti Színház kormánybiztosa volt, nem tartózkodott Pesten, és az akkori zűrzavart használta fel arra, hogy a szabóknak értesítést küldött, hogy a nyugatra való kelléktár és a jelmezek elszállítása oly módon történjen, hogy a ládába köveket rakjanak és föléje már kiselejtezett jelmezekből helyezzenek el, hogy így a csomagolást valószínűsítsék. Németh igazgató felment Babics lakására, ahol ezt közölte Gobbi Hildával, ahová minden esetben Esterházy Ilona vezette.

Tanú kérdésre előadja, hogy a németországi turné előttük, baloldali elemek előtt nem volt tetszetős, Németh Antal azonban kijelentette, hogy magasabb nyomás következtében van szükség erre. Németh Antal kifejezte, hogy a németek magyarországi kultúrkövetelései ellenében magyar szempontból a németországi útnak előnyei lehetnek. [„]Németh Antalt általában nem politizáló embernek ismertem, aki a nyilasjobboldal részéről a 35-ös év végétől kezdve támadásokban részesült. Annak ellenére, hogy politikailag közömbös állásponton volt, a baloldali színészek politikai magatartásáról szakmai vonalon tudomást szerzett, ellenük soha fel nem lépett, sőt magatartásából az látszott, hogy a mi politikai tevékenységünk miatti felelősséget olyan helyzet teremtetésével igyekszik magától elhárítani, amelyre neki felsőbbsege iránt látszólag a tevékenységéről nem kell tudomást vennie. A háború utolsó szakában a kommunisták felé való tolodását, leváltásának, még inkább Kiss Ferenc éles jobboldali politikai magatartásának tulajdonítom. Németh Antal kommunista működésben való részvételi kívánságát jelentette ki.[”]

Tanú elmondja, hogy a munkások részéről felmerült túlóra átalányt antiszociális tartja, igazolás alá vont erre megjegyzi, hogy ezt nem ő vezette be, hanem örökölte az előző igazgatótól.

Amennyiben a Németországban színre kerülő darabok más nemzeti színházi rendezőre bízta volna Németh Antal, ez a színház munkarendjében komoly változást nem idézett volna elő. Liszt Nándor dr.-t erősen jobboldali magatartásúnak tartotta. [„]Fizetésemet aktaszerűen Kiss Ferenc tiltotta le 1944 novemberében, de én a fizetésemet a németek bevonulása óta egyetlen egyszer kaptam csak meg. Németh Antal úr felajánlotta, hogy továbbra is folyósítja a fizetésemet. Pénzbeli támogatást Németh Antaltól nem kaptam. [”]

A bizottság a tanú megesketését mellőzi.

Igazolás alá vontak a tanúvallomásához hozzászólása nincs.

Csávojszky Vince, Budapesten, 1886. december 1. napján született, állami színházak gazdasági főnöke, budapesti (Andrássy út 28.) lakos, érdektelen tanú, a törvényes figyelmeztetés után előadja a következőket:

[„]Petheő Attila fizetésének azt a részét, amely a kötelező fellépésekkel állott kapcsolatban, 1942 januárjától kezdődően nem fizettük ki, mert a fellépéseket nem teljesítette. Én, aki az állami színházak gazdasági főnöke vagyok, a mellékelt kimutatásokban, könyveimből kijegyezett adatok szerint Petheő Attilának a következő járandóságait lettek kiutalva: 1942. január 1-én 741 pengő, február 741 pengő, március 862 pengő, április 770.50 pengő, május havában 770.50 pengő, halála után özvegyének kifizettük az örökös tagsági járandóságát, 260 pengőt. Arra vonatkozólag, hogy igazolás alá vont letiltotta volna a fizetését, tudomásom nincs.[”]

Igazolás alá vont megjegyzi, hogy Petheő Attila[nak] évi 100 fellépésre biztosított szerződése volt, mely után évi 8640 pengő fellépti díjat kapott. Ez 12 hónapra lett elosztva és amennyiben nem lépett fel, vagyis ennél kevesebbszer lépett fel, az természetesen le lett vonva.

Tanú előadja: nem lehetetlen az, hogy az igazolás alá vont által betérjesztett kimutatásban feltüntetett összegek egy összegben lettek kifizetve, de visszamenőleg elosztották azt hónapokra és úgy könyvelték el. Tanú azt mondja, erre vonatkozólag a fizetési A. napló ad pontos felvilágosítást.

A bizottság az idő előrehaladottsága folytán a tárgyalást berekeszti, új határnapul 1946. évi november hó 6. napjának de. 10 óráját jelöli meg.
Kmft.

Szentandrás
előadó

Adorján
elnök

Kádár Ferencné
jktó.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Jegyzőkönyv-formanyomtatvány, a kipontozott helyeken gépirással kitöltve, második oldaltól gépirás, kézzel aláírva, tollal javítva.

Hat oldal, gépelt számozás a lapok tetején: 1–6.

Az első lap fejlécén: „A B. N. B. által kiküldött É. XIV. sz. igazoló bizottságtól”, alul: „1432 Viola és Geist. Budapest.”

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 59, 60, 61, 62, 63, 64, (kék ceruzával): 66, 67, 68, 69, 70, 71, (pirossal, áthúzva): 19.

A második oldalon is aláírva: „Szentandrás”, „Kádárné”, „Adorján”.

Dr. Barát Irén tüdőgyógyász, az Erzsébet Szanatórium³³ főorvosa ad szakvéleményt Petheő Attila színész betegségéről.

Dr. Barát Irén orvosi igazolása Petheő Attila betegségéről 1946. november 1-jén

Igazolom, hogy Petheő Attila a Nemzeti Színház tagja 1940 és 42 években időszakos megszakításokkal állt kezelésem alatt. Betegsége mellhártyagyulladásal kezdődött, amihez később nyílt gümös tüdőelváltozás társult, ami teljesen munkaképtelenné tette. Igen gyakran fordult elő hosszas betegeskedés alatt, hogy egyenesen orvosi tanács ellenére, magas lázzal elment szerepelni, ami természetesen hozzájárult ahhoz, hogy állapotában rosszabbodás álljon be.

Budapest, 1946. nov. 1.

Dr. Barát Irén
szanatóriumi főorvos

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Gépelt levél, kézzel aláírva.

Lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Dr. Barát Irén pecsétje: Budapest II. Halász u 1., tel 513-04

A „Pethő” névváltozatot használja.

³³ Ma Országos Korányi Pulmonológiai Intézet. Dr. Barát Irén 1917-től 1970-ig volt itt főorvos.

Nagy Adorján a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetétől az igazolóbizottságba kiküldött megbízott, a Nemzeti Színház színésze 1918-tól, játékmestere 1935-től, főrendezője 1945-től. Már a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium igazolási eljárása során, 1945. december 5-én tanúskodik Németh Antal ellen, azután a Központi Híradó Rt. eljárása során is vallomást tesz 1946. június 18-án.

**Nagy Adorján levele a XIV. sz. értelmiségi igazolóbizottsághoz
1946. november 3-án**

A Nemzeti Bizottság XIV. sz. Értelmiségi Igazoló Bizottságának Budapesten.

Németh Antal dr. igazolás alá vont f. év október 30-án megtartott tárgyalásán *Mácsay K.* a VKM III. sz. Igazoló Bizottságának elnöke és Dr. Tóth a Bizottság adminisztratív ügyeinek intézője egybehangzóan azt állították, hogy utóbbi telefonon közölte, 1945. november 15. és december 12. között, *Staud G. dr.-ral*, a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének főtitkárával, hogy Németh A. dr. ellen igazolási eljárást tettek folyamatba, és ezzel módot kívántak adni a Szakszervezetnek az eljárásban való részvételre. Az állítólagos telefonbeszélgetés folyamán a főtitkár azt válaszolta, hogy neki személyileg semmi bejelenteni valója nincs, és jelenteni fogja az ügyet a Szakszervezet választmányának és intézkedést kér.

Átvizsgáltam a Szakszervezetnek a fentnevezett időpontban tartott üléseiről felvett jegyzőkönyveket, és megállapítottam, hogy ezekben nyoma sincs a bejelentésnek. Kérdést intéztem *Abonyi Gézához*, a Szakszervezet elnökéhez, aki kijelentette, hogy hozzá nem érkezett semmiféle bejelentés ez ügyben.

Kérem tehát, a kérdés tisztázása érdekében, *Abonyi Géza* és *Staud Géza dr. kihallgatását*, és amennyiben jelentésemet a bizottság előtt megerősítik, kérem elrendelni dr. Tóth és dr. *Staud szembesítését*, mert népi demokráciánk érdekében az i.t. Igazoló Bizottság előtt sem lehet közömbös a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének viselkedése, állításának valódisága ebben az ügyben.

Tisztelettel:
Nagy Adorján
a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének
kiküldött megbízottja

Budapest, 1946, november 3.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépelvél, kiemelések pirossal gépelve. Kézzel aláírva.

Lila pecsét: 1946 DEZ. 20. benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 160, (kék ceruzával): 180 (piros ceruzával): 28.

A „Mácsai” névváltozatot használja.

Nagy Adorján ugyanaznap egy másik levelet is írt az igazolóbizottságnak. Ebben a Nemzeti Színház jelmeztárának megmentése ügyében vonja kétségbe Németh vallomását. A nyilvánosság előtt először Németh 1945. november 27-én beszélte el ezt az esetet, amikor Kiss Ferenc népbíróági perében tanúként volt megidézve. Abban a perben, egy évvel korábban Nagy Adorján volt az, aki politikai ügyészként a tanúknak kérdéseket tett föl.

**Nagy Adorján második levele a XIV. sz. értelmiségi igazolóbizottsághoz
1946. november 3-án**

A Nemzeti Bizottság XIV. sz. Értelmiségi Igazoló Bizottságának Budapesten.

Dr. Németh Antal, igazolás alá vont, az október 30-án megtartott tárgyaláson bejelentette, hogy amikor tudomására jutott *Kiss Ferencnek* a Nemzeti Színház jelmeztárának elszállítására vonatkozó rendelkezése, Dr. Németh azt a tanácsot adta, illetőleg üzente *Pallay Gusztávnak*, a Nemzeti Színház házmesterének, vagy *Schrenk Gusztávnak*, a színház főszabójának, vagy *Kigó Józsefnek*, a főszabásznak – a névre már nem emlékezett pontosan –, hogy köveket csomagoljanak a ruhatári kosarakba és följük néhány kiselejtezésre alkalmas ruhát helyezzenek el.

A bejelentés körülményeinek kivizsgálása érdekében kérdést intéztem fentnevezettekhez és *Lajtai Vilmos*hoz, a Nemzeti Színház ruhatári felügyelőjéhez, aki a csomagolást közvetlenül irányította, és megállapítottam a következőket:

Kiss Ferenc a Nemzeti Színház lépcsőházában adta ki rendelkezését *Varga Mátyásnak*, a Nemzeti Színház díszlettervezőjének, hogy a jelmeztárat el kell szállíttatni. Varga Mátyás annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy helyteleníti a jelmeztár elszállítását, mert bármi történjék is, magyar színjátszás lesz, lennie kell, és akkor a jelmeztárra a Nemzeti Színháznak szüksége van. Kiss Ferenc továbbra is ragaszkodott álláspontjához, mire Varga Mátyás Schrenk Gusztávnak és Lajtai Vilmosnak azt az utasítást adta, szabotálják el a csomagolást olyképpen, hogy nagy rendetlenséget csinálva a ruhatárban, rakjanak meg néhány kosarat selejtes ruhákkal, majd rakják újra ki, azt a látszatot keltve, mintha lázasan csomagolnának, és arra vigyázzanak, hogy az értékesebb anyagot ne csomagolják be. Így is történt: a ruhatárban folyt egy látszat-csomagolás mindaddig, amíg Kiss Ferenc nyugatra nem távozott megfélemlítve a rendelkezéséről.

Amennyiben az Igazoló Bizottság a kérdés kivizsgálására súlyt helyez, kérem fent sorolt személyek (nevezetesen: *Varga Mátyás*, *Pallai Gusztáv*, *Schrenk Gusztáv*, *Kigó József*, *Lajtai Vilmos*) kihallgatását (címük: Budapest, VIII. Nemzeti Színház), és amennyiben az igazolás alá vontnak közben eszébe jut az üzenetvivő, vagy a tanácsot átvévő neve, úgy annak kihallgatását is.

Tisztelettel:

Nagy Adorján
a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének
kiküldött megbízottja

Budapest, 1946. november 3.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Kétoldalas gépelt levél, kiemelések pirossal gépelve, kézzel aláírva és javítva. Gépelt oldalszám a lapok tetején.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 158, 159, (kék ceruzával): 178, 179 (piros ceruzával): 2[.].

Selmeczi Elek Németh Antal tanítványa volt 1944-ben az Országos Magyar Királyi Színházvezető- és Rendezőképző Akadémián. Később is kapcsolatban álltak, Selmeczi 1991-ben monográfiát adott ki Németh Antalról.³⁴

Levelében az Akadémia működésének szellemiségével igyekszik bizonyítani, hogy Németh nem vallott fasiszta nézeteket.

**Selmeczi Elek levele az XIV. számú igazolóbizottság elnökének, Adorján Antalnak
1946. november 4-én**

Adorján Antal úrnak, a XIV. sz. Igazoló Bizottság Elnökének,

Igen tisztelt Elnök Úr,

az újságokban megjelent közleményből értesültem Németh Antal dr.-nak, a Nemzeti Színház volt igazgatójának igen széleskörű igazolási eljárásáról, és ezért bátorkodom néhány itt közölt adatomra szíves figyelmét felhívni.

1944 év januárjától június hó végéig voltam a Németh Antal vezetése alatt működő Rendező Akadémia hallgatója. Az órákon rendezés elméleti előadásai nyomán az a kép alakult ki bennem, hogy méltán áll Németh Antal a jobboldali sajtó orgánumainak pergőtüzében. Németh Antal több ízben leszögezte, hogy Reinhardt és Jessner rendezői irányvonala mellett a nagy orosz rendezők stílusa s elvei jelentik a korszerű, haladó szellemű színházat. Ezen túlmenően, elejtett megjegyzésekkel és a német bevonulás napján a *Kossuth* című darabban a színpadra feltűzött amerikai lobogóval, elég nyíltan kimutatta érzéseit a háborúval kapcsolatban.

Továbbá megemlíteni kívánom, hogy az akadémián az akkori időkkel ellentétben olyan tanárok tanítottak, mint Révay József, Tolnay Pál stb. A hallgatók között pedig két zsidó származású volt, akiket a személyi okmányok bemutatására nem köteleztek, és egy menekült lengyel rendező; aki Sztanyiszlavszkij moszkvai színházában volt gyermekszínész – tanult.

Engem 1944. május 1-én letartóztatott a Gestapo egy barátommal együtt, és csak egy hónapi fogság után bocsátottak szabadon.

(Barátomat, Dr. Tenczer Györgyöt, aki jelenleg az Állami Bányák vezető főmérnöke, zsidó származása miatt Mauthausenbe vitték.)

Szinte természetes volt, hogy szabadulásom után Németh Antalhoz fordultam segítségért kérni esetleges további üldöztetése miatt. Németh Antal a lehető legszívesebben fogadott és felajánlotta segítségét és ekkor – ezt örömmel mondhatom – a tanár és a tanítvány viszonya lényegesen elmélyült. Így kaptam meg – amikor később katonaszökevény voltam – az e célra rendelkezésre álló Vadaskerti úti lakásának címét is. A felszabadulás után a szakszervezeti tanács titkárának Kisházi (Kütreiber) Ödönnek – aki régi ismerőse családomnak – ajánló soraival felkerestem Bánóczy László dr.-t, akit addig még személyesen nem ismertem. Bánóczy akkor a szoc. dem. párt városházi szervének volt a vezetője, de érdeklődésemre kijelentette, hogy rövidesen ismét színházzal szeretne foglalkozni. Amikor elmondtam neki, hogy kinél tanultam, megkért, mihelyt lehetséges, hozzak létre egy találkozást közte és

³⁴ Könyvében Selmeczi Elek a Németh Antal elleni igazolási eljárásokról is szót ejt. Felhívja a figyelmet arra, hogy Németh Madách-filmjének a bemutatását és sikerét akadályozza meg 1946 őszén a XIV. értelmiségi igazolóbizottság eljárása. SELMECZI Elek, *Németh Antal, a magyar színház enciklopédistája* (Budapest: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 1991), 112–113.

Németh Antal között, és a következő kijelentést tette: „szeretnék együtt dolgozni vele esetleg már ősszel, vagy később”.

A találkozás miért nem sikerült, az mindnyájunk előtt sajnos ismeretes. Bánóczy rövidesen súlyosan megbetegedett, és betegségéből már nem is gyógyult fel.

Erre a néhány tényre bátorodom Elnök Úr figyelmét felhívni, készséggel arra, hogy írásbeli vallomásomat mindenkor kész vagyok élőszóval megismételni és fogadalomtétellel megerősíteni.

1946. XI. 4.

Teljes tisztelettel
Selmeczi Elek

Címem: Selmeczi Elek
Kispest, Eszterházy u. 28.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Kétoldalas, lilával gépelt szöveg, fekete tollal aláírva, a „fogadalomtétellel” szó fekete tollal kétszer aláhúzva. Gépelt oldalszám lap alján: 1–2.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 150, 151, (kék ceruzával): 170, 171, (piros ceruzával áthúzva): 58.

Az értelmiségi igazolóbizottság ötödik tárgyalására Bálint Lajos és Boros Elemér írószövetségi tagokat idézte meg tanúnak, mivel Némethet tagjai közé fölvette a Magyar Írók Szövetsége. Dr. Galamb Sándor, a Színiakadémia igazgatója, Dr. Káldor Miklós orvos és Csávojszky Vince gazdasági vezető a Petheő Attila-ügyben tettek vallomást, melyben az volt a vád, hogy Németh Antal antiszoiciális színházvezető volt. A *Demokrácia* című lap *Súlyos vádak Németh Antal ellen az igazolási tárgyaláson – Ki okozta Petheő Attila halálát?* címmel hosszan tudósított az október 30-i tárgyalásról.³⁵

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság ötödik tárgyalásának jegyzőkönyve Németh Antal igazolásának ügyében 1946. november 6-án

3837/1946. szám.

Folytatólagos
Jegyzőkönyv

Felvétel a BNB által kiküldött É. XIV számú igazolóbizottságnak Németh Antal igazolási ügyében 1946. évi november hó 6. napján 10 órára órákor Budapesten, V. Markó u. 16. fsz. 32. ajtó alatti helységben tartott nyilvános tárgyalásáról.

Jelen vannak:

Adorján Antal az igazolóbizottság elnöke, Dr. Szentandrás Mihály, Dr. Bodolay Károly, Lázár Ferenc, Pfléger Dezső, Varjas László, dr. Zolnay Kálmán és a Színész Szakszervezet részéről Nagy Adorján igazoló bizottsági tagok, Kádár Ferencné jegyzőkönyvvezető, valamint az igazolás alá vont személyesen.

Elnök a tárgyalás megnyitása után megállapítja, hogy a bizottság határozatképes. Megállapítja, hogy az előírt alakszerűségek megtartottak, a felhívás az igazolási eljárás alá vontnak lakóházában 8 napig szabályszerűen ki volt függesztve, és a tanúk szabályszerűen megidéztettek.

Elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vontnak az igazolóbizottság összetétele ellen van-e észrevétele.

Ezután elnök ismerteti az igazolás alá vont írásbeli nyilatkozatát.

Született: Budapest, 1903. év május hó 19. napján, foglalkozása: író, rendező, lakása: I. Tárogató u. 57.

Ennek megtörténte után elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vontnak van-e ismertetett nyilatkozathoz hozzáfűznivalója, és közli, hogy úgy a bizonyítási eljárás folyamán, mint annak befejezése után módjában fog állni észrevételeit megtenni, és esetleges kérelmét, indítványát előadni.

Bálint Lajos, Újpesten, 1886. szeptember 26. napján született, író, budapesti (Pannónia utca 22.) lakos, érdektelen tanú, a törvényes figyelmeztetés útján előadja a következőket:

Úgy Petheő Attila, vissza, mint Dr. Cserés ügyében nem tud semmit, de 1944. október 15-ike után felkereste őt egy német védett házban, ahol akkor lakott, igazolás alá vont, aki szolgálatait felajánlotta. Igazolás alá vont lakására feljárt, lefényképezte és abban az időben

³⁵ N.N. „Súlyos vádak Németh Antal ellen az igazolási tárgyaláson – Ki okozta Petheő Attila halálát?” *Demokrácia*, 1946. november 3. 4.

számára létfontosságú fényképet el is hozott, hogy azután védettséget is igyekezett számára szerezni.

[„]Tagja voltam a felszabadulás után az Írók Szövetsége felvételi bizottságának és elnöki tanácsának. Úgy a felvételi bizottságnál, mint az elnöki tanácsnál, mely több ízben visszautasított a felvételi bizottság által felvételre javasolt tagokat, Németh Antal felvétele ügyében mindkét bizottság egyhangúlag felvette Németh Antalt az Írók Szövetségébe.[”]

A Színész Szakszervezet részéről kiküldött tag kérdésére, hogy a Nemzeti Színház hivatalos kiadványában (*Nemzeti Színház 1941*) megjelent mondat: „A régi liberális világnézet befolyásának csorbulását érezve koncentrikus offenzívát intézett az igazgató ellen”, erre a mondatra vonatkozólag tanúnak mi az álláspontja. A tanú előadja, [„]bár én is áldozata voltam az akkori rezsimváltozásnak és látszólag az akkori vezetőségnek tulajdonítottam ezen új irányt, részben meg kellett győződnöm arról, hogy a tett személyi intézkedések nem Németh Antaltól indultak ki, másrészt éppen az általa fogantatosított szerződések az ellenkezőjéről győztek meg. [”]

Igazolás alá vont előadja, hogy ezen könyvet nem ő írta, különben is a könyv felelős kiadója Liszt Nándor volt s ő felelős ezen könyv megjelenéséért.

A bizottság tanú megesketését mellőzte.

Dr. Galamb Sándor, Gyöngyösön, 1886. március 25. napján született, Színiakadémia címzetes igazgatója, budapesti (IX., Mester utca 1.) lakos, érdektelen tanú, a törvényes figyelmeztetés után előadja a következőket:

[„]1940-ben a *Sorompó* című darabomban a bemutatást megelőző egy héttel kérte, hogy a színdarab bemutatását egy héttel halasszuk el. Ezt Petheő Attila kérte. Arra határozottan emlékszem, hogy nem betegség címén kérte a bemutatás elhalasztását, hanem művészi szempontból. Az kétségtelen, hogy az előadások során Petheő Attila betegeskedett, és egyre fogyó erővel játszotta a szerepét.

1937. évtől 1942. évig több darabot átdolgoztam a Nemzeti Színház részére demokratikus és németellenes vonatkozások kiemelésében és megerősítésében. Ebből legkirívóbb eset volt a *Dárday-ház*, ahol nevetségessé tettek az akkori időben divatos leszármazási mániák.

Erre Németh Antal, hogy még jobban kiélezze a darabot, ezen szerepet Kiss Ferencsel akarta eljátszani, de Kiss Ferenc ezt hárította magától. Véleményem szerint Hóman kultúrpolitikáját ezen darabok előadásával Németh igazgató nemhogy nem szolgálta, hanem ellenkezőleg, azzal szöges ellentétben állt. [”]

A Szakszervezet kiküldöttjének kérdésére a tanú előadja: hogy [„]a *Dárday-ház* című darabban felmerült és kigúnyolt leszármazási kérdés a zsidókérdéssel összefüggésbe hozható volt. Abban az időben a kultuszminiszter emlékezetem szerint Hóman Bálint volt. [”]

A Szakszervezet megbízottjának kérdésére tanú kijelenti, hogy Németh Antal őt 1937. évtől kezdődőleg rendezéssel foglalkoztatta. [„]Ugyanezen időponttól kezdődőleg a színházban darabokat dolgoztam át, és ezenkívül három eredeti darabommal, továbbá *A peleskei nótárius* utójátékát, mint eredeti darabomat az igazgató előadatta. [”]

Petheő Attiláné kérdésére, hogy tanú emlékszik-e arra, hogy a *Sorompó* előadása előtt személyesen felhívta telefonon, és tanúval beszélt, kérte a bemutató elhalasztását férje súlyos állapotára való tekintettel, továbbá arra, hogy férje 39 fokos lázban játszott már a főpróbát, tanú erre nem emlékszik. Tanú még megjegyzi, hogy Petheő Attila, úgy emlékszik, az első előadásokat teljes egészségi állapotban játszotta.

A bizottság tanú megesketését mellőzte.

Dr. Káldor Miklós, Nagykároly 1896. január 19. napján született, orvos, budapesti (V.I. Jókai tér 1.) lakos, érdektelen tanú, a törvényes figyelmeztetés után előadja a következőket:

[„]1940 ősztől, mikor is Petheő Attila több hónapig bent feküdt a Siesta szanatóriumban, és az utána következő időkben egész 1942. év elejéig kezelés alatt állt, többször elutazott a Mátrába és a Svábhegyre, állapota állandóan rosszabbodott[”], viszont elnöknek feltett azon

kérdésére, hogy ezen idő alatt tapasztalta-e, hogy orvosi tilalom ellenére alkoholt fogyasztott volna, tanú határozott nemmel felelt.

A bizottság egyik tagja kérdésére, hogy előfordulhatott-e az a szigorú ellenőrzés dacára, hogy a szanatóriumban kerülőúton mégis hozzájutott alkoholhoz? Tanú: ez lehetséges.

Elnök feltett kérdésére tanú előadja, hogy Petheő Attilának állandó szorongó érzése volt, hogy amennyiben nem játssza el a neki kiosztott szerepeket, akkor elbocsátják a színháztól.

A bizottság egyik tagja kérdésére, hogy Petheő Attila állapota, mely mindig súlyosbodott, lehet-e azt annak tulajdonítani, hogy az előírás ellenére alkoholt fogyasztott, tanú erre azt válaszolja, hogy az a betegség természeténél is súlyosbodott, mert olyan súlyos progresszív tüdőbaja volt.

Tanú kérdésre előadja, hogy Petheő Attila félelemérzése állásának elvesztésével kapcsolatosan állott fenn, a színházzal szemben, nem pedig Németh Antal személyével kapcsolatosan.

A Szakszervezet kiküldöttjének kérdésére tanú elmondja, hogy amennyiben a betegségének tartalma alatt Petheő fellépett, ez mindig állapotának rosszabbodásával járt. [„]Mi, kezelőorvosai határozottan megtiltottuk neki, hogy minden izgalomtól, főleg a fellépéstől óvakodjon.[”]

A szakszervezeti tag kérdésére tanú előadja, hogy 1941 szeptemberében, emlékezete szerint Petheő Attila Mátraházán kezelte magát és amikor onnan lejött, ha arra pontosan nem is emlékezik, hogy közvetlen leérkezés után, de egész valószínű, hogy csak néhány nap múlva, ismét felvettette magát a Siesta szanatóriumba, mert betegségének progresszív jellege kényszerítette erre. A tanú elmondja, hogy Petheő Attilának félelemérzése nem fokozta betegségének rosszabbodását.

Elnök kérdésére, hogy egy ilyen súlyos állapotban lévő betegnél az alkoholfogyasztást észre lehet-e venni, avagy sem, tanú elmondja, hogy igen. [„]Ilyen elváltozást Petheő Attilán soha nem tapasztaltam. [”]

A bizottsági tag kérdésére, hogy volt-e alkohol-elvonókúrán a Siesta szanatóriumban Petheő Attila, tanú előadja, tíz évvel ezelőtt igen. (Ez 1935. év előtt volt.) Elvonókúrán nem volt.

Igazolás alá [vont] elmondja a, hogy az elmúlt években vele semmi formában nem közölték Petheő Attila súlyos állapotát sem hivatalosan, sem félhivatalosan, mert akkor ugyanúgy, mint Ódry Árpád esetében, ahogy közölték vele Ódry Árpád súlyos szívbját, nem játszatta volna Petheő Attilát sem. Ennélfogva rá volt utalva a színházi orvos azon véleményére, hogy pillanatnyilag munkaképes-e, avagy sem. 1941-ben, mikor Petheő Attilánál már munkaképességcsökkenést állapított meg, akkor is Petheő Attila ragaszkodott, hogy erre az évre is mint rendes tag működhessen. Amennyiben ilyen értesítés érkezett volna, akkor élére állította volna a kérdést vagy Petheő Attila egészségi állapotának betudásával, hogy ezzel elősegítse életének meghosszabbítását, nem játszatta volna, illetőleg nem szerződtette volna. Tekintve, hogy erről neki tudomása nem volt, a szerződést meghosszabbította négy évre.

Petheő Attiláné igazolás alá vontak szemébe mondja, hogy 1941. év tavaszán fenn járt Németh Antalnál és közölte vele, hogy férje állapota súlyos tbc-be ment át, és ezért nyolc-tíz hónap[ny]i pihenésre van szüksége. Erre tanú azt a választ adta, hogy majd meglátja. Igazolást alá vont erre nem emlékszik.

A tanú megesketését a bizottság mellőzte.

Boros Elemér, Budapest, 1900. február 4. napján született, író, budapesti (VI. Szív utca 18.) lakos, érdektelen tanú, a törvényes figyelmeztetés után előadja a következőket:

Azonosan Bálint tanúnak az előadásával előadja, hogy úgy a tagfelvétel és az elnöki tanács az Írók Szövetségében egyhangúlag felvette Németh Antalt tagjai sorába. Az elnöki tanácsban résztvettek a Moszkvából is hazajött magyar írók, akik figyelemmel kísérték az

írószövetség működését, illetve a magyar írók működését az elmúlt időkben, és ők szintén egyhangúlag mellette voltak Németh Antal tagfelvételének.

A Színész Szakszervezet beküldöttje kérdésére tanú előadja, hogy [„]1935. évben *Ti szegény lányok* című darabjának próbái alatt Németh Antalt felkereste két tányérsapkás egyetemi hallgató, és annak dacára, hogy erős jobboldali pergőtűzben állt, és különféle fenyegetéseket kapott, a darabot előadatta, és a következő darabomat is lekötötte, amely ugyan szerepelt a Nemzeti Színház programjában, de a képviselőházban elhangzott felszólalások pressziója miatt a darabot már nem adták elő. Ez 1936-37 években történt.

1935 szilveszterkor Németh Antallal az akkor deklarált liberális Fészek klubban töltöttük az estet Nagy Adorján, Nagy Adorjánné és Dr. Hetényi professzor, valamint Nagy Imre, az *Az Ojság* felelős szerkesztője társaságában, ahol Németh Antal erősen kritizálta az akkori politikai rendszer vezetőit[“], úgy, hogy tanú intett is Németh Antalnak, hogy a baloldali kijelentései kellemetlenek lehetnek.

A bizottság tanú megesketését mellőzte.

Igazolás alá vont kérdésre előadja, hogy módjában nem volt kifizetni olyan összeget, amely a költségvetésben nem szerepelt. [„]Több esetben előfordult, hogy rendkívüli esetben javaslatot tettem a kultuszminisztériumnak, és akkor az illető részére, különösen betegség esetén segílyt adtak. [“]

Csávojszky Vince tanú: (az előző jegyzőkönyv tartalmazza a személyi adatait) előadja a következőket:

Tanú a Színész Szakszervezet kiküldöttjének kérdésére előadja[:] Ódry Árpád esetében maximális fizetés volt kikötve, semmi levonás nem történt, s kizárólag betegségének gyógyítása így volt lehetséges Egyiptomban. Tanú nem tud arról, hogy más esetben is előfordult volna betegség alatt más tagnál, [hogy] nem teljesített fellépéseket levontak volna.

A tanú kérdésre előadja, hogy hivatalos automatikus jelentést a Nemzeti Színházról csak abban az esetben kaptak, ha valamelyik tag a saját hibájából lemondta a szereplést, amit azután automatikusan levontak a fizetéséből. Igazolás alá vont feltett kérdésére [az válaszolta], hogy amennyiben az igazolás alá vont átírt volna, hogy az elmaradt harminc fellépést ne vonják le, ehhez Németh igazgatónak nem volt joga. S ha mégis megtörtént volna a kiutalás, hogy annak milyen következményei lettek volna, tanú kijelenti, hogy mint szabályellenes[t] a kultuszminisztériumnak jelentették volna.

A Szakszervezet megbízottja kéri a bizottságot, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban elfekvő 1935 és 1942 év között lévő Petheő Attilára vonatkozó ügyiratokat beszerezni szíveskedjék.

Az idő előrehaladottsága folytán a bizottság új határnapul 1946. november 13. napjának délelőtti 10 óráját tűzi ki.

A bizottság a tanú megesketésétől előállott.
Kmf.

Dr. Bodolay
előadó

Adorján
elnök

Kádár Ferencné
jktó

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Jegyzőkönyv-formanyomtatvány, a kipontozott helyeken gépirással kitöltve, második oldaltól gépirás, kézzel aláírva.

Hat oldal, gépelt számozás a lapok tetején: 1–6.

Az első lap fejlécén: „A B. N. B. által kiküldött É. XIV. sz. igazoló bizottságtól”, alul: „1432 Viola és Geist. Budapest.”

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 65, 66, 67, 68, 69, 70, (kék ceruzával): 72, 73, 74, 75, 76, 77, (pirossal, áthúzva): 18.

A XIV. számú értelmiségi igazolóbizottság következő tárgyalásán folytatódik Csávojszky Vince kihallgatása, majd Fodor Oszkár és Abonyi Géza tanúskodnak Németh Antal ellen. Fodor Oszkár megerősíti a Központi Híradó Rt-hez kiküldött igazolóbizottságnak tett vallomását. Abonyi Géza a Nemzeti Színház németországi turnéjával kapcsolatában nyilatkozik Németh antiszociális, illetve németbarát magatartásáról. Guth Ferenc mérnök Németh mellett vall. Dr. Cserés Miklós, a Rádió osztályvezetője visszautasítja azt a vádat, mely szerint Németh azt sürgette volna, hogy vonuljon be (a Szakszervezet petíciójának 4. pontja).

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság hatodik tárgyalásának jegyzőkönyve Németh Antal igazolásának ügyében 1946. november 13-án

3837/1946./1946 szám.

Folytatólagos
Jegyzőkönyv

Felvétel a BNB által kiküldött É. XIV. számú igazolóbizottságnak Dr. Németh Antal igazolási ügyében 1946. évi november hó 13. napján de.10 órakor Budapesten, Markó utca 16. fsz. 32. ajtó alatti helységben tartott nyilvános tárgyalásáról.

Jelen vannak:

Adorján Antal az igazolóbizottság elnöke, Dr. Szentandrás Mihály, Dr. Bodolay Károly, Lázár Ferenc, Pfléger Dezső, Varjas László, Dr. Zolnay Kálmán és a Színész Szakszervezet részéről Nagy Adorján igazoló bizottsági tagok, Kádár Ferencné jegyzőkönyvvezető, valamint az igazolás alá vont személyesen.

Elnök a tárgyalás megnyitása után megállapítja, hogy a bizottság határozatképes. Megállapítja, hogy az előírt alakszerűségek megtartottak, a felhívás az igazolási eljárás alá vontnak lakóházában 8 napig szabályszerűen ki volt függesztve és a tanúk szabályszerűen megidéztettek.

Elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vontnak az igazolóbizottság összetétele ellen van-e észrevétele.

Ezután elnök ismerteti az igazolás alá vont írásbeli nyilatkozatát.

Született: Budapesten, 1903. év május hó 19. napján, foglalkozása: író, rendező, lakása: I. Tárogató u. 57.

Ennek megtörténte után elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vontnak van-e ismertetett nyilatkozathoz hozzáfűznivalója, és közli, hogy úgy a bizonyítási eljárás folyamán, mint annak befejezése után módjában fog állni észrevételeit megtenni, és esetleges kérelmét, indítványát előadni.

Csávojszky Vince tanú folytatólag előadja:

A Színész Szakszervezet kiküldöttje kérdésére tanú előadja, hogy a Nemzeti Színház almanachjának, amely 1942. évben megjelent, költségfedezetére vonatkozólag nem tud felvilágosítást adni. A bemutatott 1942/43 és az 1941/42-ben megjelent *Beszámoló*[k] hivatalos kiadványok. Azon kérdésre, hogy volt-e olyan örökös tag, akinek nem teljesített fellépéseit levonta volna a színház, nem tud válaszolni.

Fodor Oszkár, Nagyvárad, 1880. január 4. napján született, budapesti (Mozsár utca 4. I. emelet) lakos, színigazgató, érdektelen tanú a törvényes figyelmeztetés után előadja a következőket:

Csávojszky Vincéhez az igazolás alá vont a következő kérdéseket teszi még fel pótlólag:

Kapott-e úgy az Operaház, mint a Nemzeti Színház utasítást felsőbb hatóságtól németországi vendégszereplésre, valamint német művészek meghívására:

Tanú határozottan azt állítja, hogy igen, több ízben a kultuszminisztertől. Az Operaház háromszor volt külföldön és a Nemzeti Színház kétszer volt külföldön, de több helyen szerepelt. A Nemzeti Színház első külföldi vendégjátéka Bécsben volt, még jóval az Anschluss előtt. Az Operaház több vezető művésze is többször szerepelt egyéni szintén felsőbb utasításra Németországban és Olaszországban. Ezeknek a művészeknek a felszabadulás után, igazolásuk után semmi kellemetlenségük ezért nem volt, őket simán leigazolták. Az Operaházból két rendező volt kin[t] vendégrendezést teljesíteni a kultúrcsere alatt. Erre igazolás [alá] vont közli, hogy ő is ezen kultúrcsere-egyezmény értelmében volt kényszerítve külföldön rendezni. Tanú kijelenti, hogy német rendező az Operaházban nem rendezett.

Megesketését a bizottság mellőzte.

Bejön: Fodor Oszkár tanú, a feltett kérdésekre előadja[:]

Igazolás alá [vont] előadja, hogy tanúval peres viszonyban van, sajtórágalmazás miatt feljelentést tett ellene.

Tanúnak a Rádiónál tett tanúvallomását felolvasták, azt tanú fenntartja.

Tanú azonosan mondja el vallomását, mint ahogy a Rádiónál tette, de konkrétumot nem tud mondani, mert egész vallomását szubjektív érzésekre építette fel. Érzése szerint Németh Antal igazolása körüli sajtópropaganda és az esetleges visszatérése a színházi közéletbe egy olyan glóriát vonnak igazolás alá [vont] köré, amely nem lenne időszerű a demokratikus magyar művészi életbe[n].

[„]Én, aki a kultuszminisztérium egyik igazolóbizottságának elnöke voltam, valamint a Szoc. Dem. Párt kiküldetésétől a Színész Szakszervezet igazolóbizottságában is részt vettem, soha nem volt tudomásom Németh Antal igazolásáról, és itt bizonyos aggályokat látok.[”]

A Szakszervezet kiküldöttje kérdésére, hogy a pécsi Nemzeti Színház igazgatását tanú után kivette át, tanú azt válaszolja, hogy Stazsióne vette át. Arra a kérdésre, hogy Székely Györgyöt ki ajánlotta a Pécsi Nemzeti Színház vezetésére, tudtával Németh Antal. [„]A Fészek klubban 1938 év után Németh Antalt nem láttam. [”]

Igazolás alá vontak tanúhoz kérdése nincs.

A bizottság tanú megesketését mellőzte.

Belép: Abonyi Géza, Budapesten, 1894 október 23. napján született, a Nemzeti Színház örökös tagja, budapesti (Bajza utca 18.) lakos, érdektelen tanú, a törvényes figyelmeztetés után előadja a következőket:

[„]A Nemzeti Színház németországi szereplésével kapcsolatban megtagadtam, hogy én a németországi turnén részt vegyek. Erre igazolás alá vont pressziót gyakorolt rám azzal oly módon, hogy felhívta figyelmemet az esetleges következményekre, ami ebből kár rám hárulhat. Erre elutaztam a németországi turnéra és Frankfurtban, illetve Berlinben, ahol az előadás után este tizenegy után értünk szállásunkra a műszaki személyzettel együtt, semmi néven nevezendő ellátást, nem csak ételt, hanem még egy korty italt sem kaptunk. Ugyanakkor egy elkülönített helyen ugyanezen épületben, fehér abroszok[kal] és szalvétával terített asztalnál felszolgáltak azoknak a meghívottaknak, akik kivételes ellátásban részesültek. A műszaki személyzetet és bennünket oda nem engedtek be. Ezen elkülönített részben három magyar meghívott volt. Az előző kettő nevére nem emlékszem, de Németh Antalra határozottan emlékszem. Másnap én hangot adtam ennek az igazságtalanságnak, de Németh igazgató úr ezt minősíthetetlen hangon visszautasította.

Antiszociális magatartása általában közismert volt, többek között egy Turay Mihály nevű karmestert, mert a zenekar nem egészen kifogástalanul működött, rákiabált németül „Turay zu mir”, utána csúnyán lehordta és végzetül rászólt, hogy „abtreten”. Hogy milyen lelki hatással volt ez Turayra, mi sem bizonyítja jobban, hogy a társulat előtti megszégyenítése után a társalgóban majdnem sírvafakadt.

Tábori Imre ügyelőt valami rendezői hiba folytán a színpadról egész agresszívan leparancsolta.

Még Frankfurtban történt, hogy a sűgőnő elkésett, a társulat előtt olyan hangon és olyan modorban szidta le, hogy az sértő volt nem csak a sűgőnőre, hanem magunk részére is.

Németh Antal mellett több titkár dolgozott, többek között Pfannenstiel Gréte is dolgozott Németh Antal mellett, személyes szolgálatra. Frankfurtban, mikor voltunk, ezen nő blúzán a negyedosztályú horogkeresztes jelvényt láttam. Németországi utunkról visszatérve még tovább működött Németh Antal mellett. Az irodában egy altiszt is volt, aki már 1943. évben nyilaskarszalaggal járt, de tudomásom szerint jóval később lopás miatt tették ki a Nemzeti Színházból. [”]

Tanú a Szakszervezet kiküldöttje kérdésére előadja, hogy igazolás alá vont őt felhívta arra, hogy lépjen be a nyilaskeresztes pártba. Elnök további kérdésére, hogy milyen formában tette ezt a felszólítást, erre határozottan nem emlékszik.

Zárt tárgyaláson Lázár Ferenc bizottsági tag elfogultságot jelent be tanú részéről. Tanú kihallgatását a maga részéről ellenzi.

Elnök ezt a javaslatot szavazásra teszi fel.

A bizottság szótöbbséggel úgy határozott, hogy tanúk kihallgatását folytatja.

Nyilvános tárgyaláson[:]

A Szakszervezet kiküldöttje kérdésére tanú előadja, hogy huszonkilenc éve tagja a Nemzeti Színháznak, de olyan eset, hogy örökös tagnak a nem teljesített szereplését levonták volna, nem fordult elő. Tanú emlékszik arra, hogy Tapolczai Gyulával Turayéhoz hasonlóan bánt el Németh Antal. Tudomásom szerint Kovách Aladárral (a Nemzeti Színház későbbi igazgatójával) aki a Sztójay-kormány alatt vette át a színház vezetését, a lehető legjobb baráti viszonyban volt igazolás alá vont.

Igazolás alá vont kérdésére tanú előadja, hogy az a presszió, ami a németországi út előtt volt, az máskor is előfordult. [„]Berlinben tanúval [volt] ugyan nézeteltérésem, hogy ez vacsora ügyben történt-e[”], arra igazolás alá vont nem emlékszik. Igazolás alá vont előadja, hogy az elkülönített helyen való vacsorán ő részt vett. Tudomása volt arról, hogy zavar volt az ellátás körül, de ez egy hivatalos menetrend volt. [„]Ezen a vacsorán sem a színészek, sem a munkások nem vettek részt, emlékezetem szerint.[”] Tanú határozottan kijelenti, hogy senki sem vett részt. Tanú kéri erre a vacsorára vonatkozóan Börzsei László kihallgatását. Igazolás alá vont pedig Timár József, Ungvári László és Pethes Sándor kihallgatását.

Igazolás alá vont előadja, hogy Patkós és Czakó titkárokat, mikor megtudta, hogy jobboldaliak, 1938 évben ő távolította el a színháztól, [„]Farkasnét pedig később szabálytalanságok miatt bocsátottam el a színháztól. Erre Zsindely államtitkár közbenjárására Liszt Nándort helyezték mellém, aki idült alkoholista volt, mint utólag kiderült, szintén eltávolítottam a színházból, de akkor a kultuszminisztérium rendeletére visszahelyezték, és annak dacára, hogy már több mint egy fél éve nem teljesített szolgálatot, mert a Hárshegyi szanatóriumban elvonókúrán volt, a kultuszminisztérium még mégis folyósította járandóságát. [”]

Pfannenstiel Gréte, aki Freud irodájában dolgozik ma is, annakidején ezen irodában sokat dolgoztatott a színház és a munka szaporodása után, mintegy elsőrangú munkaerőt vettük fel a színház kötelékébe. Kéri ezen gépíró nő kihallgatását. Éberlin István altisztre visszatérve, igazolás alá vont előadja, hogy pont ez volt az, hogy azért, mert a színháztól eltávolította, [„]rohamnyilascsapattal 1945. évben ki akart nyírni.[”] Kovách Aladára vonatkozólag

igazolás alá vont megjegyzi, hogy ez volt élete legnagyobb csalódása. Turay esetére vonatkozólag igazolás alá vont előadja, hogy a munka hevében, amikor az idegei a végsőig vannak feszítve, nem tud magán uralkodni, és ilyenkor elragadtatja magát. A sűgőő ügyére vonatkozólag ugyanez az eset állt fenn.

Szakszervezeti kikűldött kérdésére előadja igazolás alá vont, állítólag Kovách Aladár az *Egyedűl Vagyunk*ban cikket irt, négyszemkőzt ezért felelősségre vonta Kovách Aladárt, aki a leghatározottabban visszautasította, hogy ő azonos lenne a cikk írójával.

Tanú a vallomására az eskűt letette.

Guth Ferenc, Budapest, 1894. február 14. napján született okl. mérnök foglalkozású, budapesti (Visegrádi utca 19.) lakos, érdektelen tanú, a törvényes figyelmeztetés után előadja a következőket:

Hallomásból tudom Rubinyi Tibor barátomtól, akivel 1942 vagy 1943 évben találkoztam, [és] egy beszélgetés közben Németh Antalra terelődött a szó, mikor is Rubinyi Tibor kijelentette, hogy Németh Antal egy nagyszerű ember, ameddig lehetett tartott[a], és utána az éhenhalástól mentette őt meg azzal, hogy a Rádióban szerepeltette. Egyebet előadni nem kíván és nem is tud.

A bizottság a tanú megesketését nem kívánja.

Dr. Cserés Miklós, Tiszaladányon, 1914. február 2. napján született, a Magyar Rádió osztályvezetője, budapesti (Madách tér 5.) lakos, érdektelen tanú, a törvényes figyelmeztetés után előadja a következőket:

Tanú elmondja, hogy ellentétben a Színész Szakszervezet bejelentésével, nem Németh Antal volt az, aki bevonulásra kényszerítette, hanem [„]1943-ban Németh Antal volt az, aki elintézte, hogy ne vonuljak be. De a Rádió, amely akkor már tele volt jobboldaliakkal, azok mozgattak meg bizonyos erőket, hogy engem eltávolítanak a Rádiótól, vagyis, hogy behívnak, ami azoknak sikerűlt is 1944-ben, és bevonulásom után megszöktem.

1942-ben igazolás alá vonttal beszélgettem és közölte velem, hogy »ne zavarja az, hogy én megkaptam a német Sasrendet, mert én nem németbarát vagyok, hanem magyarbarát.« Személyi tapasztalataim során a műsorösszeállításnál is tapasztaltam, nem német-, hanem magyarbarát volt. A magyarbarátságot a régi magyar halhatatlanokra értette.[”] A feltett kérdésre elmondja, hogy a magyarbarátságot inkább negatívumokra tudja magyarázni.

Szakszervezeti kikűldött kérdésére tanú kijelenti, arra a kérdésre, hogy jobboldali volt-e Németh Antal vagy baloldali, arra kijelenti, hogy nem volt jobboldali. Utána úgy módosította a vallomását, hogy nem volt jobboldali. [„]Azt, hogy a titkárnőt nem alkalmaztam, ennek személyi okai voltak és nem politikai. A titkárnőt azért nem vettem vissza, több tanú előtt kijelentettem, és ez igaz is, hogy aki Németh Antalnak megfelelt, az nekem nem felel meg. 1944. március 21-én, mikor újból behívót kaptam, bementem Németh Antalhoz ezt jelenteni és Németh Antal kijelentette, hogy megpróbáljuk elintézni, hogy ne kelljen bevonulni és nem tagadta meg a közbenjárást.[”]

Tanú eskűt tett.

A bizottság a további tanúk kihallgatásáról eláll.

A bizottság az idő előrehaladottságára tekintettel a tárgyalást elnapolja, új határnapon 1946. november 20. de. 10 óráját tűzi ki.

Kmft.

Varjas
előadó

Adorján
elnök

Kádár Ferencné

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Fekete tollal: 13888/46.

Lila pecsét: 1946 DEZ. 20

Jegyzőkönyv-formanyomtatvány, a kipontozott helyeken gépirással kitöltve, második oldaltól gépírás, kézzel aláírva.

Öt oldal, gépelt számozás a lapok tetején: 1–5.

Az első lap fejlécén: „A B. N. B. által kiküldött É. XIV. sz. igazoló bizottságtól”, alul: „1432 Viola és Geist. Budapest.”

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 71, 72, 73, 74, 75, (kék ceruzával): 78. 79. 80, 81, 82, (pirossal, áthúzva): 17.

Ceruzával az utolsó lapon: „A bizottság a további tanúk kihallgatásától eláll”.

Helyenként golyóstollal aláhúzva (pl. „ezen nő blúzán a negyedposztályú horogkeresztes jelvényt láttam ”).

Staud Géza kihallgatására nem került sor, ezért levelet írt az igazolóbizottsághoz. Cáfolja, hogy a VKM (Dr. Tóth Lajos) telefonon értesítette volna őt (mint a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének főtitkárát) Németh Antal igazolásáról 1945 novemberében. Fenntartja viszont a Központi Híradó Rt-hez kiküldött igazolóbizottság előtt 1946. június 18-án tett vallomását, melyben azt mondta, Németh politikai magatartása közismert, de a színház vetetésében nem látott politikai tendenciát, felesége, Székely Júlia drámáját, a *Nóra leányait* Németh a színházat ért támadások ellenére bemutatta és játszatta.

Dr. Staud Géza levele a XIV. sz. értelmiségi igazolóbizottsághoz 1946. november 13-án

Szám: 832/1946/2

Budapest, 1946. november 13.
postatakarék csekkszáma: 33.160

Tisztelt Igazoló Bizottság!

Kétízben vártam, hogy sorra kerülök Németh Antal igazolási ügyében tanú-kihallgatásra. Mindkét esetben több mint három órát vártam, de sorra nem tudtam kerülni, miután olyan egyének kerültek kihallgatásra, akik jóval utánam érkeztek. Tekintettel arra, hogy a Szakszervezet irodáját ilyen hosszú ideig magára nem hagyhatom, kénytelen vagyok írásban megtenni vallomásomat.

1. Az ügy formai vonatkozásában vallom, hogy Németh Antal minisztériumi igazolásával kapcsolatban én a minisztériumtól semmiféle telefonértesítést nem kaptam, és így a Szakszervezetnek nem volt tudomása arról, hogy Németh Antalt mikor és hol igazolják, mint nemzeti színházi igazgatót. Egyébként is furcsa lett volna, az igazolások történetében nemigen fordult elő, hogy tanúkat telefon útján hívjanak meg.

2. Az ügy érdemére vonatkozólag tisztelettel közlöm, hogy Németh Antalnak rádióbeli igazolása alkalmával névre szóló idézést kaptam és tanúvallomást tettem. Tanúvallomásom az Igazoló Bizottság előtt fekszik és én azt teljes egészében fenntartom.

Közlésem szíves tudomásulvételét kérve, maradtam teljes tisztelettel:

Dr. Staud Géza
főtitkár

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépirás, kézzel aláírva, a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének fejléces papírján (Magyar Színészek Szabad Szakszervezete, VI. Bajza utca 18. Telefonszám: 428-140, 228-601.).

Elmodósított lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 161, (kék ceruzával): 181, (pirossal, áthúzva): 27.

Barsi Ödön a Rádióban volt Németh kollégája. Tanúvallomását írásban küldte el az igazolóbizottságnak. Két pontban is kiáll Németh mellett: egyrészt tagadja, hogy a Rádió drámai osztályának műsorpolitikája és a vezetése németbarát lett volna, másrészt a Petheő Attilával kapcsolatos vádpontban sem tartja Némethet felelősnek.

Barsi Ödön írásos tanúvallomása 1946. november 15-én

Adorján Antal úrnak
a XIV. Értelmiségi Igazoló Bizottság elnökének,

Budapest
V. Markó u. 25. f.sz. 24.

Igen tisztelt Elnök Úr!

F. hó 13-án került volna sor tanúkénti kihallgatásomra Németh Antal igazolási ügyében. Az Elnök Úr felhatalmazott, hogy tanúvallomásomat írásban juttassam el. Vallomásom 2 pontra vonatkozott volna:

1. Kilenc évig dolgoztam Németh Antal mellett, mint a Rádió rendezője. Ezen idő alatt sem a műsorok összeállításában, sem a szereplők kiválogatásában nem mutatott szimpátiát a jobboldal felé, sőt állandóan összetűzései voltak nemcsak nyilas, de jobboldali körökkel is. Amíg ő vezette a drámai osztályt, addig orosz, angol és amerikai szerzők gyakran szerepeltek darabjaikkal, míg a német szerzők közül csak a klasszikusokat engedte mikrofon elé. Tudomásom van arról, hogy zsidó színészeket – így Gózon Gyulát és Rubinyi Antalt – az utolsó percig játszatta. Németh Antalt a németek bevonulása után több osztályvezetővel együtt Kolosváry Borcsa Mihály egyenes kívánságára távolították el a Rádiótól.

2. Petheő Attilával – aki igen jó barátom volt – az a személyes élményem, hogy Gyarmati Sándor rádiórendező temetésén – aki idült alkoholizmusban halt meg – a következőket mondta: „így fognak temetni engem is egy év múlva”. Szerettem Petheő Attilát, mint embert és kiváló színészt, és éppen ezért sokszor a lelkére beszéltem, hogy mondjon le az italról. Sajnos nem fogadta meg baráti kérésemet, és sokszor olyan állapotban jelent meg a rádiópróbán, hogy a szöveget csak nehezen tudta olvasni.

Amikor fentieket kötelességszerűen bejelentem, egyúttal közlöm, hogy vallomásomat hajlandó vagyok bárhol és bárki előtt is megismételni és esküvel bizonyítani.

Teljes tisztelettel
Barsi Ödön
IX. Ráday u. 24/a.

Budapest, 1946 nov. 15.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Gépirás, kézzel aláírva.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 152, (kék ceruzával): 172, (pirossal, áthúzva): 53.

Baló Elemér színész, a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének alapítója illegális kommunistaként a 30-as években börtönben is ült. Az igazolóbizottsághoz intézett levelében Némethről azt vallja, hogy ha ő maga nem is baloldali (bár egy baloldali színpadforradalmi avantgárd képviselőjeként indult fiatalon), mindig a baloldal és a baloldali kollégák segítségére volt.

Baló Elemér levele november 16-án az igazolóbizottság elnökéhez

nov.16.

Igen tisztelt Elnök Elvtárs!

A múltkori ülés utáni beszélgetésünkhöz legyen szabad annyit hozzáfűznöm: Ön akkor a Dr. Németh Antal ügyére vonatkozó politikai motívumokat taglalván arra a konklúzióra jutott, hogy mindazok bűnösök (s pláne azok, akik exponált társadalmi pozíciókban voltak), akik kétkulacsos politikát űztek, vagy passzíve viselkedtek. Ez így van, ezen nem is vitatkozz hatunk! De...

Ha végignézzük, a mai közéletben rengeteg olyan egyént láthatunk simán igazolva, sőt nagy pozíciókban, akik nem is kétkulacsos politikát, de kimondottan jobboldali meggyőződésüket hangoztatták. Természetesen még a katasztrófa előtt, még Szálasi uralma előtt, gyorsan átállították magukat. Ezek persze nem voltak nyilasok, de határozottan reakciósok voltak. Ezek az urak akkor nagyon ártottak főleg nekünk magyar kommunistáknak.

Ezzel szemben Németh Antal dr., aki 1922-ben egy forradalmi és baloldali beállítottságú színpadforradalmi avantgárd mozgalom buzgó tagja, azóta is állandóan érintkezett, tárgyalt, barátkozott (pedig ez veszélyes volt 920–943 között) aktív baloldali írókkal és színészekkel. A Nemzeti Színház mindenkor a reakció fellegrvára volt. Csak most nem az! És N. A. alatt lehetett a Nemzeti Színházban baloldali propagandát kifejteni. Őelőtte és őutána nemzeti színházi tag, munkás-kultúrelőadáson fel nem léphetett. Az ő igazgatása alatt lépett be Major Tamás a mi pártunkba. Jómagam feketelistás szereplő, büntetett előéletű kommunista voltam (1919) és ő szerződtetett. A társulat tagjai közül kb. hatan állandóan szerepeltek tiltott vagy nyilvános munkás-kultúrelőadásokban. Ajánlásomra egy külföldről visszatért emigráns szocialista színészt szintén szerződtetett. Rádión az utolsó percig játszatott baloldali és zsidó színészeket. Így folytathatnám még oldalakon át az ő gescióinak leírását, amit javunkra tett, de talán ennyi is elég.

Azt nem állítom, hogy dr. N.A. baloldali, azt azonban állítom, hogy hasznunkra és segítségünkre volt. Ha a demokrácia befogadja Szegfű Gyulát, Zilahy Lajost és még egy sereg hasonló nagyságot, ugyanakkor megbocsájt a kis nyilasoknak, sőt Zsapka Kálmán rongyos gárdista, turulvezér, fasiszta szervezőnek sima igazolást ad, rettentő igazságtalanság volna csak Dr. N. A. kiebrudalással.

Az igazságnak nem lehet két arca.

Dr. N. A. ellen hajsza indult. Vádolja őt Nagy A., akinek egyetlen gesztusa sem volt 1919 óta mifelénk. Könnyű ma jó baloldalinak lenni!

Akik őt vádolják, teszik ezt a legönösebb önérdékből. Akik őt üldözik: egocentrikus exhibicionisták. És nem hiszem, hogy ilyen nullaértékű individuumok tönkretelhetnek egy tudós, gazdag lehetőségű embert. Mindnyájan bűnösök vagyunk, azokat kivéve, akik az életüket kockáztatták a mostani Magyarországért. Magamat sem tartom kivételnek, mert az Eszméért erőnkön túl is harcolni kell.

Tudom, hogy Elvtársamat nem lehet befolyásolni, nem is ez volt a célom, csak azt akartam elmondani még erről az ügyről, amit ott a hideg folyosón nem lehetett elmondanom.
Maradok készséges híve:

Baló Elemér

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Kézzel, fekete tintával írt kétoldalas levél.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 131, (kék ceruzával): 151, (pirossal, áthúzva): 55.

Dr. Szőke Sándor, a Fővárosi Népművelési Központ új igazgatója tanúvallomásában be kívánja bizonyítani, hogy a Németh Antal által vezetett Nemzeti Színház műsorával, megrendezett előadásaival, tehát művésziileg kifejezetten náci-ellenes politikát folytatott. Valamint említi, hogy 1944 tavaszán Németh hamis igazolvány szerzésében is a segítségére volt.

Dr. Szőke Sándor tanúvallomása 1946. november 16-án

Igen tisztelt Elnök Úr,

engedje meg, hogy visszatérjek a szerdai beszélgetésre, amelyet Németh Antal legutolsó igazolási tárgyalása után a folyosón folytattunk, s felszólítása alapján észrevételemet az alábbiakban megtegyem.

Mint író, hosszú évek óta tanulmányozom a leírt és kimondott szó tömegpszichológiai hatását. A színház életjelenségeit mindenkor ebből a szempontból is figyeltem. A felszabadulás óta végzett népművelő munka is rengeteg alkalmat ad a szellemi és erkölcsi befolyásolás, a közvéleményteremtés, az átnevelés kérdéseinek tanulmányozására.

Engedje meg, hogy Németh Antal szíinigazgatói működéséhez ebből a szempontból szóljak hozzá. A tanúvallomások egy része szerint Németh Antal *nem politizált*. Érdemei tehát inkább negatívumokban keresendők. Ez a kijelentés csak akkor felel meg a valóságnak, ha politizálás alatt szónoklást, vezércikkírást értek. *A szíinigazgató* azonban másképp politizál: *színháza műsorával politizál*. S ha ebből a szempontból vizsgálom a Nemzeti Színház műsorát, ha azt a kérdést vetem fel: miképpen válaszolt Németh Antal a szíinigazgató és rendező az aktuális nagy sorskérdésekre, akkor meg kell állapítanom, hogy Németh Antal igenis politizált, mégpedig németellenes, tehát baloldali politikát folytatott. S mert működését a kultúra egyik legkényesebb őrhelyén fejtette ki, tevékenysége a politika mérlegén kétszeres súllyal esik latba. Meggyőződésem szerint tehát pozitív érdemei vannak.

1942 karácsonyán a Nemzeti Színházban *A kassai polgárok* előadásán kiáltották ki először estéről-estére fokozódó eksztatikus helyeslés és tapsfergeteg mellett azt a hitvallást, amelyet addig a nyilvánosság előtt nem mertek kimondani: „Jog és szabadság nélkül nincs emberi élet!”

1943 januárjában előadta annak a *Giraudoux*-nak a darabját, aki a francia rádió németellenes propagandaosztályának főnöke volt, és emiatt később Párizsból menekülnie is kellett.

Zilahy *Szépnyám* című darabjával (1943 április) pacifista propagandát csinált. A darabban Petronella nagy imát mond a békéért, amelyet estéről- estére feltűnően megtapsoltak.

1943. szeptember 28, Herczeg Ferenc 80. születésnapján a *Bizánc díszelőadásán* fellépti *Gál Gyulát*.

A *Fatornyok* (1943 december) ügyéről, botrányairól és hatásáról, úgy vélem felesleges beszélnem Elnök Úrnak. A Vígsház ezzel indította évadját a felszabadulás után!

A német megszállás napján, 1944. március 19-én, olyan bravúrt csinált, amely emlékezetes marad a magyar színház történetében. A délutánra hirdetett és Major Tamás lemondása miatt elmaradt Molière-előadás helyett Hegedűs Lóránt gyűjtőhatású *Kossuthját* adatta elő. Ez a forró színházi előadás egyenlő volt az összeesküvéssel. Állítom, hogyha egy német katona betéved akkor a nézőtérre, az egész színházat, közönségestől és színésztől együtt letartóztatják. Miközben a színház körül német vezényszavak csattogtak és német

tankok sorakoztak fel, odabent a színpadon nem kevesebb történt, mint az, hogy egymás mellett felhúzták a magyar és amerikai lobogót.

Állíthatja-e valaki, hogy ez az előadás nem volt politika? Még akkor is az lett volna, ha ez a darab lett volna műsorra tűzve s Németh Antal ezt a műsoron meri hagyni. Ő viszont tendenciózusan éppen ezt a művet vette elő anélkül, hogy a hatalmas személyzetű darab színészei az előadást megkezdésekor együtt lettek volna. Egy-egy színésznek 2-3 szerepbe is be kellett ugrania, hogy össze ne dőljön az előadás.

1944. március 25. volt a bemutatója a svájci Schwengeler *Hontalan nép* című darabjának. Kevesen tudták akkor azt, hogy Németh Antal ezt a darabot teljesen átdolgoztatta, s a nagy népek között őrlődő kis népek sorsábrázolásává alakíttatta át. Az előadások azt bizonyították, hogy a Nemzeti Színház közönsége megértette a benne rejlő tanítást.

Németh Antal utolsó rendezése az erdélyi Kemény János *Péter* című darabja volt (1944. május 20.). A rövidlátók csodálkozhatnak azon, miért kellett előadni ezt a gyöngé darabot. Pusztán azért, mert értelme és tanulsága az volt, hogy mindenkinek a helyén kell maradnia. Utolsó igazgatói tevékenységével tehát propagandát csinált a Nyugatra költözés ellen.

A kassai polgárok és a *Péter* között színre került nagyrészt klasszikus művek között egy sem volt olyan, amely ellentmondott volna ennek a programnak, vagy akárcsak gyengítette volna ezt a hatást.

Elnök Úr tárgyalásvezetői tevékenységéből világosan kitűnt, hogy nem mindennapi éleslátással, lélektani érzéssel és elfogulatlansággal rendelkezik. Éppen ezért feleslegesnek tartom, hogy a fentiek után bővebben indokoljam azt a megállapításomat, hogy a Nemzeti Színházban Németh Antal alatt igenis politika folyt. De hiszen ez természetes is, amikor Major és Gobbi tagok lehettek, miközben a nyilas művészeket és hivatalnokokat sorban eltávolította.

Németh Antal[t] gyermekkorától ismerem. Iskolatársak voltunk a Tavaszmező utcai gimnáziumban. Ismerem a kemény küzdelmeket, amelyeket idehaza és külföldön a mindennapi kenyérért folytatott. A nehezen kisírt kollégiumi ösztöndíjakat, a napi egyszeri étkezést, a foltos ruhát s a szegénység széles skáláját azért vállalta, hogy tanulhasson. Elnök Úr azt mondta a folyosón szerdán: nem kellett volna helyén maradnia. Vajon jobb lett volna-e, ha Kiss Ferenc, vagy más félművelt nyilas kerül a helyére? Vajon nem volt-e természetes, hogy egy önerejéből lett ember, akinek pozícióját kezdettől fogva támadások ellen kellett védenie, s akit nem anyagi cél, hanem hivatástudat vezetett, igenis helyén marad?

Sokat tudnék még mondani önnek Németh Antal emberi vonatkozásairól, de nem akarom idejét tovább igénybe venni. 1944 tavaszától, mikor én, éppen politikai okokból, közelebbi barátságba kerültem vele, tapasztaltam, hogy minden következtetését vállalta álláspontjának. Nekem segítségemre volt többek között olyan mentésben is (katonai üzemi igazolvány-hamisítás a kémgyanús üldözött számára) amely a legnagyobb kockázatot jelentette.

Nem ismerek sem barátságot, sem semmiféle más tekintetet, ha elvekről van szó, de Németh Antal ügyét én tisztának és világosnak látom.

Fogadja őszinte tiszteletem kifejezését:

Budapest, 1946. november 16.

Dr. Szőke Sándor
Dr. Szőke Sándor
a Fővárosi Népművelési Központ igazgatója

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Háromoldalas géppel írt levél, kézzel aláírva.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 155, 156, 157, (kék ceruzával): 175, 176, 177, (pirossal, áthúzva): 52.

Ajtay Andor 1943. december 12-én játszotta el először vendégművészként a Nemzeti Kamaraszínházban Zilahy Lajos darabjának, a *Fatornyoknak* férfi főszerepét, az előadást egy hét múlva a Rádió is közvetítette, a sajtó szerint megrendítő sikere volt.³⁶ 1945-ben a Pesti Színház ennek az előadásnak a reprízével nyitott, a kritikák ekkor már kevésbé elragadtatottak, de a bemutatás másfél évvel azelőtti különleges bátorságát – melyet Ajtay tanúvallomása is kiemel – hangsúlyozzák.³⁷

Ajtay Andor tanúvallomása 1946. november 18-án

Ajtay Andor
Budapest V.
Sziget u. 25.

Tanúvallomás
Dr. Németh Antal igazolási ügyében.

Dr. Németh Antalt szegedi rendező korából ismerem, a fővárosban számos alkalommal szerepeltem rádióbeli rendezéseiben és közvetlen kapcsolatba akkor kerültem a Nemzeti Színházzal, amikor a *Fatornyok* férfi főszerepének eljátszására kért fel. A színházi társadalomban akkor az a vélemény alakult ki, hogy legalább olyan bátor tett volt Németh Antal részéről a darab előadása, mint Zilahy részéről a darab megírása. A próbák folyamán a darab nemzetiszocialista mozgalommal ellentétes mozzanatainak kiélezése Németh igazgató intuíciójára történt. A bemutató 1943. április 28-án volt, és a közönség a közel 200 előadás során tökéletesen megértette a színház mondanivalóját a magyar társadalom felé, amit bizonyít az is, hogy a felszabadulás után a Vígsház újra műsorába iktatta előadásunkat. Akkor a második bemutató kritikái sorba megemlékeztek a Nemzeti Színház, illetve Németh Antal két évvel előbb bátor kiállításáról.

Fentieket akartam a t. Igazolóbizottság tudomására hozni és maradtam megkülönböztetett tisztelettel

Budapest, 1946. XI.18.

Ajtay Andor
Ajtay Andor

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Géppel írt levél, kézzel aláírva.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 16 (kék ceruzával): 21 (pirossal, áthúzva): 50.

Ceruzával aláhúzva: „bátor tett volt”. Felkiáltójel, bekezdésjel.

³⁶ Vö pl. INNOCENT-VINCZE Ernő, „Fatornyok – Zilahy Lajos új színműve a Nemzeti Kamaraszínházban.” *Az Ujság*, 1943. december 14. 7. vagy N.N. „A Zilahy-főpróbán”, *Film, Színház, Irodalom*, 1943. december 16. 9.

³⁷ Vö pl. HÁRS László, „Fatornyok”, *Világosság*, 1945. október 14.

[37]

Dávid Mihály a zsidótörvények hatályba lépése előtt a Magyar Színház tagja volt. Írásos tanúvallomásában megemlékezik arról, hogy Németh rádiószereplésekkel segítette akkor, amikor más bevétele nem volt.

Dávid Mihály tanúvallomása 1946. november 18-án

Az Igazoló Bizottságok Központi Titkárságának
Adorján Antal elnök kezéhez

Tanúvallomás

Mint a Színészek Szabad Szakszervezetének intézőbizottsági tagja közölni kívánom elnök úrral, hogy Németh Antal dr.-t én csak rádióbeli rendezéseivel összefüggésben ismerem, de ott mindig a legmesszemenő szociális érzékéről tett tanúságot. Nem csak engem szerepeltetett rendszeresen olyan időkben, amikor már mi ki voltunk tiltva minden nyilvános fellépéstől, hanem számos kollégámról tudom, hogy soha nem fordultak fellépés iránti kérelmükkel Németh doktorhoz anélkül, hogy ne segített volna rajtuk akkor, amikor ez volt minden jövedelmi forrásuk.

Budapest, 1946. nov. 18.

Tisztelettel
Dávid Mihály
a Nemzeti Színház tagja

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Kézzel, kék tintával írt levél.

Elmosódó lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Ceruzával javítva: „volt” („ki voltunk tiltva”)

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 15, (kék ceruzával): 20, (pirossal, áthúzva): 56

Pártos Erzsí tíz éve volt már a Vígszínház tagja, amikor 1941-ben elvesztette szerződését. Levélben küldött tanúvallomásában kijelenti, hogy sokat köszönhet azoknak a rádiószerepléseknek, melyeket Németh Antal ezután biztosított neki.

Pártos Erzsí tanúvallomása 1946. november 18-án

Az Igazoló Bizottságok Központi Titkárságának
az elnök: Adorjáni Antal kezéhez

Tanúvallomás
Dr. Németh Antal ügyében

Dr. Németh Antal személyével csak a legnagyobb hála hangján szólhatok arról, hogy üldöztetésem idejében mindig a legnagyobb jóindulattal segített. Ismervén anyagi helyzetemet – származásom folytán – a lehető leggyakrabban hívott rádiószereplésre, ami akkor már [...] komoly kockázattal járt, és amivel engem körülbelül az éhenhalástól mentett meg. A legszebb és legmesszemenő szociális érzésről tett mindenkor tanúságot, nemcsak velem, de minden hasonló helyzetben lévő kollégámmal, mint pl. Dózsa István, Rubinyi Tibor, Justh Gyula és még számos nevet sorolhatnék fel. Ezt akartam az Elnök úr és a t. Igazoló Bizottság tudomására hozni.

Teljes tisztelettel
Pártos Erzsí
a Nemzeti Színház tagja

1946. november 18.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Kézzel, fekete tintával írt levél.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 14, (kék ceruzával): 19, (pirossal, áthúzva): 54.

Szűcs László a Nemzeti Színház dramaturgja, Németh legközelebbi munkatársa volt. Tanúvallomásában főként a műsorpolitikája és a németországi kapcsolatok terén védi Némethet.

Levelén nem szerepel dátum, de valószínűleg november 18. előtt írta, mert a 20-i tárgyaláson már az igazolóbizottság elé került.

Szűcs László tanúvallomása 1946 őszén

Tanúvallomás

Dr. Németh Antal, a Nemzeti Színház volt igazgatójának igazolási ügyében.

Alulírott, mint a Nemzeti Színház dramaturgja 1935 júniusától teljesített szolgálatot Németh Antal dr. igazgató mellett egészen annak 1944 tavaszán, a német megszállás idején történt elbocsájtásáig. Ez alatt az idő alatt azt tapasztaltam, hogy a nevezett magatartása és minden ténykedése emberséges, humánus volt a szó legjobb értelmében, mindig a magyar színházkultúra és a magyarság ügyét szolgálta úgy, hogy az lehetőleg a szociális haladás elvei szerint történjék. Közel tízesztendős igazgatói munkájának ténybeli adatai, mindenki által konstataált eredményei vitán felül bizonyítják, hogy a saját kezdeményezéséből kizárólag ma is helyeselhető és dicsérhető munkát végzett. Az előadott színművek ellen esztétikai kifogások merülhetnek fel (aminthogy a száztízéves Nemzeti Színház minden igazgatójának minden műsordarabjával szemben is felmerültek) de a tíz év sajtójából megállapítható, hogy világnézeti szempontból szociális szemszögből csak a németbarát és nyilas sajtó kifogásolta Németh Antal műsorpolitikáját. A személye körül támadt és mai napig is tartó harcok mindig egyéni érdekből, egyéni sértődöttségekből, és főleg több ráoktrojált munkatársának (Patkós György, Czako Pál, Jalovetzky László és Farkas Imréné titkárok és Liszt Nándor főtítkár) káros és hibás tevékenységéből származtak. Rendkívüli, olykor talán túlméretezett elfoglaltsága miatt vele is megtörtént az, ami úgyszólván minden közéleti férfúval megtörténik, hogy cikkeibe, írásaiba, különösen távollétében a más világnézetű titkárok önkényesen belejavítottak, hogy távollétében intézkedéseit szabotálták, vagy éppen meghamisították. Ezek a dolgok tények, amelyek számtalan jegyzőkönyvben aktaszerűen leszögeztettek. A titkárok ilyen munkája miatt támadt közte és a rákényszerített munkaerők közötti ismételt összecsapás, amelyek eredményeképpen bár nagy harc árán, mégis sikerült jobboldali érzelmű titkáraitól megszabadulni. Ismételten hangsúlyozni kívánom, hogy a titkárai elbocsátásaival kapcsolatos jegyzőkönyvek tanúbizonyságai annak, hányszor hamisították meg ezek az emberek írásait és rendelkezéseit.

Németh Antal igazgatói működésének kifelé a közönség felé kevésbé ismert oldala az a nagy harc, amit a kulisszák mögött éveken át folytatott titkáraival, minisztériummal és a Kis Ferenc-féle színházi kamarával. Az akkori sajtóviszonyok lehetetlenné tették, hogy ennek a harcnak fontos részletei a nyilvánosság elé kerüljenek. Mégis az akkori liberális és baloldali lapok szinte egyhangúan állásfoglaltak az egykor támadott Németh Antal mellett, ők voltak azok, akik megvédték a nyilaslapok ismételt támadása jelent. Aki ezeket a harcokat ismerte, az tudta, hogy Németh Antal nagyon hálátlan feladatra vállalkozott, amikor e támadások idején megmaradt pozíciójában és vállalta az ezzel járó összes következményeket. Akkor számtalan alkalom kínálkozott arra, hogy otthagyja a Nemzeti Színházat és olyan állást vállaljon, amelyben nem támadják, több a jövedelme és jól játszi könnyűséggel őrizhette volna meg politikai lehetőségét. Ő azonban megmaradt pozíciójában, mert tudta, hogy

bárki lép a helyébe, az a Nemzeti Színházra és a személyzetére végzetes következményekkel járhatott volna. Az ő személyének és megmaradásának köszönhető, hogy a Nemzeti Színház felszerelése jórészt megmaradt, és hogy a személyzet legnagyobb részének nem kellett exponálnia magát a jobboldaliság mellett. Németh Antal távozása után olyan események következtek, amelyek világosan dokumentálták, hogy mi lett volna a színházból akkor, ha Németh Antal korábban átadja a helyét a nyilas igazgatójelölteknek. Itt is nem véleményekről van szó, hanem tények sorozatáról, amelyekről nagyon kevés becsületes jóakarattal mindenki meggyőződhet.

Természetes, hogy Németh Antal úgy és csak úgy maradhatott meg pozíciójában, hogy a látszat kedvéért szolgálatokat tett a német kultúrpolitikának. Ez a szolgálat azonban abban és csak abban állott, hogy felsőbb kezdeményezésre és utasításra előadott olyan német klasszikusokat, amelyeknek előadása százéves nemzeti színházi hagyomány volt, amelyeket ma és holnap és mindenkor, minden demokratikus Nemzeti Színház műsorra vállalhat. Goethe, Schiller és Kleist művei jelentették ezt a „németbarát” műsorpolitikát. A Nemzeti Színház eljátszotta azokat a nagy német szabadságdramákat, amelyek nemzeti színházi előadása éppen a magyar szabadság és szociális forradalom atmoszféráját idézték fel a közönség lelkébe. Bűnéül rótták fel Németh Antalnak, hogy német vendégrendezőket hozott a Nemzeti Színházba, és vendégrendezést vállalt Németországban is. De elfelejtik, hogy ezzel mit sem ártott a Nemzeti Színház ügyének, sőt így és csak így sikerülhetett elodáznia azoknak a rendelkezéseknek a végrehajtását, amelyek a német kisebbségvédelmi törvény értelmében a Nemzeti Színházat könyörtelenül sújtották volna, ha színházat opportunus és valóban németbarát igazgató vezette volna. Hogy milyen veszélyek fenyegették a Nemzeti Színházat és vele a magyar színjátszást, arról azok a tervek beszélhetnének, amelyek a németiség itteni sajtójában is napvilágot láttak. Németh Antal külfölddel kapcsolatos kultúrpolitikájára a jellemző, hogy első külföldi szereplése a bécsi szociáldemokrata rádióban volt, ahol a *Csongor és Tündét* rendezte, Mohácsi Jenő fordításában, Polgár Tibor zenéjével. Azután jött a hamburgi vendégszínház, amelyet Mohácsi Jenő és Vajda László készítettek elő. A hamburgi színházban, dacára a nácizmusnak éppen Németh Antal magatartásának köszönhető, hogy mégis Mohácsi Jenő fordításában került színre Madách drámai költeménye, Mohácsi Jenő személyes jelenlétével. Németh Antal utolsó külföldi szereplése pedig néhány hónappal eltávolítása előtt Svájcban volt, ahol a szociáldemokrata berni színház zsidószármazású igazgatója alatt Mohácsi Jenő fordításába rendezte ugyancsak *Az ember tragédiáját*. Azt hiszem, ez mindennél világosabban bizonyítja, hogy mennyire nem spekulált a nácizmus győzelmére. 1944-ben, a Pesten illegalitásban élő párizsi díszlettervező Ernst Klaussal megtervezteteti *Az ember tragédiája* díszleteit egy, Párizsban a felszabadulás után rendezendő előadás számára. Ugyanakkor folytak a tárgyalások svédországi, dániai, majd amerikai rendezések előkészítése érdekében. Ezekre már a történelmi események miatt nem kerülhetett sor, de ezek a külföldi kapcsolatok ma is fennállnak, és a külföld ma is szívesen fogadná az itthon üldözött Németh Antalt, mint rendező és színházi szakembert. Jellemző, hogy azok a német vendégrendezők, akik Budapesten vendégszerepeltek, magatartásuk miatt ma is megmaradhettek pozíciójukban Wüstenhagen intendáns Hamburgban, Heinrich George Berlinben, Meissner frankfurti intendáns pedig az angol titkosszolgálat jóvoltából élvezzi ma is az angolszászok támogatását. Ezeket a dolgokat legutolsó időben nyert külföldi információim alapján mondhatom.

Számtalan olyan dolgot lehetne itt felsorolni, amelyek döntő bizonyítékok amellest, hogy Németh Antal soha egy percig sem hitt a német győzelemben és igyekezett előre gondoskodni a nácizmus bukása után idők Nemzeti Színházának zavartalan munka folyamatosságáról. Nemcsak, hogy megengedte, de utasított arra, hogy legyenek segítségére titokban szervezkedő Horváth Árpádnak. Utasított, hogy próbáljam befolyásolni a vendégrendezőket arra, hogy ő, Németh Antal ne kapjon német kitüntetést. Mindig

hangoztatta, hogy sosem kért engedélyt az akarata ellenére kapott német kitüntetés viselésére, hogy a sohasem viselte, aminthogy nem is viselhette.

Németh Antal egyéni, emberi, színgazgatói magatartásának és működésének az egységes karakterét igazában, tárgyilagosan és becsületesen megrajzolhatnák azok a külföldi szakemberek, akik őt ismerték, akik ma is a szociális haladás szempontjából vezető egyéniségek. Hivatkozom itt a svájci íróra Steffenre. Schwegeler dr. a *Bund* főszerkesztőjére, Hella Vuolijoki finn írónőre, aki a Szovjetunióknak tett szolgálatai miatt fogságot is szenvedett és akinek Németh Antal két darabját is játszotta a Nemzeti Színházban, Franz Teodor Csokorra, a jelenleg Rómában élő íróra, akit kommunista volta miatt üldöztek ki Bécsből, Ernst Klausra, a díszlettervezőre. De ezeken kívül is hosszú listát lehetne felsorolni azokból a színházi emberekből, írokból, díszlettervezőkből, színészekből, akik őt és munkáját hosszú éveken át megismerték, és akik egy emberi magatartást hivatva vannak egyáltalán megítélni. Ezek a külföldi szakemberek nagyon jól ismerték őt, és tudták, hogy egész munkássága arra irányul, hogy a fasizmus letűnte utáni időben építse majd ki az igazi színházi tevékenységét.

Sok támadás érte Németh Antalt azért, mert munkatársaival, a színház alkalmazottaival szembeni viselkedése nem mindig volt olyan sima, olyan nyájas, amelyet egyesek elvártak tőle. Valóban a túlfeszített munka hevében az ő szókimondó egyénisége miatt támadt összeütközés közte és az érzékenyebb munkatársai között. Ez minden színházban, minden színgazgatóval megtörténik. Azonban ezek lényegtelen apróságok. Ezekből ellenségek születhettek, esetleg bosszúállók, amint ez minden színházi ember életében lenni szokott.

Mindezeket felelősségem tudatában mondom és eskü alatt is vallom.

Szücs László

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépirással írt négyoldalas levél, kézzel aláírva.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 17, 18, 19, 20, (kék ceruzával): 12, 13, 14, 15, (pirossal áthúzva): 51.

Szabó Klára iparművész vallomását november 20-i tárgyalásán még nem ismeri az igazolóbizottság, később érkezhettek meg hozzájuk. A tanúvallomás Némethet előbb általában, színházpolitikája terén védi, majd elmeséli, hogy a tanúnak és családjának személyesen miként segített Németh üldözestésükkor.

Szabó Klára tanúvallomása 1946. november 18-án

Mélyen tisztelt Elnök Úr,

Mint Németh Antal régi barátja, hosszú idő óta figyelemmel kísérem az ellene indított hajsztát, mely tisztán már személyi jellegű. Ez indított arra, hogy elküldjem Önnek ezt a pár sort, mely talán rávilágít Németh Antal egynéhány olyan ténykedésének indító okaira, melyről ellenfelei nem akarnak tudomást szerezni.

Én Németh Antalt cca 8 éve ismerem. Megismerkedtünk, mikor cégem, Szabó Éva takácsmester műhelye, a színház egyik darabja díszletéhez szállítottam a bútorszövetet és függönyanyagot. Tekintettel arra, hogy a színháztól Horváth rendezőt, Jaschiknét, Nagyajtay P. Terézt, számos színészt jól ismertem – gyakran jártam be a színházba – ebből kifolyólag Németh Antallal is gyakrabban találkoztam, és ilyenkor a színházi szobája falikárpitjára és a bútorhuzatokra a tanácsomat kikérte. Személyes meghívására darabjainak próbáira is rendszeresen bejártam a színházba. Ilyen együttlétekkor, ahol a művészi kérdések megvitatásán kívül, szereposztás, minden aktualitás szóba került. Németh Antalt soha más nem érdekelte, mint munkája, a „színház”, amiben fanatikusan hitt. Németországi vendégszereplései sem németbarátságból kezdődtek, hanem elsősorban a magyar klasszikusok megismertetése külfölddel, mint például Madách *Az ember tragédiája*, Vörösmarty *Csongor és Tündéje*. Hogy ezirányú ténykedése nem volt eredménytelen igazolja, cca 2 hónappal ezelőtt a francia rádió közvetítette Madách *Az ember tragédiáját*. Munkatársainak külföldön elért egyéni sikere őt is mindig örömmel és büszkeséggel töltötte el. Nemrégén Pethes Sándorral Németh Antalról beszélgetve – ő maga hozta szóba nekem németországi vendégszereplésüket – külön kiemelve Németh Antal iránti háláját, kinek ezt a felejthetetlen művészi élményét köszönhettem.

Egyik együttlétünk alkalmával Németh Antal nevetve mesélte nekem, hogy Németországból megkapta a „Sasrendet”. Ami a Sasrend elfogadását és viselését illeti, arra mindig azt mondta, hogy az elfogadása csupán annyiból állt, hogy nem utasíthatja vissza komoly következmények nélkül, saját személyi és családja érdekében, *de sohasem viselte és annak viselésére soha engedélyt nem kért*. Őt jobban érdekelte, hogy a színház deficit nélkül dolgozzon, és az ő művészi elképzelései megvalósuljanak.

Mikor a zsidótörvény életbe lépett, Németh Antal kétségbeesve próbálkozott, hogy 2 kedves tagját, Várkonyit és Tapolczait megmentse, de hasztalan. Várkonyi, kit régóta ismerek, a Pirandello-darab nagy sikere után a színház előcsarnokában következőket mondta nekem: „Németh Antal úgy harcolt értünk, mint egy oroszán – nem felejttem el neki soha... pedig én úgy jártam, mint valaki, aki a hónapos szobájából a Ritz hotelba pottyan.”

Talán levelem azzal kellett volna kezdenem, hogy zsidó származású vagyok, és csillag viselésére kötelezett voltam. Németh Antal, kivel nemcsak 1937–44, hanem 1944 karácsonyig, amíg az oroszok Lipótmezőt fel nem szabadították – állandó személyes összeköttetésben voltam, és ezen idő alatt ő minden tekintetben segítségemre volt.

Mint a Nemzeti Színház *igazgatója* még március 19 után is rendszeresen felkeresett családom körében, csak midőn a ház kijelölt csillagos ház lett, találkoztunk kérésemre más helyeken, hogy megbeszélhessük életmentési lehetőségeimet. Holmim jelentős és értékes részét, és műhelyemből sok nyersanyagot mentett meg a kertjében lévő garageban. Németh Antal volt az, aki engem Wallenberg budapesti ittlétére figyelmeztetett, és neki köszönhető, testvérem, aki Kistarcsán mint Gestapo-fogoly volt internálva, a 211 svéd schutzpass birtokosa lett. Tudomásom van róla, hogy több zsidó származású barátját, kik nehéz helyzetbe kerültek, saját pozíciója veszélyeztetésével, sietett segítségükre, lelki támasszal, pénzzel, élelemmel, jó tanáccsal. Hogy egyet is említsek, Léderer mérnök és felesége, Kiss János altábornagy utca 24/a. Jól emlékszem, hogy volt idő mikor nem volt rentábilis zsidó származású egyénnel nyilvánosan mutatkozni – Németh Antal ezen idő alatt sem szakította meg a találkozásaink és barátságunkat. November 19. után kezdtem el bujkálásomat. Ezen idő után is pontosan voltam értesülve Németh Antal ténykedéséről és fasisztaellenes magatartásáról. Juhász Sári újságíró, a *Figyelő* bukaresti tudósítója, kit Németh Antal személyén keresztül ismertem meg. Ő tőle tudom, hogy Németh Antal az akkori helyzetben semmi körülmények között nem vállalta a színház vezetését és egyetlen problémája volt ismét, hogy a magyar nemzet állami színházát megmentse.

Személyes hozzáfűznivalóm a személyes tények elmondásán kívül, hogyha *ma* ott tartok, művészi munkámat töretlenül ismét folytatni tudom, hogy külföldön újra dicsőséget hozzak a magyar iparművészetnek és devizát a magyar nemzeti banknak, de legfőképp munkát a magyar munkásnak, azt legfőképp Németh Antalnak köszönhetem, aki barátságával és lelki támogatásával nem hagyott el a legsúlyosabb üldözések idején sem.

Szabó Klára

Ezen nyilatkozatom büntetőjogi felelősségem tudatában tettem meg és hajlandó vagyok illetékes fórum előtt szóval is megerősíteni.

Budapest 1946 november 18.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Álló betűkkel gépelt kétoldalas levél, kézzel aláírva.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 169, 170, (kék ceruzával): 189, 190, (pirossal, áthúzva): 46.

A „Tapolcay” névváltozatot használja.

Németh Antal írásban is válaszolt a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének petíciójában megfogalmazott 2. pontjára („elméleti és gyakorlati téren a fasizmus ideológiáját támogatta, szolgálta, hirdette és terjesztette, lásd: a *Színház* című színháztudományi folyóirat II. évf. 4. és következő lapjait, továbbá *Nemzeti Színház 1941* című almanachot”).

A válasz keletkezésének a dátuma bizonytalan, de valószínűleg október 22. és november 19. közé tehető, hiszen október 11-én kelt a petíció, amit Némethnek az október 22-i tárgyaláson olvastak föl.

A Staud Géza főtítkárral által aláírt petíció egyébként tévesen adja meg a (részben éppen Staud Géza által szerkesztett) folyóirat címét: nem a *Színház*, hanem *A színpad* című folyóiratában jelent meg a vita, melyre a Szakszervezet beadványa hivatkozik.³⁸

Németh Antal: Felelet *A színpad* című színháztudományi szemlében megjelent két vitával kapcsolatban emelt vádra

Tekintettel arra, hogy Nagy Adorján, a Nemzeti Színház tagja immár harmadszor hozza elő vád gyanánt ellenem két régi megnyilatkozásomat, szükségesnek láttam az újra és újra elismételt inszINUÁCIÓKKAL szemben írásban is lerögzíteni vallomásomat.

Hivatkozhatnék arra, hogy Kárpáti Auréllal folytatott két beszélgetésem a színházról Hont Ferenc és Staud Géza közös szerkesztésében megjelent színháztudományi szemle oldalain látott napvilágot és így már a szerkesztők személye is kizárja azt a gyanúsítást, mintha én úgynevezett „fasiszta” elveket hangoztattam volna a viták során. A lényeg megértéséhez tudni kell, hogy ezek a *Beszélgetések* nem akkor íródtak, amikor megjelentek, tehát nem 1936-ban, hanem évekkel előbb hangzottak el a Magyar Rádióban, és csak amikor a fent említett folyóirat megindult, éppen Hont Ferenc kérésére adtam oda a heverő kéziratot közlés céljából. Tehát az a beállítás, mintha ezeknek a megnyilatkozásoknak a Nemzeti Színház vezetéséhez közvetlen közük lenne, nem felel meg a valóságnak.

Amikor a *Beszélgetések* gondolata megszületett, én már több mint egy évtizede foglalkoztam a legkomolyabb módon elméleti színháztudományi és gyakorlati rendezői stúdiumokkal. Egy kétkötetes színházi lexikon szerkesztése, két magyar színháztörténeti monográfia és vaskos kötetre menő tanulmánysorozat volt a hátam mögött, tehát önhietség nélkül érezhettem, hogy a magyar színházi kultúrában kevés nálam felkészültebb és tudományosan képzetesebb szakember van. Gyakorlati téren pedig mögöttem volt egy tanulmányi év Max Reinhardt és Leopold Jessner mellett, ötven darab rendezése a Szegedi Városi Színházban, amelyekre a fővárosi sajtó is felfigyelt, és mégis azt kellett tapasztalnom, hogy a kizárólag üzleti célkitűzésű fővárosi színházaink hallani sem akarnak a foglalkoztatásomról, a konzervativizmusban megfeneklett állami színházak pedig elzárkóznak a szerződtetésem elől. Ilyen lélektani előzmények után folyt le *Színház és üzlet* című beszélgetésem Kárpáti Auréllal, amelynek vezető gondolata:

Támadás az üzleti profitra berendezkedett kapitalista színházi vállalkozások ellen az eszmékért élő színház érdekében, továbbá támadás a megcsontosodott öregek pozícióit féltő uralma ellen az érvényesülése törekvő, szakmailag felkészült új nemzedék érdekében. Ez a két szempont volt a vita vezérgondolata.

³⁸ Ld. a 9-es lábjegyzetet.

Rövid történetfilozófiai visszapillantás után félreérthetetlenül az üzleti magánszínházak ellen beszélek, amelyek a publikum kiszolgálásának ügye címén lezüllesztik a közízlést és leszállítják régi hivatásának magaslatáról a templomi eredetű színjátszást. Amikor tehát a magántőke céljait szolgáló profitéhes kapitalista vállalkozások megrendszabályozását követelem, továbbá a színházak tervszerű irányítását, félreérthetetlenül egy olyan társadalom-elméleti elv alkalmazása mellett foglalkozom állást, amelynek gyökerei egyáltalában nem a „fasizmus” ideológia-körébe nyúlnak vissza, amely eszmekört különben – bevallom – nem is ismertem, mert soha egyetlen ide vonatkozó írás sem olvastam. Elméletem alátámasztó érveit *közvetlen* forrásokból merítette.

A XIX-ik század 40-es éveiben világosan kialakult már a gazdasági élet jelenségeinek kétféle elmélete. Egyesek azt tanították, hogy nem lenne annyi baj, ha „az állam nem ártana bele magát minduntalan a termelésnek és megosztásnak természetes folyamatában. Vámok, adó és a hatóságok ezernyi előírásai, meg rendszabályai megakadályozzák, hogy a termelők és a kereskedők *szabadon versenyezzenek egymással* és egyetlen törekvésük az legyen: minél jobbat adni minél olcsóbban.” (A színházi előadásokra, mint kultúrjavak termelésére vonatkoztatva ezt az elvet vallja vitában Kárpáti Aurél.) Ezzel a felfogással szemben *Marx* volt az, aki kiszakította magát a tőkés termelési rend ideologikus légköréből és rájött, hogy „a társadalomnak megkívánt megváltoztatása nem érhető el más módon, mint hogy megszünteti a termelésnek azt a módját, amelyben a termelőeszközök egyesek kezében vannak és a termelők nem közös terv szerint produkálnak, hanem ötletszerűen, jobban mondva úgy, hogy mindegyik pusztán a saját előnyét tartja szeme előtt.” A tervgazdálkodás elvének átvitele a kultúrjavak termelésének világába tehát a marxi elgondolás adaptálása. Arról én nem tehetek, hogy mind a szindikalista párttitkárból fasiszta diktátorrá lett Mussolini, mint pedig a nacionalizálódott szocializmus megalapítója, Hitler *ellopta* rendszere számára ezt a marxi doktrínát, amely szerint az élet tervszerű irányítása biztosíthatja csak a magasabb színvonalat – Marx szerint – gazdasági téren a proletariátus élet-színvonalát, kulturális téren pedig – szerintem – a tömegekkel szerves kapcsolatban álló határművészetek (film, színház, rádió) szellemi színvonalát.

A Lunacsarszkij-féle színházpolitika nagy eredményeire, a moszkvai színházkultúra színvonalának hihetetlen emelkedésére és az orosz némafilm-gyártás felejtethetetlen remekműveire, Eisenstein, Ozep, Pudovkin alkotásaira a Magyar Rádióban igazán nem utalhattam. Ezért az orosz-epigon olaszra céloztam. A németekkel való együttműködésig ugyanis Olaszország kopírozni próbálta a moszkvai művészetpolitikát. A hivatkozást tehát az olasz példára annál kevésbé lehet politikai fasizmusnak nevezni, mert 1934-ben az olasz királyi akadémia nemzetközi színházi kongresszusára a hivatalos Németországból senkit sem hívtak meg, ezzel szemben Maurice Maeterlinck, Jules Romains, és más világnagyságok mellett a moszkvai Tairov képviselte a haladó szellemű rendezőművészetet.

Könnyű mondatrészleteket tendenciózusan csoportosítani, azokban az inkriminált *Beszélgetésben* Kárpáti Aurél és én kiegészítjük egymást: a szerepek tervszerűen voltak felosztva és az egyik beszélő mondanivalója nem érhető a másik replikája nélkül, a mondanivalók egymást kiegészítik, néha tudatosan vállalva a látszólagos félreértést egymással szemben, hogy utóbb módunk legyen pontosabban és plasztikusabban körül írni azt, amit mondani akartunk. Éppen Nagy Adorjánál, a kommunista párt tagjának kellene értékelní a záró-replikámnak következő mondatát: „Ma nem több szabadság kell, hanem több fegyelem, megkötöttség, az egyén alárendelése a közösségnek, az intézmények alárendelése a trónjukat vesztett eszméknek.”

Évekkel a Nemzeti Színház igazgatásának átvétele előtt hangzottak el ezek a mondatok. Arra nézve, hogy miképpen értelmezendők, illetve mint a Nemzeti Színházának vezetője a „vil[lágné]zeti színházat” hogyan értelmeztem, *félreérthetetlen* megvilágítását adtam 1935 szeptember 2-án elhangzott programbeszédemben, amely teljes terjedelmében megtalálható a

Magyar Történelmi Társulat kiadásában megjelent *Iratok a Nemzeti Színház történetéhez* című forrásmű 819–827. sz. oldalain. Ez a program lebegett a szemem előtt 9 esztendei színházigazgatói tevékenységem alatt. Megítélésem szerint ez a megnyilatkozás dönti el a színházvezetői magatartásomat és egyben módot nyújt arra, hogy évről évre vizsgálat tárgyává tegye bárki: milyen mértékben maradtam hű célkitűzéseimhez és mennyit váltottam programomból valóra. Az inkriminált rádió-vita-részlet helyes kommentálására nézve utalnom kell a Központi Híradónak nyugdíjkérelmi ügyemmel kapcsolatban indított igazoltatási eljárása során tett és gyorsírással felvett vallomásomra, valamint igazgatói programbeszédem 6. pontjára (id. m. 824-825 old.) „Hiszem az öncélú, l’art pour l’art színházzal szemben az erkölcsi világrend szellemét sugárzó színház korszerűségét. Amikor ellene szólok az öncélú teatralitásnak, nem programra gondolok, *különösen pedig nem politikai programra*. Időtlen és örök eszményekre gondolok, olyan világnézeti erkölcsi tartalomra, amely nem művészietlen és színpadiatlan meztelenséggel a szavakban és szavakon keresztül, hanem közvetve, a szavak, a cselekmény mögött a szereplők játékában, ha színpadi színek és vonalának ritmusába él. Gondolok a görög tragédiák ethoszára, a Shakespeare-i dráma erkölcsi igazságszolgáltatására, egy, *Az ember tragédiája* magasabb etikájára, mindenre, ami igazi költészet és igazi színház is egyben.”

De későbbi Nemzeti Színházi programadásomtól függetlenül a vita második része a *Költő és rendező* viszonyáról senkit sem hagyhat tévedésben afelől, mint értelmezhető az inkriminált passzus. Ebben a második beszélgetésben hitet teszek a költőt interpretáló rendező-művész hivatása mellett, félreérthetetlenül követelve elméleti és gyakorlati tudásom alapján ama lehetőség megteremtésének megadását, hogy a mi magyar elmaradt, konzervatív, poros színházasdit játszásunkkal szemben még Max Reinhart művészi programján is túlhaladó Leopold Jessner színházrendezői elvei alapján alkalmat nyerjen a legfiatalabb magyar rendezőnemzedék képességeinek bemutatására. Aki a szociáldemokrata Leopold Jessner színházrendezői tevékenységét és színházvezetői működését ismeri, az nem állíthat olyan paradoxont, hogy aki művészileg Jessner híve, politikailag fasiszta lehet. Amikor Nagy Adorján azt állítja, hogy én két vitában a szerinte „totális színház” mellett török lándzsát, az egy tetszetős politikai szólamnak a színházkultúrára való alkalmazásával felületes és felelőtlen frázist gyárt csupán, miközben elfeledkezik arról, hogy az egy kézben összpontosított – szerinte „diktatórikus” – színházvezetés egyáltalában nem fasiszta találmány: első prófétája minden idők legnagyobb színházra reformátora, Gordon Craig, akinek eszményeiből merítettek inspirációt a Sztanyiszlavszkij után következő orosz rendező művészek, Vakhtangov, Tairov, Mejerhold, Granovszki, stb. Ha ismerné Nagy Adorján ezeknek a rendezőknek színpadművészeti elveit, sokkal inkább vádolhatná „totális színházra” való törekvéssel az új orosz színházművészet megalapítóit, mint engem, aki pontosan és világosan körvonalaztam második beszélgetésem során, hogy milyen keretek között teszem magamévá a rendezői szuverenitás elvét.

A két *Beszélgetés* egész terjedelmében rendelkezésre áll elfogulatlan értelmezés céljából, erre azonban nem Nagy Adorján hivatott, aki mind a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban lefolytatott igazoló eljárás során, mint pedig a Központi Híradónál történt kihallgatásom alkalmával *maga vallotta, hogy elfogult velem szemben*. A VKM III. sz. igazolóbizottsága az anyagot kiadta Nagy Adorján vádjával együtt véleményezés céljából Dr. Kulcsár Adorján bizottsági tagnak, akinek referátuma, továbbá Gerevich Tibor dr. egyetemi tanárnak az 1935 előtti olasz művészetpolitikára vonatkozó szakértői meghallgatása után úgy döntött, hogy a Nagy Adorján által inkriminált két *Beszélgetés* nem alkalmas arra, hogy vád tárgya legyen. Elfogultságára mi sem jellemzőbb, hogy ő, aki kifogásolja szabadság korlátozására vonatkozó kijelentésemet, még annyi szabadságot sem enged meg nekem, hogy művészi kérdésekről Kárpáti Auréllal vitatkozzam.

Ami a petíciónak azt a vádját illeti, hogy az évkönyv a Nemzeti Színház félévtizedes munkájának ismertetése során Giovachi Forzano *Caesar* című darabjának bemutatásával kapcsolatban dicsérő jelző kíséretében emlékezik meg Mussoliniról, csupán annyit kívánok megjegyezni, hogy a cikket *nem én írtam*. Sőt magát az évkönyvet sem én szerkesztettem. Sajnos elfoglaltságom nem adott rá módot, hogy kellő ellenőrzést gyakorolják a megjelenő cikkek felett és így történhetett, hogy nemcsak az inkriminált mondat csúszott bele valamelyik munkatársam által szerkesztett beszámolóba, hanem olyan tárgyi és adati tévedések is, amelyeket, ha látom a cikket, semmi körülmények között nem hagyok megjelenni. Az évkönyvet az „igazgatóság” adta ki, amelynek fogalma alá titkárok, dramaturgok, lektorok, előadásfelügyelők egyaránt tartoznak, a felelős kiadót pedig pontosan megjelöli az évkönyv Dr. Liszt Nándor titkár személyében. Zsindely Ferenc akkori államtitkár által rám oktrojált és később exponált jobboldalivá alakuló erősen alkoholista titkárom éppen elég kellemetlenséget okozott nekem és nem rajtam múlt, hogy amikor el akartam távolítani a színháztól később, fölöttes hatóságom nemcsak hogy visszatartotta, de anélkül, hogy szolgálatát ellátta volna, teljes fizetést utalt ki számára. Az ő felelős ellenőrzése mellett megjelent évkönyv sokszáz oldalának egyetlen inkriminálható mondataért nem érzem magamat felelősnek.

A fentiekben kívántam összefoglalni a petíciónak e kettős vádját, írásban, annál is inkább, mert már harmadszor próbálja ezt az ügyet az önmaga által is elfogultnak tartott Nagy Adorján ellenem felhasználni.

Dr. Németh Antal

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Gévelt szöveg, nyolc oldal, gévelt oldalszámok a lapok tetején: 1–8. Kézzel aláírva, javítva, helyenként golyóstollal, máshol ceruzával aláhúzva.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, (kék ceruzával): 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, (pirossal, áthúzva): 70.

A „Vachtangov, Tairoff, Granovszkij” névváltozatokat használja.

Nagy Adorján válasza november 19-én kelt. *A színpad*-vitán túl világnézeti és műsorpolitikai kérdéseket érint.

Németh Antal később erre a *Jelentés* című szövegre is válaszol írásban, huszonkilenc gépelt és nyolc kéziratos oldalon fogalmazza meg a Nagy Adorján érintette ügyekben az álláspontját.³⁹ A népbíróságra került anyagok között ez a válasz nem azonban található meg, tehát valószínűleg nem küldte el, csak előszóban idézhette, illetve későbbi válaszaiban használhatott ebből részeket.

Nagy Adorján: Jelentés Dr. Németh Antal Feleletéről *A színpad*-ban megjelent vitán alapuló vádra

Alulírott, mint a Magyar Színészek Szabad Szakszervezetének megbízottja az igazolás alá vont tárgyalásának egész folyamán tartózkodtam attól, hogy tanúvallomással befolyásoljam az i. t. Bizottság ítéletét. Miután azonban dr. Németh nem áttalott *Feleletében* személyemmel foglalkozni, ezzel arra kényszerített, hogy ez irányú megállapításaira is megtegyen megjegyzéseimet.

Hogy én *tudatlan vagyok-e* vagy sem, annak megállapítása nem reám tartozik. Egyről azonban biztosíthatom igazolás alá vontat: soha ő engem olyan tudatlannak nem tarthatott a múltban – amikor rendezői szerződéssel tisztelt meg – és nem tarthat a jövőben, mint amilyen tudatlannak tartom én magamat és minél többet olvasok, ez a véleményem önmagamról annál jobban erősödik. *Ebben, tehát, megegyezünk.*

Második állítása, hogy én magam *elfogultnak* vallottam magam véle szemben: a valónak egy kis ferdítésével született meg, mert mindkét igazolási eljárás során, tanúvallomásaimban, annak a meggyőződésemet adtam kifejezést, hogy ő mint a Nemzeti Színház igazgatója *antiszociális* magatartást tanúsított, továbbá hogy a Rádióban tartott előadásában (amelyet *A színpad* közölt, valamint igazgatói gesztioiban *opportunist*a módon a fasizmus kiszolgálója volt. Vallomásaimban előbb *antiszociális* magatartásával foglalkoztam és kijelentettem, hogy *ebben* a kérdésben *elfogult* vagyok, mert vélem, mint alkalmazottjával is antiszociálisan járt el. Az i.t. Bizottság lehet a tanúm arra, hogy ezzel a ténnyel eddig nem foglalkoztam és ezentúl sem kívánok, ha írásos bizonyítékokkal rendelkezem. Nem lehetek azonban *elfogult* Németh A. dr. politikai magatartásának megítélésében, nemcsak azért, mert az ítélet meghozatalában sem a megelőző két, sem a jelenlegi eljárás során nem vettem, ill. nem veszek részt, hanem azért sem, mert *tényekről* van szó, amelyeket Németh dr. részben elkövetett, részben előidézett.

Nem lehet vitás, hogy egy ember politikai magatartása csak szavainak és cselekedeteinek összevetéséből tisztázható, különösen nem vitás akkor, ha Nemzeti Színház volt igazgatójáról van szó, akinek személyre is áll igazolás alá vont megállapítása: „...megválasztásában tekintetbe jön *világnézete* is...” mert „...valamiféle meghatározott világnézetnek romboló, vagy építés sugarait szórja a publikum lelkére.” (*A színpad*. II. évf. 4. old. 6. bek.)

Milyen ez a *világnézet*?

A Rádióban elhangzott és *A színpad*-ban nyomtatásban megjelent vita során a következő elveket hangoztatta is védelmezte:

1. jogosságát a cenzúrának (4. old. 6. bek.)

³⁹ OSZK Kézirattár N.A. Fond 63/75. 86–123.

2. jogosságát a művészi szabadság korlátozásának (5. old. 1–2. bek.)
3. jogosságát a fasiszta államhatalmat birtokló politika diktatúrájának (6. old.)

Állításainak igazolására Olaszországot hozta fel példaképnek, és amikor a vita másik résztvevője, *Kárpáti Aurél* Németország túlzásaira, elrettentő példájára hivatkozott, igazolás alá vontnak egyetlen elítélő szava sem volt, és nemcsak hogy legalább enyhe rosszallásának nem adott kifejezést, hanem még valamelyik nyugati demokráciára, pl. a *Comédie Française*-re sem hivatkozott, ahol pedig az állam politikai befolyása egészen másként nyilatkozott meg, mint akár Olasz-, akár Németországban, vagy akár nálunk.

A *színpad* című lap szerkesztőinek személyesen zárja ki és nem cáfolja meg a fenti tényeket, csak *Hont Ferenc* és *Staud Géza* dr. demokratikus gondolkodásáról tesznek tanúságot, akik lapjukban helyet adnak egy fasiszta gondolkodású színház-ideológus (Németh A. dr.), és egy demokratikusan gondolkozó színikritikus (*Kárpáti A.*) vitájának.

Az sem menti igazolás alá vontat, hogy, amint állítja: *évekkel előbb* hangzott el fenti vita a Rádióban, mint ő igazgató lett, mert

1. nem hangozhatott el évekkel előtt, hiszen Hitler csak 1933 elején vett át az uralmat, Németh dr. pedig 1935 májusában kapta meg igazgatói megbízását, márpedig a vita nemcsak ezt, hanem még a Rádióhoz való kinevezését is jóval megelőzőleg folyt le, ha emlékezetem nem csal: 1935 telén.

2. A *színpad* című lap második évfolyamában jelent meg a vita és a lap I. évfolyama 1935-ben jelent meg.

Az utóbbi megállapításnak van egy másik következménye is: az akkori időket tekintve igazán elhíihető az igazolás alá vontnak az az állítása, hogy a Rádióban túlzott merészség lett volna az orosz példára való hivatkozás, de miért nem használta fel ezirányú véleményének leszögezését, legalább egy célzás formájában? Talán csak nem a szerkesztők személye miatt?

De bármennyire kétséget kizáró is igazolás alá vontnak fent közölt politikai állásfoglalása, a kérdés végleges és minden végtelenségbe nyújtható vitát elkerülő eldöntését azok a *tények* határozzák meg, amelyeket igazolás alá vontnak és Csávojszky Vince tanúnak egybehangzó állítása szerint *hivatalos kiadványokban: Nemzeti Színház 1941* és az 1941/42-es 1942/43-as *Beszámoló*kban találhatunk.

Ezeket a tényeket pedig nem gyengíti az, hogy igazolás alá vont felsorolja az „igazgatóság” fogalma alá tartozó tisztviselőket, gondosan kifelejtve közülük magát az igazgatót, aki – és ezt talán igazolás alá vont sem tagadja? – mégiscsak elsősorban és teljes mértékben felelős mindenért, ami vezetése alatt történt a Nemzeti Színházban.

És nem gyöngíti azt sem, hogy igazolás alá vont most át akarja hárítani a felelősséget Dr. *Liszt Nándorra*, mert ha igaz az, hogy ezt a „sötét fasisztát” (Major Tamás szavai) a szélsőjobb oldali politikus *Zsindely Ferenc* oktrojálta rá a Nemzeti Színház volt igazgatójára államtitkár korában, akkor a volt igazgatónak kétszeresen vigyázni a kellett volna arra, hogy az az ember, aki részint „Listius” álnéven, részint a saját neve alatt, nem is jobb oldali, hanem egyenesen *nyilasérmű* cikket írt a kormány félhivatalos *Esti Újságjában*, vagy egyáltalán ne juthasson ahhoz, hogy *színészetünk történelme* szempontjából annyira fontos dokumentumokat ő jegyezze fel, szerkessze egyben, csoportosítsa, vagy ha erre is „rákényszerítette” a minisztérium, amit még eddig az igazolás alá vont sem állított, akkor alaposan ellenőrizni ellenőriznie kellett volna. Különös nyomatékot kap Németh dr. e téren elkövetett „mulasztása”, ha meggondoljuk, hogy a *Nemzeti Színház 1941* című almanach ingyenes szétosztására került a színház több ezer bérlője között, és így nem csak egy kis publicitású történelmi munkát, hanem egy *propagandairat* irányítását bízta a „sötét fasiszta” *Liszt Nándorra*.

Liszt Nándorra vonatkozóan a Központi Híradó igazolóbizottsága előtt egy másik vád is elhangzott, amelyre nem felel Németh dr. és ez az, hogy a „ráoktrojált” titkárt a *Nemzeti Színház hivatalos ódaköltőjévé* avatta. A jobb oldali politika előretörésének időpontjától,

pontosabban: 1939-től kezdődően – két kivételtől eltekintve – minden alkalommal Liszt Nándor versét szavaltatta el a Nemzeti Színház valamelyik prominens tagjával:

1939. okt. 6. (P. Márkus Emília), 1940. szept. 11. a kolozsvári bevonulás napján (Lehotay Árpád), 1940. okt. 25. a magyar színjátszás 150. évfordulóján (P. Márkus Emília), 1940. okt. 17. a Városi színházban a 150. évfordulóra rendezett előadáson (P. Márkus Emília), 1940. dec. 5. (Garamszeghy Sándor), a 150. évfordulón a Nemzeti Kamaraszínházban is elmondatta Liszt versét (Tárnai Ferenc), 1941. szept. 21-én Széchenyi emlékeztetőre, 1942. dec. 5. (Nagy István).

Két esetben tett kivételt: 1937. dec. 5-én és 1939. nov. 16-án „a nemzeti hadsereg diadalmas bevonulásának huszadik évfordulója alkalmából”, amikor is *Somogyvári Gyula* verseit mondatta el.

Liszt Nándor helyzetét a Nemzeti Színházon belül is igyekezett erősíteni részint azzal, hogy előadatta *Asztalos* Miklós társaságában írott darabját, amelyben a fasizmus ideológiájának megfelelően, a „nemesi és jobbágy osztály jóízű képviselői” igyekeztek elterelni a figyelmet a parasztkérdés akkor már mind jobban égető problémájáról (202. old.), részint azzal, hogy 1941. aug. 16-án reá bízta társulati gyűlés megnyitását, amely tisztséget eddig mindig a Nemzeti Színház valamelyik örökös tagja töltötte be.

Igazolás alá vont hűségesen támogatta a múlt fél- és egészfasizta vezetőinek *militarista-imperialista* politikáját is:

1938. okt. 7-én „adták át a Nemzeti Színház lobogóját egyik felvidéki csapat megbízottjának. Németh igazgató lelkes szavak kíséretében biztosított a bajtársakat a színház együttérzéséről” (Almanach: 74. old.).

1939. február havában a „Felvidék visszacsatolásának emlékére a színház nemzeti színű zászlót ajándékozott a Losonczi magyar Dalegyletnek” (Almanach: 75. old), pedig, ha színház vezetője nem kifejezetten militarista szellemű, és ezt nem akarta volna hangsúlyozni is, az ország első színháza más ajándékkal is kedveskedhetett volna egy kultúregyesületnek.

1941. február 22-én felújítja az *Elnémult harangok* című, kifejezetten románellenes darabot, amivel csak még jobban elmélyítette a két szomszéd közötti viszályt, márpedig azt tudnia kellett, hogy a darab bemutatója idején is milyen erős visszatetszést váltott ki mind az erdélyi, mind a regátbeli románság körében. 1941. nov. 11-én Katona József születésének évfordulóját használja fel arra, hogy a színészek munkáját kapcsolatba hozza a fronttal (*Beszámoló* 10. old. Szöveg a Bizottság kezében).

Az idézett tény kétséget kizáróan megmutatja, hogy miért és kinek az intenciójára állapítja meg az 1941/42-es *Beszámoló* (1. old.), hogy a „német-orosz ellenségeskedések kitörésével elkerülhetetlenné vált, hogy a magyarság is fegyverbe lépjen” és miért és kinek az intenciójára szólította fel a *Beszámoló* a Nemzeti Színház tagjait, hogy munkájukkal megbízható támaszai és segítői legyenek a fronton küzdőknek és miért fokozta a munkáját „a lehetőség szélső határáig”?!

Csak militarista-imperialista szellemnek lehet tulajdonítani, hogy 1941. dec. 6-án „szolgálatra jelentkezik” a kormányzó előtt és „munkahadseregnek” kéri tekinteni a Nemzeti Színház tagjait. (13. old. Szöveg a Bizottság tagjai kezében.) Valamint, hogy 1942. augusztus 1-jén megnyitó beszédében a háború mellett sorakoztatja fel a Nemzeti Színház tagjait (2–3. old. Szöveg a Bizottság kezében).

Igazolás alá vont a tárgyalások során sokat hangoztatta, hogy baloldali írókat is szóhoz engedett jutni, de arról már nem beszélt, hogy ő volt az is, aki az *író társadalom jobboldali* szárnyának is szócsövétül szolgáltatta ki a Nemzeti Színház színpadát (*Asztalos* Miklós, Dékány András, Kovács Aladár, Liszt Nándor, Nyíró József stb.), de csak akkor, ha olyan témához nyúltak, amely még csak egy rossz szóval sem illeti a németeket, mert amikor a jobboldal világnézete szempontjából kifogástalan *Kodolányi* János megírja *Földindulás* című darabját és ebben kifejezetten a *svábság* ellen fordul, Németh dr. nem nyitja meg előtte a

Nemzeti Színház kapuit. De megnyitja a náci színház-ideológus Hans *Johst* előtt, *Forzano* Mussolini-sugallta darabja előtt, a náci érzelmű svájci író John *Knittel* előtt és még ma is büszkén hivatkozik *Feleletében* Jules *Romains-re*, a kollaboráns francia íróra.

Ezekből a tényekből derül ki az a világnézet, amely érthetővé teszi, hogy miért kellett 1939-40-ben, amikor az Almanach megállapítása szerint: „a Nemzeti Színház művészgárdáját, pénzügyi nehézségek miatt, nem nyílt mód újabb tagokkal gyarapítani”, *vendég szerepeltetni* Páger Antalt, noha a szerepe a következő színészek voltak alkalmasak a színháznál: Abonyi Géza, Petheő Attila, Timár József, Uray Tivadar. Vagy talán a Színészkamara megalakulás[a] után sem tudta Németh dr., hogy Páger szélsőjobboldali gondolkodású?!

A Magyar Színészek Szabad Szakszervezete az előadottak összevetése után látta meg világosan azt is, hogy mi volt a háttere a *baloldali írók* sokat hangoztatott szerepeltetésének:

A hivatalos évkönyv szavai szerint: 1935 nyarán „rég liberális világnézet, befolyásának csorbulását érezve, sajtója útján koncentrikus offenzívát intézett” Németh dr. ellen, aki abban az időben még csak ideiglenes igazgató volt és veszélyeztetve látta egy hosszabb szerződés elnyerését. Ezért adatta elő baloldali felfogású írók (Boros E., Földes I., Török S.) darabjait. Ezért jelent meg a közismerten baloldali Fészek-klubban, ahová azonban tagnak már nem vétette fel magát, ahol egyetlen egy esetet, 1935 szilveszterét kivéve, csak hivatalos alkalmakkor jelent meg (1936-ban Hóman társaságában), de már az általa divatba hozott „premiervacsorákat” nem ott rendezteti meg, és a legkritikusabb időkben, 1938 után pedig egyáltalán nem jelent meg a klubban.

Valamit azt is tudja a Szakszervezet és ezennel az i. t. Bizottság tudomására hozza, hogy mi volt az oka a *Németh-Kiss Ferenc-féle ellentétnek*: Kiss Ferenc a Nemzeti Színház igazgatója akart lenni és mert ebben a törekvésében támogatta őt *Czakó Pál* és *Patkós György*, náci- és nyilas-érmű titkárok, ezért bocsátotta el utóbbiakat a színháztól és nem azért, mert kiderült politikai felfogásuk. Amennyiben a bizottság állításunknak hitelt nem ad, kérjük az erre vonatkozó iratok megszerzését a VKM-től, valamint *Czakó*, *Patkós*, *Szücs L.* *Csávojszky V.* stb. kihallgatását.

Németh dr. lelki beállítottsága az oka annak, hogy az évkönyv 75. oldalán megjelenhetett az alábbi hír:

1939 „február elején Németh Antal személyén keresztül nagy kitüntetés érte a színházat: a *Társadalmi Egyesületek Szövetsége* társelnökévé választotta meg az igazgatót. Ez volt az első eset, hogy a vezérlő tanácsban a színházi élet reprezentánsa került be.”

Németh dr. a Központi Híradó igazolóbizottsága előtt azt állította, hogy nem fogadta el a tisztséget. Ezzel szemben meg kell állapítanunk, hogy elhatározását egyetlen lapban sem publikáltatta, a fenti idézet tanúsága szerint legközvetlenebb munkatársaival sem közölte és állításának valódiságát még ezidáig semmivel sem bizonyította.

De mind ezek a tények eltörpülnek az előtt a felvetés előtt, hogy Németh Antal dr. működésével nagyban elősegítette a *német-magyar barátság megszilárdulását*.

Németh dr. azzal védekezik, hogy a „kultúr csere-egyezmény” következtében kénytelen volt közismert tevékenységét kifejteni. Lehet. De ha ő valóban meggyőződése ellenére, parancsra tette, amit tett, akkor legalább annak a személyét kellett volna gondosan megválogatnia, aki az évkönyv 235. oldalán külön cikkben foglalkozott a németországi vendéjátékokkal. És ha nagy elfoglaltsága miatt egyetlen egy cikket sem tudott átnézni, amely az évkönyvben megjelent, ezt a cikket át kellett volna néznie, mert hiszen az évkönyv – az ő állítása szerint! – a történelem számára készült: gondoskodnia kellett volna tehát arról, hogy legalább valamennyire enyhítse a *Nemzeti Színház szégyenét* a történelem ítélőszéke előtt, ha ő is szégyennek érezte és nem diadalnak...!

A cikk írója a *Dr. Székely György*, kétségtelenül bizalmas embere Némethnek, és megbízható emberre is, hiszen Németh dr. őt ajánlja a pécsi Nemzeti Színház igazgatói székébe.

A cikk a Bizottság rendelkezésére áll. Megállapíthatja, hogy van-e egyetlen mondat is benne, amely kényszerűsége, vagy éppen parancsra, nem hivatkozik: csak utal. Ellenkezőleg ilyeneket ír: „egyes vezető rendezők barátsága nyilvánult meg kölcsönös meghívásokban...” tehát: szó sincs parancsról, kultúrcsere-egyezményről! Nem. *Kölcsönös baráti látogatásokról van szó*. Aminthogy nem is rendezett német rendező sem a Comédie Française-ben, sem a belgrádi, sem a prágai, sem a bukaresti Nemzeti Színházban, de még a mi Operaházunkban sem.

Politikáról van itt szó, mert az évkönyv nem felejt el feljegyezni sem azt, hogy Sprenger *birodalmi körzetvezető* magánkihallgatáson fogadja Németh dr.-t, sem azt, hogy a frankfurti „díszelőadáson jelen volt Göbbels *birodalmi propaganda a miniszter képviselőjében* Görner min. osztályfőnök” (57. old.).

Hangulatkeltésről van itt szó, amikor az évkönyv büszkén jegyzi fel a horogkereszttel díszített hatalmas babérkoszorút, amelyet Németh dr. kapott és amikor gondoskodás történt nemcsak arról, hogy fényképész legyen jelen annál a szégyenteljes pillanatnál, amikor a Nemzeti Színház igazgatója „kényszerült” beírni nevét a nácik vendégkönyvbe, vagy „kényszerült” kezét fogni a nácik berlini intendásával, hanem arról is, hogy ez az évkönyvbe bekerüljön.

Ha mindez nem igaz, ha mindez csak rosszhiszemű állítás, akkor miért kellett hűségesen idézni az évkönyvben *Hans Meissner*nek egyik üdvözlő beszédét, amelyben kiemeli azt „a tényt, hogy a jelen bizonyága szerint a művészet és a kard, a szellem és a hatalom együtt menetel a nagy eszmények megvalósítása felé”...? akkor miért kellett leírni, hogy a díszében megjelent „Kugel *körzeti osztályvezető is*”...?

Tervszerű munka folyt itt, amit nem a rosszhiszeműség állít ma, hanem az évkönyv krónikása is, amikor a 255. oldalon kiemeli, hogy Németh dr. személyesen vállalja H. Heinz *Ortner* náci író darabjának rendezését és az előadás utáni vacsorán a szerző meg is köszönte „Németh igazgató úrnak a szellemi együttműködés érdekében kifejtett fáradozásait.”

Meg is köszönhette, mert 1941. szeptember 17-én nemcsak a német himnusz hangzott el a Nemzeti Színház színpadán, hanem a *Horst-Wessel* is...

Nem haladhatunk ezt szó nélkül amellett a tény mellett sem, hogy egy német rendezőt különösen favorizált Németh dr.: *Hans Meissner négy darabot* rendezett be nálunk és *fivére* volt annak a Meissner nevű államtitkárnak, akiről Wesselényi Miklós azt állítja *A harmadik birodalom bukása* című könyvében, hogy Hitler jobbkeze és rendíthetetlen híve volt.

És Németh Antal megkapja *Sasrendet*. Operaházi rendezők is jártak Németországba, az Operában is jártak német vendégek, és mégsem tudok senkiről sem, aki Sasrendet kapott volna. Igaz: Németh dr. azt állítja, hogy nem kért engedélyt viselésére. Dicséretes dolog lenne, ha közli is ezt az elhatározását legalább belső munkatársaival, és nem jegyezteti fel ezt a „nagy megtiszteltetést” a *Beszámolóban* és ha a Sasrendet nem 1942. március 7-én kapja meg, amikor az orosz hadsereg és a légierő Göbbels minden beharangozása ellenére még mindig nem akart megsemmisülni és amikor az opportunisták már óvatosabbak lettek német barátságukkal: csak feljegyeztették...

És a lényeg nem is ez, hanem az, hogy *megérdemelte-e* Németh dr. a Sasrendet? Az a Németh Antal, aki a tengely minden államának akart szolgálatot tenni, mert a *Beszámoló* tanúsága szerint 1942. június 7-én *A roninok kincse* c. darabot is a „japán hőslélekűség” dicsőítésére újíttatta fel.

Ezek azok a tények, amelyek érthetővé teszik, Tormay Cecil, Kozma Miklós, Hóman Bálint hűséges famulusa az *egyetlen szabadlábbonjáró színigazgató*, aki nem a Színészek Szakszervezettől kérte igazolását, noha ennek tagjaival dolgozott hosszú éveken át Szegeden

is, Budapesten, noha ma is rendezőnek vallja magát, hanem jobbnak látta a kultuszminisztériumhoz fordulni, noha soha esküt nem tett, kinevezve nem volt, és csak szerződés kötötte az államhoz, és ez a szerződés is lejárt, amikor az ottani igazolóbizottság elé került.

A Nemzeti Bizottság XIV. Értelmiségi Igazoló Bizottságára tartozik annak megállapítása, hogy a fent felsorolt tények közül hányra *nem válaszol* Németh dr.? Módjában áll kivizsgálni azt is, miért nem nyújtotta be még mindig azt a fényképgyűjteményt, amelyre a Központi Híradó bizottsága előtt hivatkozott és amelyen megcáfолhatta volna *Hont Ferenc* állítását, amely szerint Hamburgban *Az ember tragédiája* falanszter-jelenetét szovjetcsillagok feltüntetésével adatta elő. ill. rendezte és a *Pravda* vezércikkben tiltakozott a Nemzeti Színház akkori igazgatójának felfogása és sértése is ellen.

Végül: nyugodt lélekkel bocsájtom az i. t. Bizottság ítélete alá annak eldöntését is, hogy az eddig elmondott tények után nem *megváltoztathatatlan opportunistá-e* az, aki csak *ma* csillogtatja meg marxi tudását, amelyet egész eddigi életében olyan gondosan eltitkolt? Hogy szüksége van-e ilyen emberre a magyar demokráciának? hogy ő-e az az ember, aki újjászülető Magyarországnak megfelelő „erkölcsi világrend szellemét” sugározhatná szét, amint maga írja *A színpad* idézett cikkében?

Tisztelettel:

Budapest, 1946. november 19.

Nagy Adorján

Nagy Adorján
A Magyar Színészek szabad Szakszervezetének
megbízottja.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gévelt szöveg, tíz oldal, gévelt oldalszámok a lapok tetején: 1–10. Kézzel aláírva, javítva.

Helyenként szavak pirossal kiemelve (itt: kurzív). Tollal utólagos betoldás a 8. lapon

(„hanem arról is, hogy ez az évkönyvbe bekerüljön”).

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, (kék ceruzával): 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17.

„Kárpáthy” névváltozatot használ.

Valószínűleg november 20-án kelt Németh cédulára írt levele, melyben értesíti az igazolóbizottságot arról, hogy előző napi rosszulléte okán kórházba került.

Németh Antal levele a kórházból a XIV. számú értelmiségi igazolóbizottság elnökéhez

Igen tisztelt Elnök Úr!

Elnézést kérek, hogy ceruzával írok, de a Széher úti kórházból írom e sorokat. Sajnos régi, ostrom alatti betegségem, ami legnagyobb kímélést igényelte volna – napi több órás fekvést, a járásban nagyfokú kíméletet, orvosi ellenőrzést, kúrát – az utóbbi hetek kénytelen szaladgálása és elhanyagolása következtében kiújult. Tegnap este rosszul lettem, kórtünetek léptek fel és orvosi parancsra be kellett feküdnöm ide. Mellékelem a kórházi igazolást.

Remélem, hogy orvosaim segítségével rövidesen javul trombózisom, hogy a bizottság rendelkezésére állhatok.

Teljes tisztelettel:

Dr. Németh Antal

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Ceruzával írt levél, dátum nélkül.

Elmodódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 173, (kék ceruzával): 193, (pirossal): 49.

[44]

Az Assisi Szent Ferenc Kórház orvosa, Dr. Kiss László orvosi igazolást állít ki Németh betegségről. Ebből az is kiderül, hogy Németh Antal 1945. február 6. és 1945. április 21. között, a budapesti színházak nyitásának idején is betegen feküdt.

Orvosi igazolás a kórházból Németh Antal állapotáról 1946. november 20-án

Igazolvány.

Igazolom, hogy dr. Németh Antal első ízben 1945. II. 6-tól IV. 21-ig feküdt kórházunkban pneumonia után fellépett thrombophlebitissel. Azóta is állandó orvosi kezelés alatt állott. Utóbbi hetekben állapota sokat romlott, jobb lába erősen duzzadtá vált és lázas lett. Előírásomat, szigorú fekvést, szigorú felpolcolás mellett nem tartotta be. 1946. nov. 19-én fellépő hidegrázás és jobb alsó száron tapintható thromboticus csomó megjelenése miatt a további kezelést csak úgy vállaltam, ha kórházi kezelés alá veti magát, tekintettel a bekövetkező embólia életveszélyes voltára. Dr. Németh Antalt 1946. nov. 19-én kórházunkba, mint fekvőbeteget felvettük. Előreláthatólag a gyógyulási időtartam legjobb körülmények között 2-3 hét.

Budapest, 1946. XI. 20.

Dr. Kiss László

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépirásos igazolás az Assisi Szent Ferenc Kórház (Budapest, XII. Széher út 45. Telefon ~~164-44~~ gépirással javítva: 36-17-37) fejléces papírján, kézzel aláírva.

Elmosódó lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

A kórház körpecsétjével ellátva (Assisi Szent Ferenc Kórház, Budapest, 1937).

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 100, (kék ceruzával): 107, (pirossal, áthúzva): 48.

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság hetedik tárgyalását az igazolás alá vont nélkül tartják meg. Az elnök ismerteti Németh beadványát (*Felelet...*), majd a hozzá címzett hét levelet, melyeket Németh védelmében írt Ajtay Andor, Baló Elemér, Barsi Ödön, Dávid Mihály, Dr. Szőke Sándor, Pártos Erzs, Szűcs László. Nagy Adorján pedig ismerteti *Jelentését*, melyet postán fognak megküldeni Németh Antalnak.

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság hetedik tárgyalásának jegyzőkönyve Németh Antal igazolásának ügyében 1946. november 20-án

3837/1946 szám.

Folytatólagos
Jegyzőkönyv

Felvétetett a BNB által kiküldött É. XIV. számú igazoló bizottságnak Dr. Németh Antal igazolási ügyében 1946. évi november hó 20. napján 10 órakor Budapesten, V. Markó utca 16. sz. ajtó alatti helységben tartott nyilvános tárgyalásáról.

Jelen vannak:

Adorján Antal az igazolóbizottság elnöke, Dr. Szentandrás Mihály, Dr. Bodolay Károly, Lázár Ferenc, Pfléger Dezső, Varjas László, Dr. Zolnay Kálmán és a Színész Szakszervezet részéről Nagy Adorján igazoló bizottsági tagok, Kádár Ferencné jegyzőkönyvvezető, valamint az igazolás alá vont személyesen.

Elnök a tárgyalás megnyitása után megállapítja, hogy a bizottság határozatképes. Megállapítja, hogy az előírt alakszerűségek megtartottak, a felhívás az igazolási eljárás alá vontnak lakóházában 8 napig szabályszerűen ki volt függesztve és a tanúk szabályszerűen megidéztettek.

Elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vontnak az igazolóbizottság összetétele ellen van-e észrevétele.

Ezután elnök ismerteti az igazolás alá vont írásbeli nyilatkozatát.

Született: Budapest, 1903. év május hó 19. napján, foglalkozása: író, rendező, lakása: Tárogató u. 57.

Ennek megtörténte után elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vontnak van-e ismertetett nyilatkozathoz hozzáfűznivalója, és közli, hogy úgy a bizonyítási eljárás folyamán, mint annak befejezése után módjában fog állni észrevételeit megtenni, és esetleges kérelmét, indítványát előadni.

Igazolás alá vont beküldi a csatolt orvosi bizonyítványt és ugyancsak a jegyzőkönyvhöz csatolt levelet, amely szerint beteg, és ennél fogva tárgyaláson nem jelenhet meg. A bizottság úgy határoz, hogy tekintettel arra, hogy bizonyítást már befejezte, az igazolás alá vont távollétében is tárgyalni fog.

Ezután elnök ismerteti: Szakszervezet által inkriminált részek a Nemzeti Színház hivatalos kiadványából, amelyek *Beszámoló* címen jelentek meg az 1941/42 és az 1942/43 színházi évadról, *Felelet A színpad című színháztudományi szemlében megjelent két vitával kapcsolatban emelt vádra*, Németh Antal beadványa az ig. biz. hoz. Az ig. bizottság elnökéhez postán érkezett Ajtay Andor, Szűcs László, dr. Szőke Sándor, Barsi Ödön, Pártos Erzs, Baló Elemér és Dávid Mihály által írt leveleket.

Színészek Szabad Szakszervezetének kiküldöttje felolvassa és mellékeli *Jelentését*, mely válasz Németh Antal beadványára. Zárt tárgyaláson a bizottság úgy határoz, hogy a tárgyalást 1946 november 27. napjának de. 11 órára V. Markó utca 16. fsz. 32. elhalassza, amennyiben igazolás alá vont ezen a tárgyaláson nem jelenne meg, akkor gépkocsin a helyszínre fog kiszállni, és ott fogja a tárgyalást lefolytatni.

Egyúttal a Színész Szakszervezet által benyújtott beadvány másolatát a megbízott kérésére igazolás alá vont részére eljuttatja.

Igazolás alá vont a fenti tárgyalásra írásban intézendő meg.

Varjas
előadó

Adorján
elnök

Kádár Ferencné
jktvő

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Jegyzőkönyv-formanyomtatvány, a kipontozott helyeken gépirással kitöltve, második oldaltól gépirás, kézzel aláírva.

Két oldal, gépelt számozás a második lap tetején: 2.

Elmosódó lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Az első lap fejlécén: „A B. N. B. által kiküldött É. XIV. sz. igazoló bizottságtól”, alul: „1432 Viola és Geist. Budapest.”

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 76, 77, (kék ceruzával): 83, 84, (pirossal, áthúzva): 16.

A „határozni” szó áthúzva, kézzel: „tárgyalni”.

Gombaszögi Ella tanúvallomásában hangsúlyozza, hogy Némethet demokratikus gondolkodású embernek ismeri, aki szociális szellemben igazgatta a színházat, és akit mindig művészi szempontok vezettek. Elmeséli, hogy Németh szerződtette 1935-ben a Nemzetihez, végig kiállt mellette a jobboldali támadások során, és amikor szerződése megszűnt, anyagiagi is segítette, kártérítést eszközölt ki a számára.

Gombaszögi Ella tanúvallomása 1946. november 21-én

Budapest, 1946. november 21.

Igen tisztelt Elnök Úr!

Tudomásomra jutott, hogy Dr. Németh Antal, a Nemzeti Színház volt igazgatója ellen az igazolási eljárás folyamatban van, és ennek során egyesek részéről olyan állítások hangzottak el, melyek Dr. Németh Antal demokratikus és szociális beállítottságát helytelen színben tüntetik fel. Ezért kötelességemnek tartom, hogy kijelentsem a következőket:

Dr. Németh Antal igazgatói kinevezése alkalmával engem elsőként szerződtetett újjászervezendő társulatához, és a szerződtetési tárgyalások során közölte velem, hogy az együttes összeállításánál nem hajlandó semmiféle más szempontot figyelembe venni, mint a tiszta művészi szempontokat. Ehhez képest túl akarja tenni magát az akkori sajtóban már erősen kiütközött jobboldali fajelméleti szempontokon, és minden alkalommal biztosított afelől, hogy programját kizárólag művészi szempontok fogják irányítani. A mindinkább erősödő jobboldali irányzat ellenére is kitartott ezen álláspontja mellett mindaddig, míg az egyetemi ifjúság részéről nem történtek olyan atrocitások (tüntetések, bűzbomba stb.) amelyek az előadások megtartását komolyan veszélyeztették. Midőn ez a sajnálatos irányzat megerősödött és helyzetem valóban tarthatatlanná vált, minden tekintetben segítségemre volt anyagi természetű igényeim rendezésénél, és olyan egyezség megkötését szorgalmazta felettes hatóságánál, amely igényeimet legmesszebbmenő módon kielégítette. Tudomásom szerint a felettes hatóság részéről Haas Aladár súlyos nehézségeket támasztott ezen kérés elintézésénél, Dr. Németh Antal azonban saját pozíciójának veszélyeztetésével exponálta magát jogos követelésem mellett, mely közbenjárása folytán honoráltatott is.

Dr. Németh Antalt a vele való érintkezés során mindig demokratikus gondolkodású, nagy szociális érzékű és tiszta művészetért rajongó, igaz lelkű embernek ismertem meg, és nagy örömökre szolgált, ha a jövőben vele együttműködhetnék.

E nyilatkozatom megidéztetésén során úgy a t. Igazolóbizottság, mint bármely más hatóság előtt személyes vallomásommal is hajlandó vagyok megerősíteni.

Előttünk, mint tanúk előtt:

[...]

Szűhner Gézáné

Öszinte tisztelettel
Gombaszögi Ella
Bp, Diószegi út 48/b.

Adorján Antal elnök úrnak,

Budapest.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépirásos levél, kézzel aláírva.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 149, (kék ceruzával): 169, (pirossal, áthúzva): 41.

Dr. Sárkány Lajos ügyvéd tanúvallomásából kiderül, hogy Németh Antallal ügyfele, Gombaszögi Ella képviselte során találkozott, akivel Németh a szerződésbontáskor is rendkívül méltányosan és segítőkészen járt el.

Dr. Sárkány Liszt Nándor iránt érdeklődött Némethnél, aki államtitkári nyomásra volt a Nemzeti Színház titkára, Németh pedig nem titkolta lesújtó véleményét Lisztről.

Dr. Sárkány később, az igazoló eljárást követő népbíróági perben Németh Antal védőügyvédje lesz.

Dr. Sárkány Lajos tanúvallomása 1946. november 21-én

Budapest, 1946. november 21.

Adorján Antal igazoló bizottsági elnök úrnak,

Budapest.

A napisajtóból értesültem arról, hogy Dr. Németh Antal, a Nemzeti Színház volt igazgatója ellen igazolási eljárás van folyamatban, és erkölcsi kötelességemnek tartom, hogy alábbi nyilatkozatomat i. t. Elnök úr rendelkezésére bocsássam azzal a tiszteletteljes kéréssel, hogy azt az Igazolóbizottság elé terjeszteni méltóztassék.

Nyilatkozatom tartalmát természetesen bármikor hajlandó vagyok úgy az Igazolóbizottság, mint bármely más hatóság előtt is személyesen megismételni és azt esküvel megerősíteni.

A reakciós irányzat megerősödése során az akkori kormányzat intézkedése a jelenleg Amerikában élő Incze Sándort megfosztotta *Színházi Élet* című lapjának vezetésétől és tulajdonától. Úgy Incze Sándor, mint a lap munkatársai kérésére olyan lehetőségeket kerestem, amely a kompromisszumos alapon legalább átmenetileg elkerülhetővé tegyék a vállalat teljes elkobzását és a kormányhoz közel álló helyről azt a tanácsot kaptam, hogy igyekezzem a lap részére olyan vezetőt megnevezni, aki az akkori jobboldali irányzat kívánalmainak megfelel, mert ebben az esetben a lap megmentése lehetővé válik. Ugyanerről az oldalról hozták ekkor javaslatba Dr. Liszt Nándor személyét, mint korszerű kívánalmaknak megfelelő. Ugyanebben az időben történt Dr. Liszt Nándor kinevezése a Nemzeti Színház főtítkári állására, és ugyanezen időben egy másik ügyfelem, Gombaszögi Ella színművésznő szerződésének felbontásával összefüggő kártérítési ügyben tárgyaltam Dr. Németh Antallal, és tárgyalásaink során a Dr. Liszt-féle alkalmaztatás kérdése is szóba került. Dr. Németh Antal úgy ekkor, mint későbbi tárgyalásaink során lesújtó véleményt nyilvánított Dr. Liszt Nándorról, kit jellemtelenek és tehetségtelen dilettánsnak tartott. Azon kérdésekre, hogy miért működik hát együtt vele, azt válaszolta, hogy Liszt Nándort miniszteriális elsőbbsége erőszakolta rá, egy más alkalommal pedig meg is nevezte az illetőt: Dr. Zsindely államtitkár személyében. Dr. Liszt Nándor elleni felháborodásának a legerősebb formában akkor adott kifejezést, midőn Dr. Liszt egy alkalommal Incze Sándort, ki több vitézségi érem tulajdonosa volt és az első világháborúban fejlövést szenvedett, egy újságcikkben „fejlövéses szerkesztő”-nek aposztrofálta gúnyosan és ízléstelenül.

Dr. Németh Antal egyébként a Gombaszögi Ella ügyében folytatott egyezségi tárgyalások során állandóan hangoztatta, hogy a szerződés teljesítéséhez kizárólag azon okokból nem ragaszkodik, mert ügyfeletem nem akarja kitenni azoknak a durva inzultusok, amelyek ebben az időben főleg az egyetemi ifjúság részéről napirenden voltak. Különben úgy ügyfelem jogainak elismerése és azok anyagi honorálása tekintetében a legmesszebbmenő előzékenységet és méltányosságot tanúsította, és midőn a létrejött megállapodás miniszteriális jóváhagyása vált szükségessé, minden rendelkezésére álló eszközt felhasznált ahhoz, hogy a minisztérium éspedig különösen Dr. Haas Aladár miniszteri tanácsos részéről

mutatkozó akadékoskodásokat és ellenkezést megghiúsítsa. Egy ebben az értelemben lefolyt igen erélyes hangú telefonbeszélgetésnek, mely Dr. Németh Antal és Dr. Haas Aladár között történt, fültanúja voltam.

Határozottan állíthatom, Dr. Németh Antallal folytatott tárgyalásaim során minden alkalommal az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy távol áll tőle minden reakciós előítélet és mindig a becsület és az igazság és a tiszta művészet szempontjai irányították minden gesztiójában.

Kiváló tisztelettel:
Dr. Sárkány Lajos
Budapest V. Zrínyi u. 14.

Előttünk, mint tanúk előtt:
Szuhner Gézáné
Zsoldos Jenőné

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépirásos levél, kézzel aláírva, két oldal.

Lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 133, 134, (kék ceruzával): 153, (pirossal, áthúzva): 37.

Bajor Gizi tanúvallomásában kijelenti, hogy egykori igazgatóját, Németh Antalt nem tartja jobboldalinak. Felhívja a figyelmet arra, hogy Németh zsidó színészeket szerződtetett és zsidó szerzők darabjait játszatta, egyébként pedig mindig színházművészeti szempontok vezették.

Bajor Gizi tanúvallomása 1946. november 22-én

G. Bayor Gizi

Budapest IV.
Fejér György u.10.

Adorján Antal elnök úrnak

Budapesten

Igen tisztelt Elnök Úr!

Dr. Németh Antal igazolási ügyével kapcsolatban bátorkodom Elnök úr szíves tudomására hozni, hogy Németh Antal dr.-t igazgatóságának tíz esztendeje alatt úgy színházi, mint magánvonatkozásban jobboldali érzelműek sohasem ismertem, és a fenti idő alatt tőle ilyen irányú megnyilatkozást sosem hallottam. Közismert, hogy igazgatásának első ténykedései közé tartozott, hogy a színházhoz arra érdemes, nem árja származású művészeket szerződtetett. Zsidó írók darabjait – az akkori hangulat ellenére is – előadatott.

Ami németországi rendezéseit illeti, azok tudtommal felsőbb utasításra történtek, és ha ezeket szívvel-lélekkel végezte, ez csak magától értetődik, mert mint vérbeli művész ezt másként nem is tehette. Akár Németországban, akár bárhol másutt a magyar színművészetet szolgálta, és annak magas színvonalát akarta a külföld előtt dokumentálni.

Ténykedésében szociális érzelműnek ismertem.

Tisztelettel
G. Bayor Gizi

Budapest, 1946, nov.22.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépirásos levél, kézzel aláírva.

Elmosódó lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 140, (kék ceruzával): 160, (pirossal, áthúzva): 36.

Az XIV. számú igazolóbizottság elnöke Voith Lajost – aki az első gépkocsizó vonatosztály parancsnoka volt, hivatásos katona, Horthy-tiszt⁴⁰ – tanúvallomása miatt népbíróság elé állítaná, fenyegetőnek érzett levelét megküldi a népgyűlésnek.

Voith a levélben kijelenti, hogy ő az ellenállási mozgalom tagjaként együtt dolgozott Némethel, és több pontban részletezi tevékenységüket. Németh pár nappal később, a tárgyaláson erre úgy reagál, hogy ő maga nem volt tagja az ellenállási mozgalomnak, de valóban több vonatkozásban együttműködtek Voithal, például embereket helyezett el nála, katonai igazolványokat szerzett tőle, amelyek az elhurcolástól mentettek meg üldözötteket. Gobbi Hilda június 18-i tanúvallomása, melyet a Központi Híradó Rt.-hez kiküldött igazolóbizottság előtt tett, egybevág Voith azon állításával, hogy lőszer- és fegyverszállítmányokat terveztek Gobbinak juttatni.

Voith Lajos tanúvallomása 1946. november 22-én

Tek.

Adorján Antal úrnak
ig. biz. elnöke.

Budapest

Alulírott Voith Lajos ht. őrnagy, mint a nemzeti ellenállási mozgalom igazolt tagja Dr. Németh Antal igazolása ügyében az alábbiakat írásban bejelentem:

1. Két héttel ezelőtt a lapokból értesültem az igazolási tárgyalásról, és írásban kértem tanúkénti kihallgatásomat. Ez nem történt meg. Ezért vallomásomat írásban teszem meg, mert tudatában lévén az egyedül mértékadó tényeknek, nyugodt lelkiismerettel nem tűrhetem, hogy egy ember rágalomhadjárat áldozata legyen. Amennyiben írásbeli bejelentésem sem kerülne tárgyalás és elbírálás alá, úgy kénytelen leszek a demokratikus sajtóban való tényállást publikálni.

2. Németh Antalt 1942 óta 1944. március 19-ig futólag, ez időtől kezdve az ostromig a legalaposabban ismertem. A futólagos ismeretség feleségem, Mészáros Ági, a Nemzeti Színház tagja révén történt, márciustól, a német megszállástól kezdve a közös sors és a magyar gondolat fűzött össze bennünket, távol a színházi világtól.

3. Németh távozásakor a Nemzeti éléről, kerültem vele szoros nexusba, amikor feleségeink Balatonfüreden voltak és mi nap mint nap együtt voltunk. Már ekkor teljesen tisztán látta a katasztrofális háború kimenetelét és lázongott, hogy nincs harcos magyar szellem, amely ez ellen valamit tenni merne. Mint katonatiszt így kerültem összeköttetésbe az ellenállási mozgalommal, melyet alakulatom megbízható katonáival szolgáltam. Első belépő rendfokozat nélküli honvédem Németh Antal volt. Hogy mi, a *Sólyom* csoport mit tettünk, az ma már közismert.

4. A nyilasok uralomra jutásakor Németh feleségével együtt hozzám költözött és ott bújt meg, félve Kiss Ferenc várható bosszújától.

5. Kívánságára bevettem az alakulatba négy baloldali érzelmű egyént, hogy az elhurcolástól védve legyenek.

⁴⁰ Voith Lajost 1947-ben lefokozták, és csak halála után, 1994-ben rehabilitálták, posztumusz ezredesnek nevezték ki. Visszaemlékezések szerint Voith egész századot szervezett munkaszolgálatosokból, saját legális legénységével pedig eljátszotta a keretlegények szerepét, így mentett meg embereket. Vö. DR. POGÁNY András, „Emigrációs aréna”. *Hídő*, 1976. július 1. 9.

6. Juhász Sári zsidó újságíró ismerősével hármásban hosszasan tárgyaltunk Wallenberggel a svéd követségen, melynek eredménye több üldözött soron kívüli menlevéllel való ellátása volt.

7. Zsidó egyéneket és családokat igyekezett segítségemmel elbújtatni vagy katonai okmányokkal ellátni. (Engel, Szabó család.)

8. Közölte velem, hogy Gobbi Hildával érintkezésben van, és megkért, hogy az illegálisan folyó lőszer és fegyverszállításokat eszközöljük részére is. Beleegyezésem után ezt közölte Gobbival.

9. A Hunnia filmgyár gépi berendezésének megmentésére – amit a nyilasok ki akartak hurcolni Németországba – Örményi Istvánnal, a Hunnia akkori főmérnökével tervet dolgozott ki. Végrehajtására csupán azért nem került sor, mert az orosz csapatok meglepetésszerűen, az elszállítási parancs kiadása előtt, Budán törtek be.

10. Legénységemet, akik közül sokan az állandó életveszélyes éjszakai lőszer- és fegyverszállítások miatt félelemmel eltelve kishitűek lettek, biztatta, bátorította, nekik a felszabadulás után a demokrácia háláját helyezte kilátásba.

11. Mindezeket bizonyítani tudják alakulatom összes tagjai. A hirtelen elérhetőket név szerint is felsorolom kihallgatásuk végett: Rónaszéki László hdgy, akkori helyettesem. Ma textilkereskedő VII. Kazinczy u. 5., Kovács János őrmester, I. Naphegy u. 19., Silye Imre szkv. IX. Ranolder u. 20., Némedi László és Szommer József volt tizedesek X. Ceglédi u. 14., Stenger Károly v. őrzetű Pestszentimre Lőrinczi út 25., Budai Miklós volt tizedes XIV. Tökölly út 44., Mnyerczán Sándor volt őrv. VI. Práter utca 82., Simon István volt honv. VIII. Örömvölgy u. 16., Durán József v honv. VI. Rózsa u. 34.

Hangoztatni kívánom, hogy ezen volt embereim, valamint távolabb lakó még mintegy 50 fő a fentiekén kívül, még továbbiakat is tudnak előadni, melyekről nekem nincs tudomásom.

Amennyiben a demokratikus Magyarországon az a hallatlan szegény előadódna, hogy a rosszindulat egy ilyen múltú embert, az ellenállási mozgalom egy tagját nem igazolná, úgy összehívom az alakulatot, hogy demokratikus formák között védjék meg egy társunkat egy igaztalan és egész mozgalmukat megcsúfolt szégyenteljes döntéstől.

Kiváló tisztelettel:

Budapest, 1946. nov. 22.

Voith Lajos
a 730. sz. ellenállási igazolv.
tulajdonosa

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépirásos levél két oldalon, kézzel keltezve és aláírva.

Elmosódó lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 167, 168, (kék ceruzával): 187, 188, (pirossal, áthúzva): 47.

Németh leveléből kiderül, hogy értesült az előző tárgyaláson történetekről és arról, hogy a XIV. számú értelmiségi igazolóbizottság elnöke kitűzte a következő tárgyalás napját, november 27-t, noha tudja, hogy az igazolás alá vont személy kórházban tartózkodik.

**Németh Antal levele a kórházból a XIV. számú értelmiségi igazolóbizottság elnökéhez,
1946. november 22-én**

Bp. 1946 nov. 22.
Szt. Ferenc Kórház

Igen tisztelt Elnök Úr!

Megkaptam az új határnapra szóló idézést.

Elnök Úr intézkedésével kapcsolatban köszönöm, hogy alkalmat ad a védekezésem és észrevételeim előterjesztésére. Azt is köszönöm, hogy közeli határnapot tűzött ki. Mindent elkövetek majd, hogy a tárgyalás a szokott helyen legyen megtartható és ha másképpen nem oldható meg, mentőautóval vittem oda magam, amit – remélem! – orvosaim meg fognak engedni!

Maradtam teljes tisztelettel:

Dr. Németh Antal

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Kézzel írt levél.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 179, (kék ceruzával): 192, (pirossal, áthúzva): 43.

Pethes Sándor vallomásában elmeséli, hogy Némethet a Nemzeti Színház egyik egykori altisztje, aki nyilas lett, és akit ezután Németh elbocsátott, hogyan kereste azért, hogy „kinyírja”; ezzel megerősíti, hogy Németh igazgatót ténykedését állandó szélsőjobboldali támadások és indulatok kísérték. Kijelenti továbbá, hogy a németországi turnén az ellátás megfelelő volt.

Pethes Sándor tanúvallomása 1946. november 23-án

Budapest, 1946, november 23.

Pethes Sándor
a Nemzeti Színház tagja

A XVI. sz. Igazoló Bizottság Elnökének,
Adorján Antal úrnak.

Igen tisztelt Elnök Úr!

Nemcsak a sajtóból, de színész kollégáim útján is rendszeresen értesültem volt igazgatóm *Németh Antal* dr. ellen folyamatba tett igazolási eljárás részleteiről. Ennek az ügynek kapcsán talán nem lesz érdektelen, hogyha elmondok egy személyesen átélt epizódot, amelyről *Németh Antal* is csak tőlem értesült hónapokkal az eset után.

A Nemzeti Színháznál működött évekig egy *Éberling István* nevű egyén altiszt minőségben, aki valószínűleg sváb eredete miatt korán beférközött Czakó-Zwick Pál kegyeibe. Csakhamar nyilas lett, és az eszmetársak szokásaihoz híven különféle csalásokat követett el. *Németh Antal* kidobta a színházból, mire ő a Kiss Ferenc-Gárdos Kornélia klikk testőrijével szegődött. A „hatalomátvitel” után rohamcsoporthoz vezető lett és az ostrom alatt egyszer megjelent teljes adjusztirungban, felfegyverkezve csapatja élén abban a házban, ahol laktam, és követelte tőlem, hogy mondjam meg, hol lakik vagy hol bujkál *Németh Antal*, mert ő „ki akarja nyírni”.

Próbáltam lebeszélni, de amikor láttam, hogy makacsul kitart elhatározása mellett azt hazudtam neki, hogy „nem tudom *Németh Antal* lakhelyét”. Erre kénytelen-kelletlen eltávozott.

Ez az utolsó epizód csak betetőzése volt annak a gyűlöletnek, amellyel a nyilasok *Németh Antallal* szemben viseltettek és amelyek a nyilas *Magyarságban*, *Összetartásban*, *Virradatban* megjelent cikkek százai bizonyítanak.

Különben én is részt vettem a Színház frankfurti és berlini vendéjátékaiban, amellyel kapcsolatban azt hallom, hogy egyik kollégám az ellátás pontatlanságára nézve emelt panaszt. Ki kell jelentenem, hogy a színház vezetősége részéről a lehető legnagyobb pontossággal jártak el irányunkban, hogy az akkori viszonyokat messze meghaladó kényelemben (külön vasúti kocsik stb.) részesültünk. Egyetlen felpanaszolható esetre sem tudok visszaemlékezni. A fentieket hajlandó vagyok élőszóval elismételni és esküvel bizonyítani.

Maradtam teljes tisztelettel

Pethes Sándor

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépelvél, kézzel aláírva.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 130, (kék ceruzával): 150, (pirossal, áthúzva): 45

Ungváry László tanúvallomása Petheséhez csatlakozva Abonyi Géza vádjaira válasz:
Ungváry a Nemzeti Színház németországi turnéján Németh magatartását nem tartja antiszociálisnak, az ételmezést, ellátást kielégítőnek véli. Azt is megjegyzi, hogy a turné kizárólag művészi célkitűzéseket valósított meg (tehát nem politikaiakat).

Ungváry László tanúvallomása 1946. november 23-án

Adorján Antal úrnak, a
XIV. sz. Igazoló Bizottság elnökének.

Igen tisztelt Elnök úr!

Tudomásomra jutott, hogy Németh Antal dr. szociális magatartásával kapcsolatban felmerült az Igazoló Bizottság előtt a kizárólag művészi célkitűzést követő németországi vendégjátékok ellátásának ügye. Ezzel kapcsolatban – én, aki szintén részt vettem ezen az úton – a következőket mondhatom el.

Az út folyamán ellátásunk a lehető legkitűnőbb volt, tekintve, hogy már Budapestről előkészítették a vendégjátéknak az ételmezési programját is, sőt személyenként megkaptuk az összes ételmiszerjegyeket is, arra az esetre, ha netán programon kívül kellett volna étkeznünk. Ha valaki a szállodákban előkészített vacsorák valamelyikéről lemaradt volna, és jegyei segítségével sem tudott volna ételmiszerhez jutni, az csak az illető nagyfokú ügyetlenségével volna magyarázható.

Németh Antal rendszerint ugyanazt fogyasztotta, mint mi, és nem tudok arról, hogy valamilyen feltűnő étkezést folytatott volna – tekintve, hogy Németországban erre akkoriban már mód sem nyílott.

Fentieket hajlandó vagyok éлőszóval is előadni és fogadalomtétellel megerősíteni

Teljes tisztelettel

Budapest, 1946. november 23.

(Ungváry László)
a Nemzeti Színház tagja
Ungváry László

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépelte levél, kézzel aláírva.

Elmosódó lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 171, (kék ceruzával): 191, (pirossal): 44.

Gózon Gyula, aki Németh Antal mellett már két alkalommal tanúskodott (a VKM második tárgyalásán, 1945. december 5-én, és a Központi Híradó Rt.-hez kiküldött igazolóbizottság előtti harmadik tárgyaláson, 1946. június 25-én), ezúttal írásban is rögzíti tapasztalatait Némethtel mint igazgatóval, elmondja, hogy Németh 1938-ban szándékosan azelőtt újította meg a szerződését, hogy hatályba lépett volna az első zsidótörvény. 1941 után már nem tudta ezt ismét megtenni, de feleségének a fizetését fölemelte. 1944-ben szerepeltette Gózont a Rádióban is.

Gózon Gyula tanúvallomása 1946. november 24-én

Adorján Antal elnök úrnak,
a XIV. sz. Igazoló Bizottság Elnökének!

Tanúvallomás *Németh Antal dr.* igazolása ügyében.

Hetek óta figyelemmel kísérem a sajtóban Németh Antal dr. ellen indított igazolási eljárást, bár én mind a VKM igazolóbizottsága előtt, mind pedig a Központi Híradónál lefolyt vizsgálat során már tettem tanúvallomást, fontosnak tartom, hogy az igazolás alá vont személy, illetőleg az alábbiakról az Elnök Úr vezetése alatt álló bizottság is tudomást szerezzen.

Németh Antal dr. 1935-ben vette át a Nemzeti Színház vezetését. Igen sok régi tagnak felmondott és ezt a lépését egyesek úgy igyekeztek beállítani mintha Németh Antal antiszemita lenne. Szerződtetésem ténye eleven cáfolata volt ennek a hiedelemnek. Én azelőtt Németh Antalt személyesen nem ismertem, mégis aközött a 12 művész között voltam, akiket igazgatói kinevezése előtt 48 órával szerződtetett. A jobb és baloldal szempontjaira annyira nem volt tekintettel, hogy az új nemzeti színházi tagok között szerepelt még rajtam kívül Gombaszögi Ella, Jávor Pál, Titkos Ilona és egy évvel utóbb Góth Sándor. Együttműködésünk ideje alatt soha nem tapasztaltam, hogy szereposztásoknál, színészek foglalkoztatásánál művészi szempontokon kívül más, napi politikai szempontok közrejátszottak volna.

1938-ban lejárt a szerződése, mivel akkoriban már erősebben érvényre jutott a hivatalos kormány intézkedésekben is, a zsidóság visszaszorításának törekvése, ennek ellenére engem és feleségemet újabb 3 évre szerződtetett, azért, hogy megelőzze a törvény életbelépését, amely naptól kezdve már nem lehetett volna szerződést kötnöm a Nemzeti Színházzal, viszont így „birtokon belül” voltam, és újabb szerződés lejártáig zavartalanul szerepelhettem az ország első színpadán. 1941-ben amikor lejárt ez a második szerződése, felhívott magához és könnyes szemekkel hozta tudomásomra: „Gózon, el kell válnunk, rajtam kívülálló okok miatt nem tudom a szerződését megújítani.” Ekkor megkérdeztem tőle, hogy ezt feleségemre is vonatkozik? Mire ő azt felelte: „Amíg a színházat én vezetem, akkor ő is itt fog maradni és igyekezni fogok megközelítőleg annyi fizetést adni, hogy kárpótoljam a kiesett jövedelmet is.”

Ezután nem játszhattam sehol. 1944-ben a legnagyobb meglepetésemre – a legnagyobb elkeseredésemben – meghívást kaptam a Rádióhoz szereplésre. Elmentem a próbára. A kollégák alig fogadták köszönésemet, és amikor Németh Antal megérkezett, a kollégák előtt megölelt és megcsókolt. Arra a kérdésemre, hogy mi történt, én ismét játszhatom a Rádióban? Erre ő azt felelte: „Ez még csak a kezdet, lesz itt még folytatás is.”

A fent megemlített esetek után, azt hiszem, felesleges lenne tovább beszélnem. A velem szemben gyakorolt gesztiókból világosan kitűnik Németh Antal szociális és emberi magatartása és a művész hitvallása, aki mindig csak a színpadnak és a munkának élt.

A fentiekre kívántam az igen tisztelt Elnök Úr és az Igazoló Bizottság figyelmét felhívni és kész vagyok ezt bárhol esküvel is bizonyítani.

Budapest, 1946. november 24.

Teljes tisztelettel

Gózon Gyula
a Nemzeti Színház tagja.

Gózon Gyula
a Nemzeti Színház tagja

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gévelt levél, géppel és kézzel aláírva.

Elsomódó lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Helyenként zöld ceruzával aláhúzva.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 166, (kék ceruzával): 186, (pirossal, áthúzva): 42.

[54]

Somlay Artúr lényegretörő tanúvallomásában kijelenti, hogy Németh Antalt mindig művészi szempontok vezették, sohasem faji vagy politikai szempontok. Noha valóban kénytelen volt a minisztérium rendelkezéseinek megfelelni, azokat sokszor késleltette vagy szabotálta.

Somlay Artúr tanúvallomása 1946. november 24-én

Tanúvallomás Dr. Németh Antal igazolása ügyében

Németh Antal doktort több mint tíz esztendeje ismerem. Ez idő alatt sohasem tanúsított szélsőséges magatartást. Mint a Nemzeti Színház igazgatója, ha kénytelen volt is fölöttes hatóságoknak, a kultuszminisztérium utasításainak eleget tenni, azokat mindig késleltette, és csak többszörös felszólítás után hajtotta végre, és nem egy esetben szabotálta a kultuszminiszter jobboldali parancsait.

A színháznál egyetlen értékmérője a tehetség volt és soha faji szempontok nem befolyásolták intézkedéseit. Fanatikus művész volt és a munka örültje. Politika nem érdekelte. Tudtommal semmiféle pártnak tagja nem volt.

Budapest 1946. nov. 24.

Somlay Artúr
a Nemzeti Színház tagja

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Kézzel, kék tintával írt levél.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Helyenként zöld ceruzával aláhúzva.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 25, (kék ceruzával): 30, (pirossal, áthúzva): 40.

„Artur” névváltozatot használja.

Léderer Ede mérnök levelén nincs dátum, november folyamán érkezhetett az igazolóbizottsághoz. A levélből kiderül, hogy Léderer Némethnek közeli ismerőse, aki jól ismeri nézeteit, őt toleránsnak és demokratikusnak tartja. Amikor a mérnököt és feleségét kiköltöztették lakásukból, majd amikor csillagos házba kellett menniük, Németh végig látogatta és segítette őket, szöktetésüket szervezte.

Léderer Ede tanúvallomása 1946 novemberében

Tekintetes *Adorján* Antal úrnak,
a XIV. sz. igazolóbizottság elnökének,

Budapest
V. Katona József utca 2/d.

Elnök úr!

A napilapokban élénk figyelemmel kísérem Németh Antal ellen indított igazolási eljárást.

Még a nyáron, amikor a Rádiónál folyt hasonló eljárás, kötelességemnek tartottam megírni az akkori elnöknek egyéni, konkrét tapasztalásaimat. Alig hiszem, hogy akkori leveletem áttették volna Önökhöz, ezért újra előadom mondanivalómat, írásban, mert fontosnak tartom, hogy az Ön elnöksége alatt működő bizottság is ismerje az igazat.

Nevezett kb. 10 év óta ismerem közelebbről és vele nagyon gyakran a legnyíltabb beszélgetéseket folytattam filozófiai, művészeti és különösen világnézeti kérdésekről. Már a kritikus idők előtt sok évvel világosan felismertük annak a veszélyes méregnek méreteit és nagyságát, amelyet a hitlerizmus, fasizmus és ennek alapelemei: az erőszak, hazugság-propaganda, embertelenség és antiszemitizmus jelentettek Magyarországra nézve. Abban az időben, amikor az úgynevezett művelt középosztályból a legtöbb ember majdnem ellenállás nélkül állott e fertőzéssel szemben, sőt az akkori uralkodó osztály nem csak hogy tűrte, hanem lelkesedéssel adta át magát a fertőzésnek, akadt egy ember, világos fejjel, az emberi egységhez való bátorsággal és a jó szándékkal, mindenütt enyhíteni és segíteni, ahol a felszabadult embertelenség korszakában lehetett, egy fehér holló. Dr. Németh a kevés fehér holló egyike volt. Ő ugyanis mindig demokrata volt, e szónak legtisztább filozófiai formájában. Mindezekre a következő bizonyítékaim vannak:

Ismeretségünk első órájában, amikor Németh még semmit sem tudhatott magánviszonyaim felől (gyermekkorom óta keresztény vagyok, de zsidó származású) elbeszélte nekem, hogy igen egyszerű körökből, „a népből” származik. Ezt egy nagy műveltségű ember szájából hallani, aki akkor a Nemzeti Színház igazgatója volt, már maga is egy demokrata bátor vallomása volt. Akkoriban pedig az antidemokratikus sznobizmus volt a divat, divat volt mesélni nemesi rokonságról, nagy családfáról, előkelő szülői házról.

A világnézeti kérdésekben nagy toleranciát árult el, nem pedig feltétlen gyáva megalkuvást az uralkodó rendszerrel szemben. Mindig a művészeti szempont dominált, ez pedig nem ismert különbséget nemzetiség, felekezet és fajok között. Felfogásának mindig individuális színezete volt, amelynél nagy szerepet játszott a személyi rokonszenv vagy ellenszenv. Még mielőtt a fajelmélet és antiszemitizmus vagy hasonló demagóg dolgok kedélytelen témáiról szó lett volna, feltűnt nekem Dr. Némethnek egy nem-előnyös nyilatkozata egy színészről, aki tudomásom szerint zsidó vagy zsidó származású volt. Engem érdekelt ez a dolog, mert egyszer egy túlérzékeny zsidónak a szájából azt hallottam, hogy Dr.

Németh antiszemita. E világos fejű, előítéletek nélküli művészembernél ezt bár valószínűtlennek tartottam, mégis itt volt a csábító alkalom ennek a kipróbálására. Szándékomat Dr. Németh nem vette észre. De teljes bizonyossággal megállapíthattam, hogy itt csak a nézetek, felfogások és érzések tisztán emberi eltérésről van szó, viszont egyáltalán nem jön tekintetbe a faj, a származás kérdése. Kérem, ez egy olyan jog, amelyet minden demokráciának meg kell adnia. Ma is igényt tartok arra, hogy bizonyos emberekről elítélő véleménnyel legyek, legyenek azok bár zsidók vagy bármi egyebek. Éppen az ilyen dolgokra kell ma súlyt fektetni, mert minden fajban, így a magyarban és a zsidókban is a kevés nemes ember között sok a kicsinyes, csúnya jellem, aki egy korszellem konjunktúrát akarja kihasználni, hogy valamilyen jelszó segítségével – reakciós vagy antiszemita, nyilas vagy németbarát – valakin bosszút álljon, aki pedig alapjában véve sem az egyik, sem a másik, mindössze csak valamiképpen nem barátja a bosszúra szomjazónak, esetleg csak más a felfogása művészeti vagy egyéb irányokban. A legnagyobb mértékben antidemokratikus lenne az ilyen nyomorúságos lelkeknek segédkezet nyújtani kicsinyes bosszújuk kiélvezésében. Ma ugyanis nagyobb szükségünk van, mint valaha olyan emberekre, akikben megvan az egyéni vélemény bátorsága.

Még sok hasonló példát felhozhatnék, de erre talán azt mondaná valaki: „Ezek csak Dr. Németh szép szavai voltak, mértékadónak a tettek.” Igen helyes, a tettek a mérvadók. A számos eset közül csak a következő párat ragadom ki:

1944-ben feleségemmel együtt azok közé az emberek közé tartoztunk, akiket már április első napjaiban rövid néhány óra alatt kitettek a lakásukból azon a címen, hogy a lakásra az esetleges bombakárosultaknak lesz szüksége. Egyelőre a szomszéd utcában egy zsidó család könyörületből befogadott bennünket. A sárga csillagot hordtuk, a legtöbb ismerős került bennünket és csak kevés ember merészelt olyan lakásba belépni, ahol emberek ezzel a stigmában laktak. Azonnal megjelent nálunk Dr. Németh Antal, felajánlott pénzt és minden egyéb támogatást – hívatlanul, kéretlenül!!! Mint a Nemzeti Színház igazgatója, általánosan ismert személyiség, akinek az ilyen látogatás azonnal a nyakát szegte volna. Hiszen ott voltak mellette Kiss Ferenc és társai. Az emberi tett ez emberi tett volt. Ehhez bátorság kellett!

Néhány hét múlva, az összeköltözés alkalmával ezt a lakást is el kellett hagynunk, és Pestre kerültünk egy „sárga csillagos házba” sok emberrel összezsúfolva. A Bazilikával szemben, tehát a város közepén állott a ház, nagy sárga csillaggal a kapuján. A nyilasok mindenütt grasszáltak a fényképezőgépeikkel, hogy a *Harc* című szennylapnak bizonyos képanyagot szolgáltatassanak és egyes személyiségeket kompromittálhassanak.

Ott is megjelent Dr. Németh Antal bátran, kéretlenül és pénztámogatásban is részesített, mert tudvalevőleg a zsidók élelmiszerjegyeire csak igen kevés élelmiszert szolgáltatott ki. Ezt megelőzőleg még azt is megtette, hogy személyesen is eljár zsidó barátainál, hogy bennünket egy csillagos házban elhelyezhessen, és ezenkívül ügyvédjét is megbízta azzal, hogy segítsen lakást keresni, mivel a kiszabott könyörtelenül rövid határidőn belül féltünk, nem tudjuk egyedül a lakáskérdést megoldani. Ekkor tudtuk meg, hogy mennyi jó ismerőse és barátja van a zsidók között. Neveket nem említhetek, mert ehhez nincs jogom. De remélem, hogy rajtam kívül mások is lesznek, akik igazolni fogják, hogy Németh Antal humánus ember, igazi demokrata, de ezen kívül bátor ember is, amit bebizonyított olyan időkben, amikor igen kevés bátor és humánus ember akadt ebben a szerencsétlen országban.

Ha nem jöhetett személyesen vigasztalni bennünket, akkor elküldte akkori dramaturgját, Szűcs urat és másokat is, hogy tájékoztasson a dolgok állásáról.

Amikor a helyzet rosszabbodott, és megkezdődtek a deportálások, fantasztikus tervekkel jött hozzánk. Felajánlott egy katonai autót, amellyel vidékre akart szöktetni bennünket és ott biztonságba helyezni egy katonatiszt barátja segítségével. Jószándékú, de nagyon merész tervnek tartottam, amely balsiker esetén mindkettőnknek nyakát szegte volna. Nem fogadtam el, mert nem akartam őt magammal rántani a szerencsétlenségbe.

Azután következett a fellelegzésnek egy kis ideje a Lakatos-kormány alatt, jött a kormányzói mentesítésének bevezetése. Dr. Németh azonnal megjelent ismét nálunk a csillagos házban, felajánlotta az eljárás közvetítését és meggyorsítását, személyesen futott a kabinetiroda főnökéhez, gróf Ambrózyhoz, és el is érte a célt, mert a kormányzói mentesítést megkaptam. Sajnos már nem használt semmit, mert jött Szálasi. Dr. Németh is kirepült közben a Nemzeti Színházból. Ezt mosolyogva mesélte nekünk, sőt büszkén, mert azt mondotta, büszke rá, hogy a banditák kidobták az állásából és nem kellett kompromisszumot kötnie a neki ellenszenves bandával.

1943 vagy 1944 eleje volt, amikor azt tanácsoltam neki, hogy bizonyos művészeti ügyben inkább a saját felfogásában járjon erre, mint az államhatalom kívánsága szerint. Erre azt válaszolta: „Ne felejtse el kérem, hogy én nem egy „színigazgató” vagyok. Én a Nemzeti Színháznak vagyok az igazgatója. Ha ezt a helyemet feladom, akkor egy nagyon veszélyes ember foglalná el, aki még a kisebb enyhítéseket sem tenné meg, amelyeket én megkísérlek.”

Igen tisztelt Elnök Úr! Ez az önkéntes jelentkezésem legyen igen szerény köszönetem jele egy ember számára, akit 10 év óta ismerek, akivel legbizalmasabb gondolatait megbeszéltem, akit x esetben segítségre késznek, humánusnak és igazán demokratának ismertem meg – sőt akiről másoknál is ugyanezt tapasztaltam – és ezt teszem nemcsak a magam lelkiismeretének kielégítésére, hanem abban a teljes meggyőződésben, hogy Dr. Németh Antalban olyan emberi és művészi értékek vannak, amelyekről ez a szegény ország nem mondhat le. Lehetséges, hogy ez az ember valamikor néhány embernek a tyúkszemére hágott, de nem mint egy embertelen világnézetnek a híve, nem mint egy feudális vagy antiszemita vagy egyéb antidemokratikus rendszernek a követője, hanem csak egyszerűen azért, mert más nézetem volt. Éppen az igazi demokrácia nyújtja azt a szabadságot, hogy az ember itt-ott más nézetet is vallhasson, mint embertársa és éppen ez a bizonyítéka annak, hogy bátor és nyílt természet. Mértékadóak csak a motívumok, hogy miért mond vagy tesz valamit az ember. Ezeket a motívumokat pedig nem lehet egyes esetekből megítélni, hanem csak a cselekedetek láncolatából.

Remélem, hogy módomban volt a fentebb elmondottakkal egy hosszabb láncdarabot bemutatni, amelyből egy humánus, demokratikus, a legjobb motívumoktól vezérelt egyéniségre lehet következtetni.

Én és feleségem hajlandók vagyunk a fentiek valóságát szükség esetén eskü alatt is igazolni.

Fogadja tisztelt Elnök Úr nagyrabecsülésem kifejezését.

Léderer Ede

Léderer Ede mérnök

XII. Kiss János altáb. u. 24/d. II.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Lila gépirással írt négyoldalas levél, kézzel aláírva.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): [162], 163, 164, 165, (kék ceruzával): [182, 183, 184, 185, (pirossal, áthúzva): 38.

1945 júliusától kezdve az igazolóbizottságoknak az általuk feddésre, vagy ennél súlyosabb büntetésre ítélt személyi adatait és lakcímét, a határozat indoklását meg kellett küldeniük a Politikai Rendészeti Nyilvántartó Hivatal számára.⁴¹ A politikai rendőrséget tehát informálták az igazolóbizottságok, és megesett, hogy ez fordítva is megtörtént.

Az ÁVO alosztályvezető rendőrezredesének levele az igazolóbizottsághoz esetleges bizonyítékokat szolgáltat Németh Antal ellen: három levelét találták meg, melyek az akkori kultuszminiszter Hóman Bálinthoz, illetve Benárd Ágost nyugalmazott miniszterhez szólnak. A levelek nincsenek csatolva az iratanyaghoz. Ezekkel Némethet az utolsó tárgyaláson, november 27-én szembesítik, amikor határozatot is hoz az igazolóbizottság.

A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának levele A XIV. értelmiségi igazolóbizottsághoz 1946. november 25-én

Tárgy: Németh Antal igazolási ügye

Népügyészrségi Részleg.
Budapest, V. Markó u 27. fsz. 12.
3978/1946. Nü. Á.V.O.sz.

Értelmiségi Igazoló XIV. sz. Igazoló Bizottság
Dr. Zolnay Kálmán min.tan. úr kezeihez

Budapest

Hóman Bálint háborús bűnös és Benárd Ágoston iratainak átvizsgálása alkalmával tárgyban megnevezettől, a fotókópiákban idecsatolt és hozzájuk intézett 3. drb. levelet találtam. Minthogy a levelek tartalmából a levélíró politikai felfogására lehet következtetni, azokat Címnek az igazolásnál történő és megfelelő figyelembevétel céljából csatoltan megküldöm.

Kérem, hogy az Igazoló Bizottság határozatáról, amely az indoklást is magába foglalja, osztályomnak rovatolt számra hivatkozással egy hiteles másolatot küldeni szíveskedjék.

Budapest, 1946. november 25.

Az osztályvezető rendeletéből:
Timár
Dr. Timár István r. ezds
alosztályvezető

⁴¹ Andrassy út 60. – Az Igazoló Bizottságok Titkárságának 9. körlevele rendelkezett erről. Ld. FEHÉR Csaba, „A demokrácia hullámhosszán – Rádiósok felelőssége vonása a második világháború után” *Forráskutatás és Történeti Segédtudományok* 13, 1. sz. (2006): 61–124, 66.

1946 őszén alakult meg az ÁVO, ekkor vonták össze az államrendőrség budapesti és vidéki szerveit, a 533.900/1946. BM értelmében. Ld. MÜLLER Rolf, „A magyar politikai rendőrség 1945–1956. Szervezettörténeti áttekintés” in *Megvalósult szükségszerűség. Az állami rendőrség megszervezése. Rendészettörténeti Tanulmányok* (3), szerk. JÁMBOR Orsolya Ilona és TARJÁN G. Gábor, 238–256 (Budapest: Rendőrség Tudományos Tanácsa, 2020). 246.

Előadó: Takács
Dr. Takács Péter Pál r.örgy.
melléklet: 3 drb.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

*A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának fejléces papírján lilával gépelt levél,
kézzel aláírva.*

A Magyar Államrendőrség [...] Politikai Rendészeti [Osztályának] körpecsétjével.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 190, (kék ceruzával): 211.

1946. november 27-én a XIV. számú igazolóbizottság a tárgyalás végén meghozza határozatát: nem igazolja, állásvesztésre ítéli Németh Antalt.

A határozat szótöbbséggel születik. A szavazatok aránya az igazolóbizottság tagjai között az igazolás mellett és ellene: 3-3. Lázár Ferenc (Független Kisgazdapárt), Dr. Bodolay Károly (Nemzeti Paraszt Párt) és Pfléger Dezső (Szociáldemokrata Párt) az igazolás mellett szavaz, és különvéleményét kéreti jegyzőkönyvbe venni.⁴² A két ún. behívott tagnak (a jogi képviselőnek és a vállalatától, munkahelytől behívott tagnak) nincs szavazati joga. A Kommunista Párt és a Polgári Demokrata Párt képviselője szavaz tehát Németh ellen, illetve a Szakszervezeti Tanács által beküldött tag. És mivel (az 1080/1945 M.E. kormányrendelet 6. §-a értelmében) szavazategyenlőség esetén az az indítvány válik határozattá, amelyiket a Szakszervezeti Tanács által beküldött tag támogat, a határozat állásvesztés.

A XIV. értelmiségi igazolóbizottság nyolcadik tárgyalásának jegyzőkönyve Németh Antal igazolásának ügyében 1946. november 27-én

3837/1946 szám.

Folytatólagos
Jegyzőkönyv

Felvétetett a BNB által kiküldött É. XIV. számú igazolóbizottságnak Dr. Németh Antal igazolási ügyében 1946. évi november hó 27. napján de. 10 órakor Budapesten, V. Markó utca 16. fsz. 32. ajtó alatti helységben tartott nyilvános tárgyalásáról.

Jelen vannak:

Adorján Antal az igazolóbizottság elnöke, Dr. Szentandrás Mihály, Dr. Bodolay Károly, Lázár Ferenc, Pfléger Dezső, Varjas László, Dr. Zolnay Kálmán és a Színész Szakszervezet részéről Nagy Adorján igazolóbizottsági tagok, Kádár Ferencné jegyzőkönyvvezető, valamint az igazolás alá vont személyesen.

Elnök a tárgyalás megnyitása után megállapítja, hogy a bizottság határozatképes. Megállapítja, hogy az előírt alakszerűségek megtartottak, a felhívás az igazolási eljárás alá vontnak lakóházában 8 napig szabályszerűen ki volt függesztve és a tanúk szabályszerűen megidéztettek.

Elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vontnak az igazolóbizottság összetétele ellen van-e észrevétele.

Ezután elnök ismerteti az igazolás alá vont írásbeli nyilatkozatát.

Született: Budapest, 1903. év május hó 19. napján, foglalkozása: író, rendező, lakása: Tárogató u. 57.

Ennek megtörténte után elnök felteszi a kérdést, hogy az igazolás alá vontnak van-e ismertetett nyilatkozathoz hozzáfűznivalója, és közli, hogy úgy a bizonyítási eljárás folyamán, mint annak befejezése után módjában fog állni észrevételeit megtenni, és esetleges kérelmét, indítványát előadni.

⁴² OSZK Kéziratár N. A. Fond 63/73. 253.

Elnök ismerteti Voith Lajos ht. őrnagy által írt és a bizottsághoz juttatott levelét. A levél ismertetése után elnök elrendeli a levél áttételét a népbiztonsághoz és a katonai politikai osztályhoz másolatban. Az eredetit a népbiztonsághoz teszi át.

Igazolás alá vont erre megjegyzi, hogy nem volt tagja az ellenállási mozgalomnak, azonban az első gépkocsizó vonatosztály parancsnokával többféle vonatkozásban szorosan együttműködött, így számos embert sikerült elhelyeznie nála és így nyugatra való kikényszerítéstől megkímélve, ezenkívül segítségére volt igazolványok megszerzésében, amely[ek] egyeseket súlyos meghurcolástól mentettek meg, különféle katonai igazolványokat volt módjában megszerezni, amit meg is szerzett különféle személyeknek, hogy mentesek legyenek az elhurcolástól. Az is igaz, hogy ő ismertette össze Juhász Sári hírlapíróval.

Igazolás alá vont elmondja, hogy az utolsó bejelentéskor a Sasrendre vonatkozólag, hogy elfogadta-e, avagy sem, erre [nézvést] Szűcs Lászlót szeretné kihallgattatni, aki kilenc évig a legszorosabb munkatársa volt, aki minden nemzeti színházbeli tárgyalásnál, minden intézkedésnél és minden levelezésénél, ami ott történt, vele foglalmaztatta meg, és az ő tudtával történt minden, ami a színházzal nemzetközi viszonylatban is történt.

Az újabb beadványra vonatkozólag, amit a Színész Szakszervezet nyolc nappal ezelőtt nyújtott be, az a megjegyzése igazolás alá vontak, hogy ott újabb momentumok merültek fel, melyről előzőleg tudomása nem volt, és ezekre vonatkozólag újabb tanúk kihallgatása válna szükségessé. Ezen felül további bizonyítási indítványa nincs igazolás alá vontak.

Az igazolóbizottság az igazolás alá vont bizonyítási javaslatával kapcsolatban megállapítja, hogy a Színész Szakszervezet kiküldöttjének újabb beadványa nem a bizonyítás továbbvitelét szolgáló irat, hanem válasz Németh Antalnak a bizottsághoz intézett és itt ismertetett iratára. Ennek folytán a bizottság a Színész Szakszervezet eme válasziratában foglaltakat eljárása tekintetében külön vizsgálat tárgyává nem teszi, ezt bizonyító jellegű iratnak nem tekinti, és ennek folytán az igazolás alá vontnak ehhez fűzött bizonyítási kérelmét magától értetődően tárgytalannak tekinti.

A jogi képesítésű tagnak arra a kérdésére, hogy Kiss Ferencel ellentéte miből származott, igazolás alá vont előadja, hogy még a 30-as évek derekán kezdődött, hogy Kiss Ferenc őt meg nem illető jogokat követelt, amit igazolás alá vont nem teljesített. Ebből sorozatosan éleződnek ki az ellentétek. Kiss Ferenc 1938. évtől kezdve törekedett vezető szerepre és kb. ebben az időben került a jobboldal politikai befolyása alá. Arra a további kérdésre, hogy mikor szűnt meg az igazolás alá vont alkalmazása, azt a feleletet adta, hogy 1944. év júniusában. Arra a kérdésre, hogy a német megszállást követően miért maradt a helyén, holott az ügyében beérkezett nyilatkozatok szerint szemben állott a jobboldallal, előadja, hogy még ebben az időben is használni vélte ott maradásával a magyar ügynek. A német megszállást követően darabokat adatott elő, amelyek az ellenállás gondolatát igyekeztek kifejezni.

Az igazolás alá vont arra a további kérdésre, hogy politikai felfogása élete során ment-e keresztül és milyen változásokon, előadja, hogy fiatalember korábban baloldali érzelmei voltak és nagyjából ez határozta meg élete további során is állásfoglalását. Hozzáteszi, hogy a színházi működése óta kizárólag szakmai vonalon, politikamentesen kívánt működni, ami hosszabb ideig sikerült is, azonban a jobboldali idők és a háború során bekövetkezett eredmények sűrűbben kiváltották baloldali állásfoglalását. Arra a további kérdésre, hogy a jobboldalról jövő támadások következtében nem volt-e kénytelen színházpolitikáját jobb fele fordítani, az igazolás alá vont előadja, hogy bizonyos személyeknél kompromisszumokra kényszerült, Kiss Ferenc, Hosszú Zoltán, [„]úgyhogy ezek tekintetében a jobboldallal szemben tehetetlen voltam. Antal István befolyása idején sikerült jobboldali pressziót gyakorolni a védekezésemre.[”]

Arra a kérdésre, hogy az igazolás alá vont igazgatói működése során tudatosan belső indításból eredő magatartásával bármivel is sértette-e a demokrácia követelményeit, az igazolás alá vont nemmel válaszolt. Arra a további kérdésre, hogy volt-e antiszemita

megnyilatkozása igazolás alá vontak, kijelenti, hogy zsidó származású személyeket mindig személyes tulajdonságai alapján, nem pedig származásra tekintettel ítélte meg, antiszemita megnyilatkozásai nem voltak.

Arra a további kérdésre, hogy a baloldali személyek ellen ezen minőségük miatt volt-e ellenérzéssel, voltak-e ellenük megnyilatkozásai, ugyancsak nemmel felelt igazolás alá vont.

Arra a kérdésre, hogy fenntartja-e azt a mai tárgyaláson tett nyilatkozatát, hogy hivatalos iratait minden esetben személyzetével végeztette, igennel felelt.

Arra a kérdésre, hogy az igazolás alá vont Hóman Bálinttal bizalmas viszonyban volt-e, majd, hogy Hóman Bálint politikai szerepéről milyen véleménye van, és hogy megváltozott-e az idők során, az igazolás alá vont előadja, hogy Hóman Bálintnak hálás volt a kinevezéséért és a 30-as években minisztersége idején Hóman bizalmasának érezte magát, politikailag a háborúba lépés idején ismerte fel Hómant, és ettől kezdve elítélte.

A jogi képesítésű tag bejelenti, hogy az államrendőrség államvédelmi osztálya átadott 3978/1946. sz. átiratával Dr. Németh Antal ügyében bizonyítékként felhasználás végett három fényképmásolatot küldött a kezeihez, amelyeket a bizottságnak az eljárás céljára átad.

1. Ismertette lett az igazolást alá vontak Dr. Benárd Ágost ny. miniszterhez 1937. december 6-ik kelettel intézett levele.⁴³ Az igazolás alá vont a levélen látható aláírását valódinak ismeri el, azonban megjegyzi, hogy ilyen levelet nem írt, hanem feltehetően titkára és ő azt szokványos levelezése során íratta alá.

2. Az igazolás [alá] vontnak gépen írt bizalmas természetű, saját írásával bizalmasnak jelzett fényképmásolat felolvasása után igazolás alá vont saját maga által írta ismeri el s hozzáteszi, hogy 1937. évben íródott ez a levele.

A jogi képesítésű tag az ismertetés után feltette azt a kérdést, hogy az igazolás alá vontak rövid idővel tett ama nyilatkozata, hogy soha antiszemita nem volt és faji alapon megkülönböztetéseket nem tett, hogyan viszonylik az ismertetett levelében az örökös tagokkal kapcsolatos antiszemita megnyilatkozásához. Az igazolás alá vont elsőben saját válaszai felfogásának ismertetésébe kezdett, majd a tárgyra térésre való felhívás után, határozottan nem nyilatkozva arról, hogy a fent írt két körülmény egymáshoz hogy viszonylik, azt felelte, hogy az örökös tagokra vonatkozó bírálat nem faji, hanem csakis szakmai szempontok alapján történt.

Olty Magdára vonatkozólag a levélben szereplő szoc. dem. párt terrorját akként magyarázza meg, hogy a városi szubvenció körül zavarok voltak, mire felment a városházára, ahol is Bánóczyval, Olty Magda nevelőapjával heves összecsapása volt, mivel úgy informálták, hogy a szoc. dem. városatyák a szubvenciót leszavaznák, amennyiben Olty Magdát nem foglalkoztatná tovább a színházban. Utána Olty Magda nevelőapjával megegyezett, kipróbálta, művészetileg megfelelőleg tartotta, ami abból is kiderült, hogy később szerződtette és állandóan foglalkoztatta a színháznál.

3. Végül ismertette a bizottság a Frankfurtból Hóman Bálinthoz intézett igazolás alá vont által saját kezűleg írt dátum nélküli levelét, melyet igazolás alá vont sajátkezűnek ugyancsak elismer.⁴⁴

Kérdésre úgy nyilatkozik az igazolás alá[vont], hogy a fényképmásolatok eredeti jeinek alaki és tartalmi valóságát nem vonja kétségbe.

Igazolás alá vont előadja, hogy a három fényképmásolatra vonatkozóan bizonyításra csak akkor tudna nyilatkozni, amennyiben egy most meg nem nevezhető valakitől felhatalmazást nem kap arra, hogy az illetőnek e bizonyítékok figyelembe nem vehető voltára vonatkozó tanúságtételét a bizottság elé vigye.

⁴³ Az OSZK Kézirattár N. A. Fond 63 nem tartalmazza ezt a levelet.

⁴⁴ Az OSZK Kézirattár N. A. Fond 63/ nem tartalmazza ezt a levelet.

A bizottság ebben a kérdésben úgy határozott, hogy a bizonyítani kívánt körülmény, vagyis a fényképmásolatok tartalmának bizonyító ereje és politikai jelentősége a bizottság megítélése elé tartozik, tehát erre nézve bármilyen kívülről személy véleménye irreleváns.

Kérdésre az igazolás alá vont előadja, hogy olyan körülményről, amelyeket a tanúkihallgatások vagy más bizonyítékok feltárása során tett észrevételeinek, valamint a tárgyalások során tett egyéb nyilatkozataiban még elő nem adott volna, nyilatkozatot tenni nem kíván.

A bizottság tagjainak nyilatkozata után a bizottság három tagja, amelyben a szakszervezeti kiküldött is részt vett, a három másik tag ellenvéleményével szemben, akik igazolását látták helyén, Dr. Németh Antalt állásának megfosztására ítélte az 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20.§ 2. bek. 4. alapján.

Lázár Ferenc kisközpárti tag az igazolását indítványozó álláspontjának és különvélemények indoklását jegyzőkönyvbe kéri foglalni. Ezután a bizottság meghozta és az igazolás alá vont jelenlétében kihirdette az alábbi határozatát.

A bizottság meghozta a következő határozatot:

A bizottság igazolás alá vontat az 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20.§ 2. bek. 4. pontja alapján állásvesztésre ítéli.

Indoklás:

Dr. Németh Antal Magyarország szomorú fasiszta korszakában csaknem tíz éven át és csaknem mindvégig a magyar állami színházi kultúra hivatásos irányítója volt.

Dr. Németh Antalnak ez a szerepe egymagában véve olyan, amely a bizottság megítélése szerint – a demokrácia politikai szempontjaiból – rosszallást érdemel.

A bizottság tehát Dr. Németh Antalnak ezt a fasiszta korszakban hosszú időn át betöltött vezető állását tartalmilag vette vizsgálat alá, hogy az – szembeállítva az önmagában való elítélendő jellegével – belső vonatkozásaiban mind tárgyilag, mind anyagilag a fasiszta törekvések szellemét viselte magán, és a fasiszta törekvéseket támogatta-e, vagy pedig találhatók-e működésében olyan tényezők, amelyek a demokrácia követelményeinek megtartását és a fasiszta törekvésekkel szemben való tevőleges fellépést képviselnek-e olyan mértékben, amelyek Németh Antalt színházigazgatói állásának viselésében fennálló felelőssége alól politikailag mentesítenék.

A bizottság e kérdések felderítése érdekében a legszélesebb körű bizonyítást folytatta le, nemcsak a felmerült terhelő körülmények, hanem ugyanúgy az igazolás alá vont által kért bizonyító eszközök tekintetében is, nemkülönben mérlegelés tárgyává tette az igazolás alá vont ügyében igen nagy számban magánszemélyektől a bizottsághoz érkezett levelek tartalmát is.

A bizonyítás teljes anyagának egybevetéséből arra a meggyőződésre jutott a bizottság, hogy Németh Antal, akit jelenleg a bizottsághoz intézett levelekből is kitűnően a társadalom jelentős személyi múltjában politikailag büntetlennek tartanak: hivatását nem a demokrácia szellemében, hanem a fasiszta rendszer követelményei szerint, belső fenntartások nélkül látta el.

Megállapítja a bizottság, hogy az igazolás alá vont a háborús főbűnösnek már elítélt Dr. Hóman Bálint volt kultuszminiszter bizalmasa volt, ebben a minőségében jutott igazgatói állásához: ezzel kapcsolatosan azt is megállapítja a bizottság, hogy Hóman Bálintot saját kezűleg intézett leveléből kitűnően [ismerte] (fényképmásolat), Hóman Bálinttal politikailag mind a zsidókérdésben, mind a fasiszta Hómannak a Szociáldemokrata Pártról vallott felfogásában fenntartás nélkül osztozott.

Megállapítja továbbá a bizottság a Benárd Ágostonhoz intézett levelének tartalmából, valamint az igazolás alá vontnak ama nyilatkozatából, hogy más felekezetre áttért és hithű

zsidók között valóban tett különbséget, hogy az igazolás alá vont politikai vonalon a fasiszta kor szellemében gondolkodott és működött.

Az igazolás alá vont terhére rója a bizottság azt a körülményt is, hogy elbíralt minőségében a magyar-német kultúrkapcsolatok szolgálatában eredményes és aktív ténykedést folytatott, németországi rendező körúton járt, érdemeiért a német Sasrenddel jutalmazták, amely kérdésnél a bizottság az igazolás alá vont pozitív magatartására tekintettel lényegtelennek tartja azt, hogy viselte-e vagy sem.

Ugyancsak hibáztatja a bizottság, hogy Dr. Németh Antal a Színészek Szakszervezetének képviselője által a Nemzeti Színház 1942/43 színi évadjáról becsatolt kivonatban foglalt és tartalmilag általánosan vitatott beszédében a kor eszméjének, a háborús önfeláldozásos lemondásnak és a tovább küzdésnek eszméit tartalmazó beszédet mondott; erre nézve az igazolás alá vont ama védekezésének, hogy az ismertetett kommuniké nem tőle származik és tartalmilag nem reális a kötelező felügyeleti jogköre és az igazolás alá vont emberi alaposságából eredő valószínűsége miatt nem tulajdonított hitelt.

Mindezen megállapított tények ellenében a bizottság a teljesen általános tartalmú és a tíz évi fasiszta irányú vezető szerep jelentőségét ellensúlyozni ténybelileg nem alkalmas nyilatkozatok és tanúvallomások kedvező tartalmát figyelembe vehetőek nem találta.

Mellőzte a bizottság annak a szintén tárgyalt ténynek a megállapítását, hogy Dr. Németh Antal működése mennyiben volt antiszociális, minthogy az ezirányban elhangzott vallomások ellentmondásokat tartalmaznak és ez a kérdés a megállapított tényállásra tekintettel lényegesebb befolyást úgysem gyakorolna.

A bizottság ugyancsak Dr. Németh Antal rovására állapítja meg, hogy exponált vezető állásában a német megszállás után is mindaddig helyén maradt, amíg a fasiszta kormányzat őt félre nem téve utóbb Kiss Ferencet tette helyébe, akivel az igazolás alá vontak saját előadása szerint nem politikai, hanem szakmai jellegű ellentétei voltak.

A bizottság vizsgálat alá vette azt a kérdést is, hogy Dr. Németh Antal félretétele után politikai magatartásában a demokrácia szempontjából milyen értékelhető magatartást tanúsított. Ebben a vonatkozásban az a vélemény alakult ki a bizottságban, hogy Dr. Németh Antal, aki politikai hibái mellett nagy szakmai rátermettséggel és a tanúk által is vallott személyi ambícióval ragaszkodott helyéhez, félretétele után valóban közvetlenül érintkezett az illegalitásban élő Gobbi Hildával és Major Tamással; magatartásának azonban, minthogy félretétele nem politikai alkalmatlanságának, hanem a politikailag legszélsőjobboldalon álló Kiss Ferenc előtérbehelyezésének volt az eredménye, Dr. Németh Antal hiúságában megbántva közeledett nyíltabban olyan baloldali személyekhez, akikkel korábbi időben politikától független személyes baráti szálak fűzték és akikkel – a bizottság megítélése szerint, fenntartott kapcsolata a baloldali politikai színezetet nélkülözte.

Mindezek gondos egybevetésével a bizottság arra a megállapításra jutott, hogy Dr. Németh Antal a fasiszta állami színházvezetés irányításában meggyőződéssel eltöltött tízesztendő működése alapján méltatlan arra, hogy a demokráciában ilyen tisztséget viseljen; a magyar nép érdekeit súlyosan sértő magatartása következtében állásától megfosztotta.

Budapest, 1946. november 27. napján.

Az igazolás [alá] vont a határozat ellen fellebbezést jelentett be.
Kmf.

Bodolay
előadó

Adorján
elnök

Kádár Ferencné
jzkvő

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Elmosódó lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Jegyzőkönyv-formanyomtatvány, a kipontozott helyeken gépirással kitöltve, második oldaltól gépirás, kézzel aláírva.

Hét oldal, gépelt számozás a lapok tetején: 1–7.

Az első lap fejlécén: „A B. N. B. által kiküldött É. XIV. sz. igazoló bizottságtól”, alul: „1432 Viola és Geist. Budapest.”

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, (kék ceruzával): 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, (pirossal, áthúzva): 14.

Az állásától megfosztott közalkalmazott elveszti minden állásából eredő jogát és illetményét is (pl. nyugdíját), és nem szabad többet közhivatalt ellátnia. Magánalkalmazásban pedig nem kaphat vezetői állást.

Külön lapon is szövegezte a bizottság a határozatot, melyben leszögezik, hogy Németh Antalt nem tartják méltónak arra, hogy a demokráciában hasonló tisztséget viseljen.

Az indoklás szerint Hóman Bálinthoz fűződő kapcsolata, illetve a Benárd Ágosthoz intézett levél bizonyítja fasiszta szellemiségét, és a bizottság külön súlyosbító tényként értékeli azt is, hogy annyian büntetlennek vélik. Az indoklás nem tartalmazza az antiszociális vezetés vádját, mert efelől ellentmondásosak voltak a vallomások. Az, hogy Németh baloldali kapcsolatokat ápol, a bizottság szerint félretételének köszönhető, és személyes okai vannak, nem világnézeti.

A XIV. számú értelmiségi igazolóbizottság határozata 1946. november 27-én

[A Nemzeti Bizottság] által kiküldött E. XIV. számú igazolóbizottsága

3837/1946. szám

Határozat.

A fenti igazolóbizottság a Budapesten 1946. szeptember hó 24. napján megkezdte és 1946. november hó 27. napján befejezett nyilvános tárgyaláson Dr. Németh Antalt, aki Budapesten 1903. év május hó 19. napján született, író rendező foglalkozású, az 1080/1945. M. E. sz. rendelet 20. §. 2. bek. 4. alapján állásvesztésre ítéli.

Indoklás:

Dr. Németh Antal Magyarország szomorú fasiszta korszakában csaknem tíz éven át és csaknem mindvégig a magyar állami színházi kultúra hivatásos irányítója volt.

Dr. Németh Antalnak ez a szerepe egymagában véve olyan, amely a bizottság megítélése szerint – a demokrácia politikai szempontjaiból – rosszallást érdemel.

A bizottság tehát Dr. Németh Antalnak ezt a fasiszta korszakban hosszú időn át betöltött vezető állását tartalmilag vette vizsgálat alá, hogy az – szembeállítva az önmagában való elítélendő jellegével – belső vonatkozásaiban mind tárgyilag, mint alanyilag a fasiszta szellemét viselte magán és a fasiszta törekvéseket támogatta-e, vagy pedig találhatók-e működésében olyan tényezők, amelyek a demokrácia követelményének megtartását és a fasiszta törekvésekkel szemben való tevőleges fellépést képviselnek-e olyan mértékben, amelyek Németh Antalt színház igazgatóállásának viselését fennálló felelőssége alól politikailag mentesítik.

A bizottság e kérdések felderítése érdekében a legszélesebb körű bizonyítást folytatta le, nemcsak a felmerült terhelő körülmények, hanem ugyanúgy az igazolás alá vont által kért bizonyító eszközök tekintetében is, nemkülönben mérlegelés tárgyává tette az igazolás alá vont ügyében igen nagy számban magánszemélyektől a bizottsághoz érkezett levelek tartalmát is.

A bizonyítás teljes anyagának egybevetéséből arra a meggyőződésre jutott a bizottság, hogy Dr. Németh Antal, akit jelenleg a bizottsághoz intézett levelekből is kitűnően a társadalom jelentős személyi múltjában politikailag büntetlennek tartanak:

hívását nem a demokrácia szellemében, hanem a fasiszta rendszer követelményei szerint, belső fenntartások nélkül látta el.

Megállapítja a bizottság, hogy az igazolás alá vonta a háborús főbűnösneként már elítélt Dr. Hóman Bálint volt kultuszminiszter bizalmasa volt, ebben a minőségében jutott igazgatói állásához: ezzel kapcsolatosan azt is megállapítja a bizottság, hogy Hóman Bálintot saját kezűleg intézett leveléből kitűnően [ismerte](fénykép másolat), Hóman Bálinttal politikailag mind a zsidó kérdésben, mind a fasiszta Hómannak a Szociáldemokrata Pártról vallott felfogásában fenntartás nélkül osztozott.

Megállapítja továbbá a bizottság a Benárd Ágostonhoz intézett levelének tartalmából, valamint az igazolás alá vontak ama nyilatkozatából, hogy más felekezetre áttért és hithű zsidók között valóban tett különbséget, hogy az igazolás alá vont politikai vonalon a fasiszta kor szellemében gondolkodott és működött.

Az igazolás alá vont terhére rója a bizottság azt a körülményt is, hogy elbírált minőségében a magyar-német kultúrkapcsolatok szolgálatában eredményes és aktív ténykedést folytatott, németországi rendező körúton járt, érdemeiért a német Sasrenddel jutalmazták, amely kérdésnél a bizottság az igazolás alá vont pozitív magatartására tekintettel lényegtelennek tartja azt, hogy viselte-e vagy sem.

Ugyancsak hibáztatja a bizottság, hogy Dr. Németh Antal a Színészek Szakszervezetének képviselője által a Nemzeti Színház 1942/43 színi évadjáról becsatolt kivonatban foglalt és tartalmilag általánosan vitatott beszédében a kor eszméjének, a háborús önfeláldozásos lemondásnak és a tovább küzdésnek eszméit tartalmazó beszédet mondott; erre nézve az igazolás alá vont ama védekezésének, hogy az ismertett kommuniké nem tőle származik és tartalmilag nem reális, a kötelező felügyeleti jogköre és az igazolás alá vont emberi alaposságából eredő valószínűsége miatt nem tulajdonított hitelt.

Rovására szolgál az a tény, hogy a Magyar-Német társaságnak tagja volt.

Mindezen megállapított tények ellenében a bizottság a teljesen általános tartalmú és a tíz évi fasiszta irányú vezető szerep jelentőségét ellensúlyozni ténybelileg nem alkalmas nyilatkozatok és tanúvallomások kedvező tartalmát figyelembe vehetőek nem találta.

Mellőzte a bizottság annak a szintén tárgyalt ténynek a megállapítását, hogy Dr. Németh Antal működése mennyiben volt antiszociális, minthogy az ezirányban elhangzott vallomások ellentmondásokat tartalmaztak és ez a kérdés a megállapított tényállásra tekintettel lényegesebb befolyást úgysem gyakorolna.

A bizottság ugyancsak Dr. Németh Antal rovására állapítja meg, hogy exponált vezető állásában a német megszállás után is mindaddig helyén maradt, amíg a fasiszta kormányzat őt félre nem téve utóbb Kiss Ferencet tette helyébe, akivel az igazolás alá vontak saját előadása szerint nem politikai, hanem szakmai jellegű ellentétei voltak.

A bizottság vizsgálat alá vette azt a kérdést is, hogy Dr. Németh Antal félretétele után politikai magatartásában a demokrácia szempontjából milyen értékelhető magatartást tanúsított. Ebben a vonatkozásban az a vélemény alakult ki a bizottságban, hogy Dr. Németh Antal, aki politikai hibái mellett nagy szakmai rátermettséggel és a tanúk által is vallott személyi ambícióval ragaszkodott helyéhez, félre tétele után való, amit nyilatkozatában nyilván politikai okokból tüntetett fel [...]ban közvetlenül érintkezett az illegalitásban élő Gobbi Hildával és Major Tamással; magatartásának azonban, minthogy félretétele nem politikai alkalmatlanságának, hanem a politikailag legszélsőjobboldalon álló Kiss Ferenc előtérbehelyezésének volt az eredménye, Dr. Németh Antal hiúságában megbántva közeledett nyíltabban olyan baloldali személyekhez, akikkel korábbi időben politikától független

személyes baráti szálak fűzték és akikkel – a bizottság megítélése szerint – fenntartott kapcsolata a baloldali politikai színezetet nélkülözte.

Mindezek gondos egybevetésével a bizottság arra a megállapításra jutott, hogy Dr. Németh Antal a fasiszta állami színház vezetés irányításában meggyőződéssel eltöltött tízesztendő működése alapján méltatlan arra, hogy a demokráciában ilyen tisztséget viseljen; a magyar nép érdekeit súlyosan sértő magatartása következtében állásától megfosztotta.

Budapest, 1946. november hó 27. napján.

Adorján
az igazolóbizottság elnöke

Dr. Szentandrás Mihály
Dr. Bodolay
Zolnay
Pfleger Dezső
Varjas László
az igazolóbizottság tagjai

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépirás, kézzel aláírva.

Lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne ceruzával: 299/47.

Az Igazolóbizottságok Központi Titkársága körpecsétjével ellátva.

Három oldal, gépelt számozás a lapok tetején: 2–3.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 93, 94, 95, (kék ceruzával): 100, 101, 102.

Helyenként piros tollal aláhúzva, fekete tollal javítva, jegyzetelve.

Kézzel: „Rovására szolgál az a tény, hogy a Magyar-Német társaságnak tagja volt” és „amit nyilatkozatában nyilván politikai okokból tüntetett fel” a 2. lapon.

Az igazolóbizottság elnöke, ha az eljárás során bűncselekmény gyanúja merült föl, az illetékes népügyészséghez fordulhatott, oda kellett továbbküldenie a gyanút keltő iratanyagot, és a népügyészség vizsgálata alapján egy népbíróági tárgyaláson ítélték el vagy mentették föl a vádlottat.

Adorján Antal igazolóbizottsági elnök a Németh mellett tanúskodó Voith Lajos tanúvallomását küldte meg a népügyészségnek vizsgálati célokra.

Az XIV. sz. értelmiségi igazolóbizottság elnökének, Adorján Antalnak levele a Budapesti Népügyészséghez 1946. december 3-án

A Nemzeti Bizottság által kiküldött É. XIV. sz. igazolóbizottságtól

3837/1946 É. XIV. sz.

Budapesti Népügyészségnek,

Budapest.

Hiteles másolatban megküldöm *Voith Lajos* ht. őrnagy által az értelmiségi XIV. sz. igazolóbizottsághoz Németh Antal volt nemzeti színházi igazgató igazolása ügyében a bizottság terrorizálását célzó tartalommal írt levelet. Az irat eredetije az igazolóbizottságnál van. Kérem, hogy a demokratikus összetételű és szellemű igazolóbizottság működését törvénytelenül és fasisztamentő célzattal meggátolni törekedett levél írója ellen a bűnvádi eljárás megindítását megfontolni szíveskedjék. Megjegyzem, hogy a tárgyalás során a levél ismertetésekor Németh Antal kijelentette, hogy az ellenállási mozgalomban részt nem vett és a levél ténybeli megállapításaival nem ért egyet.

Kérem, hogyha az ügy a népügyészség megítélése szerint népbíróági eljárásra nem adna alapot, úgy azt az összes irattal és jelen átiratommal együtt a bizottság határozata értelmében további eljárás céljából az államrendőrség államvédelmi osztályának minél előbbi megküldeni szíveskedjék.

Budapest. 1946. december 3. napján.

Adorján
ig.biz. elnöke

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépirás, kézzel aláírva.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Az Igazolóbizottságok Központi Titkársága körpecsétjével ellátva.

Lila tollal aláhúзва: „Németh Antal kijelentette, hogy az ellenállási mozgalomban részt nem vett”

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 154, (kék ceruzával): 174.

Adorján Antal mint igazolóbizottsági elnök köteles volt Voith Lajos hivatali előjáróját is értesíteni a bűncselekmény gyanújáról.

Az XIV. sz. értelmiségi igazolóbizottság elnökének, Adorján Antalnak levele a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályához 1946. december 3-án

A Nemzeti Bizottság által kiküldött É. XIV. sz. igazoló bizottságától.

3837/1946 É. XIV. sz.

Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályának

Budapest

Hiteles másolatban megküldöm Voith Lajos ht. őrnagy által az Értelmiségi XIV. igazolóbizottsághoz Németh Antal volt nemzeti színházi igazgató igazolása ügyében a bizottság terrorizálását célzó tartalommal írt levelet. Az irat eredetije az igazolóbizottságnál van. Kérem, hogy a demokratikus összetételű és szellemű igazolóbizottság működését törvénytelenül és fasisztamentő célzattal meggátolni törekedett levél írója, mint tényleges vagy mint volt honvéd személy ellen a szolgálati eljárást megindítani, egyben a bűnvádi eljárás megindítását is megfontolni szíveskedjék.

Budapest, 1946. december 3. napján

Adorján
az igazolóbizottság elnöke

Megjegyzem, hogy a tárgyalás során a levél ismertetésekor Németh Antal kijelentette, hogy az ellenállási mozgalomban részt nem vett és a levél ténybeli megállapításaival nem ért egyet. Kmft.

Adorján
ig.biz. elnöke

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépirás, kézzel aláírva.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ. 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Az Igazolóbizottságok Központi Titkársága körpecsétjével kétszer ellátva.

Lila tollal aláhúзва: „Németh Antal volt nemzeti színházi igazgató igazolása ügyében a bizottság terrorizálását célzó tartalommal írt levelet”

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 191, (kék ceruzával): 212, (piros cerzával): 11.

[61]

A Budapesti Népbíróság volt a fellebbezési szerv, ahova Németh Antal fellebbezhetett. A fellebbezés indoklását nyolc napon belül kellett volna benyújtania, ő azonban ezt valószínűleg nem a határozat kihirdetésétől, hanem írásban való kézhezvitelétől számolta. December 17-én kapta meg a november 27-i határozatot, ezért késett az indoklása.

Az XIV. sz. értelmiségi igazolóbizottság elnökének, Adorján Antalnak levele a Budapesti Népbírósághoz 1946. december 13-án

Budapest, 1946. december 13.

3837/É/1946.

Budapesti Népbíróságnak,

Budapest.

Dr. Németh Antal budapesti (Tárogató út 57. sz.) lakos, a f.é. november 27-én megtartott tárgyaláson az előtte kihirdetett határozat ellen fellebbezést jelentett be.

Fellebbezésének írásbeli indokait részére nyitva álló törvényes határidőn belül nem nyújtotta be.

A bejelentett fellebbezés folytán az összes iratokat felterjesztem.

Kádár Ferencné s.k.
jegyzőkönyvvezető

Adorján Antal s.k.
az igazolóbizottság elnöke
A kiadmány hitelül:
[...]

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépirás, kézzel aláírva.

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ 20, benne fekete tollal: 13888/46; és a másik: 1947 FEB 13, benne ceruzával: 299/47.

Az Igazolóbizottságok Központi Titkársága fejléces papírján, körpecsétjével ellátva.

Lila tollal aláhúzva: „nem”. Piros [...]

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 192, (kék ceruzával): 213, (piros ceruzával, áthúzva): 78.

Minden állásvesztéssel járó igazolási ügyben a népbírósághoz kellett fellebbezni, így lett „bűnügy”⁴⁵ ezen a fokon Németh Antal igazolási ügye, és így lett belőle per. (Aki ellen a vád az volt, hogy háborús bűnös, az nem igazolóbizottság elé, hanem rögtön népbíróság elé állt, pl. Kiss Ferenc.)

A vádat a népbíróságon a népügyész képviselte, a vádlottnak azonban joga volt saját ügyvédet fogadni. Németh Dr. Sárkány Lajost bízta meg népbírósági képviselőjével, akit Gombaszögi Ellán keresztül ismert meg, és aki tanúskodott mellette a XIV. értelmiségi igazolóbizottság előtt.

Németh Antal ügyvédi meghatalmazása Dr. Sárkány Lajos számára

Meghatalmazás

melynek erejénél fogva meghatalmazom Dr. Sárkány Lajos ügyvéd Budapest, V. Zrínyi U.14. Telefon: 128-878 budapesti ügyvéd urat, hogy a Népbíróság előtti ügyemben engem az Ü.R.-ban körülírt jogkörrel képviseljen.

Budapest, 1946. december 17.

Dr. Németh Antal

Helyetteseim: Dr. Bárány Tibor, Dr. Heller Zoltán és Dr. Dózsa László ü. urak.
Kmf.

Sárkány Lajos

Ügyvédi meghatalmazás

Meghatalmazom.

ügyvéd urat, hogy Németh Antal 3837/946sz. ügyében
mint meghatalmazott ügyvéd az ügyvédi rendtartás értelmében képviseljen.

Helyesettesítesemmel megbízom
ügyvéd urakat és
ügyvédjelölt urakat.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépirás, kézzel aláírva.

Elmosódó pecsét: 1947 FEB 13. benne ceruzával: 299/47.

Dr. Sárkány Lajos pecsétjével a szövegben. A második oldal 1 pengő, 20 filléres, 6 forintos bélyegekkel ellátott formanyomtatvány, kézzel ráírva: „Németh Antal 3837/946 sz. ügyében”. Az Országos [...] Gyám- és Nyugdíjintézet pecsétjével, benne irodaigazgató és pénztáros aláírásával.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 122, 123, (kék ceruzával): 141, 142.

⁴⁵ A Fővárosi Levéltárban található anyag egy „Bűnügy” feliratú oldallal kezdődik. BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Németh szóban rögtön fellebbezést jelentett be, amikor 1946. november 27-én a határozatot meghallotta. A fellebbezést indoklással kellett benyújtani. Ennek az indoklásnak több fogalmazványa, piszkozata is fennmaradt.⁴⁶

A végleges változatban, amelyet végül a népbíróshoz beküldött, ügyvédjével két irányt követnek: mindenekelőtt alaki hibára, formai hibára hivatkoznak, vagyis arra, hogy a XIV. értelmiségi igazolóbizottságnak eleve nem lett volna szabad lefolytatni az eljárást, hiszen 1946 májusától kezdve rendelet mondta ki,⁴⁷ hogy közalkalmazott, köztisztviselő ellen – akár rendszeresített szerződése van, akár más formában szerződik állami vagy önkormányzati testületek intézményeivel – igazoló eljárás nem indítható.

Másfelől azonban az indoklásban Németh hat pontban tartalmilag is kitér azokra az indokokra, melyeket az igazolóbizottság bűnéül megjelölt, és cáfolni igyekszik ezeket.

Kijelenti, hogy a Hómanhoz és Benárdhoz írt leveleinek hangvételét megbánta és helyteleníti, ugyanakkor megbocsáthatónak véli későbbi tetteinek tükrében.

Németh Antal indoklása a XIV. számú értelmiségi igazolóbizottság döntésére beadott fellebbezéséhez

Tekintetes XIV. sz. Igazoló Bizottság!

A hozzám 1946. évi december 17-én írásban kézbesített 3837/1946. számú határozattal szemben a szóbeli tárgyalás alkalmával már bejelentett *fellebbezésem indoklását* /. alatt igazolt ügyvédem útján az alábbiakban terjesztem elő, és tisztelettel kérem annak a budapesti Népbíróshoz való felterjesztését.

Az Igazoló Bizottság egy ellenem indított hajsza eredményeként összehordott és rosszindulatúan csoportosított bizonyítási anyag téves és igazságtalan mérlegelésével hozta meg határozatát.

Mindenekelőtt: az 5000/1946. M. E. sz. rendelet 11. §-ában foglalt rendelkezés értelmében ellenem, mint e rendelet 1. §-a joghatálya alá eső személy ellen, az újabb igazolási eljárást lefolytatni nem lett volna szabad, és így az XIV.sz. Igazoló Bizottság határozata már ez okból is megsemmisítendő.

A bizottság a következő okokból hozta ellenem határozatát:

1. Működésem a demokrácia politikai szempontjából rosszállást érdemel és hivatásomat nem a demokrácia szellemében, hanem fasiszta rendszer követelményei szerint belső fenntartások nélkül láttam el.

2. Hóman Bálinthoz és Benárd Ágostonhoz intézett leveleimből kitűnőleg nevezettek felfogásában fenntartás nélkül osztoztam és a zsidókérdésben a fasiszta kor szellemében gondolkodtam és működtem,

3. a magyar-német kultúrkapcsolatok szolgálatában eredményesen és aktívan működtem és ezért a német Sasrenddel tüntettek ki,

⁴⁶ A fellebbezési tervezet első fogalmazványa, melyben Németh jóval bővebben és szókimondóbban fejti ki az egyes kérdésekről az álláspontját, megtalálható az OSZK Kézirattár N.A. Fond 63/73-ban. 275–319.

⁴⁷ 5000/1946 M.E. rendelet. A rendelet a közalkalmazottak csökkentését célozza. Ennek a rendeletnek az alapján történhet a B-listázás. *Magyar Közlöny*, 113. szám, 1946. május 19. 1.

4. a háború továbbfolytatására buzdító beszédet tartottam,
5. a Magyar-Német Társaság tagja voltam,
6. a német megszállás után maradtam vezető állásomban.

Ad 1. Ennek a vádnak a helytálló volta csakis egész igazgatói működésem ismeretében bírálható el. Működésem egyrészt a színház művészeti, másrészt az ezzel összefüggő személyzeti vezetésre terjed ki.

A művészeti vezetés tekintetében a kitűzendő főtárgyaláson bizonyítani kívánom, hogy a színház műsorpolitikáját illetően minden törekvésem oda irányult, hogy a Nemzeti Színház színpadát megkíméljem a fasiszta propaganda termékeitől. Igazgatóságom alatt alig került színre olyan mű, amely a legigényesebb irodalmi kritikát nem bírta volna el, a főtárgyaláson pedig bizonyítani fogom a szerzők névsorával azt, hogy a klasszikusokon kívül olyan magyar és külföldi (köztük orosz és számos zsidónak minősülő) szerzők művét is színre hoztam, akik az akkori rendszer szemszögéből nézve több, mint aggályosak voltak tekinthetők. A főtárgyaláson bizonyítani fogom azon sajtótámadásokat, amelyek műsorpolitikám miatt érték. Ezúttal csupán a *Fatornyok* közismert előadására hivatkozom, amely akkoriban valóságos tüntetésnek számított a fasiszta rendszer ellen. A darab szerzőjének eredeti aggályai ellenére ragaszkodtam a darab német-magyar vonatkozásainak kiélezett fenntartásához.

Ami a színház vezetésével szorosan összefüggő személyzeti ügyeket illeti, meggyőződéssel állíthatom, hogy demokratikusabb, liberálisabb és megértőbb szellemben ezeket az ügyeket nem lehetett volna intézni, mint ahogy én intéztem. A főtárgyaláson bizonyítani fogom, hogy a lehetőségek végső határáig, sőt azon is túl személyes felelősségem súlyos kockáztatásával tartottam meg a színház együttesében azokat a zsidó, vagy már akkor is közismerten baloldali érzelmű tagokat, akiknek elmozdítását az akkori korszellem és sajtója viharosan követelte és ezek megtartása érdekében felsőbbbégemmel állandó küzdelmes vitáim voltak.

Bizonyítani kívánom a főtárgyaláson, hogy a társulatnak már akkor is határozottan baloldali érzelmű tagjainak megtartását és művészi törekvéseit minden rendelkezésemre álló eszközzel előmozdítottam és velük szívélyes és meghitt kapcsolatban állottam.

Ad. 2. Mindenekelőtt meg kell állapítanom azt, hogy a szóban forgó leveleket 1937-ben, tehát kb. 10 évvel ezelőtt írtam. Az időpont megállapítása nemcsak a nagy időmúlás miatt, hanem azért is fontos, mert eljárásom helyes és méltányos megítélésénél az akkori – sajnos bizonyos mértékben reám is kiható – korszellem visszavetítése elengedhetetlen. Azon terveimet, amelyek az akkori anyagi és művészi szempontból is lezüllött Nemzeti Színház regenerálására irányultak, felsőbbbégem teljes támogatása nélkül megvalósítani nem tudtam volna. Feltétlenül szükségem volt a miniszter jóakarátú támogatására és ezért leveletem neki megfelelő hangnemben kellett megírnom. Őszintén kijelentem, hogy végtelenül sajnálom, hogy ez megtörtént, szolgáljon azonban mentségemül az, hogy a levél megírásának időpontjában már kísértett az első zsidótörvény és úgy közintézményeknél, mint magánvállalatoknál is már előzetes szelektálást tett a korszellem kénytelené, és attól tartottam, hogy Gál Gyula örökös tagságából tiszteleti taggá való előléptetése újabb viharos támadást fog kiváltani a Nemzeti Színház ellen. Mai mentalitással elbírálva helytelenítem kell magatartásomat, az ügy akkori összes körülményeire való tekintettel azonban józan megértéssel és kellő méltányossággal megbocsáthatónak vélem eljárásomat különösen akkor, ha figyelembe vétetik az, hogy Gál Gyula művészi törekvéseit és anyagi jólétét később, még 1943-ban is, tehát nagyon veszélyes időkben is igyekeztem előmozdítani és felléptettem őt.

Levelemnek a Szociáldemokrata Pártot érintő részét csak rosszakaratúan lehet antidemokratikusnak interpretálni, mert levelemben csupán azt tettem bírálat tárgyává, hogy

egy politikai párt egy művésznő érvényesülése érdekében exponálta magát és ennek kapcsán esetleg veszélyezteteti színházam szubvencióját.

A főtárgyaláson bizonyítani fogom, hogy a párt illető exponensével az ügyet kölcsönös méltányossággal elintéztém, és vele szívélyes baráti viszonyba kerültem.

Ad 3. A magyar-német kultúrkapcsolatokat illetően azt állítom, hogy e tekintetben részemről semmiféle kezdeményezés nem történt, és csupán végrehajtója voltam azoknak az utasításoknak, amelyeket az akkori kormányzat az állami színházakra, tehát az Operaházra is ráerőszakolt. Ilyenként ugyanúgy, mint egyéb kulturális téren (csereadiákok, csereelőadások), úgy a színművészetben is súlyt helyezett a kormány arra, hogy bizonyos reprezentatív előadások tartassanak, amelyeket német rendezők rendezzenek, ezzel szemben engem utasítottak arra, hogy több német színházban *Az ember tragédiáját*, mint vendégrendező rendezzem. Ennek a megbízásnak eleget tettem, és végeredményben azt hiszem, hogy németországi megbízásom, illetve működésem, mely fenséges *Tragédiánkat* megismertette a külfölddel, csak a magyar kultúra tekintélyének növelésére volt alkalmas, és a demokratikus események szempontjából egyáltalán nem volt kifogásolható.

Későbbi értesüléseim szerint a német vendégrendezők diszkrét formában igényt jelentettek be valamilyen magyar kitüntetésre, amit a magyar kormány természetesen honorált is, ezzel szemben anélkül, hogy azt igényeltem, vagy szorgalmaztam volna, értesítést kaptam arról, hogy kölcsönösségi alapon a német Sasrenddel kitüntették.

A tárgyaláson bizonyítani kívánom, hogy ezen értesítés vétele után semmiféle lépést nem tettem aziránt, hogy a kitüntetést átvegyem, azt át sem vettem, így nem is viselhettem. De nem viselhettem volna ezt a kitüntetést azért sem, mert külföldi kitüntetés viselése a kormányfő engedélyéhez van kötve, én pedig ezt az engedélyt sohasem kértem és sohasem kaptam meg, sőt baráti környezetemnek panaszkodtam, hogy ez az ügy mennyire kellemetlenül érint.

Ad 4. Ami az inkriminált beszédet illeti: A szóbanforgó időben utasítást kaptam arra, hogy a háború továbbfolytatása érdekében propagandát fejtsek ki, és a színházegyüttes katonaköteles korban levő tagjainak önkéntes jelentkezését mozdítsam elő. A felsőbb parancsnak nem lehetett ellentmondanom, az együttesből azonban senkit sem áldoztam fel, és a propagandisztikus részt a Nemzeti Színház zászlójának az átadásával intéztem el. Alig hihető, hogy ezzel a győzelem kilátásai a legkisebb mértékben is javultak volna. Egyébként a főtárgyaláson bizonyítani fogom, hogy az ebben az értelemben irányított egyszerű propaganda hatása alatt más intézményeknél hasonló akciók indultak, nem is szólva arról, hogy a sajtó – beleértve a munkáspárti sajtót is – kénytelen volt e propaganda rendelkezésére állni a leg súlyosabb következmények terhe alatt.

Ad 5. valótlan, hogy a Magyar-Német Társaságnak tagja voltam, ha tagságot a normális szokások szerint bíráljuk el. Vagyis: sohasem írtam alá a belépési nyilatkozatot, nem fizettem tagdíjat és egyetlenegy értekezleten sem vettem részt. Azt lehetségesnek tartom, hogy illetékes helyen kiírták a Tiszti Címtárból a vezető pozícióban lévő személyeket és felvették valamilyen taglistára, ezzel az eljárással szemben azonban tehetetlen voltam. Ez a vád tehát minden komoly alapot nélkülöz.

Ilyként a határozatnak azon – tintával utólag beszúrt – megállapítására, mely szerint politikai okokból nem tüntettem fel tagságomat, minden tárgyilagosságot nélkülöző, és velem saját állítása szerint is elfogult szakszervezeti tag állítására alapított inszINUÁCIÓ.

Ad 6. az Igazolóbizottság terhemre rója, hogy a német megszállás után helyemen maradtam. Az Igazolóbizottság szerint tehát a németek bevonulása alkalmával le kellett volna

mondanom állásomról. Tudomásom szerint a magyar közéletben erre alig akadt példa, és ma is az a meggyőződésem, hogy éppen a megszállás időpontjától 1944. júniusában történt elmozdításomig fejttem ki a leghatékonyabb működésemet a magyar demokrácia érdekében.

A főtárgyaláson ennek bizonyítását fogom kérni, hogy 1944. március 19-én a németek bevonulása napjának általános dermedt rémületében a műsor megváltoztatásával előadásra tűztem ki a *Kossuth* című darabot, amely tulajdonképpen a magyar demokrácia apoteózisa. A darab egyik felvonása azzal végződik, hogy a magyar lobogóval együtt az amerikai csillagos lobogót vonják fel ünnepélyesen. Ezt követőleg folytatódott a *Fatornyok* előadássorozatának műsoron tartása és a svájci Schwengeler *Hontalan nép* című darabjának előadása, mely darabok egytől egyig demokratikus és szabadság-célzatúak. Ha én valóban antidemokratikus és fasiszta érzelmű lettem volna, úgy éppen az időszakban kellett volna kiélnem magam, mert ebből a szempontból soha máskor nem adódott a nagyobb érvényesülési lehetőség. Különböző utalok ehelyütt arra a körülményre, hogy az Operaház felelős vezetői is a helyükön maradtak, és soha ezt a körülményt nem rótták terhükre, sőt a felszabadulás után is változatlanul működtek és működnek régi pozíciójukban. Hivatkozom továbbá arra is, hogy azok a német rendezők és színházi vezetők, akik annak idején német részről vettek részt a fentebb említett csere-, illetőleg vendégrendezésekben, a megszálló orosz és angol hatóságok tudtával és hozzájárulásával ma is változatlanul régi helyre régi helyükön működnek, minthogy működésük a demokrácia és a polgári tisztesség szempontjából éppoly kevésbé volt kifogásolható, mint az én működésem.

Miután fentiekben vázlatosan és egyelőre részletes bizonyítékaim megjelölése nélkül foglalkoztam a sérelmes határozat indoklásának egyes pontjaival, kénytelen vagyok sérelmezni, hogy számos bejelentett tanúm kihallgatását mellőzte a Bizottság.

Tekintettel arra a körülményre, hogy a főtárgyalási elv értelmében csupán a főtárgyaláson elhangzó vallomások és az ott ismertetett iratok és előadások alkothatják a meghozandó ítélet mérlegelésének alapját, már most tisztelettel kérem az alábbi záradékban közölt tanúknak a kitűzendő főtárgyalásra való megidézését, kiknek címét a kitűzendő főtárgyalás előtt idejekorán be fogom pótlólag jelenteni. E tanúk kihallgatásával kívánom bizonyítani, hogy 10 éves igazgatói működésem során soha semmiféle olyan intézkedést nem tettem, amely fasiszta, antidemokratikus vagy antiszociális lett volna. Az elrendelni kért bizonyítási eljárás során a magyar színművészeti társadalomnak úgyszólván összes prominens személyiségei igazolni fogják ezen állításaimat, de fel fogom mutatni a Nemzeti Színház munkásszemélyzetének összes tagjai által annak idején aláírt nyilatkozatot is, mely segítő, szociális készségem igazolására alkalmas.

Zsidó, illetőleg akkoriban zsidónak minősülő munkatársaim is igazolni fogják baráti és segítő magatartásomat velük szemben. Ugyanezt fogják igazolni baloldali pártokhoz tartozó tanúim is, akik meg fogják cáfolni és vissza fogják utasítani az indoklásnak azt az ugyancsak minden jóindulatú tárgyilagosságot és ténybeli alapot nélkülöző megállapítását is, mely szerint én csupán állásomról való elmozdításom után léptem velük szorosabb kapcsolatba.

A mellettem kiálló tanúk nagy száma és személyiségük művészeti és társadalmi súlya megerősíti azon feltevésemet, hogy az ellenem folyamatba tett újabb igazolási eljárás megindításának kieroszakolása és lefolytatásának módja egy ellenem megindított hajszának az eredménye. Nagy Adorján és az a két-három művész, és társadalmi értékelés szempontjából súlytalan személy, akik az ellenem emelt vádak bizonyítására vállalkoztak, kivétel nélkül valamely vélt – többnyire anyagi természetű – sérelem miatt ellenségem. Ezt a főtárgyaláson bizonyítani fogom, e tanúknak kihallgatása során. Remélem és hiszem azonban, hogy a t. Népbíróság nagyszámú és túlnyomó részében az én ügyem elbírálása szempontjából irányadó művészeti és társadalmi réteg tanúvallomásaiból mint egy közvéleménykutatás-szerűen tudja majd megállapítani és kiértékelni egyéniségemet és

magatartásomat, és azt nem 10 év előtti, most már saját magam által is helytelenített magánlevelezésem alapján fogja megállapítani, amely levelezésből konkrét kár, vagy következmény nem származott, hanem azon tetteimből és magatartásomból, amely a minden politikán és pártszemponton felüli magyar művészeti szempontok érvényesülését szolgálta a kultúra és humanizmus érdekében.

A művészi alkotómunka legjobb férfiéveiben érzem magam, és minden vágyam az, hogy teljes erővel és minden tehetséggel részt vegyek az újjáépítés nagy és nehéz munkájában.

Ezért arra kérem a tekintetes Népbírárságot, hogy ezt a munkát, melyet a magyar nép kultúrájának a művelésére továbbra is boldog örömmel vállallok, tegye számomra igazságos ítéletével lehetővé.

Tisztelettel
Dr. Németh Antal

Meghívandó tanúim jegyzéke:

Bálint Lajos	Baló Elemér
Barsi Ödön	Bajor Gizi
Boross Elemér	Cserés Miklós
Csávojszky Vince	Fákla Jánosné
Galamb Sándor	Gobbi Hilda
Gombaszögi Ella	Gózon Gyula
Járfás Sándor	Kárpáti Aurél
Lányi Zsigmond	Lederer Eduard
Major Tamás	Olty Magda
Pethes Sándor	Rácz Vilmos dr.
Sárkány Lajos dr.	Selmeczi Elek
Somlay Artúr	Staud Géza dr.
Szabó Klára	Szekfü Gyula dr.
Szőke Sándor dr.	Szücs László
Timár József	Tóth Lajos dr.
Ungváry László	Várkonyi Zoltán
Bíró Miklós	Juhász Andor
Jávor Pál	Juhász Sári

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Elmosódott lila pecsét: 1947 FEB 13., benne ceruzával: 299/47

Gépirás, kézzel aláírva, hat oldal, géppel írt oldalszámok: 1–6.

Lila tollal helyenként aláhúzás.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 174, 175, 176, 177, 178, 179, (kék ceruzával): 194, 195, 196, 197, 198, 199.

A „Bayor” névváltozatot használja.

Címzés (borító): „A t. igazolóbizottsághoz, Budapest. Fellebbezése indoklása. Dr.- Németh Antal budapesti (Tárogató u. 57.) lakosnak képv. Dr. Sárkány Lajos ügyvéd Budapest, Zrínyi utca 14. Telefon: 128-878. A 3837/1946 számú határozat ellen.

Dr. Sárkány Lajos ügyvéd kétféle pecsétje és aláírása (fekete tollal).

Az Igazolóbizottságok Központi Titkársága tisztán olvasható lila pecsétje (üres).

Elmosódott lila pecsét: 1946 DEZ 20, benne fekete tollal: 13888/46.

Kézzel írt oldalszám: (kék tollal):180, (kék ceruzával): 200.

[64]

A népügyész azt javasolja, hogy ne változtasson az ítéleten a népbíróság.

A Budapesti Népügyészség levele a Budapesti Népbíróságnak Németh Antal igazolás-fellebbezési ügyében

1946 Nü 13888/1

A budapesti Népügyészségtől a budapesti Népbíróságnak

Budapest

Dr. Németh Antal igazolási ügyében a 4080/945. M.E.sz. rendelet 2. §. 2. pontja alapján *indítványozom*, hogy a Népbíróság a Bp. Nem. Biz. által kiküldött E.XIV. sz ig. biz. 3837/46 sz. igazolóbizottság határozatát a hivatkozott rendelet 10. §-a alapján hagyja helyben, mert az igazolóbizottság határozatát az iratok alapján helytállónak találom, azért annak helybenhagyását látom megokoltnak.

Budapest, 1947. február hó 7. napján

Dr. Szőnyi Zoltán s.k.
népügyész

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Gépirás, kipontozott helyeket gépírással kitöltve, kézzel aláírva.

Elmosódott lila pecsét: 1947 FEB 13. benne tollal: 299/47, ceruzával [...]

A Budapesti Népügyészség körpecsétjével ellátva.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 97, (kék ceruzával): 104, (piros ceruzával, áthúzva): 1.

Fekete tollal: II. Kék tollal áthúzva: „L.I. Kiadmány iratokkal címnek”.

Németh 1947 telén és tavaszán összegyűjti azokat a tanúkat, akik az ellene képviselt vádakat cáfolni tudják.

Margalit Gabriella az Országos Magyar Királyi Színházvezető- és Rendezőképző Akadémián volt Németh tanítványa, 1944-ban már bölcsészdoktor és Raoul Wallenberg budapesti segítőtársa, Gabriella Kassius néven később svéd színháztörténész, Stockholmban marad. (Némethet is megpróbálja Svédországba dolgozni hívni, a terv azonban meghiúsul.)

Nyilatkozatában a Németh vezette Rendezőképző Akadémia egyedülállóan szabad szellemiségéről, Németh személyes állásfoglalásairól szól. Állítja, hogy az Akadémia 1944 telén az egyetlen olyan felsőoktatási intézmény volt az országban, ahol nem kértek iratokat a származásra vonatkozólag.

Margalit Gabriella nyilatkozata 1947. február 18-án

Nyilatkozat

Miután jelenleg állami ösztöndíjjal Stockholmban tartózkodom, viszont Dr. Németh Antalt 1943 óta együttes munkánkból és mint tanítványa jól ismerem, ezen az úton szeretném közölni a vele együtt töltött idő alatt tapasztaltakat.

Németh Antal, a Nemzeti Színház akkori igazgatója 1943-ban felvett a rendező- és kritikusképző akadémiára, ahol, bár származási igazolást a Kultuszminisztérium rendelete értelmében kötelező lett volna, ilyet igyekezett nem kérni. Én például születési bizonyítványon kívül, soha más iratot be nem adtam, és 1944-ben tudtommal ez volt az egyetlen intézmény Magyarországon, ahol nem kértek három nemzedékre szóló származási iratokat. Tőlem sem kérték soha a németek bejövetele után sem az irataim kiegészítését. Ezen a Dr. Németh Antal által vezetett főiskolán a lehető legszabadabb, abban az időben szinte forradalminak nevezhető szellemben folyt a tanítás.

Erre különben garancia lehet a tanári kar névsora, közülük egy zsidó származású volt és egy (Révay József professzor) kommunista meggyőződése miatt máskülönben sok mellőzésben részesült. Jónéhány az ellenállási mozgalomban aktívan részt vett (pl. Cserés Miklós és Szűcs László). Erről Dr. Németh Antal nemcsak tudott, hanem éppen velük működött legintenzívebben együtt, és az ifjúság szellemi vezetését elsősorban rájuk bízta.

Kiss Ferenc azonban, aki szintén szeretett volna bekapcsolódni az Akadémia munkájába, ennek keretén belül Dr. Németh Antal heves ellenzésére nem juthatott szóhoz.

Dr. Németh Antal ezenkívül egyetlen alkalmat sem mulasztott el az ifjúságot arra figyelmeztetni, hogy milyen lélekromboló, bűnös következményekkel jár, ha művész vagy bármely felelősségteljes munkát végző ember, és különösképpen az, aki hatást gyakorol a közösségre, opportunistai politikai eszményeket használ fel érvényesülése céljából, mint pl. Kiss Ferenc. (Amennyiben nem opportunizmusból teszi annál rosszabb, szokta mondogatni Kiss Ferencsel kapcsolatban.)

A Kultuszminisztérium hivatalos álláspontjával is sokszor nyíltan szembeszállt, és jól emlékszem, és remélem, emlékeznek mások is, akik ott voltak, hogy a *Bibrakte* című svájci szabadságdrama, amely a szabad kis népek jóságát hirdeti az elnyomókkal, diktátorokkal szemben, és végeredményben Hitler és a rezsimje ellen íródott, húzás nélkül került színre a németek bevonulása után, annak ellenére, hogy külön bizottság jött ki a Kultuszminisztériumból, hogy a megfelelő húzásokat kierőszakolja.

A főpróbán kijelölték a húzásokat, de az előadáson mégis azok nélkül ment mindvégig a darab, sőt erősen kipoentírozva játszották a megfelelő részleteket, ami Németh Antalnak már

a próbák alatt is heves és idegölő harcába került, mert Kiss Ferenc naponta visszadobta a szerepét.

Különben az illendőség kedvéért nem akarom Dr. Németh Antalnak nyomdafestéket nem tűrő szavait ismételni a Kultuszminisztérium bizottságával, és ennek vezetőivel, a kultuszminiszter Hóman Bálinttal kapcsolatban.

Később, amikor már már nem volt a Nemzeti Színház igazgatója, és az akadémia működése is szünetelt, Tárogató úti villája állandó találkozóhelye volt a társaság baloldali és katonaszökevény részének. Ez a ház nyitva állt bárkinek rejtekül, aki erre rászorult, akár származására, akár politikai nézeteinél fogva. Ezt nekem és barátaimnak pl. Selmeczi Eleknek többször felajánlotta.

Végül még azt szeretném megemlíteni, hogy tőle és általában az akadémián hallottunk abban az időben egyes egyedül részletes és állandó szakelőadásokat, a szakember elismerő elfogulatlan és lelkes nyilatkozatait, az orosz színjátszásról és drámai irodalomról. (Természetesen a szovjet orosz színházi kultúrát ismertette és nem a régebbit.)

A fentieket hajlandó vagyok bárhol, bármikor eskü alatt igazolni.

Kiváló tisztelettel
Dr. Margalit Gabriella

Stockholm. 1947. február 18-án

[...]
[...]

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Kézírás, négy oldal.

Az utolsó oldalon a Budapesti Népbíróság pecsétje: Érk. 1947 JUNI. 13., Főljajstrom Nb. Ig.: 299/47.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 118, 119, 120, 121, (kék ceruzával): 137, 138, 139, 140. Ceruzával az utolsó lapon: 7.

Fekete tollal olvashatatlan aláírások az utolsó oldalon.

Juhász Andorné, Juhász Sári hírlapíró nyilatkozatában kiemeli, hogy 1944. március 19-én Németh maga segítette Major Tamás szökését, a színházban pedig a *Kossuth* című darabot tűzte műsorra (mely gesztus nem németbarát műsorpolitikára utal).⁴⁸ Leírja, hogy a következő időkben Németh sokat segített zsidó ismerőseinek, búvóhelyet és iratokat szerzett nekik.

Dr. Juhász Andorné nyilatkozata 1947 március 20-án

Nyilatkozat

Bukarest, 1947 március 20-án.

Ezennel kijelentem, hogy Dr. Németh Antallal, a Nemzeti Színház volt igazgatójával már 1944. március 19-e előtt számtalanszor voltam együtt, amikor is fent említett a leghatározottabban németellenes kijelentéseket tett előttem, minden egyes politikai tárgyú beszélgetésünk alkalmából. A németek bevonulásának napján – vasárnap – a délutáni eredeti előadást azonnal lemondta és a műsorra tűzött darab helyett tüntetésként a *Kossuth*ot játszatta el a hevenyében összetoborzott szereplőkkel, akik közül már egy, Major Tamás, a Nemzeti Színház mostani igazgatója hiányzott is, mivel legjobb tudomásom szerint kora reggel éppen Dr. Németh Antal segítségével megszökött. A színpad minden előírástól eltérően nemzetiszínű zászlókkal volt teljesen beborítva.

A megszállás első napjaitól kezdve Dr. Németh Antal jóformán minden szabad percét az üldözöttek megsegítésére, elbújtatására és megszöktetésére fordította. Igen sok zsidó ismerősének talált állandó búvóhelyet, összeköttetésben állt a legkülönbözőbb hamis okmánygyártókkal és lehetőleg minden hozzá segítségért forduló számára szerzett igazoló írásokat. A svéd követségen – Wallenberg tanácsoson keresztül – semminemű személyes veszélyeztetést nem kímélve járta ki zsidó barátai számára az útleveleket és csillagmentességet. Tárogató úti házának pincéjében vagyont érő zsidó holmit őrzött az egész nyilas terror alatt, és evvel kockára tette úgy a saját, mint teljes háza népének biztonságát. Dr. Németh Antalt a nyilasok állandóan keresték, de ő soha nem riadt vissza, hogy barátai érdekében valahol megjelenjen, a legveszélyesebb időkben is.

Dr. Juhász Andorné
Bukarest, Hotel Paris, Strada Academiei 21.

[...]

[...]

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Kézírás, két oldal.

Az utolsó oldalon a Budapesti Népbíróóság pecsétje: Érk. 1947 JUNI. 13., Főljajstrom Nb. Ig.: 299/47.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 114, 115, (kék ceruzával): 133, 134.

Ceruzával az első oldalon: 4.

Fekete tollal olvashatatlan aláírások az utolsó oldalon.

⁴⁸ Selmeczi Elek lejegyzi például, hogy az előadás végén a magyar és az amerikai zászlót együtt húzták fel a színpadon. Gáspár Margit és Szücs László beszámolóira is utal. SELMECZI Elek, *Németh Antal, a magyar színház enciklopédistája* (Budapest: Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 1991), 136.

Saturnus Artur svájci tudósító Németh Antal svájci kapcsolatait mutatja be nyilatkozatában, részben annak igazolásként, hogy a Németországgal folytatott kultúrcsereakció nem németbarátságából fakadt, hanem kötelessége volt, ő azonban ellensúlyozni igyekezett ezt más országokkal való cserékkel, vendégrendezésekkel, irodalmi kapcsolatokkal.

Saturnus Artur nyilatkozata 1947. április 25-én

Nyilatkozat.

Én 1933-ban, Hitler uralomrajutása miatt Németországból emigráltam, Magyarországra jöttem, és azóta mint több svájci napilap tudósítója Budapesten élek. Munkámat a svájci-magyar kulturális együttműködés szolgálatába állítottam, hogy ezzel is ellensúlyozzam a német hatást. Érthető tehát, hogy mint az irodalmi és művészeti élet hivatásos megfigyelője, e szempontból is élénk figyelemmel kísértem Németh Antal dr.-nak a Nemzeti Színház 1935-től 1944-ig igazgatójának kultúrpolitikai működését.

Német dr.-al számos megbeszélést tartottam és azok kapcsán színházművészeti elgondolásaiban *semmi olyan megnyilatkozást sohasem nem tett, ami demokratikus szempontból kifogásolható lett volna*. Dr. Németh *akkori közléséből* tudom, hogy a német-magyar államközi szerződés kereteinek kitöltése, vagyis a színházi csereakciók a Nemzeti Színház részéről *felsőbb hatóságoktól rákényszerített helyzetből* álltak elő, és ezt a kényszerhelyzetet Németh dr. és barátai a magyar irodalom és színház kultúra javára használták ki. Ezeket a hivatalosan rá oktroyált akciókat a legmesszemenőbbig módon igyekezett más, szabad országokkal felveendő és felvett kulturális együttműködés formájában ellensúlyozni.

A német kultúrcsereakció ellensúlyozására hozatta el Budapestre az altdorfi svájci műkedvelő színtársulatot, akik kivételes sikerrel szerepeltek a margitszigeti szabadtéri színpadon.

A Svájccal való kultúrcsereakciók során Németh dr. a legszorosabban együttműködött Mohácsi Jenővel, aki 1944 nyarán a nyilasok üldözése következtében elpusztult, az akkori svájci követtel és velem. Mint ahogy a svájci kantonális rendszer következtében az államközi egyezmény életre hívható nem volt, a személyes munka álláspontjára helyezkedve értük el azt, hogy Németh dr. 1941. június. 3-án a Magyar Rádióban bemutatta Arnold Schwengeler svájci író *Bibrakte* című drámáját.

Ugyanezt a művet 1944. március 25-én a Nemzeti Színház színpadán is előadta, személyes rendezésében. Én, aki Schwengeler művét tökéletesen ismerem és többévi budapesti tartózkodásom következtében a magyar nyelvet is elsajátítottam, meglepődve állapítottam meg a Schwengeler-darab bemutatóján, hogy Németh dr. erősen átdolgoztatta a művet, mégpedig olyan irányba, hogy az egész félreérthetetlenül *a diktatórikus törekvések ellen irányult* és megdöbbentő erővel *Magyarország sorsát példázta*. A darab „tengelyellenes” átdolgozásának súlyos következményei lehettek volna, mert az akkori teljesen új „gleichschaltolt” sajtó, különösen pedig a nyilas Bágyoni Váró Andor erős kirohanást intézett a színház ellen, hogy egy pacifista és destruktív darabot mer játszani, a programról való azonnali levételét követelte.

A mártírhalált halt Mohácsi Jenő és általam kezdeményezett svájci Madách-bemutatót Eugen Keller berni színházigazgató meghívására Dr. Németh Antal vitte rendezésével olyan sikerre Bernben, hogy az 1942/43-as színi évad legnagyobb anyagi és művészi sikere lett, amire nézve bizonyságul szolgált a berni színházlátogató közönség megszavaztatása.

A *Tragédia* berni bemutatása – a svájci sajtó bizonyossága szerint – nagy szolgálatot tett Magyarországnak, nemcsak művészeti és kulturális, hanem világnézeti szempontból is.

Közvetlenül Németh Antal dr.-ral történt akkori – 1940–43 közötti – tárgyalásaimból győződtem meg arról, hogy Németh dr. más országokban is eredményes lépéseket tett a *Tragédia* színrehozatala érdekében, így pl. tudom, hogy fontos szerepe volt a Madách-mű szlovén fordítása létrejöttében, továbbá tudok a belgrádi előadás előkészületeiről, a párizsi bemutató tervéről stb. Nem Németh dr.-on múlt, hogy a külpolitikai helyzet alakulása következtében a semleges, tengelyellenes államok közül csupán Svájcban realizálhatta meg a nagy mű ismeretes nagysikerű előadását.

Fenti vallomásomat kész vagyok bárhol, bármikor eskü alatt megismételni.

Budapest, 1947. április 25.

Saturnus Artur

Előttünk, mint tanúk előtt:

Tölgyessy [...]

Tóth Károly

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Lila gépirás, három oldal, lap alján gépirással számozva: 1–3.

Az első oldalon a Budapesti Népbíróság elmosódott fekete pecsétje.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 107, 108, 109, (kék ceruzával): 119, 121, 123.

Hajdú Algernon László nyilatkozatában beszámol a Színművészeti Kamara létrehozásáról, és Németh Antal azon igyekezetéről, mellyel Kiss Ferenc és a nyilas párt művészetpolitikai és hatalmi törekvéseit próbálta megakadályozni 1938-ban. Azt állítja, hogy amikor Kiss Ferenc – immár igazgatóként – parancsot adott a jelmezek nyugatra szállítására, Németh övele beszélte meg a jelmeztár megmentésének tervét, melyet azután ő adott tovább Varga Mátyás díszlettervezőnek.

Hajdú Algernon László nyilatkozata 1947. április 5-én

Nyilatkozat.

Alulírott Hajdú Algernon László, a Nemzeti Múzeum színháztörténeti osztályának vezetője, Németh Antal dr., a Nemzeti Színház volt igazgatója ellen folyamatba tett igazolási eljárás során vallomást ohajtottam tenni személyes tapasztalataimról, azonban kihallgatásomat mellőzték, és ezért a fellebbezés során szeretném megtenni vallomásomat, kijelentve, hogy az alábbiakat a népbíróság előtt élő szóval, eskü alatt is hajlandó vagyok megismételni.

1. Németh Antal dr. igazgatása alatt, közel egy évtizedig voltam a Nemzeti Színház titkára, eleinte adminisztratív beosztásban, utóbb a Nemzeti Kamaraszínház adminisztratív és gazdasági vezetésével megbízva. Beosztásomnál fogva sűrűn mentek át a kezemen a munkásságának (műszaki személyzetnek) ügyei. Németh Antal dr. ezen ügyek elintézése során mindig a legmesszebbre menő szociális megértésről és jóindulatról tett tanúbizonyságot, a munkásság érdekeit a legteljesebb mértékben védte fölöttes hatósága felé, sőt gyakran az előírásokat szó szerint vevő Gazdasági Hivatal egyes bürokratikusabban gondolkodó tisztviselőivel szemben is.

2. A Színművészeti Kamara megalakulása előtt Németh Antal dr. bevont azokba a bizalmas tanácskozásokba, amelyek a Turul B. E. és a Nyilaskeresztes Párt által nyíltan támogatott Kiss Ferencnek és szűkebb körének kultúra- és színházellenes törekvéseit volt hivatva cselekvőleg megakadályozni. Így én kaptam megbízatást dr. Németh Antaltól, hogy az Opera vezető embereivel megtárgyaljam a két állami színház tagjai közötti kooperációt, amelynek célja a kamarai elektorválasztással kapcsolatban, az Előkészítő Bizottság által javasolt hivatalos jelölő listával szemben való állásfoglalás és Kiss Ferenc kamarai elnökké való megválasztásának kontrakarrirozása volt.

Ugyancsak én kaptam megbízatást, előzetes megbeszéléseink alapján dr. Németh Antaltól, hogy az ő „tudtán kívül” mintegy saját kezdeményezésemre rávegyem a Nemzeti Színház tagjait, hogy „társulati gyűlés” megtartására kérjünk engedélyt dr. Németh Antaltól. Az 1938. dec. 10-én megtartott gyűlésen a társulat tagjai tiltakoztak a Kamara megszervezésének eszközei és módja ellen. Ezzel az akcióval kapcsolatban Németh Antal dr. a legélesebb szembenállást mutatta az Előkészítő Bizottság álláspontjával szemben.

Németh Antal dr. tudtával, beleegyezésével és anyagi hozzájárulásával készültek az elektorválasztással kapcsolatos felvilágosító körlevelek és ellenlisták is, amelyekkel a pesti és vidéki társulatokat elárasztottuk.

Ismerve az Előkészítő Bizottság munkáját, feltételeztük, hogy az elektorválasztás eredményét a számláló bizottság esetleg meghamisítja, dr. Németh Antallal való megbeszélés alapján tettem meg báró Wlassich Gyulához, az Előkészítő Bizottság elnökéhez intézett ajánlott levélben az Elektorválasztó Közgyűlés elé terjesztendő napirend előtti indítványomat, amelyben a szavazatok összeszámlálása a Statisztikai Hivatal szakembereinek kirendelését kértem. Báró Wlassich indítványomat nem terjesztette a közgyűlés elé. A szavazatok pongyolán történt összeszámlálása a hivatalos lista győzelmét involválta. Ennek a

garnitúrának uralomra jutása eredményezte azt a temérdek kárt, rombolást, könnyet és bánatot, amelyet a Kamara közel hatéves működése alatt az egyetemes magyar színészetnek és az emberek százainak okozott.

3. A Sztójay-kormány eltávolította a helyéről Dr. Németh Antalt. Utóda, az imrédista Kovách Aladár a Szálasi-kormány hivatalba lépésekor lemondott. Utána Kiss Ferenc kapott kormánybiztosi megbízatást. Ennek ellenére a színház gazda nélkül maradt, mert Kiss Ferenc úgyszólván állandóan barátnőjénél, Fülöp Katónál és a tőle származó újszülött gyermekénél, Sopronban tartózkodott. Néha heteken keresztül feléje sem nézett a színháznak. Csak telefonon érdeklődött olykor-olykor, Sopronból, végül pedig a telefonálások is elmaradtak, és Kiss Ferenc nem jelentkezett többé.

Ezekben a hetekben rendszeresen kijártam Németh Antal dr. Tárogató utca 57. szám alatti lakására, hogy a vezető nélkül maradt színház ügyeinek vitelére tanácsokat kapjak tőle. A színház fölött láthatatlanul is Németh Antal dr. őrködött. Tanácsokat adott a műsorra és szereplőkre vonatkozóan. Amikor pedig Kiss Ferenc elrendelte, hogy a színház értékes ruhatári anyagát összes csomagolják és nyugatra küldjék, Németh Antal doktor tanácsára, de nevének említése nélkül beszéltem meg Varga Mátyás díszlettervezővel és műhelyvezetővel, hogy a színház javainak megmentése céljából a ládákba és kosarakba selejtes holmikat és köveket csomagoljanak, és ezzel megakadályozzák, hogy a színház vagyonát nyugatra menekítsék. Ebben az értelemben adta ki azután az utasításait Kiss Ferenc parancsainak szabotálására Varga Mátyás.

Budapest, 1947. április 5-én.

Hajdú Algernon László
a Nemzeti Múzeum Színháztörténeti
osztályának vezetője, tb. igazgató.
(lakik: Bpest, VIII Mária Terézia tér 16.)

Előttünk, mint tanúk előtt:
Papp Marianna
(Pap Marianna)
VIII. Mária Terézia tér 16.
Dr. Kozocsa Sándor
(Dr. Kozocsa Sándor)
VIII. Rákóczi út 19.

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Gépirás, három oldal, kézzel aláírva.

Az oldalak hátulján a Budapesti Népbíróóság pecsétje: Érk. 1947 JUNI. 13., Főljástrom Nb. Ig.: 299/47.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 103, 104, 105, (kék ceruzával): 111, 113, 115.

A levélben „Vargha” névváltozat szerepel.

Rodriguez André filmrendező, egy évig a Nemzeti Kamaraszínházának a titkára, szélsőjobboldali támadásokról és tüntetésekről számol be, melyek a Nemzeti Színházat és Németh Antalt a 30-as évek végén azért érték, mert zsidó szerzők műveit is színpadra vitte. Székely Júlia darabjának, a *Nóra leányainak* előadásaira pl. minden alkalommal rendőri felügyeletet kellett kérni a nézőtérre, olyan atrocitások történtek. Említést tesz Németh sajtópereiről is, melyeket a nyilas lapok állításai ellen indított.

Rodriguez André nyilatkozata 1947. május 2-án

Én az 1937-38-as színi évadban a Nemzeti Kamara Színház titkára voltam. Ebben a minőségemben közvetlen személyes tanúja lehettem azoknak a jobboldali tüntetéseknek, amelyek 1938 tavaszán Székely Júlia *Nóra leányai* című színműnek előadásával kapcsolatban indultak meg Németh Antal dr., a Nemzeti Színház akkori igazgatója ellen.

Alig kezdődtek meg a zsidó származású Székely Júlia *Nóra leányai* című darabjának próbái, az *Összetartás* és a *Virradat* c. nyilas lapok, továbbá más jobboldali napi és hetilapok pergőtűzszerű támadásokat intéztek Németh Antal dr. ellen, őt nyíltan zsidóbarátsággal vádolva meg, és lázították az akkor már erősen jobbra kanyarodó közvéleményt, hogy tettelesen foglaljon állást Németh Antal ellen. Ily módon sikerült felheccelniük számos, főleg a Turul Szövetségbe és a Nyilas Pártba tömörült egyetemi hallgatónőt és hallgatót, akiket azután a Nemzeti Kamara Színházba vezényeltek ki, ellátva őket a pénztárnál vásárolt jegyekkel. A tüntetők ruhájuk alatt vekker-órákat, riasztó békákat és bűzbombákat csempészték a nézőtérre. Az előadás folyamán egyszer csak megszólalt valamelyik sarokba rejtett ébresztőóra, amelyen egy cédula állt: „Mondjon le a zsidóbérenc Németh Antal!” Vagy a zűrzavarban a kifelé tóduló közönség rálépve a bűzbombákra még nagyobb riadalommal hagyta el a tüntetőktől veszélyeztetett nézőteret. Röpcédulákat szórtak a nyilas tüntetők, amelyeken „Németh Antal héber házi szerzői” címmel felsorolták mindazokat az írókat, fordítókat, zeneszerzőket és díszlettervezőket, akiket a Nemzeti Színház igazgatója 1935 őszétől kezdve szakadatlanul foglalkoztatott.

Estéről-estére erős rendőri készenlétet kellett kérnem a rend fenttartása, és detektíveket a nézők ellenőrzése céljából. Csaknem minden este sikerült tetten érünk néhány nyilas tüntetőt, akiket azonnal előállítottak a Főkapitányságra. Nyolc vagy kilenc alkalommal mehetett a *Nóra leányai*, mert a rendőrség megunt az állandó kivezenylést, és nem tudván biztosítani előadásaink zavartalanságát, a Nemzeti Kamara Színház kénytelen volt műsoráról levenni a különben nagy sikernek ígérkező újdonságot.

1938 tavaszától kezdve, amikor a sajtótámadásokkal összefüggésben számos becsületsértési és rágalmozási pere keletkezett Németh dr.-nak – nyilas újságírókkal – a Nemzeti Színház igazgatója mindvégig vörös posztó maradt a turulisták és a nyilasok szemében.

A fentieket mint szem- és fültanú bárhol, bármikor élıszóval eskü alatt is hajlandó vagyok vallani.

Budapest, 1947 május hó 2-án.

Rodriguez André

Előttünk, mint tanúk előtt:

Selmeczi Elek

[...]

(Rodriguez André)
filmrendező

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépirás, két oldal, kézzel aláírva. Utolsó félmondat golyóstollal aláhúzva.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal):111, 112, (kék ceruzával):127, 129.

Dr. Révay József klasszika-filológus mint az Országos Magyar Királyi Színházvezető- és Rendezőképző Akadémia egykori tanára arról nyilatkozik, hogy az Akadémiára való felvételnél Németh sem a diákoktól, sem a tanároktól nem kért származási igazolást.

Dr. Révay József nyilatkozata 1947. május 3-án

Nyilatkozat

1. Németh Antal dr. 1940 és 1943 decembere között – több alkalommal – tett akkori személyes közléséből tudom, hogy a magyar rendezőképzsre vonatkozó terveit a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban Kiss Ferenc gáncsolta el, világnézeti okokból, mert a jobboldali színházpolitika szempontjából veszélyesnek tartotta Németh dr. kezdeményezését.

2. Amikor hároméves küzdelem után sikerült megvalósítania Németh dr.-nak a színházi szakemberek utánpótlását, azt teljesen a hivatalos állásponttal ellentétes szellemben szervezte meg. Az előadó tanárok összeválogatásában, a jobboldali felfogással ellentétesen, kizárólag a szakszerűség vezette. Így pl. a tanárok között szerepelt – 1944 januárjától június végéig! – Tolnay Pál, az Operaház szcenikai főfelügyelője, aki származása miatt akkor már az Operában sem teljesített szolgálatot.

3. A hallgatók felvételénél – 1944 januárjában! – Németh Antal dr. mellőzte a szülők és nagyszülők okmányainak bemutatását. Így számos olyan hallgatója volt a rendezőképző évfolyamnak, akik a zsidótörvény hatálya alá estek.

A fentieket, mint a Németh dr. vezetése alatt állott rendezőképző tanfolyamnak volt tanára bárhol, bármikor eskü alatt is vallom.

Budapest, 1947. május 3.

Dr. Révay József
egyetemi c. ny. rk. tanár
Mátyásföld, Hársfa utca 3.

Előttük mint tanúk előtt:
Bán Alice
[...] Sándorné

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Gépirás, egy oldal, kézzel aláírva.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 110 (kék ceruzával): 125.

A „Tolnai” névváltozatot használja.

Tolnay Pál egyrészt a *Nóra leányai*-ügyről nyilatkozik: ő is megerősíti, hogy a Nemzeti Színház a darab bemutatásáért a jobboldal élesen támadta. Valamint ő is igazolja, hogy az Akadémián nem kértek a hallgatóktól és a tanároktól olyan iratokat, mellyel a származásukat kellett volna igazolniuk. Meggyőződése szerint Németh sosem tanúsított antiszemita magatartást.

Tolnay Pál nyilatkozata 1947. május 29-én

Nyilatkozat.

Alulírott Tolnay Pál, az Állami Színházak műszaki főnöke, dr. Németh Antal a Nemzeti Színház volt igazgatója igazolási ügyében az alábbi tényeket igazolom, és azokat hajlandó vagyok az arra illetékes hatóság előtt eskü alatt is megerősíteni.

1937 év tavaszán a Nemzeti Színház Kamaraszínháza előadta Székely Júliának, ki tudomásom szerint zsidó származású, *Nóra leányai* című darabját, és amint akkor a Nemzeti Színház és a Kamaraszínház titkárságától értesültem, illetve a színházban beszéltek, hogy a darab ellen a jobboldali elemek sajtópropagandát indítottak, és az előadás alkalmával síppal, vekkerórával és más hasonló zavaró eszközökkel tüntettek, és az előadást ismételtelen megzavarták. Arról is tudok, hogy a Kamaraszínház kénytelen volt a rendőrséghez fordulni, hogy az ismétlődő tüntetéseket megakadályozzák.

Közvetlen tudomásom van arról, hogy a Németh Antal által életre hívott és a Kultuszminisztérium engedélyével működő úgynevezett Rendezőakadémia tanári karában zsidó származású tanár is működött Németh Antal tudomásával és hozzájárulásával, és tudomásom szerint a hallgatók felvétele alkalmával ún. származási okmányokat azoktól sem kértek.

Közvetlen meggyőződést szereztem arról, hogy Németh Antal működése alatt soha antiszemita magatartást nem tanúsított.

Budapest, 1947. május 29.

Tolnay Pál

Előttünk:

[...]

[...]

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Gépirás, egy oldal, kézzel aláírva.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 106, (kék ceruzával): 117.

Az oldal hátulján a Budapesti Népbíróóság pecsétje (üresen), ceruzával: 12.

Dr. Bíró Miklós nyilatkozata mint színházi jogtanácsosé szintén azt erősíti meg, hogy Németh nem volt antiszemita, inkább a jobboldali sajtóval, a Nemzeti Színház jobboldali tagjaival voltak konfliktusai.

Dr. Bíró Miklós nyilatkozata 1947. május 28-án

Nyilatkozat.

Alulírott Dr. *Bíró Miklós* ügyvéd, az Állami Színházak jogtanácsosa, eskü alatt hajlandó vagyok a vallani az alábbi körülményeket.

Dr. Németh Antallal a Nemzeti Színház igazgatójával több, mint 9 éven át együttműködtem, és ezen idő alatt soha nem tapasztaltam, hogy zsidóellenes magatartást tanúsított volna, vagy hogy a színház bármely tagját zsidó volta miatt joghátrányban részesítette volna. Ellenkezőleg, a minisztérium előtt több esetben is kiállt a színház zsidó származású tagjai mellett, és a törvényes intézkedések dacára igyekezett őket a tagok sorában megtartani.

Közvetlen tudomásom van arról, hogy a Színészkamara felállítását tárgyaló javaslat tárgyalásai alkalmával Kiss Ferenc javaslata ellen foglalt állást, sőt a tárgyalás előtt értem jött Leányfalura, magával hozott, hogy az anyag jogi feldolgozásában és a javaslat ellen teendő észrevételeiben legyen segítségére.

Közvetlen tudomásom van arról is, hogy a *Nóra leányai* című darab előadását, dacára az erős jobboldali támadásoknak, megtartotta, sőt azt műsoron tartotta. Miután az előadást a szélsőjobboldali elemek több ízben megzavarták, rendőrség segítségét vette igénybe, sőt az előadás megkezdése előtt titkos rendőrökkel figyeltette a színházban jövő közönséget és a tüntetők ellen eljárást tetetett folyamatba. Arról is tudomásom van, hogy a szélsőjobboldalhoz tartozó Czakó Pál és Patkós György titkárokat eltávolíttatta a színház kötelékéből.

Gárdos Kornélia színésznőnek hasonló okokból kellett megválnia színházától, és utasította a színház egyik tagját, aki fültanúja volt, hogy a feljelentést nevezett egyén ellen tegye meg. Ez meg is történt és el is ítélték.

Engem egy ízben sürgősen bekértek a színházba, és közölte velem, hogy az egyeik asztalos mester, ki többgyermekes családapa, fizetésjavítást kért, családjával a rendszerbe sorolt fizetésből nem tud megélni, felhívott arra, hogy keressek megoldást fizetésének felemelése végett, és tárgyaljam ezt ki a gazdasági főnökkel. A sok eset közül ezzel az egyel is bizonyította szociális gondolkodását.

A jobboldali újságok ellen több ízben is, így legutóbb 1944 április és május havában sajtórágalmazási pereket indított, melyeket én vezettem. Ezek emlékezetem szerint az *Összetartás* és a *Magyarság* voltak.

Tudomásom van arról is, hogy midőn Németh Antal 1944 januárjában a rendezőakadémiát felállította, melyet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium engedélyezett, sem a tanároktól, sem a hallgatóktól származási igazolásokat nem kért, sőt a tanári karnak határozott tudomásom szerint teljesen zsidó származású tagja is volt, aki a tanév végéig működött.

Budapest, 1947. május hó 28.

Dr. Bíró Miklós

Előttünk, mint tanúk előtt:

Keresmár Irén

Huber Margit

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépirás, kézzel aláírva, két oldal.

A második oldalon a Budapesti Népbíróság pecsétje: Érk. 1947 JUNI. 13., Főljajstrom Nb.

Ig.: 299/47.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 98, 99, (kék ceruzával):105, 106.

Ceruzával:1.

Bényi László Németh Antal jugoszláv kapcsolatairól számol be, és arról, milyen érdemei vannak Némethnek *Az ember tragédiája* szlovén, illetve szerb fordításainak megjelenésében.

Bényi László nyilatkozata 1947. május 28-án

Nyilatkozat.

Alulírott Bényi László festőművész Németh Antal dr.-nak általam közvetlenül ismert működésével kapcsolatban az alábbiakat tudom vallani:

Mint a jugoszláv-magyar kulturális, művészi kapcsolatok egyik szorgalmazója kerültem kapcsolatba Niko Kuret szlovén íróval és tudóssal, valamint Vilko Novakkal, a ljubljanai professzorral, akiktől örömmel hallottam, hogy Németh Antal dr. milyen hathatósan támogatta őket abban, hogy Madách drámai költeménye, *Az ember tragédiája* szlovén nyelven is megjelenhessen. Németh dr. már akkor kapcsolatban állt a két fent nevezett szlovén úrral, mikor Magyarországon senki sem beszélt a jugoszláv-magyar kulturális közeledés szükségességéről. Több mint kétévi szoros együttműködés eredményeképpen jelent meg ezután 1940 decemberében szlovén nyelven a *Tragédia*. A kiadást Zichy Mária grófnő, a Muraszombat melletti Beltinci úrnője támogatta anyagilag, aki jelenlétemben kereste fel annak idején Németh dr.-t, hogy köszönetet mondjon neki a tragédia szlovén fordításának szellemi támogatásáért. Tudomásom szerint Németh dr. nem elégedett meg ezzel, hanem leutazott Jugoszláviába, részt vett a szlovén színháztudomány 150 éves jubileumi ünnepségén, és a jugoszláv Milan Begovic egyik darabjának budapesti bemutatásával megelőzte a jugoszláv színházi köröknek azt a szándékát, hogy Magyarországgal a színházkultúra területén barátságosan együttműködnek. Közvetlen tudomásom van a jugoszláv írók és művészek részéről arra vonatkozólag is, hogy Németh dr.-nak hasonlóan fontos szerepe volt a *Tragédia* szerb nyelvű fordításának létrejöttében is. Németh dr. tehát a *Tragédia* franciaországi, svédországi, dániai, bulgáriai, svájci, németországi, lengyel, olasz, finn stb. előadások szorgalmazásán kívül döntő érdemül könyvelheti el fontos szerepét Madách remekműve szlovén nyelven való megjelenése szempontjából. Erről a tényről én annak idején több cikkben is megemlékeztem. Cikkeim közül fényképmásolatban csatolom a *Híd* című folyóirat II. évfolyamának 5. számában 1941. január 21-én megjelent riportomat.

A fenti tényeket bármikor hajlandó vagyok élőszóval, eskü alatt vallani.

Budapest, 1947. május 28.

Bényi László
festőművész, hírlapíró

Előttünk, mint tanúk előtt:

Dr. Mihalik Sándor
a Magyar Történeti Múzeum
helyettes főigazgatója
Berend Ilona
[...]

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépirás, kézzel aláírva, egy oldal.

Az oldal hátulján a Budapesti Népbíróság fekete pecsétje: Érk. 1947 JUNI. 13., Főljástrom

Nb. Ig.: 299/47. és ceruzával: 2, kék ceruzával: 110.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal):102 (kék ceruzával):109.

Juhász Vilmos úgy nyilatkozik, hogy Némethet fiatalkora óta ismeri, világnézetét progresszívnek; baloldaliakat támogatónak írja le. Személyesen őt és fiát is segítette és támogatta Németh, amikor bujkálni kényszerültek.

Dr. Juhász Vilmos nyilatkozata 1947 tavaszán

Nyilatkozat.

Abból az alkalomból, hogy Németh Antal dr.-nak múltbeli közéleti működése minden részletre kiterjedően kivizsgálásra kerül, kötelességemnek tartom az alábbi tények leszövezését.

I. Németh Antal dr.-t 1925 óta ismerem, amikor a Művészeti- majd az Irodalmi Lexikon hívta őt meg munkatársai körébe. Mindkét Lexikonnak egy-egy, akkor üldözött kiváló baloldali tudós – Éber László, illetve Benedek Marcell – volt a főszerkesztője. Mindkét Lexikonnak én voltam a munkatársakkal közvetlen kapcsolatban álló ügyvezető segédszerkesztője. Mindkét Lexikon az akkori kor szellemével éles ellentétben álló liberális szempontok szerint készült, és akkor üldözött munkatársaink nagyrésze ma közéletünkben fontos szerepet játszik. Németh Antal akkori számos alkalommal részletesen kifejtett világnézeti megnyilatkozására emlékszem, amely progresszív szellemű és kifejezetten baloldali írókat és művészeket támogató jellegű volt.

II. Irodalmi és művészeti haladó szemléletének, valamint a színháztudomány terén kitűnő szakképzettségének következtében bízta meg a szaklexikon sorozat kiadója, a zsidó vallású Győző Andor Németh Antalt egy színművészeti lexikon szerkesztésével. Az ő irányítása mellett ennek a műnek az ügyvezető segédszerkesztői munkáját is én láttam el. A Színművészeti Lexikon munkatársi gárdájában kivétel nélkül haladó irányú és baloldali gondolkodású szakemberek szerepeltek. Meg kell jegyeznem, hogy Magyarországon ez a munka foglalkozott először a legnagyobb elismerés hangján az orosz színházművészettel és színművészettel.

III. Miután Németh Antal dr.-t a Sztójay-kormány eltávolította a Nemzeti Színház éléről, bár az egy súlyosabb jogfosztó rendelkezések veszélyessé tették az üldözöttek támogatását, Németh dr. mindenben segítségemre igyekezett lenni és amikor súlyos betegsége megakadályozta abban, hogy személyesen felkeressen, barátait, köztük Szűcs László dr.-t, a Nemzeti Színház jelenlegi főrendezőjét küldte el feleségemhez, tanácsokkal szolgáljanak és segítsenek rajtunk. Mivel akkor a rendelkezések folytán munkát nem vállalhattam, megbízott munkái sajtó alá rendezésével, és erre a majdnem elkészült munkára előleget adott nekem, élelmiszer formájában. Fiam számára, akit a nyilasok nyugatra akartak hurcolni, búvóhelyet ajánlott fel. Én magam az ő Tárogató út 57. számú lakásától nem messzire kaptam búvóhelyet a Szociális Testvéreknél, ez módot adott rá, hogy az ostrom idején is fenntartsuk egymással kapcsolatainkat. Magatartása ebben az időben is teljesen demokratikus szellemű volt. Hozzátehetem még, hogy engem, akinek nem volt módomban rádiót hallgatni, és másokat is állandóan tájékoztatott a németellenes rádióállomások leadásairól, és ekkor is, mint mindig, a leghatározottabban náciellenes szellemben nyilatkozott.

A fentieket büntetőjogi felelősségem tudatában állapítom meg.

Dr. Juhász Vilmos
író, egyet.m.tanár a Révai
Lexikon főszerkesztője,

az Új Idők könyvkiadó vállalat
irodalmi igazgatója,
Külügyi Intézet tanára

Előttünk, mint tanúk előtt
Vas István
Illés Endre

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

Gépirás, kézzel aláírva, egy oldal.

A második oldalon a Budapesti Népbíróság pecsétje: Érk. 1947 JUNI. 13., Főljajstrom Nb.

Ig.: 299/47.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 116, 117, (kék ceruzával): 135, 136.

Ceruzával: 5.

Dr. Molnos Lipót Németh Antal franciaországi kapcsolatairól és tevékenységéről, *Az ember tragédiája* francia fordításáról és párizsi bemutatójának előkészítéséről ír nyilatkozatában, mely így bizonyítja, hogy Németh Antal mint a Nemzeti igazgatója nemcsak a náci Németországgal keresett kulturális kapcsolatokat, hanem a vele háborúban álló más országokkal is, és hogy ezen kapcsolatok célja a magyar kultúra külfölddel való megismertetése volt.

Dr. Molnos Lipót nyilatkozata 1947 tavaszán

Nyilatkozat.

Németh Antal dr.-t 1932 május havában ismertem meg, amikor állami ösztöndíjjal egy hónapot Párizsban töltött, és engem is felkeresett, mint a párizsi magyar intézet igazgatóját. Bár ekkor még nem töltött be közhivatalt, beszélgetésünk főként *Az ember tragédiája* külföldi értékesítése, elsősorban párizsi bemutatója körül forgott. Megállapítottuk, hogy Vautier akkor megjelent fordítása előadhatatlan, tehát mindaddig amíg új és játszható fordítása nincs a *Tragédiának*, komoly lépéseket tenni nem lehet.

Amikor kezdeményezésemre a háború elején végre elkészült a *Tragédia* új francia fordítása, ismét szorosabb kapcsolatba léptem Németh dr.-ral, a Nemzeti Színháznak ekkor már igazgatójával, aki gazdag nemzetközi színházi tapasztalatai alapján kidolgozott rendezőkönyvét és a *Tragédia* színpadi és kosztümterveit díjtalanul bocsátotta a tervezett párizsi előadás rendelkezésére. A háború nem állította meg a munkát, Párizs megszállása alatt is tovább folytatjuk erőfeszítéseinket *Az ember tragédiája* párizsi bemutatójának érdekében, melyet a Théâtre du Peuple-ben Németh dr. rendezői elgondolása szerint reméltünk megvalósítani.

(Az előadás előkészítésére vonatkozó iratváltás részben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium útján történt.)

Az előadás realizálását azonban nemsokára megakadályozta a háború egyre gyorsuló üteme, a közviszonyok súlyos rosszabbodása és a megszálló csapatok részéről életbe léptetett ellenőrző cenzúra, valamint a Párizsból Budapesttel való érintkezés német részről történt lehetetlenné tétele.

Amint az előadottakból kiviláglik, Németh Antal dr. az 1939–1944 évek között rendelkezésére álló lehetőségeken túlmenően, Madách remekművének nemzetközi propagálása terén a tengelyhez nem tartozó és a fasiszta államokkal háborúban lévő más nemzetek egyikénél mindent elkövetett Madách géniuszának megismertetése és elismertetése érdekében.

Fenti nyilatkozatomat kész vagyok bármikor eskü alatt is megismételni.

Molnos Lipót
Molnos Lipót dr.
egyetemi m. tanár,
a Vallás- és Közoktatásügyi
Minisztérium külföldi művelődési
kapcsolatok osztályának francia
előadója.

Baross [...]
tanú
Dr. Nemes József
tanú

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Gépirás, kézzel aláírva, egy oldal.

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 113 (kék ceruzával): 131.

Németh 1947 téli és tavaszi hónapjaiban összegyűjtötte a mellette tanúskodó leveleket, melyek közül mindegyik az őt ért vádak egyikét vagy másikat cáfolta, és fellebbezésének indoklása mellé csatolta őket.⁴⁹

**Németh Antalnak a Budapesti Népbíróság Igazoló Fellebbezési Tanácsához a
népbíróági tárgyalás előtt benyújtott nyilatkozata**

Tekintetes Népbíróság!

Kívüljelzett szám alatt benyújtott fellebbezésem tárgyalására határnapként 1947. június 19-ének délelőtti 9 órája tűzetett ki.

I.

Bár fellebbezésemben utaltam arra, hogy az Igazolóbizottság határozata alaki okokból sem helytálló és semmisnek tekintendő, súlyt helyezek arra, hogy kívüljelzett ügyvédem útján arra vonatkozó jogi álláspontomat az alábbiakban kifejtsem:

A sérelmezett igazolási eljárás szám szerint a harmadik lesz, amely ellenem megindult. Elsősorban, mint volt közalkalmazottat, a VKM III. sz. igazolóbizottsága vont igazolás alá és 1945. december 5-én 603/1945. III. ig. biz. sz. egyhangúlag hozott határozatával igazoltnak jelentett ki.

Ezt követőleg a debreceni Tudományegyetem, mint ott habilitált magántanárát igazolt egyhangúlag hozott határozatával 1946. május 4. E határozat száma: 164/1946.

A fellebbezési tárgyaláson mindkét határozatot szükség esetén fel fogom mutatni.

Az 5000/1946. M. E. sz. rendelet 11.§-a világosan és félreérthetetlenül kimondja, hogy a rendelet hatályba lépése után igazoló eljárást ellenem, mint a rendelet 1. §-ában felsoroltak kategóriájába tartozó személy ellen folyamatba tenni, illetve tovább folytatni nem lehet. E rendelet világos rendelkezése ellenére indította meg ellenem az igazolási eljárást a Nemzeti Bizottság XIV. sz. értelmiségi igazolóbizottsága egy 1946. október 11-én benyújtott beadvány alapján, melynek folytán ez az igazolóbizottság ügyemet 3837/1946. sz. a. a rendelet tiltó rendelkezése ellenére tárgyalás alá vette és határozatával befejezte.

Nyilvánvaló tehát, hogy ez utóbbi eljárás megindítása és lefolytatása ellenem törvényellenes lévén, semmisnek tekintendő, minthogy az az 5000/1946. M. E. sz. rendelet hatálybalépését, vagyis 1946. évi május 18-át követő időpontban tétetett folyamatba és tárgyalatott le.

De semmisnek tekintendő az XIV sz. igazolóbizottság határozata és egész eljárása azon okból is, mert ezen igazolóbizottság igazolási ügyem tárgyalás alá vételével hatáskörét is jogellenesen túllépte. Az országos Nemzeti Bizottság által 1946 év nyarán létesített 17 igazolóbizottság hatáskörébe ugyanis taxatív felsorolás csupán a magánalkalmazottak és szabad pályán lévő személyek igazolási ügyei utaltattak. Az Országos Nemzeti Bizottságnak eme rendelkezése tulajdonképpen értelemszerű magyarázó kiegészítése az 5000/1946. M. E. sz. rendelet 1. §-ának, mely nyilvánvalóan csak azt a célt szolgálja, hogy a 17

⁴⁹ A népbíróági anyagból a Németh által felsoroltak közül csak Jens Locher levele hiányzik.

igazolóbizottság még tévedésből sem vonhasson igazolás alá olyan személyeket, akik az 5000/1946. M. E. sz. rendelet 1. §-ának rendelkezései alá tartoznak.

II.

Az igazolóbizottság előtti eljárás során előterjesztett bizonyítékaim további kiegészítésében bemutatom a következő nyilatkozatokat, egyben felajánlva azok kiállítóinak tanúkénti kihallgatását is.

1. Bíró Miklós (Aulich u. 4.) az állami színházak jogtanácsosa, aki minden jogi vonatkozású ügyben tanácsadóm volt a 9 év alatt, vallani kívánja, hogy soha Nemzeti Színház tagjaival szemben antiszemita magatartást nem tanúsítottam, az alkalmazottak szociális helyzetével a legmesszebb menő módon törődtem, a jobboldal részéről állandó és kíméletlen támadásokban részesültem és a nyilasok sajtótámadásait még a német megszállások alatt is, 1944 májusában a törvény előtt üldöztem. Nyilatkozata a tények kivonatára vonatkozólag mellékelve.

2. Bényi László hírlapíró, festőművész, a jugoszláv-magyar kultúrkapcsolatok mozgalmának egyik vezető személyisége, mellékelt nyilatkozatában bizonyítja, hogy úttörő szerepem volt a jugoszláv-magyar kulturális kapcsolatok kiépítésében már 1938-kezdődően.

3. Hajdú László (Mária Terézia tér 16.) a Nemzeti Színház volt titkára, jelenleg a Nemzeti Múzeum színháztörténeti gyűjteményének c. igazgatója, vallani tudja, hogy én Kiss Ferencsel nem személyi indokokból, hanem elvi álláspontjaink különbözősége miatt kerültem szembe, még 1938-ban. Bizonyítani tudja, hogy a Színművészeti Kamarát ismert formában való létrejötte ellen a legtevékenyebben küzdöttem, feletteseim Kiss Ferencet támogató rendelkezéseit megszüntettem, és hivatalban maradásom utolsó pillanatáig ellensúlyozni igyekeztem a Kamarának a magyar színművészetre nézve azonnal felismert káros hatását. Tanúvallomásának kivonata nyilatkozat formájában tisztelettel mellékelve.

4. Juhász Sári (Bukarest, Hotel Paris) újságíró, jelenleg a román fővárosban tartózkodván a magyar Külügyminisztérium megbízásából, két tanú előtt tett írásbeli nyilatkozatával vallja, hogy én vele szorosan együttműködve mindent elkövettünk 1944 nyarán, hogy az üldözött zsidóság segítségére legyünk és számos üldözöttnek szereztem svéd, svájci és pápai mentességet.

5. Juhász Vilmos (Vadász u 17.) egyetemi magántanár és szerkesztő, aki 25 éve ismeri működésemet, bizalmi baráti megnyilatkozások alapján vallani kívánja, hogy minden időben és működésem minden területén támogattam a haladó gondolkodású és a baloldali együttérző szellemi embereket. Őt magát az üldöztetésének idején cselekvőleg különböző formában támogattam. Fiának is segítségére voltam. Vallomását írásba is foglalta, amelyet tisztelettel mellékelek.

6. Locher, Jens dán színműíró azzal kapcsolatban jelentkezik Koppenhágából keltezett dán nyelvű és a stockholmi magyar követségen magyarra fordított nyilatkozatával, hogy én – az engem elítélő határozat indoklásával ellentétben, amely szerint én kizárólag német orientációjú voltam – , saját elhatározásomból, önként, tehát nem az államközi szerződések kultúr csere-akciókat parancsoló rendelkezésére, hanem éppen a Magyarországra nehezedő német nyomás ellensúlyozására más, semleges, sőt a „tengellyel” ellentétben álló nemzetek irodalmának propagálására úttörő szerepet vállaltam. Pld. a dán írók propagálása terén olyan értékűnek neki ismeri el Locher tevékenységemet, hogy a dán kormánynál engem kitüntetésre javasolt.

7. Margalit Gabriella dr., Stockholmban élő színháztudós, a vezetésem alatt működő rendezőképző akadémia egykori hallgatója, mellékelt nyilatkozatában tanúsítja, hogy 1943-44 telén a rendezőképző akadémián sem a hallgatók származását nem ellenőriztettem, sem

pedig a tanári testületben nem alkalmaztam az akkor előírt faji megkülönböztetésre irányuló rendszabályokat, a tanítás anyagában pedig kimondottan haladó szellemű, sőt baloldali művészeti világnézet elvei alapján történt a jövő nemzedék oktatás.

8. Molnos Lipót (Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium) egyetemi magántanár, a francia ügyek referense hasonlóan döntő adatokkal cáfolja a mellékelt nyilatkozatában az É. XIV. számú igazolóbizottság határozatának egyoldalú „kultúrpolitikámra” vonatkozó állításait, bizonyítván fontos szerepemet *Az ember tragédiája* tervezett franciaországi előadásában, továbbá azt, hogy még a német megszállás alatt is együttműködtünk a háború utáni párizsi Madách-bemutató előkészítésén.

9. Révay József dr. (Mátyásföld, Hársfa u 3.) egyetemi c. rendkívüli tanár, mint a vezetésem alatt állt rendezőképző akadémia egyik tanára, vallani tudja, hogy én 1943-44 telén az akadémián mellőztem mind a tanároknál, mind pedig a növendékeknél a származás leigazolását, sőt az akadémián 1944 júniusáig tanított egy zsidó származású tanár is. Nyilatkozata mellékelve.

10. Rodriguez André, filmrendező, 1937-38-ban a Nemzeti Kamaraszínház titkára volt és mint ilyen, szemtanú azoknál a tüntetéseknél, amelyet a jobboldal szervezett ellenem, amikor a sajtó szakadatlan támadása ellenére is be mertem mutatni Székely Júlia zsidó származású író *Nóra leányai* című színművét. Ezeknek a támadásoknak időpontjától kezdve hivatalból való távozásom pillanatáig szakadatlanul támadt a jobboldal, ami valószínűtlenné teszi az É. XIV. számú igazolóbizottságának azt az állítását, hogy én kiszolgálója voltam a jobboldalnak és fasiszta meggyőződést vallottam. Vallomása írásbafoglalva, mellékelve.

11. Saternus Artúr (Labanc u. 12.) svájci hírlapíró, ugyancsak kultúrpolitikai magatartásom tekintetében kívánja vallani, hogy én vele és a svájci követel szorosan együttműködve mindent elkövettem az egyoldalú német kultúrhatás ellensúlyozására. Ismeri a Svájccal kapcsolatban végzett munkám minden részletét, a berni *Tragédia*-előadás összes körülményeit, azt, hogyan dolgoztattam át diktatúraellenes hangra hangolva Schwengeler svájci író *Hontalan nép* címen játszott drámáját, pontosan ellenkező meggyőződéstől hajtva, mint amit nekem az É. XIV. számú igazolóbizottság határozatának indoklása tulajdonít.

12. Tolnay Pál (Operaház, Andrassy út) az állami színházak műszaki főfelügyelője, szintén 9 esztendőn át munkatársam ugyancsak mozzanatokat tud arról, hogy az elmúlt korszak jobboldala szemben állt velem és vallani tud arról is, hogy a rendezőképző akadémián, a német megszállás hónapjaiban a magyar kulturális élet területén egyedülálló szabadság uralkodott mind a tanárok, mind pedig a tanulók között.

III.

Az igazolóbizottság előtt összegyűlt és a fenti csatolmányok folytán még terjedelmesebbé vált tárgyalási anyag nagy terjedelmére való tekintettel súlyt helyezek arra, hogy az ügy anyagot a t. Népbírószám számára könnyen áttekinthetővé tegyem, és ezért célszerűnek találtam annak az idefűzött összeállításban való rendelkezésre bocsátását.

A mellékelt összefoglalás tartalmazza a magyar színpadi értelmiség szempontjából tekintélynek számító 48 olyan személyiségnek nyilatkozatát, illetve tanúvallomását, kik demokratikus és haladó értelmiségű magatartásom és lelkeségem tanúsítására mindenképp alkalmasak.⁵⁰ Ezek a nyilatkozatok és tanúvallomások a szakmabeli közvélemény keresztmetszetét tükrözik vissza és mindenképpen alkalmasak arra, hogy a velem szemben

⁵⁰ A negyvennyolc tanúvallomás/nyilatkozat Németh által említett, fűzött példányát nem tartalmazza a népbírói iratanyag. Az OSZK Kézirattár N.A. Fond 63/74 jelzet alatt viszont megtalálható az *Ötven tanúvallomás, levél és nyilatkozat Németh Antal dr. színházigazgatói és közéleti működéséről* című füzet. Ld. Függelék.

súlytalan és jelentéktelen személyek által nyilvánvalóan tudatos rosszakarattal vagy szakmabeli sértődöttségből kifolyólag felhozott vádaskodásokat megdöntsék.

Tisztelettel
Dr. Németh Antal

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Gévelt szöveg, négy oldalon, a lapok tetején gévelt oldalszámok: 1–4.

Kézzel írt oldalszámok (kék tollal): 181, 182, 183, 184, (kék ceruzával): 202, 203, 204, 205.

Címzés (borító): „A Budapesti Népbíróság t. Igazoló Fellebbezési Tanácsához, Budapest.

A Budapesti Népbíróság fekete pecsétje: Ér. 1947 JUNI 13.

Főljajstrom Nb. Ig: 299/47, Melléklet: 12+1.

Dr. Németh Antal budapesti (Tárogató út 57.) lakosnak, képv. Dr. Sárkány Lajos ügyvéd Budapest, Zrínyi utca 14. Telefon: 128-878. (Dr. Sárkány Lajos ügyvéd pecsétje és aláírása (fekete tollal).) fellebbezésének kiegészítése és újabb bizonyítékok bejelentése tárgyában.

Ad: Nb.ig.II.299/1947. szám

1–12 melléklet és egy füzet”

Kézzel írt oldalszám (kék tollal): 185, (kék ceruzával): 206.

A népbíróági tárgyaláson a tanácsvezető bíróról elnevezett „Biczó-tanács”⁵¹ előtt a népügyész, Dr. Csetényi Andor képviselte a vádat, a vádlottat pedig saját ügyvédje: Németh Antalt Dr. Sárkány Lajos. Az ülés nyilvános volt.

Jegyzőkönyv az 1947. június 19-i népbíróági tárgyalásról

A budapesti népbíróság, mint igazolási fellebbezési bíróság.
NB. I.g. II. 299/1947–2. szám

Jegyzőkönyv.

Készült Dr. Németh Antal igazolási ügyében a bpesti népbíróáságon, mint igazoló fellebbezési bíróságon, Bpsten 1947. évi június hó 19. napján a 4080/1945. M.E. sz. r. 7. §-a értelmében megtartott nyilvános tárgyalásról.

Jelen vannak:

Dr. Biczó Sándor
tanácsvezető bíró.

Dr. Rend Dénes
jkkvtó.

Wágner Richard FKP.

Edler Sándor MKP.

Gyöngyösi Dezső, FDP.

Szigethy Sándor, NPP.

Rozsnyai László, PDP.

Tóth József szak. T.

kiküldött népbírák.

Dr. Csetényi Andor népügyész

Dr. Németh Antal
igazolás alá vont
Dr. Sárkány Lajos
ügyvéd, védő

Tanácsvezető bíró a tárgyalást megnyitja és felhívja Gyöngyösi Dezső népbíró előadót, hogy a 4080/1945. M. E. sz. rendelet 7. §-ának 2. bek. értelmében az ügyet adja elő.

Az ügy előadása után igazolás alá vont, illetve védője lényegében megismétli a fellebbezésben foglaltakat, majd igazolás alá vont kérdésre előadja, hogy a kultuszminisztériumba[n] működő III. sz. igazolóbizottság 1945. évi december hó 5-én kelt 603/1945. III. sz. határozatával igazolta, felmutatja erre vonatkozó igazolóbizottsági határozatot és előadja, hogy a jelen megfellebbezett igazolóbizottsági határozatot 1946 év novemberében hozták.

Védő kéri megfellebbezett igazolóbizottsági határozat megsemmisítését, mert a megfellebbezett igazolóbizottsági határozat alapján képezi igazolóbizottsági eljárás 1946 évi szeptember hó 17-én indították és november hó 27-én hoztak abba[n] határozatot, tehát oly időben, amikor az 5000/1946 M.E. sz. r. 17. §-a értelmében közalkalmazott ügyét vizsgálat alá vonni már nem lehetett, és így az igazolóbizottsági eljárásnál alaki sérelem történt. Arra az esetre, amennyiben a népbíróság mégis érdemben tárgyalná az ügyet, kéri, hogy bizonyítási indítványát később terjeszthesse elő.

⁵¹ N.N., „Németh Antal igazolási ügye a népbíróaságon”. *Szabadság*, 1947. június 22. 4.

Népügyész fenntartja írásbeli indítványát.
Ezután a tanács zárt ülésbe meghozta és tanácsvezető bíró nyilvánosan kihirdette külön íven szövegezett és csatolt határozatát.
Tudomásul vették.

Végzés.

Külön íven szövegezett határozat *jogerős*.

Tárgyalás berekesztve.

A jkvét lezárták azzal, hogy 10 f. 50 f. f. népbírói napidíj a költségjegyzék l.t.a. feljegyeztettet.
Kmft.

[Dr. Biczó Sándor]
tv. bíró
Dr. Rend Dénes
jkvvtő

[...]

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Gépirás, kézzel aláírva, egy oldal.

Kézzel írt oldalszám (kézzel): 55 (ceruzával): 5.

A népbíróság az első tárgyaláson, 1947. június 19-én már határozatot is hozott, mely alaki hibára hivatkozva megsemmisítette az értelmiségi igazolóbizottság 1946. november 27-i ítéletét.

Németh Antal helyzete ugyanakkor nem javul: az állásvesztés ítélete ugyan semmis, de nem is volt állásban az igazolás idején. Régi pozícióiba nem juthat vissza, újakhoz nem rendelkezik megfelelő igazolással és kapcsolatokkal.

Magániskolát, stúdiót tart fenn 1949-ig, óraadóként tanítani próbál Debrecenben 1950-ig, kritikákat és tanulmányokat ír.

Az igazolóbizottságok hivatalosan 1948. október 31-én szűntek meg,⁵² de tulajdonképpen már jóval korábban feleslegessé tette munkájukat az 5000/1945 M.E. számú kormányrendelet (1946. május 19.), hiszen lehetőséget adott a politikai alapon történő szűrésre, ez alapján tárgyalás és eljárás nélkül bocsáthattak el vagy állíthattak át más pályára embereket.

A Budapesti Népbíróság határozata Németh Antal igazolása ügyében

A budapesti népbíróság, mint igazolási fellebbezési bíróság.

Nb. Ig. II. 299/1947/194

A Magyar Köztársaság nevében!⁵³

A budapesti népbíróság, mind igazolási fellebbezési bíróság Dr. Németh Antal 45 éves budapesti születésű Nemzeti Színház igazgató foglalkozású budapesti lakos igazolás alá vonttal szemben a É.XIV igazolóbizottság által ez 1946 évi november hó 27 napján 3837/1946 sz. alatt meghozott határozata ellen az igazolás alá vont részéről bejelentett fellebbezés folytán az alulírott napon megtartott nyilvános tárgyalás alapján meghozta a következő

határozatot:

A népbíróság az igazolóbizottság határozatát a 4080/1945. M. E sz. rendelet. 14§ a pontja alapján megsemmisíti és az igazoló eljárást megszünteti.

A felmerült eljárási költségek a Bp. 4802 §-a alapján az államkincstárat terheli.

Indoklás

A bíróság megállapítja, hogy a megfellebbezett határozatot az igazgatóbizottság 1946. november 27-én hozta.

⁵² A magyar köztársaság kormányának 11200/1948 Korm. számú rendeletével. *Magyar Közlöny*, 1948. október 31., 243. szám, 2322.

⁵³ *BFL XXV. I.b. 1947-299/47* jelzet alatt megtalálható a határozatnak egy gépelt másolata is, kézzel írt oldalszám (kék tollal): 96, (kék ceruzával):103, a Budapesti Népbíróság körpecsétjével ellátva. Ceruzával kétszer írták rá: „Markó u.”. Az aláírók között a felsoroltakon kívül Dr. Biczót jelzi.

Az igazolóbizottság jogszabályt sértett ezen határozatával. A Magyar Köztársaság kormányának 5000/1946 M. E. sz. rendelete 1946. május 19-én lépett életbe. Ezen rendelet 10. § kimondja, hogy a rendelet hatálybalépésének napjától a rendelet 1. § hatálya alá tartozó személyekkel szemben igazoló eljárást folyamatba tenni nem lehet. Minthogy igazolás alá vont az 5000/1946 M. E. sz. rendelet 1 §-nak hatálya alá tartozik, a bíróság a rendelkező rész értelmében határozott.

A határozat egyéb rendelkezése a felhívott jogszabályokon alapszik.

Budapest, 1947 június 19.

[...]

[...]

Wágner Richard
Edler Sándor
Szigethy Sándor
[...]
Rozsnyai László
Tóth József

[...]

Fenti határozat
jogerős

[...]

Jelzet: BFL XXV. 1.b. 1947-299/47

Gépirás kézzel kitöltve, indoklás kézírással. Két oldal.

Kézzel írt oldalszám az első lapon (kézzel): 3, (ceruzával): 3.

Áthúzza: „az igazolás alá vont végrehajtás terhével köteles az államkincstárnak megtéríteni”

FÜGGELÉK

Az alábbi négy levelet nem tartalmazza a Budapest Fővárosi Levéltárban található iratanyag,⁵⁴ a Németh Antal által szerkesztett *Ötven vallomás, levél és nyilatkozat Németh Antal dr. színházi és közéleti működéséről* című füzet viszont igen.⁵⁵ Ezt az anyagot Németh a népbíróági tárgyalás előtt állíthatta össze, a gyűjtemény negyvennyolc szövege fűzött és gépelt másolat, két levelet (Bényi Lászlóét és Divéky Adorjánét) pedig utólag tett be a lapok közé, ekkor megváltoztatta a füzet címet és az oldalszámozást is.

Ebbe a füzetbe Németh az összes védelmében írt levelet, nyilatkozatot, vallomást – tárgyalási jegyzőkönyvek részleteiből vett szó szerinti vallomásokot is – begépelte vagy gépeltette, és kommentárokat is fűzött a szövegekhez (feltűntette például, hogy mely vallomásokot nem olvastak föl a tárgyalásokon). A füzetben négy olyan személy tanúvallomása szerepel, akiké a fent közölt anyagban nem: Divéky Adorjáné, Jens Locheré, Szekfű Gyuláé és Vadnai Endréé. Nem szerepel viszont a füzetben Voith Lajos levele.

Divéky Adorján nyilatkozata kézzel aláírt, gépelt szöveg, a többi szöveg azonban csak gépirásos másolat. Vadnai Endre levelét (a füzet kommentárja szerint) az értelmiségi igazolóbizottsághoz címezte, ebből következően 1946 őszén írhatta. Szekfű Gyula még korábban, 1946 nyarán a Központi Híradóhoz kiküldött igazolóbizottságnak írt. Jens Locher és Divéky Adorján nyilatkozata pedig 1947 tavaszán kelt, tehát Németh Antal fellebbezésének népbíróági tárgyalása előtt.

[a]

Nyilatkozat

Én, mint a varsói egyetem volt magántanára, a magyar kulturális ügyek hosszú éveken át referense, az alábbiakat tudom vallani Németh Antal dr.-nak a magyar-lengyel kulturális kapcsolatok terén végzett munkájáról.

Tudomásom szerint Németh dr. kezdeményezte a színházkultúra területén az első lépést, amikor lefordíttatta a lengyel irodalom legnagyobbra becsült alkotását Krasinski Zsigmond gróf *Nieboska Komedia* c. drámai költeményét. Ezt a rendkívül nehezen előadható több, mint 20 képből álló darabot 1936. november hó 11-én a lengyel szabadság-ünnep napján ünnepélyes külsőségek között bemutatta. A reprezentatív aktusra Budapestre érkezett számos kiküldött, többek között Arnold Szyfman, a varsói Teatr Polski igazgatója.

Németh Antal dr.-nak még 1936-ban tett akkori személyes közléseiből tudom, hogy ezt a lépést azért tette, hogy viszonzásképpen a lengyelek lefordíthassák és előadhassák Madách Imre *Az ember tragédiája* c. remekművét. Ugyancsak akkor beszélt nekem arról Németh dr.,

⁵⁴ BFL XXV. 1.b. 1947-299/47.

⁵⁵ OSZK Kézirattár, N.A. Fond 63/74. Az itt szereplők névsora: Ajtay Andor, Bálint Lajos, Bálint Marcellné, Baló Elemér, Barsi Ödön, Bayor Gizi, Bényi László, Dr. Bíró Miklós, Boros Elemér, Both Béla, Csávojszky Vince, Dr. Cserés Miklós, Dávid Mihály, Divéky Adorján, Dr. Galamb Sándor, Gombaszögi Ella, Gobbi Hilda, Gózon Gyula, Guth Ferenc, Hajdú Algernon László, Juhász Sári, Dr. Juhász Vilmos, Kárpáti Aurél, Lányi Zsigmond, Léderer Ede, Jens Locher, Major Tamás, Dr. Margalit Gabriella, Dr., Molnos Lipót, Olty Magda, Pártos Erzsébet, Pethes Sándor, Rácz Vilmos, Dr. Révai József, Rodriguez Endre, Dr. Sárkány Lajos, Saternus Artur, Selmeczi Elek, Somlai Artur, Dr. Staud Géza, Szabó Klára, Szekfű Gyula, Dr. Szőke Sándor, Szűcs László, Timár József, Tolnay Pál, Dr. Tóth Lajos, Ungváry László, Vadnai Endre, Várkonyi Zoltán.

hogy hasonló akciója régen folyik Svédország, Dánia, Jugoszlávia, Franciaország, stb. államokkal összefüggésben.

Németh dr. kezdeményező lépéséről az akkori lengyel lapok részletesen megemlékeztek és még bővebben foglalkoztak Németh dr.-nak a lengyel-magyar színházi kapcsolatokat kimélyítő és jelentős működéséről, amikor 1936. november 28-án reggel Varsóba érkezett Németh dr., hogy visszaadja Szyfman igazgató és a többi budapesti lengyel vendég látogatását és a Tragédia előadásának a lehetőségeiről tárgyaljon. Feljegyzéseimből megállapíthattam, hogy Németh dr. ilyen irányú működésének méltatásával a *Czas* 1946. nov.29-iki, a *Kurjer Warszawski* nov. 29-iki, a *Kurjer Polski*, az *Express Poranny* dec. 2-iki, a *Kurjer Codzienny* dec. 23-iki, a *Gazeta Polska* dec.7-iki száma behatóan foglalkozott.

Rendkívül jellemzőnek tartom Németh Antal dr.-ra a *Gazeta Polska* 1936.december 6-iki számában megjelent nyilatkozatát, amelynek második kérdésére adott válasza szószerint a következőképpen hangzik: – Milyen benyomást gyakoroltak igazgató úrra a mi színházaink? – Teljesen ismeretlenek voltak eddig nekem – mondotta 1936. decemberében Németh dr. Egyáltalában a lengyelországi színházakból csupán csak Szyfman és Schiller urak létezéséről tudtam. Az előadások közül, amelyeket itt megtekintettem, legjobban hatott rám a Pickwick Club. Természetesen csak a rendezés és a kiállítás szempontjából. Úgy jellemezném ezt, mint európanizált orosz stílust, tehát azt, amit én nagyra becsülök. Mejerholdnak és Tairovnak vagyok a híve – mondotta Németh dr. 1936-ban!, akinek a stílusát én nagyon jól ismerem. A lengyel színházakban sikerült átvenni ebből az új orosz stílusból azt, ami a legérdekesebb benne és átalakítani európai szellemben.

Ezt a nyilatkozatot fotókópiában mellékelem.

Színháztörténeti tény tehát, hogy Németh dr. *Az ember tragédiája* érdekében minden európai államban tevékenyen dolgozott Madách géniusának megismertetése és elismertetése érdekében. A lengyel-magyar színházi kapcsolatok megteremtése terén pedig egyenesen úttörő érdemei vannak.

Budapest, 1947. május 25.

Előttünk, mint tanúk előtt:

Bertalan Mária

[...] Béla

Divéky Adorján
egyetemi ny. r. tanár,
a varsói egyetem volt magántanára, a
varsói követség volt kulturális előadója, a varsói Magyar Intézet volt igazgatója.

A levélben „a Mayerhold”, „a Tairoff” névváltozatok állnak.

[b]

Dr. Németh Antal a magyar Nemzeti Színház igazgatója volt, amikor az, amely addig sohasem játszott dán színművet, először előadta *Soya Ki vagyok én? (Hvem er jeg?)*, azután az én *A szülők lázadását (De gamles Opror)* és később Svend Borberg *Cirkus Jurisát*. Azért a munkáért, amelyet Dr. Németh a dán dráma érdekében tett, alapos okom van hálásnak lenni s felhívtam a Külügyminisztériumnak figyelmét arra, hogy véleményem szerint ezt a kivételes iniciatívát egy dán kitüntetéssel kellene jutalmazni. Hogy Dr. Németh elérte-e vajon ezt a kitüntetést dán oldalról, nem tudom. Tudomásom van arról, hogy Dr. Némethnek szándékában volt még egy színművet előadatni, de az érintkezés megszakadt, midőn a németek megszállták Dániát.

Jens Locher, s.k.
Fordítás hitelül: Stockholm, 1947. ápr.15.
Magyar követség, Stockholm,
olvashatatlan aláírás, s.k.
konz.ig.tan.

A budapesti napilapokban megjelent közlés kötelességemmé teszi, hogy Németh Antal dr. igazoltatási eljárásával kapcsolatban megírjam e levelet. Jól tudom, hogy a közéletben hosszabb ideig szerepet játszott férfi, különösen, ha saját elgondolásai vannak, gyakran kénytelen megtagadni egyéni ambíciók és érdekek kiszolgálását, és ezért számos ellensége van olyanokból, akik elvi jelentőségűnek szeretnék elhíttetni egyéni – vélt vagy kénytelenül elszenvedett – sérelmeiket. Ha ezek is meghallgatást nyerhetnek olyankor, amikor egy ember sorsáról történik döntés, úgy érzem, nem Németh Antalnak teszek szolgálatot, hanem az igazolóbizottság munkájának elvi magaslaton való megmaradását támogatom, ha elmondom az alábbiakat. Németh Antal dr.-t nemcsak a színházművészet történelme és esztétikája terén való tökéletes felkészültség és ritka tudományos lelki készség jellemzi, hanem a felismert igazságokba vetett őszinte hit. Akárki, akármilyen irányból igyekezett befolyásolni őt, végletekig kitartott művészi eszményei mellett, és így gyakran nemcsak a Nemzeti Színház egyes tagjainak érdekei kerültek konfliktusba álláspontjával, nemcsak az elmúlt évtizedben mindnyájunk által korruptnak tartott színházon kívüli világ egy része került szembe vele, hanem fölöttes hatóságával is szembenállónak kellett éreznie magát attól a pillanattól kezdve, amikor a politikai szempontok döntően kezdték befolyásukat éreztetni a kulturális életünkre. Ebben az időben történt, hogy Kiss Ferenc hajszát indított Staud Géza ellen egy keményebb kritikája mellett, amely folyóiratokban jelent meg. A Színházművészeti Kamara el akarta tiltani őt az írói működéstől, ami Staud tanári állására is kihatással lett volna. A Kamara jogtalan intézkedéseinek egyetlen orvosló eszköze a Színházművészeti Tanács volt, amelynek Németh Antal is tagja volt állásánál fogva. Én Németh Antalhoz fordultam Staud ügyében támogatásért, hogy ne engedje ennek a kitűnő fiatalembernek a karrierjét kettétörni. Németh készségesen tett eleget kérésemnek és a Tanács megváltoztatta a kamarai döntést. Németh Antal jellemzésére meg kell még említenem, hogy tette ezt akkor, amikor Staud a Nemzeti Színház több produkcióját szigorúan bírálta.

Németh Antal tudományos pályájának folytatásával összefüggésben a felszabadulás után hosszabban beszélgettem vele. Meggyőződtem arról, hogy az elmúlt évek eseményeivel kapcsolatban átélt szörnyű kiábrándulás ugyanúgy lesújtotta, mint legjobbjainkat. Meggyőződésem, hogy Németh Antal komoly érték, akire szüksége van országunknak. Mint ahogy kár lett volna, akkor, ha Staud Gézát félreállítják, ugyanolyan kár lenne, ha most Németh Antal bármilyen oknál fogva elnémulna. Nem tudom, mi okból tervezett nyugalombavonulása helyett inkább megnyerni kellene képességeit a megindult építőmunka számára.

Budapest, 1946. június 12-én

Szekfü Gyula s.k.
egyetemi tanár,
Magyarország moszkvai követe

[d]

Mélyen tisztelt Elnök Úr!

Kötelességemnek tartom, hogy Németh Antal-ügyben Elnök Úrhoz az alábbi levelet intézzem.

Németh Antallal a Tavaszmező utcai gimnázium padjaiban ismerkedtem meg és azóta eltelt közel harminc év alatt állandó érintkezést tartottam fenn vele. Hosszú éjjeleken át folytatott beszélgetésünkről csak egy konzekvenciát tudtam levonni, hogy Németh Antal politikai felfogása és gondolkodása nem változott meg az iskola padjai óta azon évek alatt sem, amikor a legnagyobb nélkülözések között élt, sem később, amikor a Nemzeti Színház igazgatója lett. Pedig hogy Németh Antal politikai beállítottsága baloldali volt, arra tanú a gimnázium akkori összes tanulója. A vád az volt ellene, hogy a kommün alatt gyűlésekre járt és a diákok előtt „lázító” beszédekkel mondott. Némethtel mint a Nemzeti Színház igazgatójával is gyakran érintkeztem s ő akkor sem tagadta meg fiatalkori elveit. Mindig rendelkezésére állt az üldözötteknek és a szegényeknek. Sokszor fordultam hozzá és kértem segítséget fiatal, szegény színészek támogatása ügyében, s ha megtehetette, úgy legalább egy rádiószereppel állt azok rendelkezésére. Amikor egy alkalomkor felemlítettem, hogy az illető zsidó eredetű, Németh Antaltól azt a választ kaptam, hogy ő ezt nem kérdezte, s ez őt nem is érdekli. Számtalan más esetet is fel tudnék sorolni, amely hozzátartozna Németh Antal portréjához, de nem szeretném igen tisztelt Elnök Úr idejét továbbra is igénybevenni, és így csak azt vagyok bátor bejelenteni, hogy amennyiben az Igazoló Bizottság meghallgatásomat szükségesnek tartja, úgy bármikor rendelkezésre állok.

Kiváló tisztelettel:

Vadnai Endre s.k.